

MAGYARORSZÁG SOCIALPOLITIKÁJA

írta

HELLER FARKAS

a nemzetgazdaságtan és pénzügytan ny. r. tanára
a kir. József Műegyetemen

BUDAPEST, 1923.

KIADJA NÉMETH JÓZSEF KÖNYVKERESKEDÉSE

I., Horthy Miklós-út 15,

ELŐSZÓ.

A magyar gazdaságpolitika bármely fejezetének feldolgozása szükségesség szempontjából indokolásra nem szorul. Hiszen a múlt az alapja a jelennek és a jelen megértésének egyik főtényezője a múlt helyes mérlegelése. Midőn tehát a most közrebocsátott munkában Magyarország socialpolitikai fejlődését igyekszem vázolni, a tárgy megválasztását nem kell megindokolnom.

Ha mégis szükségesnek tartom kísérő szavakkal ellátni munkámat, akkor erre ama szempontok feltárása indít, melyek munkám megírásában vezettek. Legfőbb törekvésem a *tudományos tárgyilagosság* volt. Jót és rosszat, fényt és árnyat a fejlődésben egyaránt visszaadni, erre kötelez a tudományos tárgyilagosság.

A tárgyilagosságra törekvés azonban nem jelentheti azt, hogy tisztán az események krónikásának szerepére kellene szorítkozni. Ha a történelem valóban az élet mestere kíván lenni — és ki tagadhatná ezt a kötelességét —, a bírálat elől sem szabad elzárkózni. A bírálat azonban mértéket, az ítélkezésben vezető szempontot kíván. E szempontot másban, mint *a nemzeti eszmében és az azt megtestesítő, formába öltöztető állameszme tiszta kifejtésében* nem találhattam.

A socialpolitika az eszmetemes emberi törekvések egyik megnyilvánulása. Ezért megvalósulását is ugyanabban kell keresnie, amiben az emberi eszme egyéb megnyilvánulásainak megvalósítása történik, tehát a

nemzeti és állami léten belül. Hiszen a nemzeti eszme az egyetemes emberi eszme concretizálódása, az állam-eszme pedig a nemzeti lét szabályozása és keretekbe öntése. A socialpolitika törekvései túlterjedhetnek és már huzamosabb idő óta túl is terjednek a nemzeti és állami kereleken, de tényleges megvalósulásuk még nemzetközi szerződések esetén is végeredményben a nemzeti léten belül történik.

A socialpolitika a nemzeti és állami fejlődésnek egyik dinamikus ereje, átalakító tényezője. Feladala az erősen fejlődő gazdasági tényezőnek az egyetemes emberi szemponttal való kibékítése. Hiszen, mint egyetemes emberi közösség, a nemzet és az állam ellentélei minden egyoldalúságnak, szintezisei a lét és a fejlődés összes tényezőinek. Ha valamelyik tényező erősebben fejlődik és túllengésre mulat hajlamot, mikénl már több mint egy évszázada a gazdasági is, a nemzeti gondolat és az állameszme egyetemes-ségüknél fogva e túllengés ellensúlyozásai, a többi tényezőknek is erősebb kifejlődését kívánják. A socialpolitika, mint az emberi szempont öre. kimagaslik e tényezők közül.

De nemcsak annyiban dinamikus lényező a socialpolitika, amennyiben a gazdasági fejlődés ellensúlyozója, vagy párhuzamos tényezője. Annyiban is a fejlődés szüleménye, hogy szükségessége csakis a nemzeti léi kibontakozásának bizonyos színvonalán áll elő. A rabszolgakorszak nem ismer socialpolitikál, A socialpolitika csak a nemzeti eszme elmélyítésével, a közélet összes tagjainak emberi színvonalra emelésével születik meg. A nemzeti lét és az állameszme dinamikája, fejlődése teremti meg tehát csak szükségét.

A modern állameszme és a socialpolitika egybefonódását talán sehol sem fejezték ki oly szépen, mint

annak a törvényjavaslatnak az indokolásában, amelyei 1881. március 8-án a kötelező balesetbiztosítás bevezetése tárgyában a német birodalmi gyűléshez benyújtottak. Ez indokolás egyes pontjai oly találóan fejezik ki ez összefüggést, hogy néhány mondatát legyen szabad ideiktatnom.

„Hogy az állam nagyobb mértékben karolja fel a támogatásra szoruló tagjainak ügyét, mint eddig történt, az nemcsak az emberiség és a kereszténység parancsolta követelmény, mely tényezőktől állami intézményeinknek át kell hatva lenniök, hanem egyúttal az államfenntartó politika feladata is, melynek azt a célt kell követnie, hogy a népesség birtoktalan osztályaiban is, melyek egyúttal a legszámosabbak és a legkevésbé tanultak, ápolja azt a felfogást, hogy az állam nemcsak szükséges, hanem egyúttal áldásos berendezés is. Ezért fölismerhető, törvényekkel biztosított, közvetlen előnyökkel arra kell rávezetni ezeket az osztályokat, hogy az államban ne csak a jobb helyzetben lévő osztályok védelmére kitalált intézményt lássanak, hanem oly intézményt ismerjenek fel, amely az ő szükségükkel és érdekeikkel is számol. Az ezen útra lépéstől nem szabad az államot visszatartania, hogy akkor, ha e célt követi, a törvényhozásban socialistikus elem is nyer teret. Amennyiben valóban erről van szó, nem új dologgal állunk szemben, hanem csupán a keresztény erkölcsből fakadó, modern állameszme továbbfejlesztéséről, melynek megfelelően az államnak a védekezés, a fennálló jogokat védő feladatain kívül az is feladata, hogy megfelelő berendezésekkel és az összességnek céljai számára rendelkezésére álló eszközeivel összes tagjainak boldogulását és különösen a gyengék és segítségre szorulóknak jólétét ténylegesen előmozdítsa”.

Így fogta fel az állameszme és a socialpolitika viszonyát *Bismarck*, kinek kezdeményezésére kerültek ki a német biztosítási javaslatok s aki egyébként nem büszkélkedhelik azzal, hogy túlságos munkásbarátnak tartották volna. Miként az alábbiakban látni fogjuk, hasonlóképpen fogták fel e viszonyt egyes nagyobb látókörű politikusaink, köztük *gróf Apponyi Albert* és *gróf Tisza István*, nem is szólva *Irányi Dániel*ről, a magyar socialpolitika legbátrabb harcosáról.

A modern állameszmének ily tartalma vezetett socialpolitikai fejlődésünk megítélésében. Az osztályérdekek felismerése és előtérbe tolása érthető és jogosult is az illető osztályok nézőpontjából, de rövidlátóvá és az osztály saját érdekeivel ellentétessé válik azon alponon, amidőn csak a jelennel törődik és nem számol a jövővel. Az állameszmével jut egyenesen ellenlétbe akkor, ha nem akarja megérteni, hogy az államnak az összes osztályérdekek között kell a jogosultakat, mint a nemzeti élet fejlődésében gyökerező érdekeke kiválasztani és az osztályok ellentétes érdekeit egymással e korlátokon belül kiegyenlíteni. Minden nemzel fejlődésében találkozunk a közvellen érdek rövidlátó előtérbe nyomulásával. Nekünk magyaroknak sem kell lehat röstelnünk, ha socialpolitikai fejlődésünkben is nem egy botlással és hibával lalálkozunk. Tanulnunk kell a múltból, hogy jobban irányítsuk a jövőt és ezért nem szabad visszariadnunk az elkövetett hibák fenntartás nélkül való feltárásától. Csak attól kell óvakodnunk, hogy a jelen szemüvegén keresztül nézzük a múltat, mert akkor, midőn valamely hibának következményei már jelentkeztek, könnyebb a hibát felismerni, mint a cselekvés pillanatában.

Ha Európa már akkor felismerte volna a maga teljes egészében a socialpolitikai fejlődés szükséges-

ségét, amidőn erre a munkásmozgalom még erővel nem kényszerítette, talán sok szellemi és anyagi pusztulásnak lehetett volna elejét venni. Nem hiába félt *Rodbertus* átlói, hogy a munkafeltételek és az alsó osztályok életfeltételeinek mostohasága által bizonyos barbárságban tartott proletariátus szétzúzhatja az európai kultúrát. A communismus napjai nem egyszer juttathatták eszünkbe *Rodbertas* eme jóslatát. Ha valamely nemzetnek, úgy a megcsönkített magyarságnak szigorú kötelessége, hogy tanuljon a múltból és tervszerűen megfontolt, mélyremenő socialpolitikával fűzze magához munkásosztályát. Maréknyi nemzet vagyunk, amely a nagy európai dulakodás közben csak szorosán egybeforrva és minden rétegeire támaszkodva állhatja meg a helyét.

Budapest, 1923. október 7-én.

Heller Farkas.

I. RÉSZ.

Socialpolitikánk fejlődése a világháború kitöréséig.

I. FEJEZET.

Az ipartörvény.

A modern értelemben vett socialpolitikának gyökerei Magyarországon sokkal mélyebbre nyúlnak vissza, mint azt a legtöbben tudják. Persze Angliával, amely már 1802-ben meghozta első munkásvédelmi törvényét, épp oly kevésbé vetekedhetünk e téren, mint Svájjal, amely már 1810. tájt lerakta munkásvédelmének alapjait. A többi nyugateurópai államokban azonban - bár elvétve egyes munkásvédelmi intézkedések már korábban is előfordulnak - a XIX. század 40-es és 50-es éveit jelzik a munkásvédelem kezdeteit és ugyanakkor megtaláljuk azokat Magyarországon is.

Az a nagy nemzeti ébredés, amely a legnagyobb magyar és kiváló kortársai munkájának eredményeként jelentkezett, új alapra igyekezett Magyarország közgazdaságát helyezni és eközben már egyik első ipari vonatkozású törvényében, az 1840. évi XVII. t.-c.-ben, mely a gyárak viszonyát kívánta szabályozni, nem feledkezett meg a munkásvédelemről. E törvény ugyanis már szabályozta a gyermekmunka kérdését és bár a gyárakba való felvétel feltételéül nem is szabja meg a 12 éves korhatárt, mégis már különleges elbánásban részesíti a 12 éven aluli gyári munkásokat. Kimondja, hogy a 12 éven aluli gyermekek csakis oly munkákra alkalmazhatók, amelyek egészségükre és fejlődésükre nem hátrányosak. Ha figyelembe vesszük, hogy Anglia 1819-ben, Poroszország pedig 1839-ben a 9-ik évet határozták meg a gyermekek gyári foglalkoztatására nézve korhatárnak, hogy továbbá Ausztria csak 1842-ben és ekkor is számos kivételt engedve meg, helyezkedett a 12 éves korhatárnak az álláspontjára,* akkor mindenesetre nagy-

* A helyi hatóság engedélyével megengedte a 9. évet betöltött gyermekeknek a gyárakba való felvételét.

jelentőségűnek kell elismernünk a magyar törvényhozásnak azt a lépését, mely bár elmulasztja feltétlen alsó korhatárt felállítani, mégis kezdettől fogva a 12 éves korhatárt veszi kiindulási pontul a gyermekmunka szabályozásánál.

De az 1840. évi XVII. t.-c. nem éri be a jelzett rendelkezéssel, hanem a 12-16 éves fiataikorúak munkaidejét is szabályozza. 9 órás munkanapot állapít meg e korosztály számára *azzal*, hogy a munkaidő közben 1 órai szünet engedélyezendő. A külföldi törvényhozások legnagyobb része 12 órás munkaidő megszabásával kezdi a gyermekmunka szabályozását és csak fokozatosan tér rá a rövidebb munkaidőre, így Anglia 1819-ben a 16 éven alóli munkások munkaidejét 12 órában állapította meg és ugyanígy szabályozta a kérdést 1841-ben Franciaország is. Ausztria is 1849-ben 12 órában állapította meg a 12-16 éves munkások munkaidejét és csak Oroszország szabta meg már 1839-ben 10 órában a 9-16 éves gyermekek munkaidejét, melyet (9-13 év között) – igaz csak a textilgyárakra nézve – Anglia 1833-ban már 8 órára szállított le, de a 13-18 éves munkások 12 órai munkaidejét engedve meg. Egyes socialpolitikailag elmaradottabb államokban még a 80-as és 90-es években is 12 órás munkaidővel találkozunk a fiatalok munkásoknál. A 12-lő éves munkások munkaidejét tehát az 1840. évi törvényünk előnyösebben szabta meg, mint a külföldi törvényhozások, mert az 1839. évi porosz törvény is 10 órai munkát engedett meg. Már első gyári törvényünk gondoskodik továbbá a megbetegedett munkások gyógykezeléséről, amennyiben ezt a munkaadó kötelességévé teszi, mely rendelkezést az 1840. évi XVI. t.-c.-ben, mely a kereskedelmet szabályozta, a kereskedelmi alkalmazottakra vonatkozólag is megtaláljuk.

Nem feledkezett meg a munkásvédelem feladatairól az első felelős magyar kormány sem. *Klauzál Gábor*, földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1848. június 11-én közzétett rendelete, mely a céhszabályzatok módosítására vonatkozik, fontos rendelkezéseket tartalmaz ez irányban. Hogy nem véletlenül a rendeletbe került intézkedésekről van szó, bizonyítja, hogy a tanoncok és segédek védelme érdekében több, szervesen egybeillő rendelkezést találunk a szóbanforgó rendeletben. A tanoncokra nézve 9 órában állapítja meg a rendelet a munkaidőt, de nem a 16, hanem a 14 éves korhatárt véve alapul.

E tekintetben tehát visszaesést jelent az 1840. évi törvénnyel szemben. Kimondja egyúttal, hogy a tanoncokat csak a mesterség körében és itt is csak oly munkákkal szabad foglalkoztatni, amelyek testi erejüket felül nem múlják. Eléggé ki nem emelhető rendelkezése azonban a Klauzál-féle rendeletnek az, hogy a *segédek számára maximális munkanapot állapított meg, még pedig 11 órában*. Oly intézkedés ez, amelyre a Svájc csak 1877-ben, Ausztria pedig csak 1884-ben határozta el magái. Kivételt e rendelkezés alól csak azokra a mesterségekre enged a rendelet, melyeknek munkája szabad ég alatt végeztetvén, a világosság megszűnte miatt ennyi ideig az évnek némely részeiben nem folytatható. Világosan kimondja a rendelet azt is, hogy ha a mester ennél tovább kívánja segédeit foglalkoztatni, akkor ezt csak külön bér ellenében teheti, feltéve, hogy a segédek erre egyáltalában hajlandók. A Klauzál-féle rendelet tehát már ismeri a túlórázásnak a fogalmát. A segédek testi épiségének fenntartásáról más irányban is gondoskodik, mert megszabja azt, hogy a mester a segédeitől csak a mesterség körébe tartozó munkákat és ilyeneket is csak oly mértékben követelhet, amely a segéd testi erejét felül nem múlja, így pl. megállapítja, hogy egy métermázsánál nagyobb súlynak még a legerősebb segéddel való hordatása is tilos. Az *alaki bérvédelemre* vonatkozólag is találunk rendelkezést a Klauzál-féle rendeletben. Kimondja ugyanis, hogy szerszámokkal a mester köteles ellátni a segédeket és ezért semminemű bérlevonást nem eszközölhet.

Sajnos, a szabadságharc leveretése megakasztotta a magyar socialpolitikának szépen nekilendülő kezdeteit, melyek annál is inkább becsesek, mert nem a külföld utánzásából, hanem magyar talajból nőttek ki. Eléggé kitűnik ez a fenti összehasonlításból. Az 1851. évi ideiglenes ipari rendtartás, valamint az 1859. évi rendelet, mely az osztrák ipari rendtartást léptette Magyarországon is életbe, már nem a magyar földből nőtt intézkedéseket hoztak és socialpolitikai szempontból egyébként sem jelentettek nagy haladást.

Az 1859-iki ipari rendtartás jelentősége abban áll, hogy e későbbi ipartörvényünkre nem csekély befolyást gyakorolt rendtartás honosította meg nálunk a gyáriparban a gyermekek alkalmazásának *feltétlen korhatárát*. 86. §-a értelmében ugyanis 10 éven alóliakat nagyobb iparvállalatokban éppen nem, 10-12

éveseket pedig csak az apa vagy gyám kívánatára és a községi elöljáróság engedélyével szabad alkalmazni és pedig csak oly munkákra, amelyek egészségüknek nem ártanak. Az engedélyt csak akkor szabad kiadni, ha a rendes iskola látogatása a gyári elfoglaltsággal megegyeztethető, vagy a gyáros az iskolázatásról gondoskodik. A munkaidőt a 14 éven aluliakra 10, a 14-16 évesekre 12 órában állapítja meg, de a hatóság a 16 évesek munkaidejének rendkívüli munkaszükség idején 4 héten keresztül 2 órával meghosszabbítását engedheti meg. Az éjjeli munkát a rendtartás a 16. évig tiltja, de kivételesen engedheti a 14. éven felüli munkásoknak, de csak hatósági engedéllyel és kellő felváltással.

Midőn 1867-ben a nemzet visszanyerte önrendelkezési jogát, az akkor Európaszerte uralkodó liberalizmus elveinek alapján látott hozzá gazdasági életének szabályozásához. Ez eszméknek nálunk annál inkább volt talajuk, mert a magyar szabadság eszméivel párosultak és így nemcsak a kor irányzatának feleltek meg, hanem a nemzet szabadságtörekvéseivel is találkoztak. Annál nagyobb dicséretére szolgál a magyar törvényhozásnak, hogy a gazdasági liberális műst nem abban a szélső irányzatában fogadta el, amely minden beavatkozástól tartózkodik, hanem abban a tisztultabb alakjában, amelyben az a gyengébbek védelme érdekében szükséges beavatkozás elől el nem zárkozik. Legnagyobb bizonyítéka ennek az első magyar ipartörvény, az 1872. évi VIII. t.-c. E törvény számos a kor színvonalán álló munkásvédelmi intézkedést tartalmaz, anélkül, hogy ebben az irányban a kormány behatóbb indokolást tartott volna szükségesnek. Magától értetődőnek tűnt tehát fel a törvényhozás előtt, hogy a gazdasági szabadság álláspontjára helyezkedve sem lehet tartózkodni a munkások érdekében való beavatkozástól.

Igaz, hogy az 1869-ben már elkészült javaslat munkásvédelmi intézkedései ismételt bizottsági tárgyalások folyamán jelentékenyen leszállítottak. Már a kilenc osztály előadójából alakult „központi bizottság” jelentékenyen enyhíti a javaslat munkásvédelmi intézkedéseit. E bizottság tárgyalásai közben szakértőket is meghallgatott és pedig nemcsak a munkaadók, hanem a munkások részéről is. Meghallgatta nevezetesen a munkás-egylet képviselőjét.

Midőn újabb bizottsági tárgyalás után a javaslat 1872-ben

a törvényhozás elé került, a tárgyalást már nem az 1848-ik év munkásvédelmi szelleme lengte át. Ellenzéki képviselők, élükön *Irányi Dániellel*, a magyar munkásvédelem legnagyobb előharcosával, igyekeztek ugyan a javaslatban a munkásvédelmet erősíteni, de igyekezetük megtört az akkori kormány és parlamenti többség állásfoglalásán. Ha *Irányi* és társai keresztül tudták volna vinni javaslatukat, Magyarország a socialpolitikai szempontból vezető országok közé emelkedett volna, de még így is az 1872: VIII. t.-c. rendelkezései munkásvédelmi szempontból teljesen megálltak a helyüket az akkori törvényhozásban. Ha kevesebb lendület is van bennök, mint az 1840-es törvényekben és a Klauzál-féle rendeletben, mégis rendszerebbek és átfogóbbak és így minden tekintetben alkalmasak voltak arra, hogy a socialpolitika fejlődésének kiindulási pontjait nyújtsák.

Az 1872:VIII. t.-c. a gyermekmunka szabályozását illetőleg felöleli mindazt, amit ebben a korban más országok törvényhozásai szabályoztak. Megtaláljuk benne a gyermekek ipari munkára való alkalmazásának korhatárát, éjjeli munkájuknak szabályozását, munkaidejük megszabását és annak kimondását, hogy csakis oly munkára alkalmazhatók, mely korukhoz való és testi erejüknek megfelel. A felnőtt munkások védelmére is találunk intézkedéseket első ipartörvényünkben, melyek egyikével-másikával nem egy külföldi törvényhozásnak is elébe vágott. Áll ez különösen a munkaközi szünetek, valamint a munkarend kérdéséről. Mindkét irányban voltak ugyan már ezeitőben a külföldön intézkedések, de távolról sem minden országban. Az 1872: VIII. t.-c. mindkét irányban intézkedik és megszabja azokat a tárgyakat is, amelyekre a munkarendnek ki kell terjednie. Az üzemi védelem csiráját is megtaláljuk az 1872: VIII. t.-c. 69. §-ában, mely már világosan kimondja azt, hogy minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt létesíteni és fenntartani, ami tekintettel az iparüzlet és telep minőségére, a munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál.

Bár a gyermekmunkára vonatkozó intézkedései nagyjában megegyeztek azokkal, melyeket e tárgyban az időben a külföld telt, a képviselők egy része azokkal nem volt megelégedve és azok szigorítását óhajtotta. A törvény az ipari munkára való alkalmaztatás *korhatárát* a 12. évben állapította meg, oly módon,

hogy kivételesen t. i. az iparhatóság engedélyével gyári munkára már a 10 éves gyermekek is felfogadhatók, tanoncul pedig, ugyancsak az iparhatóság engedélyével az alsó korhatár nélkül felvehetőek. Ezek az intézkedések egészen az 1859-iki ipari rendtartás nyomdokain haladnak, amint mutatják azok a rendelkezések is, melyek szerint a fiatalabb tanoncokat 12. évük betöltéséig a mester iskolába járatni köteles és a gyári munkások is 12 éven alul csak akkor fogadhatók fel, illetve az iparhatóság erre az engedélyt csak akkor adhatja meg, ha az iskola rendes látogatása a gyárban való alkalmazással meg egyeztethetőnek mutatkozik, vagy pedig a gyár gondoskodik a gyermekek oktatásáról, külön iskola felállításával.

A nézeteknek a negyvenes évek óta való változását tanulságosan mutatja az a vita, mely a munkásvédelmi rendelkezések tárgyalása során a képviselőházban lefolyt. P. *Szatmáry Károly* a 12. évnek a tanoncul való felfogadás feltétlen korhatárául való megállapítását, *Irányi Dániel* pedig a 14. év alatt 9, 14 – 16. év köpött pedig 10 óraj munkaidőt javasolt a tanoncok számára. Ezekre és a fiatakorúak éjjeli munkájára vonatkozó felszólalásokra *Szüllő Géza* azt felelte, hogy „practice véve az életet, minthogy szabad államban vagyunk, az ipart minden tekintetében és minden mozdulatában nem korlátozhatjuk” és *Érközy Adolf*, a bizottsági előadó ezt a kijelentést tette: „Megvallom igen nagyon tartanék attól, hogy ha ezen acceptabilis szó „humanitás” ürügye alatt oda jutnánk, hogy megbénítanók az ipar gyakorlását.”* Itt kezd tehát már az a felfogás kibontakozni, mely tisztán humanizmust és pedig az ipar érdekeivel ellenkező humanizmust lát a munkásvédelemben és szem elől téveszti a népesedési, valamint a culturalis szempontokat.

Az eredeti javaslat a 10 éven aluli gyermekek *éjjeli munkájának* feltétlen tilalmát tartalmazta. Már a bizottsági tárgyalások alkalmával elejtették a feltétlen tilalmat és hiába próbálta *Irányi Dániel* a képviselőházban való tárgyalás alkalmával legalább azt a rendelkezést keresztülvinni, hogy a gyermekeket legfeljebb három óra hosszát szabad éjjel foglalkoztatni. A törvényhozás azonban úgy döntött, hogy elvként kimondotta ugyan, hogy a 16. éven alóli munkásokat éjjel fog-

lalkoztatni nem szabad, mintegy kivételképpen azonban engedte, hogy az iparhatóság engedélyével a 14-16 éves gyermekek munkaidejük felét éjjeli munkában tölthessék el az olyan iparágakban, amelyekben az éjjeli munkára szükség van. E rendelkezés szerint tehát a 14. évig feltétlenül tiltva van az éjjeli munka, mi az akkori törvényhozásokkal szemben nagyobb hátramaradást még nem jelent, mert e tilalmat a 16. évig még csak néhány ország ismerte.

A *gyermekmunkások maximális munkanapját* a törvény különbözőképpen állapítja meg a tanoncoknál és a gyári munkásoknál. A tanoncoknál 14 éven alul 10, a gyári munkásoknál 8 órát enged meg, míg a 14. év betöltése után 12, illetve 10 órában szabja meg a munkaidőt. *Irányi Dánielnek* a munkaidő rövidítésére célzó javaslata nem tudott keresztülhatolni. Itt már határozott visszaesést látunk az 1840: XVII. t.-c.-el szemben. Amint tudjuk az ugyanis a 12-16 éves gyermekek munkaidejét 9 órában állapította meg, mely munkaidőnek 1 órai megszakítását kívánta. Épp úgy visszaesést jelent a felnőtt férfiak munkaidejének szabályozása is. A Klauzál-féle rendelet ugyanis, igaz, hogy csak a kisiparra vonatkozólag, 11 órai maximális munkanapot állapított meg. Az eredeti kormányjavaslat az új ipartörvényben a 12 órás maximális munkanap alapjára helyezkedett, mely álláspont azonban a bizottsági tárgyalások folyamán megváltozott. Törvényhozásunk 1871-ben ismét *Irányi* tiltakozása ellenére a felnőtt férfiak maximális munkanapját elejtette és az 1872: VIII. t.-c.-ben csak azt mondotta ki, hogy a nappali munkát reggeli 5 óra előtt kezdeni és esti 9 órán túl kiterjeszteni nem szabad. Ez 16 órás maximális munkanapnak felel meg. Emellett a törvény csak azt mondja ki, hogy éjjel-nappal folyó üzem esetében a gyáros az éjjeli munkára alkalmazott munkások kellő felváltásáról köteles gondoskodni, de ezt a rendelkezést közelebbről meg nem magyarázza.

A múlt század hetvenes éveiben a *truck-tilalom* erősen foglalkoztatta a közvéleményt. Angliában 1870-ben parlamenti bizottságot küldtek ki e kérdés tanulmányozására, miután az 1831. törvény csak kevés sikerrel járt. Poroszország már 1849-ben szabályozta a truck kérdését és 1869-ben a vonatkozó rendelkezések az északnémet szövetség és később a német birodalom ipartörvényébe is belekerültek, mely a mi első ipartörvényünkre is hatással volt. Az 1872: VIII. t.-c. ezirányban részletes és nagy-

jében a kor színvonalán álló rendelkezéseket tartalmaz. Három szakaszt (72-74. §.) szentel e kérdésnek. Kimondja, hogy a gyáros készpénzben és pedig, ha másképp meg nem egyeztek, hetenként köteles a munkabért kifizetni. Árúkat és szeszes italokat a munkásoknak nem hitelezhet és ha ezt mégis megteszi, követelése sem törvény, sem felszámolás útján nem érvényesíthető. Lakással, tűzifával, földhaszonélvezettel, élelemmel, orvossággal és orvosi segéllyel, ha a munkás ebbe beleegyezik, elláthatja. Úgyszintén szerszámokkal és a munkához szükséges anyagokkal. A törvény elfeledkezett intézkedni arról, hogy mily árban számíthatja fel a munkaadó a munkásoknak e cikkeket, illetőleg szolgáltatásokat; a Klauzál-féle rendeletnek, igaz, hogy csak a kisiparra vonatkozó, amaz intézkedésével szemben tehát határozott visszaesést mutat, mely szerint az átengedett szerszámok fejében levonásnak helye nincsen.

A törvénynek a *coalitiokra*, azaz a munkások összebeszéléseire vonatkozó álláspontja az akkor, Angliát kivéve, európa-szerte uralkodó felfogásnak felel meg. Felemlítendő még az, hogy a tanoncokat a 18. évük betöltéséig a munkaadó házi fegyelme elé állítja és a szökevény tanoncnak az iparos kívánására való visszavezetését is elrendeli, mely utóbbi intézkedés vitára is adott alkalmat.

Socialpolitikai szempontból az 1872: VIII. t. c.-nek *különösen két hiánya volt*. Az egyik az, hogy a *nővédelemről egyáltalában megfeledkezett*, a másik, hogy az *iparhatóságoknak a hatáskörébe utalta a törvény végrehajtását* és nem szervezte meg a külön iparfelügyeletet. Az utóbbiból azonban túlságos szemrehányást nem kovácsolhatunk e törvény ellen, mert hiszen az iparfelügyelet ezidőben minden nyugati államban sem volt meg, másrésről pedig a törvény az iparhatóságok ellenőrző tevékenységében őszintén bízott. A 75. §-ban kimondotta, hogy az iparhatóság köteles kiküldöttjei útján a gyárakat időnként megsejmelletni és a törvény rendelkezéseinek megtartásáról meggyőződést szerezni. A tanoncképzés ellenőrzését is az iparhatóságokra bízta és általában úgy tervezte, hogy az iparhatóságok behatóan fognak törődni az ipar- és a munkásvédelem ügyeivel. Ami az előbbi hiányt, a nővédelem hiányát illeti, arról pedig a törvényhozás mielőbb gondoskodott.

Az ipartörvénynek 12 évvel később bekövetkezett revisioja nem socialpolitikai indokokból származott. Ugyanaz a vissza-

hatás tette szükségessé, amely Németországban is az első túl-liberalis ipartörvénnyel szemben jelentkezett. Miként Németországban az 1869- ipartörvény a kisipar vészkiáltásait váltotta ki, ugyanígy történt ez nálunk az 1872-es törvénnyel is. Ennek volt a következménye az, hogy már a 80-as években megindultak az ipartörvény revisiojának munkálatai, amelyek az 1884: XVII. t-c.-et eredményezték. Socialpolitikai szempontból e törvény keveset jelent. Csak két lényeges új inlézkedést hoz. Az egyik a nővédelemnek a bevezetése, amely elsősorban *gróf* Apponyi Albert fáradozásai folytán került be a törvénybe, bár ez irányban már az 1872 és ipartörvény tárgyalása alkalmával *Irányi Dániel* tett kísérletet. Az 1884. évi április hó 20 án tartott ülésen ugyanis Apponyi javaslatot tett az *anyasági védelemnek* a törvénybe való felvétele iránt, melyet *Thaly Kálmán*, *Steinacker Ödön*, *Teleszky István* és *Ernuszt Kelemen* képviselők melegen támogattak, úgy, hogy a bizottsági előadó és *gróf Széchenyi Pál* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter is hozzájárultak az indítványhoz. A javaslat szövegezésével a bizottság foglalkozott, mely azután az eredeti javaslatot odamódosította, hogy nők szülés után négy hélig szerződésileg kötelezett munkájuk teljesítése alól a szerződés megszűnése nélkül felmentetnek. A nők munkaidejét e törvény sem szabályozta. Úgy látszik a törvényhozás e tekintetben most is azon az állásponton volt, melyet *Érkövy Adolf* 1871. nov. 20-án így fejezett ki: „Nem tekintek egyáltalában semmit tévesztetlebb, humanistikusabb lovagiasságnak, mint azt, mikor a nő irányában udvariasság és Isten tudja micsoda nézetekből, korlátozni akarják a nőket a tekintetben, hogy tevékenységüket érvényesítsék.”* Ezzel a magyar munkásvédelem a skandináv országokhoz hasonló álláspontra került a női munka szabályozásában. Másik jelentékeny újítása az ipartörvénynek a *veszélyes iparágakra* vonatkozó rendelkezése. A 116. §. ugyanis felhatalmazza a földművelés, ipar- és kereskedelemügyi ministert, hogy az egészségtelen és veszélyes iparágak lajstromát, valamint azon feltételeket rendeletileg állapítsa meg, melyek melleit 16 éven aluli munkások ezekben az iparágakban foglalkoztathatók.

Socialpolitikai téren még két fontos újítása van az 1884-es ipartörvénynek. Az egyik az ipari *viszályokra* vonatkozik. Gon-

* V. ö. Képvh Napló. Az R69. április 20-ára hirdetett országgyűlés XVII. köt. 370. old.

doskodik arról, hogy amennyiben súrlódások támadnak munkaadó és munkás között, ezek békéltetés útján elháríttassanak. Sőt azt is elrendeli, hogy mihelyt a munka beszüntetésére irányuló összebeszélések jutnak az iparhatóság tudomására, a békéltelő bizottságot működésbe kell hoznia. A békéltető bizottság már a modern elveknek megfelelően paritásos alapon munkaadókból és munkásokból alakítandók. Ha a békéltetés nem sikerül, a bizottság tulajdonképpen a döntőbírótság szerepét nyeri, mert szótöbbséggel eldöntheti a vitát és az iparhatóság köteles a döntés végrehajtásáról gondoskodni. Persze e megoldásnál a törvényhozó nem a tömeges munkaviszályokat, vagy legalább is nem elsősorban azokat tartotta szem előtt.

Másik fontos újítása az 1884-es ipartörvénynek az, hogy *a betegségélyző pénztárak alakulását igyekszik előmozdítani*. A törvény rendelkezései szerint segélypénztárak alakítása nem kötelező, hanem csupán a segédek kezdeményezésére történik. Ha azonban a segélypénztár megalakul, nemcsak, hogy minden segéd annak tagjává lesz, hanem a munkaadó is köteles minden egyes segédje után a hozzájárulást fizetni, amely azonban a segédekre nézve megszabott járulék $\frac{1}{3}$ részét túl nem haladhatja. A segédek által fizetendő összeg hetibérük 3%-ánál nem lehet magasabb. Az 1859-iki ipari rendtartással szemben bizonyos visszaesést mutat a segélyezés kérdésének ennyire fakultatív alakban való rendezése, mert annak 85. §-a, mint tudjuk, a vállalkozók kötelességévé tette, legalább is a veszélyesebb foglalkozásokban és nagyobb ipartelepeken, segélypénztárak létesítését.

Hogy a socialpolitika elmélyítésére irányuló hangok közvéleményünkben 1884-ben nem hiányoztak, mutatja az, hogy a javaslat socialpolitikai intézkedései körül a képviselőházban beható vita keletkezett. Különösen a gyermekmunkára vonatkozó intézkedéseket kévéseitek egyes képviselők. *Zay Adolf* a 14 éves korhatár feltétlen megállapítását követelte, sőt annak kimondását is javasolta, hogy a tanoncoktól az írni-olvasni tudást is meg kell követelni. Gróf *Bethlen Ödön*, a bizottság előadója e javaslatot azzal utasította el, hogy az írni-olvasni tudást az analphabéták nagy számára való tekintettel nálunk nem lehet megkövetelni, a 14 éves korhatár pedig a gyakorlatban úgyis érvényesülni fog, „miután csakis egyes kivételekre nézve akarja a törvény megengedni, hogy ha csakugyan családi

körülmények, vagy az illető korai fejlettsége vagy más körülmények, melyeket hamarjában felsorolni nem is lehet, lehetővé teszik az illetőnek azt, hogy ő magának, családjának és talán az iparnak is hasznára egy műhelyben, mint tanonc, már űzhessen munkát, azt megtehesse és attól elzárva ne legyen”.*

A gyári munkásokra vonatkozó szakaszok kapcsán ismét szóba került a gyermekmunkások kérdése. Ezúttal különösen a megállapított munkaidő hosszú voltát és a gyermekek éjjeli munkáját kifogásolták. *Göndöcs Benedek* azt kívánta, hogy legfeljebb a megengedett munkaidő Vs-át, *Csanády Sándor* pedig, hogy csakis annak $\frac{1}{4}$ részét tölthesse el a gyermekmunkás éjjeli munkában. Javaslatukat azonban a ház elvetette. *Irányi Dániel* a már az 1872-es ipartörvény tárgyalásánál tett kísérletét megismételte, hogy a törvény a felnőtt munkásokra nézve is állapítson meg maximális munkanapot. Hivatkozott arra, hogy a Svájc már 1877-ben bevezette a maximális munkanapot, hogy továbbá Dolfus mühlhauseni gyáros a munkaidő rövidítésével tett kísérletében arra az eredményre jutott, hogy a 10 órás munkaidő jövedelmezőség szempontjából is fölötte áll a hosszabb munkaidőnek. *Irányi* azt javasolta, hogy a két órás munkaközi szünet beszámításával a felnőtt férfiak munkaideje 13, a nőké pedig 12 órában állapíttassák meg, hogy tehát az effektív munkaidő a férfiaknál 11, a nőknél pedig 10 óráat tegyen ki. *Gróf Széchenyi Pál* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter azzal érvelt *Irányi* felszólalása ellen, hogy az elzászi munkást nem lehet a munkásaink teljesítő képességének megítélésénél alapul venni, hogy továbbá Ausztriában is úgy van a munkaidő szabályozva, miként azt a javaslat tervezi. A női munkásokra vonatkozólag a miniszter szerint azért felesleges külön intézkedést tenni, mert a nőket úgy sem foglalkoztatják ugyanolyan munkákkal, mint a férfiakat. Az ellenzék követelésesei közül – kisebb módosításoktól eltekintve – csak *Apponyi*-nak az anyasági védelemre vonatkozó javaslata hatolt keresztül.

Bírálat tárgya volt az ipartörvény munkásvédelmi intézkedései végrehajtásának kérdése is. *Gróf Apponyi Albert* rámutatott ugyanis arra, hogy a vonatkozó rendelkezések mily kevésbé mentek át az életbe. Felszólalásában utalt arra, hogy Magyar-

* V ő. Képvh. Napló. Az 1869. április 20-ra hirdetett országgyűlés. XVI. köt 295. óid.

ország egyik legiparosabb és legcivilizáltabb városában a gyárak VB részében még munkarend sem volt. „Ugyanezen a helyen történt, – folytatja *Apponyi*, – hogy a fiatal munkások munkamaximumára vonatkozó intézkedések, mintha nem is lettek volna, egyszerűen ignoráltak, 16 éven aluli ifjak 14 órai munkaidőre szorítottak. Az élet és egészség biztosítására vonatkozó intézkedések pedig teljesen ismeretlenek voltak.” A törvényhozásnak tehát látnia kellett, hogy az iparhatóságok a munkásvédelmi intézkedések iránt kellő érzéket nem mutatnak és így a törvény munkásvédelmi intézkedései az életbe nem mennek át. Ennek dacára megmaradt azon az állásponton, hogy a rendelkezéseket az iparhatóságok hajtják végre és ellenőrzik. A törvényhozás nem tudta magát rászáni arra, hogy az iparfelügyelet intézményét bevezesse, dacára annak, hogy 1872 óta a külföldön *e* téren nagy haladás mutatkozott, mert 1874-ben Franciaország, 1877-ben Svájc, 1878-ban Németország és 1883-ban Ausztria honosította meg az iparfelügyeletet, sőt 1884-ben már Oroszország is erre az útra tért.

Igaz, hogy az új ipartörvény nem maradt meg a végrehajtást illetőleg a régi állásponton, mert az iparhatóságok kiépítésére törekedett. Ezt az *iparhatósági megbízottak* intézményének megteremtésével igyekezett elérni, kiknek a munkásvédelmi rendelkezések végrehajtása körüli szerepéről még alább szólni fogunk. Sőt 121. §-ában a törvény az elvi alapot az iparfelügyelők alkalmazására is megteremti. Az idevágó rendelkezés így szól: „Ezenkívül a fővárosban és nagyobb számú gyárakkal bíró vidékeken a gyárak megvizsgálásával a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minster külön közegeket is bízhat meg. E közegek alkalmazása a rendes évi költségvetéssel kapcsolatban kellő indoklással terjesztendő a törvényhozás helybenhagyása alá.”

Egyébként az 1884. évi XVII. t.-c. még nem maradt el túlságosan a külföld mögött. Leginkább a gyermekek munkaidejének megállapítása terén való túlságos óvatosság és a női munka szabályozásával szemben tanúsított érzéketlenség vetették szemére. A gyermekek munkaidejét Anglia már 1844-ben, Dánia 1873-ban 6Va órában, Svédország pedig 1881-ben 6 órában állapította meg, mivel szemben a magyar törvény 8, illetőleg 10 órát engedett meg. A női munkások éjjeli munkáját Anglia már 1850-ben, Franciaország pedig 1854-ben eltiltotta és Anglia már 1847-ben 10 órás maximális munkanapot állapított meg szá-

mukra. De a haladottabb álláspont még csak az iparilag leginkább fejlett és magas kulturális színvonalon álló országokban jutott érvényre és így a mulasztás nem volt olyan nagy. Az ipari munkába állítás korhatárát ezidőben a külföldön is a 12. évben állapították meg és több nyugati Lillám is engedett ez alól kivételeket, ha nem is abban a mértékben, mint a magyar törvényhozás. A fiatalokúak éjjeli munkáját nagy részben szintén csak a 16. évig tiltották, bár Franciaország már 1874-ben a 18. évig tilalmazta azt, igaz, számos kivétellel.

De nem telt bele egy évtized és Magyarország a socialpolitikailag erősen elmaradt országok sorába, került. Ennek az oka, hogy amíg a 80-as évek második felében és a 90-es évek elején a nyugati államok nagy része a gyermek- és nővédelem terén nagy haladásokat tett, addig Magyarország ezeket nem követte. Kivált a női munkások védelme terén történt sok ez időben. Ausztria és Oroszország 1885-ben, Belgium és Hollandia 1889-ben, Németország pedig 1891-ben megtiltotta a nők éjjeli munkára való alkalmazását. Hollandia 1889-ben, Németország 1891-ben 11 órás maximális munkanapot állapított meg a nők számára, míg Belgium 1889-ben 12 órában állapította azt meg. Svájc és Ausztria bevezették a felnőtt férfiak számára is a 11 órás maximális munkanapot. Mindezzel szemben Magyarország megmaradt az 1884. évi XVII. t.-c. már akkor egyes irányokban hiányos intézkedéseinél.

Még ennél is nagyobb baj volt azonban a végrehajtás kérdése, mely valóságos Achilles sarka a magyar munkásvédelemnek. Mint láttuk, már az ipartörvény, tárgyalásánál történt utalás arra, hogy a törvény rendelkezései a papíron maradnak. Iparhatóságaink számtalan egyéb teendőik folytán nem tudtak kellő gondot szentelni a törvény munkásvédelmi rendelkezései végrehajtására és érzékük is hiányzott eziránt. Talán lehetett volna ezen segíteni, ha a főhatóság, a kereskedelemügyi ministerium erélyesebben szorgalmazta volna az ipartörvény munkásvédelmi rendelkezéseinek végrehajtását. Hogy azonban maga a főhatóság sem érezte kellőképpen e rendelkezések fontosságát, azt különösen az ipartörvény két rendelkezésének végrehajtása körüli eljárásból láthatjuk. Az egyik a munkaközi szünetek kérdése, a másik az egészségre ártalmas és veszélyes iparágak szabályozása.

A munkaközi szünetek kérdése kétségtelenül kényes kérdés. A kereskedelemügyi ministerium arra az álláspontra helyezke-

dett, hogy a szünetet nem kell az összes munkások számára egyszerre nyújtani. Bár az újabb törvényhozások igyekeznek a szünetek egyszerre való megadását kikényszeríteni és a szüneteknek az egyes munkásoknak különböző időben való megadása az ellenőrzést nehezíti, e rendelkezés talán még nem eshetnék oly súlyos kifogás alá. A ministerium azonban a törvény világos rendelkezései ellenére arra az álláspontra helyezkedett, hogy a délelőtti, illetőleg délutáni félórai szünet a munkaidő bizonyos beosztása esetén megadottnak tekintetik, így az 1901. évi 47.488. számú rendeletben kimondotta, hogy ahol a munka reggel 7 órakor, tehát oly időben kezdődik, amikor a délelőtti munkaközi szünet szokott tartatni, a délelőtti szünet megadottnak vehető, úgy hogy ily gyárakban csak a délutáni szünetelt kell megadni. A 71.776/1901. K. M. rendelet értelmében oly esetben, midőn a munka csak a szokásos munkaközi szünetek idején veszi kezdetét, illetőleg fejeztetik be munkaközi szünetek a munka megkezdésének és befejezésének időpontja által megadottnak tekintendők. A 69.675/1902. K. M. számú rendelet értelmében oly üzemeknél, melyekben a napi munkaidő tartama a déli egy órasi szünet leszámításával 10 órát meg nem halad, a délelőtti és délutáni 1- $\frac{1}{2}$ órasi munkaszünetek a munka megkezdését megelőzőleg és annak befejezését követőleg megadottnak tekinthetők. A minister az iparfelügyelőket arra utasította, hogy a munkaszünetek kérdését a legóvatosabban kezeljék.

Az ipartörvény világosan nem szabályozza azt a kérdést, hogy a fiatalok munkások munkaideje, melyet a törvény megszab, munkakeretnek, avagy effektív munkaidőnek tekintendő-e. A törvény szellemében csak az előbbi lehetséges és a kereskedelemügyi minister igyekezett is ezt az álláspontot elfoglalni. 69.629/1902. K. M. számú rendeletében kimondotta, hogy a fiatalok 10 órasi munkaidejébe a 2 órasi munkaszünet is beszámítandó. Ugyanerre az álláspontra helyezkedett a 7143./eln. 1911. számú kereskedelemügyi ministeri rendelet, mely a nők éjjeli munkájának tilalmáról intézkedve a fiatalok munkaidejére nézve is kimondja, hogy a törvényben megszabott idő munkakeretnek tekintendő. Ennek dacára a textilgyárosok kérelmére, bár a rendelet szerint ideiglenesen, eltérést engedett e szabály alól.

Legnagyobb mulasztást azonban a kereskedelemügyi ministerium az egészségre ártalmas és veszélyes iparágak kérdésé-

nek kezelésénél követett el. Az ipartörvény értelmében ugyanis a minister feladata lett volna az ily iparágak lajstromát megállapítani és azt is megszabni, hogy mily feltételek mellett alkalmazhatók azokban 16 éven aluli munkások. E lajstrom azonban máig sem bocsátatott ki és csupán elvétve történtek egyes intézkedések, melyek egész ötletszerűen nem is a legveszélyesebb iparágakat választották ki. Az 1903. évi 64.922. számú kereskedelemügyi ministeri rendelet a ló-, marha- és sertésszőrök feldolgozásával foglalkozó üzemekben tiltotta el a nem fertőtlenített szőrökkel való munkáktól a gyermek és fiatalkorú munkásokat, valamint az oly munkásokat, akiknek arcán, nyakán, kezén stb. nyílt seb van, 1905-ben a 181.848. számú rendelet pedig behatóbban szabályozta ezeket az üzemeket. 1911-ben 9282. sz. rendeletével a kereskedelemügyi minister a 16 éven aluli munkásokat eltiltotta a zsákkölcsönző telepeken való foglalkozásoktól. Itt-ott a belügyministerium is intézkedett – bár nem az ipartörvény szóbanforgó rendelkezéséből kifolyólag – az üzemi védelem kérdésében, így p. o. 1899. évi 65.000 és 1900. évi 46.887. sz. rendeleteivel az anchylostomia megelőzésére adott ki rendelkezéseket. E rendelkezések azonban erősen incidentalis természetűek és nem valósítják meg azt, amit az 1894. évi XIV. t. c. 116. §-a elrendelt, midőn a veszélyes iparágak lajstromának megállapításáról rendelkezik. Egy oly rendszeres szabályozás lebeghetett az ipartörvény előtt, amilyent a külföldön különösen a 90-es évek óta megtalálunk, amidőn a végrehajtó hatalom átvizsgálja az üzemeknek a munkások egészségére gyakorolt befolyását és mindazokból az üzemekből, illetőleg üzemágakból kitiltja a fiatalkorú munkásokat melyek egészségüket komolyan veszélyeztetik. Ha még hozzátesszük, hogy a külföldön különös gonddal és részletességgel kezelték e kérdést és megfontoljuk, hogy népesedéspolitikai és általános közegészségügyi szempontból, de a munkásbiztosítás és a szegénysegélyezés szempontjából is mily nagy jelentőség jut e kérdésnek, csak akkor érezhetjük át annak a mulasztásnak a nagyságát, amely nálunk e téren történt. Pedig itt csak egyes üzemeket érintő és valóban nélkülözhetetlen rendelkezésekről van szó, amelyek jogosságát és szükségességét senki sem vitathatja. Egyébként a phosphormérgezéseket szabályozó 1911. évi V. t.-c., mint alább látni fogjuk, némileg érintette e kérdést, de csak a gyújtóanyagok készítésével kapcsolatban.

II. FEJEZET.

A vasárnapi munkaszünet rendezése.

A múlt század kilencvenes évei nagy lendületet adtak a socialpolitikának. Az erősödő munkásmozgalom és a socialpolitikai belátás terjedése, melyben kivált Németországban nagy része volt a Verein für Sozialpolitik működésének, arra intették az államokat, hogy a munkásosztály érdekében átfogóbb intézkedéseket tegyenek.

E hatás alól Magyarország sem vonhatta ki magát. Hiszen az új áramlat, mely a socialpolitika elmélyítésére irányult, elsősorban Németországból indult ki, mely gazdasági fejlődésünkre általában nagy hatást gyakorolt. Németországban a munkáskérdéssel szemben valóságos fordulópontot jelentett II. Vilmos császár trónralépése és Bismarck herceg bukása. Ha nem is volt igazán munkásbarát az új szellem, azzal mégis tisztában volt, hogy a munkáskérdést a jövőben másképp kell kezelni, mint a múltban. Ez új szellem következménye volt az első nemzetközi munkásvédelmi conferentia is, amelyet II. Vilmos császár már az 1890-ik év elején Berlinbe hívott össze és amely a többi, continentalis államokkal is többé-kevésbé megértette azt, hogy a socialpolitikai haladás terére kell lépni. Magyarország is képviselve volt a berlini conferentián és kiküldöttei közvetlen benyomást szerezhettek az új socialpolitikai szellemről.

Túlzás volna azonban tisztán a berlini conferentiának és a külföldi hatásnak tulajdonítani azt, hogy Magyarország is foglalkozott a 90-es évek elején socialpolitikai alkotásokkal. Maguk a hazai viszonyok is ebbe az irányba terelték. Az ellenzék egyes szónokai, mint láttuk, már az 1872-es ipartörvény tárgyalásánál tovább kívántak menni a munkásvédelem terén, mint a kormány, 1884-ben pedig már nem egy erélyes felszólalás hangzott el, amely keveselte a munkásvédelemnek az akkori ipartörvénytervezetben nyújtott mértékét. Hogy pedig ez nem volt csupán egyes ellenzéki képviselők álláspontja, legjobban bizonyítja az, hogy a képviselőház *Irányi Dánielnek* két határozati javaslatát fogadta el a munkásvédelem kiépítésére vonatkozólag. Az egyik a vasárnapi munkaszünet kérdésének rendezésére, a másik a baleset elleni biztosításra vonatkozott. Ezzel a képviselőház maga már 1884-ben kifejezésre

juttatta azt, hogy a munkésvédelemnek az ipartörvényben, foglalt mértékét nem tartja kielégítőnek és szükségesnek látja további socialpolitikai törvények alkotását.

Igen szépen adott kifejezést gr. Apponyi *Albert* annak az álláspontnak, amely a socialpolitika elmélyítését kívánta. Az ipartörvény munkásvédelmi vonatkozásainak bírálatát a következő szavakban foglalta össze: „Az ipartörvénynek címe tulajdonképpen többet ígér, mint amennyit magában foglal . . . , Voltaképpen csak az ipar egyik ágának, a kézműiparnak törvényes rendezését képezi. Igaz, hogy foglaltatik ezen törvény keretében is egy fejezet, mely a gyári munkásokról szól . . . de ez a fejezet, hogy úgy mondjam, csak incidentális természetű; én ezt csak hézagpótlónak és a legszükségesebb intézkedések ideiglenes létesítésére célzó provisoriumnak tekinthe-tem addig, míg . . . rendszeres gyári törvényhozás fog létesülni.

Én, t. Képviselőház, nem látnék abban előrelátó államférfiúi bölcseséget, ha, mi remélhető, ipari fejlődésünket mindazon socialis bajokkal és kinövésekkel együtt engednők fejlődni, melyek más előrehaladt országokban a socialis békét ma már fenyegetik; hanem államférfiúi eljárást csak abban látnék, ha a gyári törvényhozásnak legalább humanisticus feladatait már most felkarolva, annyiban kerékvágást szabnánk meg a gyáripar fejlődésének, hogy azzal együtt ne fejlődjenek azok a socialis bajok, melyeknek leküzdése később óriási nehézségekbe ütközik.” És méltán sorakozik e szavakhoz az a beszéd, amelyet gr. *Tisza István* 1891-ben a betegsegélyezési törvény tárgyalása kapcsán mondott.

Az előmunkálatok a kereskedelemügyi ministeriumban tényleg meg is indultak. Igaz, hogy a képviselőház fenti óhajainak a kormány csak nagy késedelemmel tett eleget, de *Baross Gábor* kereskedelemügyi minister belátta, hogy e téren történnie kell valaminek. Nemcsak a vasárnapi munkaszünet és a bal-esetbiztosítás rendezésére gondolt, hanem tervbe vette a betegsegélyezés kérdésének rendezését és az iparfelügyelet meghonosítását is.

Elsőnek a *vasárnapi munkaszünet* kérdése került a törvényhozás elé. Itt már valóban a berlini munkásvédelmi conferentia hatásával is állunk szemben, bár hangsúlyoznunk kell, hogy a kezdeményezés a magyar törvényhozásból előbb indult ki, mint a berlini conferenciából.

Az új kereskedelemügyi minister álláspontja, melyre bizonyára a berlini conferentiának is hatása volt, eltért elődjétől. Midőn ugyanis 1884-ben *Irányi* határozati javaslatát a vasárnapi munkaszünet törvénybeiktatása iránt benyújtotta, gr. *Széchenyi Pál* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minister, utalva az e téren fennálló ellentétes törekvésekre, azt a nézetét fejezte ki, hogy e kérdés megoldásának „egyhamar és egykönnyen a kormány nem lesz képes eleget tenni”, bár már 5-6 éve tanulmányozza azt. Szerinte egyébként a vasárnapi munkaszünet kétoldalú dolog, melyet a munkások fokozott korcsmálatogatásra is használhatnak fel. Midőn *Apponyi* és *Göndöcs Benedek* melegen pártolták *Irányi* javaslatát, maga *Tisza Kálmán* miniszterelnök is beleszólt a vitába. Hamisítatlan liberális szempontból ítélte meg a kérdést, arra utalva, vajjon korlátozható-e a felnőtt munkás munkaerejének vasárnap való értékesítésében? Szavait ezzel zárta: „Ismétlem, szívesen hozzájárulok a határozati javaslatához azért, mert óhajtom, hogy ez a kérdés a magyar képviselőházban egyszer tüzetesen megbeszéltessek. De valamely tüzetes kötelezettséggel s egészen eltekintve a vele összekötött nehézségektől, az indítványhoz hozzájárulni nem tudok.” A Ház ennek ellenére elfogadta *Irányi* javaslatát, mely pedig, egyenesen arra utasította a kormányt, hogy „a vasárnapi munkaszünet iránt terjesszen elő törvényjavaslatot.”*

Baross Gábor a törvényjavaslatot majdnem közvetlenül a berlini conferentia után nyújtotta Be 1890. május hó 20-án. Annak tárgyalására mégis csak 1891. január végén került a sor. A bizottság előadója utalt arra, hogy nem az egyedüli socialpolitikai javaslat akar lenni a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó javaslat, hanem hogy a kormány egyúttal a munkásbiztosítás kérdésének rendezését is tervbe vette, mit *Baross Gábor* kereskedelemügyi minister is megerősített, egyúttal kijelentvén azt is, hogy az iparfelügyeletet is be fogja vezetni. A Házban a javaslat nem is találkozott semmi ellenzéssel. Ellenkezőleg. A felszólalók egy része keveselte intézkedéseit

és főképpen azt kifogásolta, hogy a mezőgazdaságra a törvény ki nem terjed, másrészt pedig, hogy intézkedései illuzóriussá válnak azáltal a tágkörű meghatalmazás által, amelyet a kereskedelemügyi miniszternek kivételek engedélyezésére ad. Úgy *Baross Gábor*, mint *Széchenyi* földművelésügyi miniszter visszautasították a mezőgazdaságra való kiterjesztés gondolatát, melynek támogatására viszont az ellenzéki képviselők azt hozták fel, hogy *Irányi Dániel* 1884-iki határozati javaslata a vasárnapi munkaszünetnek nem az iparban, hanem általánosságban való bevezetésére utasította a kormányt. Az akkori kormány azonban nem tartotta megvalósíthatónak azt, amit az 1907. évi cselédtörvény, legalább is a mezőgazdasági cselédekre nézve, később törvénybe iktatott. A felhatalmazás túlságos voltát sem ismerte el a kormány, mert arra hivatkozott, hogy az élet által szükségessé tett kivételeket nem lehet előre áttekinteni és a törvényt annak kitenni, hogy az élet szükségességéhez képest folyton módosítsák. Hogy az ellenzéki képviselők helyesen ítélték meg a helyzetet, azt egy későbbi kormány közvetve kénytelen volt elismerni. A vasárnapi munkaszünetről 1914-ben készült törvényjavaslat indoklása ugyanis a következőket mondja: „A rendeleti intézkedések ott, ahol jelentékeny érdekellentéteket kell hosszabb időre szólólag eldönteni, természetesen sohasem lehetnek annyira hatékonyak, mint a törvény rendelkezései, mert a rendeleti intézkedések a köztudat szerint, de tényleg is sokkal könnyebben módosíthatók, mint a törvényi intézkedések és nem egy esetben módosításuk kieszközölése érdekében csak még erősebb állásfoglalásra ösztönzik a különböző érdekköröket, csak még jobban kiéleltetik a fennforgó érdekellentéteket.” Az 1891-iki kormánynak azonban nem ez volt az álláspontja és a képviselőház majdnem változatlan szöveggel fogadta el a beterjesztett törvényjavaslatot.

Az 1891. évi XIII. t.-c. valóban kerettörvény. Csak az elvet állapítja meg, melynél fogva vasárnapokon, valamint Szent István király napján az ipari munkának szünetelnie kell. E szünet legkésőbb vasárnap reggeli 6 órakor kezdődik és megkezdésétől számítandó 24 óráig, de legalább is a szüneti napot követő reggeli 6 óráig tart. A törvény maga csak egy kivételt állapít meg, t. i. azokat a munkákat, amelyek az üzleti helyiségek és berendezések tisztántartásához és helyreállításához szük-

ségesek. Annál tágabb felhatalmazást ad azonban a kereskedelemügyi ministernek, kinek feladatává teszi azoknak az iparágaknak a megállapítását, melyeknél a vasárnapi munkaszünet be nem tartható, mert vagy az üzem félbeszakítása lehetetlen, vagy a fogyasztóközönség érdeke, a közforgalom igényei, avagy valamely hadászati vagy egyéb közérdek, jelesen ipari indok teszi szükségessé. Úgyszintén a kereskedelemügyi minister hatáskörébe utalja ama módozatok megállapítását, melyek mellett a segédek és tanoncok nélkül dolgozó kisiparosok a munkaszünet alól felmentetnek. Az így kibocsátott rendeletekre vonatkozólag azonban a törvény kiköti, hogy azokat a törvényhozásnak be kell mutatni. Megállapítja egyúttal a törvény azt is, hogy a vasárnap igénybevett segéd-személyzet felváltás útján megfelelő kárpótlásban részesüljön. Kimondja, hogy minden hóban vagy egy teljes, vagy pedig két hetenként egy fél vasárnapi teljes munkaszünetet kell élvezniök. A törvény rendelkezéseinek megszegését kihágásnak minősíti és 1-100 forintig terjedő büntetéssel sújtja.

Szomszédos államaink közül Ausztria megelőzött a vasárnapi munkaszünet törvénybeiktatásával, míg Németország körülbelül velünk egy időben szabályozta a kérdést, de a vonatkozó rendelkezéseket majdnem négy évvel később (csak 1895. ápr. 1-én) léptette életbe. A német törvény rendelkezései azonban különösen abban az irányban mentek tovább a magyar törvény rendelkezéseinél, hogy az összes ünnepnapokra kiterjesztett és a kettős ünnepekre 36 órás, a karácsonyi, húsvéti és pünkösdi ünnepekre pedig 48 órás munkaszünetet állapítottak meg. Kettős ünnepeknél a német törvény szerint a második ünnepnap este 6 órájáig tart a munkaszünet. A svájci, de a legtöbb nyugat-európai törvénnyel szemben is kedvezőtlenebb a magyar törvénynek intézkedése abban az irányban is, hogy *a női és fiatalok számára különleges intézkedéseket nem tartalmaz*, illetőleg ezek vasárnapi munkáját nem tilalmazza feltétlenül. E tekintetben egy későbbi törvényjavaslattal kísérlet történt, de az ismét elejtetett. A gyermekek és részben a női munkások vasárnapi munkáját Poroszország már 1839-ben, Franciaország 1841-ben (a nőkét 1874-ben), Dánia 1873-ban, Svájc 1877-ben, Belgium és Hollandia 1889-ben (a nőknek is) eltiltották.

Az 1891. évi XIII. t.-c. egyik legnagyobb hiánya az, hogy *a kereskedelem munkaszünetének szabályozását egészen a ren-*

deleti útra hagyja. E kérdésben még az irányelveket sem állapítja meg, ha csak azt a rendelkezését, mely szerint a fogyasztóközönség érdekében kivételek engedélyezhetők a munkaszünet alól, ilyen útbaigazításnak nem tekintjük. E rendelkezésbe ugyanis közvetlen belemagyarázható az, hogy a kereskedelem terén csak annyiban van megengedve a vasárnapi munka, amennyiben a fogyasztóközönség igényei az üzleteknek vasárnap való nyitvatartását megkövetelik. Az 1891. július 1-én 37.892 VI. sz. a. kibocsátott kereskedelemügyi ministeri rendelet erre az álláspontra helyezkedett, de igen bőségesen állapította meg a kivételeket, igaz, hogy e címen engedett 20 kivétel között nemcsak a kereskedelem terére eső kivételek foglalnak helyet, hanem számos ipari munka is; így p. o. a nyomdaipar sürgősebb munkái, a gépipar sürgős javítási munkálatai, a kisipar javítási munkái, a kereskedelmi és gyári alkalmazottak irodai munkái is. A szorosabb értelemben vett ipar terén ezenkívül az üzem félbeszakításának lehetetlensége címén 25 pontban sorolja fel a rendelet a kivételeket, mihez azután a közforgalom és hadászat érdekében 8 esetben tett kivétel csatlakozik. Kivételekkel tehát az első végrehajtási rendelet nem fukarkodott.

Egy évig sem volt hatályban az 1891. évi XIII. t.-c. végrehajtási rendelete. Már 1892. március 5-én 14.837. szám alatt kelt rendeletével olyképp módosította azt a kereskedelemügyi minister, hogy a kereskedelemre, valamint az ipari és kereskedelmi vállalatok irodai munkájára nézve a vasárnapi záróórát déli 12 órában állapította meg. Már e rendelet azonban a 20.000 lakoson felüli városok számára korábbi záróórával tett kísérletet, amennyiben az üzleti árusítást június és július hónapokra vonatkozólag e városokban csak délelőtt 10 óráig engedte meg. Csupán az ország határától 10 km.-nyi távolságban fekvő községekben engedte meg e rendelet az ipari és kereskedelmi árusítást délután 5 óráig.

A kereskedelem munkaszünetének szabályozásában követett óvatos eljárás annak volt következménye, hogy közönségünk még nem szokta meg a vasárnapi munkaszünetet és így az üzleti körök a vasárnapi zárvatartás folytán nagyobb károsodástól tartottak. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a közönség elég gyorsan megszokta a vasárnapi munkaszünetet és így *1903-ban végre a kereskedelem munkaszünetének kielégítő rendezése következett be.* Az 1903. évi 28.559.

számú kereskedelemügyi ministeri rendelet azt a mélyremenő újítást hozta, hogy vasárnap *csupán a napi élelmezés körébe eső cikkek árusítását engedi meg* és pedig csak délelőtt 10 óráig. E rendelkezés azonban csupán *Budapest székesfővárosra* terjedt ki és csak az 1911. évi június hó 24-én 45.721. szám alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelettel lett Zágrábra is kiterjesztve. A *vidékre vonatkozólag* az 1903. évi rendelet *nem tesz különbséget az élelmiszerárusítás és az egyéb ipari és kereskedelmi üzletek árusítása között*, hanem egységesen délelőtt 10 óráig engedi meg az üzletek nyitvatartását. E szabályozás a kereskedelmi alkalmazottakra nézve nemcsak az azelőtt nálunk fennállott állapottal szemben jelentett haladást, hanem részben a külföldi, t. i. az osztrák és német szabályozásnál is előnyösebb volt, amennyiben Budapesten és később Zágrában az élelmiszerüzletekben alkalmazott segédezők kivételével a kereskedelmi alkalmazottakat egész vasárnap szabadakká tette, míg az élelmiszerüzletekben, illetőleg a vidéken a többi üzletekben is délelőtt 10 órától egyfolytában biztosította az alkalmazottaknak a vasárnapi munkaszünetet, holott Ausztriában és Németországban a maximális óraszám volt megállapítva, melyet az üzleteknek vasárnap való nyitvatartása elérhet és így lehetséges volt a nagyobb forgalom idején vasárnap többször nyitvatartani az üzleteket, minek következtében azután az alkalmazottak nem egyben élvezték a munkaszünetet.

Ennek dacára a vasárnapi munkaszünet szabályozását illetőleg Magyarország mindjebben elmaradt a külföldi szabályozás mögött, főképpen a védett csoportokra vonatkozó intézkedések hiánya és a vasárnapi elfoglaltság fejében nyújtott kárpótlás szűkös megszabása folytán. A kereskedelemügyi minister ismételten meg is kísérelte és pedig utoljára 1914-ben a vasárnapi munkaszünet kérdésének törvényhozási úton való újabb rendezését. A javaslatok egyikéből sem vált azonban törvény és így az említett hiányok tovább is fenmaradtak. A külföldi törvényhozások e kérdésben újabban nemcsak a vasárnap teljesített munka fejében nyújtandó megfelelő szabad időben való kárpótlást fejlesztették, hanem különösen a 8 órai munkanapról szóló törvények keretében a vasárnapi munkáért járó bérkárpótlás kérdését is oly módon szabályozták, hogy megállapították, mily mértékben fizetendő meg a vasárnap teljesített munka túlóra gyanánt.

III. FEJEZET.

Az üzemi védelem és az iparfelügyelet.

Még a vasárnapi munkaszünetről szóló törvényjavaslat előtt nyújtotta be *Baross Gábor* a munkásbiztosításról szóló törvényjavaslatát. Mielőtt azonban ennek tárgyalására térnénk rá, a kilencvenes évek egy másik törvényalkotásával kell foglalkoznunk. Ez a munkások *baleset elleni védelméről és az iparfelügyeletről* szóló törvény.

A munkások egészségének és testi épségének megóvása érdekében, mint tudjuk, már az 1872. évi ipartörvény azt a rendelkezést tartalmazta, hogy a munkaadó telepén mindazokat a berendezéseket létesíteni tartozik, amelyek a munkások egészségének és testi épségének megvédésére szükségesek. E rendelkezést a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. t.-c. némileg kiegészítette. A szolgabíráknak, mint elsőfokú közegészségügyi hatóságnak, kötelességükké tette a gyárak és iparüzletek fölött való közegészségügyi felügyeletet. Persze, sikeres működést e téren csak szakértő közegek fejthetnek ki. Ezért e törvény a járási orvos teendői felsorolásával az egészséget és életet veszélyeztető iparüzletek és gyárak berendezése tekintetében óvórendszabályok javaslatbahozatalának kötelezettségét róttá rájuk. Az 1884-iki ipartörvény tárgyalása alkalmával is szóba került az üzemi védelem kérdése, az új ipartörvény mégis beírta az 1872-es ipartörvény idevágó szakaszának szövszerű átvetelével.

Időközben azonban a külföldön jelentékenyen fejlődött az üzemi védelem. Anglia már régebb óta arra törekedett, hogy egy általánosságban maradó rendelkezés helyett részletesebben szabályozza mindazt, ami kivált a gyárakban a munkások egészségének és testi épségének megóvására szükséges. A continentális törvényhozás arra törekedett ugyan, hogy nem annyira a végrehajtás, mint inkább a törvény útján állapítsa meg a vállalkozók idevonatkozó kötelességeit, be kellett azonban látni, hogy az oly általános intézkedés, amilyen már az 1872-es magyar ipartörvényben is foglaltatott és amelyhez hasonló intézkedéssel kezdte a legtöbb külföldi törvényhozás is az üzemi védelem szabályozását, nem nyújt a végrehajtásnak kellő támpontokat. Éppen ezért a nyolcvanas évek közepe óta a külföldi törvényhozások arra törekedtek, hogy messzemenő taxatióval álla-

píttassanak meg azok a követelmények, amelyeket a munkások egészsége és testi épsége védelme érdekében elsősorban a gyári üzemekkel szemben kell támasztani. Ausztria már 1885-ben, Dánia és Svédország 1889-ben, Németország 1891-ben, Norvégia 1892-ben, Franciaország pedig 1893-ban lépett az üzemi védelem követelményei pontosabb körülírásának útjára. Az a javaslat, amelyet 1892-ben *Baross Gábor* e tárgyban készített, e példákat követte.

E javaslat eleinte úgy volt tervezve, hogy a balesetbiztosítás kérdését is rendezi. A vasárnapi munkaszünetről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával úgy a bizottsági előadó, mint pedig a kereskedelemügyi miniszter jelezték ezt. Később a balesetbiztosítási rész mégis kimaradt és a javaslat az üzemi védelem, valamint az iparfelügyelet rendezésére szorítkozott. A képviselőház a javaslatot nagy rokonszenvvel fogadta. A javaslatot a már akkor beteg *Baross Gábor* nevében *gróf Szapáry* miniszterelnök nyújtotta be és tárgyalására *Baross* közbejött halála folytán csak 1893. őszén került a sor. Érdemes följegyeznünk, hogy miként az ipartörvény munkásügyi rendelkezéseit és a vasárnapi munkaszüneti törvényt, úgy az üzemi védelemről szóló törvényt is az ellenzék abból a szempontból bírálta, nem lehetne-e a munkások érdekében tovább menni. *Gróf Apponyi Albertnek* az volt a fő kifogása, hogy a javaslat a bányászatra ki nem terjed, holott e téren igen vizás állapotok állanak fenn. *Apponyi* felszólalása azonban voltaképpen, a bányatársulásokra vonatkozott és így a javaslat sorsát nem érintette.

Az 1893. évi XXVIII. t.-c. címének megfelelően az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelmével és az iparfelügyelettel foglalkozik. Miután megismétli azt az elvet, amely már az ipartörvényben foglaltatik és amelynél fogva a munkaadók ipartelepén mindazt létesíteni és fenntartani tartozik, ami tekintettel a telep és az üzem minőségére, az alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének lehető biztosítása érdekében szükséges, rátér arra a közelebbi taxatióra, amelyet a külföldi törvényhozások nagy része már néhány évvel előbb felállított. Kimondja, hogy a tárgyak leesését, hol az az alkalmazottak életét vagy testi épségét veszélyezteteti, védőkészülékekkel kell elhárítani, a hajtó- és fogaskerekeket korláttal kell körülvenni, körfűrészeken, gyalukon, maró- és köszörülő-, valamint más

gépeken védőkészülékeket kell alkalmazni, a gépek olajozását és a hajtószíjak alkalmazását az alkalmazottak testi épségét megvédő módon kell kezelgetni, a felhúzógépek körüli veszélyeket el kell hárítani, a gáz- és kőolaj lámpákat lehetőleg tűzveszélymentesen kell elhelyezni. Kötelességévé teszi a vállalkozóknak a gyári helyiségek kellő szellőztetését és világítását, az alkalmazottak részére megfelelő légtér biztosítását, a fejlődő gáz, por és hulladék eltávolítását, továbbá az oly alkalmazottaknak respirátorokkal való ellátását, kik mérges anyagokkal telt helyiségekben dolgoznak, nagyobb méretű porfejlődésnél pedig exhaustorok alkalmazását. Kötelezi egyúttal a gyárosokat arra, hogy az első segélyre szükséges köt- és gyógyszereket készletben tartsák. A védelem további részleteinek megállapítását a kereskedelemügyi miniszterre bízta. Ezzel törvényes szabályozását illetőleg az üzemi védelem Magyarországon is ugyanabba a mederbe került, melyben azt a külföldi törvényhozás kezelte.

Az üzemi védelem súlypontja azonban a végrehajtáson van. A törvényhozás bármilyen taxatív felsorolás mellett nem merítheti ki azokat a veszélyeket, amelyek munkaközben a munkást érhetik és általános szabálylyal nem lehet kimeríteni azokat a konkrét intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az üzemi védelem ne maradjon a papíron. Ezzel az 1893. évi XXVIII. t.-c. is számol, amidőn az üzemi védelem behatóbb szabályozásával egyidejűleg bevezeti az iparfelügyelet intézményét.

A törvény eme rendelkezése a magyar képviselőház óhajának felelt meg. Tudjuk, hogy már az ipartörvény tárgyalása alkalmával szóváltottak egyes képviselők a törvény végrehajtásának hiányait és 1891-ben a betegsegélyezésről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával *gr. Tisza István* fejezte ki örömet afölött, hogy értesülése szerint a kormány az iparfelügyeletet bevezetni szándékozik. Sőt, mint tudjuk, már az ipartörvény is alapot nyújtott gyárvizsgálók kiküldésére (121. §.). E törvény azonban inkább az iparhatósági megbízottak intézményének meghonosításával vélte a végrehajtás ügyét biztosítandónak. Ez intézmény létesítésének oka az volt, hogy az iparhatóságokról az 1872. óta lefolyt években kitűnt, hogy nagy elfoglaltságuk mellett csak hiányosan hajtják végre a törvényt. Ezért az iparosok köréből vett hatósági megbízottak segítségét akarta a törvény az

iparhatóságoknak biztosítani. Persze társadalmunk lanyhasága mellett nagy optimismus volt azt hinni, hogy ily módon segíteni lehet a bajon. Az iparhatósági megbízottak intézménye nem is vált be. Hogy a munkásvédelmi rendelkezések végrehajtását ez intézmény nem fogja egészen biztosítani, maga az ipartörvény is érezte, midőn a kereskedelemügyi miniszternek jogot adott gyárvizsgáló közegek kiküldésére.

Voltaképpen tehát nem is egészen új intézményről volt szó, midőn az 1893. évi XVIII. t.-c. megszervezte az iparfelügyeletet. *Ballagi Bélának* az ipartörvényhez kiadott kommentárjából is megállapítható, hogy valóban az iparfelügyelet csiráját láthatjuk az 1884. évi XVII. t.-c. 121. §-ában.* Ha ennek dacára 9 évig késett az iparfelügyelet életbeléptetése, ez részben költségvetési okokra vezethető vissza, részben azonban annak a következménye, hogy az iparfejlesztés kérdése annyira előtérbe lépett, hogy a már 1886-ban első ízben alkalmazott iparfelügyelők külföldi hatáskörük helyett iparfejlesztési megbízásokat kaptak. Ezért természetesen igen nagy lépést jelent a magyar socialpolitika fejlődésében az 1893. évi XXVIII. t.-c., mely az iparfelügyelet intézményét kiépítette és pedig azzal a rendeltetéssel, mely annak a külföldön jutott. Világosan kitűnik ez a törvény 14. §-ából, mely az iparfelügyelők hatáskörét elsősorban annak ellenőrzésében írja körül, hogy az ipari ügyekre vonatkozó törvények és rendeletek a magyar korona országainak területén létesült gyárakban és nagyobb ipartelepeken megtartatnak-e. Külön kimondja, hogy különösen annak megvizsgálása esik hatáskörükbe, vajjon foganatosítva lesznek-e a balesetek megelőzésére és az alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének megóvására célzó intézkedések. A törvény ezután részletezi az ipartörvény vonatkozó fejezeteit, felsorolja a vasárnapi munkaszünetről és a betegsegélyezésről szóló törvényeket, mint olyanokat, melyek végrehajtása fölött az iparfelügyeletnek őrködni kell, kötelességévé teszi továbbá az iparfelügyelőknek a balesetek különös figyelemmel kísérését, valamint annak megfigyelését, biztosítva vannak-e az alkalmazottak a balesetek következményei ellen és

* *Ballagi Béla*: „Az ipartörvény magyarázata, Budapest, 1886.” című munkájában ezt mondja a 121 §-ról: „A gyárfelügyelői intézmény szervezésére e sorokban ad felhatalmazást e törvény. Ezideig még gyárfelügyelők nem neveztek ki s pénzügyi nehézségek a szóban levő intézmény létesítését még évekig akadályozhatják.” (221. old)

végre külön kiemeli a trucktilalom megszegésének eseteit, melyeket az iparfelügyelőknek különös gonddal kell figyelniök.

A törvény kötelezi a munkaadót arra, hogy az iparfelügyelőnek módot adjon telepének megszemlélésére és kötelezi őt arra is, hogy az iparfelügyelő részéről hozzája intézett kérdésekre megfeleljen. Az iparfelügyelőnek jogában áll az ipartelepeken a nap bármely szakában megjelenni és a vállalathoz tartozó bármely helyiség megszemlélését kívánni, kivéve az oly helyiségeket, melyek megtekintése által a telep szabadalmi és üzleti titka vagy különlegessége felderítettnek. A kereskedelemügyi minster azonban ily esetekben is elrendelheti az iparfelügyelő bebocsáttatását. Az iparfelügyelőnek éjjel is jogában áll az üzembe belépni, de csak azokba a helyiségekbe, melyekben munka folyik.

Miként a külföldi vonatkozó törvények, úgy az 1893. évi XXIII. t.-c. is pártatlan és jóindulatú, a munkaadó, valamint az alkalmazottak méltányos és igazságos érdekeiknek megfelelő tevékenységet kíván az iparfelügyelőktől. Az iparfelügyelőnek valóban mindkét fél bizalmát kell bírnia akkor, ha sikeres tevékenységet akar felmutatni és így nagyon helyesen rendeli el a törvény, hogy működésében kell, hogy tartózkodjék minden olyan ténykedéstől, amely a részrehajlásnak még csak látszatát is keltené.

Az ellenőrzés hatályosság szempontjából nagyjelentőségű a törvény azon rendelkezése, melynél fogva *az iparfelügyelő jogosítva van, ha ennek szükségét látja, az alkalmazottakat tanuk nélkül is kihallgatni.* E szakasz jelentőségét a képviselőház teljes mértékben átértette és gr. Apponyi Albert indítványára azzal egészítette ki a javaslatot, hogy a büntető rendelkezések között külön megemlékezik e rendelkezés megszegéséről, büntetéssel sújtva a munkaadót nemcsak akkor, ha telepének iparfelügyelői megszemlélése elé akadályokat gördít, hanem akkor is, ha az iparfelügyelőt megakadályozza abban, hogy a munkásokkal a vállalkozó jelenléte nélkül is érintkezzék. Az iparfelügyelőknak adott utasításban egyébként a kereskedelemügyi minster arra inti őket, hogy az alkalmazottak tanuk nélküli kihallgatásának jogával csak oly esetekben éljenek, ha arra tényleg komoly okuk van, nehogy bizalmatlanságot keltsenek a munkaadó és munkás közt.

Az iparfelügyelőknak a törvény strikemozgalmak elsimitása

terén is szerepet szán. Ily mozgalmak esetén ugyanis a kereskedelemügyi miniszter a felmerült egyenetlenségek békés kiegyenlítésével és megszüntetésével az iparfelügyelőt bízhatja meg. Az 1901. évi 17.001. számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet azonban kimondja, hogy közvetlen beavatkozási joga külön e célra nyert megbízás nélkül az iparfelügyelőnek nincsen és a székhelyén kívül levő strike esetén csak külön miniszteri engedély alapján utazhatik oda. De mégis figyelemmel kell kísérnie e mozgalmakat, melyek jelentésében is szerepelnek és ha azt tapasztalná, hogy a békéltető bizottság működése nem nyújt kilátást eredményre, köteles a kereskedelemügyi miniszternek erről jelentést tenni. E jelentés az utasítás szerint az ipari főfelügyelő útján teendő, mi aligha gyorsítja az eljárást. Tényleg a strikeok figyelemmel kísérése, valamint a kiegyenlítés körül nyert megbízások erősen igénybe vették az iparfelügyelőket. Az iparfelügyelők egyébként a telepengedélyezési tárgyalásokra is meghívandók, mely intézkedés, mint látni fogjuk, nem egy ellentét forrása lett az iparfelügyelet és az elsőfokú iparhatóságok közt.

Az iparfelügyelet hatáskörét a törvény úgy állapítja meg, hogy *az mindazokra a gyárakra, illetve ipartelepekre terjed ki, melyekben valami elemi (gőz, gáz, víz, szén, hő, lég, elektromos) erő van alkalmazásban, vagy amelyekben, bár erőgép nem működik, rendszerint legalább 20 alkalmazott van foglalkoztatva.* Ezenkívül azonban a törvény kiterjeszti az iparfelügyeletet a különösen veszélyes vagy egészségtelen üzemek egész sorozatára. Ez üzemek nagy része a vegyészeti ipar köréből kerül ki, mellettük megtaláljuk azonban a gáz- és villamvilágítást, az agyagárúégető kemencéket, a csontégető-, fehérítő-, főző- és zúzótelepeket, a fémöntödéket, a len- és kenderáztatókat, a pörkölő kemencéket, a ronggyújtó és osztályozó telepeket, valamint a vér- és lúgfőzőtelepeket. Felhatalmazza a kereskedelemügyi ministert a törvény arra is, hogy *a belügyminiszterrel egyetértőleg az iparfelügyeletet az alkalmazottak biztonságára való tekintettel más telepekre is kiterjeszthesse.* E felhatalmazással a kormány élt is és 1901-ben a sütőműhelyekre, valamint az összes építkezésekre, 1903-ban a nyomdákra és 1911-ben a zsákkölcsonzó telepekre terjesztette ki az iparfelügyeletet. Viszont a végrehajtás során a kereskedelemügyi miniszter 1901. évi 17.001. sz. rendeletével kivette részben az iparfelügyelet alól a közlekedési

vállalatok javítóműhelyeit, minthogy azok szerinte nem szorosabb értelemben vett ipartelepek és így nem tartoznak az ipartörvény alá. Ezeknél az iparfelügyelők hatásköre csak az 1893. évi XXVIII. t.-c. 1. és 2. §-ában foglalt védelmi intézkedésekre és a gőzkazánügyekre terjed ki.

Szűk maradt azonban az iparfelügyelet területe a foglalkoztatott munkások szempontjából. Ez irányban ugyanis a külföldi törvényhozások törekvése arra irányult, hogy ne csak a gyárak, hanem a kisebb munkás létszámmal dolgozó telepek is iparfelügyelet alá kerüljenek. Erre az 1893. évi XXVIII. t.-c. nem ad módot, mert csupán az alkalmazottak biztonságára való tekintettel engedi meg a felügyelet kiterjesztését, tehát a kiterjesztésben az üzem veszélyessége az irányadó.

A törvény világosan kimondja, hogy a munkások egészsége és testi épsége érdekében tett intézkedések a pénzügyminister által fenntartott ipartelepekre is érvényesek. Mégis módot nyújt arra, hogy e telepek a kereskedelemügyi minister alatt álló iparfelügyelők hatásköre alól kivonassanak. A törvény ugyanis azt mondja ki, hogy amennyiben a pénzügyminister a jelzett telepekre vonatkozólag az iparfelügyeletet nem óhajtja igénybe venni, a törvényben előírt követelmények betartását saját közegeivel ellenőriztetheti. A pénzügyminister alatt álló üzemek különállása a tárgyalás folyamán több oldalról kifogás tárgya volt és az eredeti javaslatból annak világos kimondása is hiányzott, hogy a törvény 1. és 2. §-ában foglalt védelmi intézkedések a pénzügyminister hatósága alá tartozó üzemekre is kiterjednek. A kormány e kifogásokkal szemben rámutatott arra, hogy a pénzügyminister alatt álló üzemek különválasztása tárgyi okokból kívánatos. A végleges megoldás valóban úgy történt, hogy a pénzügyminister maga gondoskodik a dohánygyárak, a pénzverde és egyéb állami üzemek (főképp vasgyárak) munkásvédelmi felügyeletéről. E címen az egész bányászat is kivonatott az iparfelügyelet alól, minek jogosultsága esetleg vitatható volna, mert a törvény 18. §-a csak a pénzügyminister által kezelt telepekről szól. A valóságban a bányászat talán nem látta e megoldásnak hátrányát, mert a bányahatóságok általában törekedtek a munkásvédelmi törvények érvényesítésére. Igaz, hogy e tekintetben igen nehéz volt a helyzetük, mert az erősen elavult 1854-iki bányarendtartás csak nagyon hiányosan szabályozta a bányászat terén a

munkásvédelmi követelményeket. Socialpolitikai rendelkezéseiket a bányahatóságok főképpen a bányatörvényben előírt munkarendszabályra alapították. Eszerint ugyanis a munkarendszabály a bányahatóság jóváhagyására szorul és abban az egyes munkáskategóriák feladatkörét, a nők-és gyermekek foglalkoztatását, a munkavezetők hatáskörét, a munkaidőt, a bérfizetés módját, a munkásbiztosítást, a bírságok ügyét, a munkaviszony felbontásának ügyét és végre a munkások általános viselkedését szabályozni kell. A bányahatóságok főképp eme közreműködésükkel létrejött munkarendszabályok jóváhagyása kapcsán és a bányatörvény elavult socialpolitikai rendelkezéseinek az ipartörvény analógiájára való kiegészítésével igyekeztek a bányászatban a szükséges munkásvédelmet biztosítani. Ellenőrzésük annyiban talán hatályosabb volt, mint az iparfelügyelőké, amennyiben közvetlenebb az „érintkezés a bányahatóságok és a bányavállalatok között és így a telepek is sűrűbben kerültek meg szemlélés alá, mint az ipartelepek.

E tekintetben iparfelügyeletünknel igen nagyok a nehézségek, így, hogy csak egy példát ragadjunk ki, az 1903. évben a budapesti iparfelügyelőség 871 telep közül csak 555, tehát a telepek 63%-át, 1908-ban 1491 telep közül csak 764 telepet, tehát a felügyelet alá tartozó telepeknek alig a felét vizsgálta meg.* Ennek az oka főképpen abban van, hogy a törvény a szorosabb értelemben veti iparfelügyeleti teendőkön kívül számos más feladatot is utal az iparfelügyelők hatáskörébe, így elsősorban az ipari tanműhelyek és a tanonciskolák ellenőrzését, továbbá az iparfejlesztésnek számos teendőit. Ez utóbbiak iparfejlesztési tevékenységünk fejlődésével erősen megnövekedtek és az iparfelügyelők nagy mértékben voltak igénybevéve az iparvállalatoknak nyújtott segélyek kellő felhasználásának ellenőrzésével, valamint annak megvizsgálásával, hogy az állami kedvezményben részesített gyárak teljesítik-e a kedvezmények engedélyezésének feltételeit. A hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907. évi III. t.-c. erősen megnövelte a teendőket. Az 1908. évi iparfelügyelői jelentés szerint 1250 esetben kellett az előző évi 720 esettel szemben külön meg-

* Az 1908. évi jelentés azzal akarja e tényt enyhíteni, hogy ezek közül körülbelül 500 kisipari telep (L 4. old.) Ez azonban kevésbé enyhíti a dolgot, ha meggondoljuk, hogy éppen az ily telepeken sok socialpolitikai hiány észlelhető, melyek persze a munkások kisebb számánál fogva egy-egy telepen kevesebb munkást érintenek.

bízas alapján iparfejlesztési ügyekben eljárni. A háziipar fejlesztése körüli teendők is az iparfelügyelőket terhelik. 1901-ben – a főváros kivételével – a gőzkazán vizsgálatok is az iparfelügyelők hatáskörébe utaltattak, úgy, hogy az iparfelügyelők majdnem ugyanannyi gőzkazánvizsgálatot, mint igazi iparfelügyelői vizsgálatot tartottak. A háború előtti utolsó rendes évben, 1913-ban az iparfelügyelők 11.435 gyárvizsgálatot és 10.886 ellenőrző kazánszmlét végeztek. E számos teendőhöz járult még ipari és munkásstatistikánk kifejlődésével az iparfelügyelőknek statisztikai munkálatokkal való megterhelése is, úgy hogy valóban nem is lehet csodálkozni azon, ha *a képviselőház munkásügyi bizottsága az iparfelügyelők jelentéseinek vizsgálata kapcsán 1906. december 13-án tartott ülésében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az iparfelügyelet szervezetében alapos javításra szorul* és e javításra immár elodázhatatlanul szükség van. Munkaadói körök is elismerték iparfelügyeletünk nagy hiányosságát és az Országos Iparegyesület két ízben is, 1897-ben és 1902-ben felterjesztést intézett a kereskedelemügyi miniszterhez. *A munkásvédelem fejlődése valóban elsősorban a hatályos iparfelügyeletnek a kérdése* és e téren a részletmunka még fontosabb, mint az általános szabályozás. Az iparfelügyelet a színhelyen ellenőrzi, vajjon a konkrét esetben érvényesülnek-e munkásvédelmi követelmények és helyes tanácsot, kivált a technikai megoldások szempontjából, oly útbaigazításokat nyújthat, amelyek a munkaadónak is megjelölik azt az utat, amelyen legkevesebb megterheléssel elérhető az alkalmazottak testi épségének és egészségének védelme.

Az iparfelügyelet és az iparfejlesztés egybekapcsolása elvileg igen egészséges gondolatnak látszik, mert hiszen a munkaerő conserválása és a megfelelő munkásviszonyok az ipar egészséges fejlődésének valóban feltételei. A gyakorlatban mégis számtalanszor összeütközhetik e két szempont. Ily összeütközések alkalmával az iparfelügyelő könnyen háttérbe fogja szorítani a munkásvédelmi szempontot az iparfejlesztés szempontjával szemben, kivált ha azt látja, hogy főhatósága is efelé hajlik. Hogy ez valóban így történt nálunk, azt legjobban bizonyítja, hogy p. o. a budapesti iparfelügyelő 1906. évi jelentésében felemlíti, hogy – nyilván az iparfejlesztés érdekében – kénytelen volt elnézni, hogy a fiatalok munkások

nagy része a törvényben megállapított munkaidőnél tovább dolgozik. Egy másik iparfelügyelő jelentésében jelzi, hogy az üvegyárakban kénytelen elnézni a gyermekek éjjeli foglalkoztatását azért, hogy az üvegyárak tönkre ne menjenek. Számtalan hasonló példát idézhetünk az iparfelügyelők jelentéséből, amelyek mutatják, hogy a vélt iparfejlesztési érdek szempontjából az iparfelügyelők nem egyszer a munkásvédelmi rendelkezések be nem tartását elnézték. Elegendő egyébként e tekintetben arra utalnunk, hogy az 1900. évi népszámlálás adatai szerint gyermekmunkásaink nagy része a törvényesen megengedettnél hosszabb ideig dolgozik, mire alább még rátérünk. Eltekintve attól, hogy munkásvédelmi rendelkezéseink amúgy is a védelem minimumát nyújtják a munkásoknak, igazat kell adnunk *gróf Tisza Istvánnak*, aki 1891-ben a betegsegélyezési törvény tárgyalása alkalmával rámutatott arra, hogy törvényt hozni és annak be nem tartását eltérni, a jogrend szempontjából igen veszedelmes dolog.

Iparfelügyeletünk tökéletlenségének azonban nemcsak az az oka, hogy iparfelügyelőink túl vannak halmozva egyéb teendőkkel és hogy a munkásvédelmi és iparfejlesztési szempontok összeütközésénél inkább az előbbit hanyagolták el. Fontos oka ennek az is, hogy pénzügyi politikánk az iparfelügyelői statust elhanyagolta és nagy mértékben alkalmazott alacsony állásba sorolt segédfelügyelőket, akiket az iparfelügyelői állások elégtelen volta folytán nem lehetett tisztán irodai, vagy valóban kisegítő teendőkkel foglalkoztatni, hanem az önálló iparfelügyelői tevékenységet is reájuk kellett ruházni. Az ily fiatal tisztviselők tapasztalatok híjján, de még állásuknál fogva is a sokszor igen befolyásos és politikailag is szerepet játszó vállalkozókkal szemben nem léphetnek fel kellő súlylyal, ami szintén a munkásvédelmi szempontok hátrányára megy. Hogy törvényhozásunk költségvetési szempontból valóban mostohán bánt el az iparfelügyelettel, azt megállapíthatjuk abból az összehasonlításból, melyet az iparfelügyeletre szánt költségek tekintetében a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete eszközölt. Magyarország e címen beállított 360.000 korona költségével szemben Ausztria 992.740 koronát (a bányászati felügyelet ezenfelül szintén nagy összeget képvisel), Poroszország pedig több mint 2 millió márkát költött e célra. Ugyanezen kimutatás szerint Magyarország 68 iparfelügyeleti közegével

(1909-ben) Ausztriában 126 (1910-ben), Poroszországban pedig 414 (1909-ben), iparfelügyeleti közeg állott szemben.* Ez az összehasonlítás annál is inkább hátrányos Magyarországra, mert hiszen a mi iparfelügyelőink, mint láttuk, szorosabb hatáskörükön kívül is sok teendővel vannak terhelve.

Valódi Achilles sarka iparfelügyeletünknek azonban abban van, hogy a törvény értelmében az iparfelügyelőnek abban az esetben, ha törvényben előírt mulasztásokat észlel, vagy azt tapasztalja, hogy a munkaadó figyelmeztetése ellenére sem pótolta a hiányokat, vagy nem tette meg a szükséges intézkedéseket, a további eljárás megindítása végett az illetékes hatósághoz kell fordulnia, mely rendszeren az elsőfokú iparhatóság, vagyis a főszolgabíró. A kérdés szabályozása elvileg teljesen kifogástalan, de e szabályozás mellett minden azon múlik, hogy a közigazgatási hatóságnak mennyiben van érzéke a socialpolitika követelményei iránt. Amennyiben ez az érzék a közigazgatási hatóságban megvan, az iparfelügyelet működése sikerrel fog járni, amennyiben azonban ez az érzék hiányzik, az iparfelügyelet arra a mértékre szorul, amelyet rábeszéléssel és saját tekintélyével az iparfelügyelő biztosítani tud. *Nálunk, sajnos, az elsőfokú közigazgatási hatóságok a teendők egész sorozatával annyira túl vannak halmozva, továbbá képzésük socialpolitikai szempontból többnyire olyan hiányos, hogy az iparfelügyelet nem találta meg bennük a kellő támaszt.* Ez pedig nagyon veszedelmes, mert az iparfelügyelőket bátortalanná teszi, a vállalkozókat pedig könnyen arra indíthatja, hogy az iparfelügyelők észrevételeit, sőt feljelentéseit is semmibe vegyék. Ha ugyanis a közigazgatási hatóság hosszas huza-vona után jelentéktelen pénzbüntetésre ítéli az iparfelügyelői rendelkezéseknek meg nem felelő munkaadókat, akkor azok nem szoríthatók arra, hogy az iparfelügyelők rendelkezéseit komolyan vegyék.

Arról, sajnos, nincsenek adataink, hogy az iparfelügyelők feljelentései milyen eredménnyel jártak. Iparfelügyelői jelentéseink e kérdéssel nem foglalkoznak, holott a külföldi jelentések erre is kiterjeszkednek. Itt-ott elvétve találunk egy-egy adatot a megindított eljárások számáról, így p. o. 1911-ben a nagy székes-

* V. ö. Erster vergleichender Bericht über die zur Durchführung der Arbeiterschutzgesetze getroffenen Massnahmen. Der Internationalen Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz vorgelegt vom Bureau Jena, 1911. (L 11. táblázat a füzet végén.)

fővárosi kerületben összesen 5 esetben indított kihágási eljárás. Valószínű tehát, hogy az eljáró hatóságok ítéleteikkel nem igen biztatták az iparfelügyelőket. A viszony az iparfelügyelőnk és az elsőfokú közigazgatási hatóságaink között aligha alakult úgy, ahogy az kívánatos lett volna. Ez kitűnik azokból a folytonos panaszokból, melyeket az iparfelügyelői jelentésekben arra nézve találunk, hogy a közigazgatási hatóság gyakran mellőzi a telepengedélyezési tárgyalásokra való meghívásukat, holott az a munkásvédelmi követelmények előzetes figyelembevételével a munkaadónak is sok költséget takaríthatna meg és sok mulasztást követ el a balesetvizsgálatok és az iparfelügyelőknél ezekre való meghívása körül, így p. o. 1908-ban a lugosi iparfelügyelő panaszkodott, hogy a halálos kimenetelű baleseteknek is csak 47%-áról értesült hivatalos úton. Csik vármegyéből az 1907. évi XIX. t.-c. életbeléptetésétől 1908. végéig egyetlen balesetvizsgálatra szóló meghívás sem érkezett az iparfelügyelőhöz, holott ott 40 fűrésztelep és még több erdőhasználati üzem állott fenn, melyekben majdnem mindennapos a súlyos baleset. Ugyanerről panaszkodott a segesvári iparfelügyelő is. Itt-ott az iránti panasz is megjelenik az iparfelügyelői jelentésekben, hogy az elsőfokú iparhatóság túl enyhe büntetéseket szab az iparfelügyelők által feljelentett kihágásokra.

Hogy e rendkívül fontos kérdést kellő világításban lássuk, indokoltnak látszik a pozsonyi iparfelügyelő 1911. évi jelentéséből a következőket ideiktatni.

„Az 1911. év folyamán összesen 18 esetben kerestettet meg az iparhatóság a gyárvizsgálatok alkalmával tapasztalt és ismételt előfordult szabálytalanságok megtorlása céljából.

Az év végéig azonban mindössze két ügyben döntött az iparhatóság. Egy mezőgazdasági szeszgyárat ugyanis a telepen már évek óta észlelt nagy tisztátalanság és mentőszekrény teljes hiánya miatt 100 koronányi, egy zománc-edény- és fémárúgyárat pedig a fiatal munkások törvénytelen foglalkoztatása miatt 40 koronányi pénzbírságra ítél, mely ítéletek másodfokban is helybenhagyattak.

A kihágási eljárások ugyancsak igen kevés esetben vezettek célra, mert egyes iparhatóságok nevétségesen csekély összegben marasztalták el a kihágások elkövetőit.

így pl. az 1910. év folyamán megindított és letárgyalt kihágási eljárások eredményeképp egy nyerscukorgyár a munkakönyvek és munkásbejelentések ismételt hiányossága és az árnyékszékekben tapasztalt nagyfokú tisztátalanság miatt 2 koronányi, egy spódiumgyár a munkakönyvek hiánya miatt 5 koronányi, ugyanezen gyár néhány hónappal később a gyári helyiségek tisztátalansága miatt 5 koronányi, egy kőbánya tulajdonosa a munkarend ismételt hiánya miatt 4 koronányi, egy keményítőgyár pedig az 1884. évi XVII. t.-cikkbe ütköző kihágás miatt 4 koronányi pénzbírságra ítéltetett. Ilyen és hasonló esetek nem alkalmasak arra, hogy a munkaadókat a hatóságok intézkedéseinek komolyanvevésére szorítsák.”

Ezek után valóban nem csodálkozhatunk azon, ha az iparfelügyelők a lehető legritkább esetben fordulnak a kihágási eljáráshoz, mert annak ilyen kezelése tekintélyüket csak aláássza. Pedig *gróf Tisza István* már 1890-ben a betegsegélyezési törvény alkalmával mondott beszédében kimondotta, hogy „a mi gyári törvényhozásunk sem a gyermek-, sem a női munka tekintetében nem megy elég messze”. Ezt a minimumot akarja az iparfelügyelet kikényszeríteni és ebben talál oly kevés támaszt az eljáró hatóságokban. Pedig csak a visszaélések egy töredéke jut tudomására. A gyárosok, jöttének hallatára, elrejtik a gyermekeket és néhol az iparhatóság tudtával idősebbnek tüntetik fel a munkakönyvben a gyermekmunkásokat. A kolozsvári iparfelügyelő 1911. évi jelentésében valóságos hadjáratról számol be, melyet egy ipartelepen a fiataikorú munkások számának megállapítására véghez vitt. A segesvári iparfelügyelő 1908-ban azt jelenti, hogy fiataikorú munkások törvénytelen foglalkoztatása miatt ugyanannyi esetben kellett intézkednie, ahány fiataikorú munkásokat foglalkoztató telepet megszemlélt. Különösen a téglagyárakban, az üvegiparban és a textilgyárakban, de a papíriparban és a cukoriparban is majdnem szélmalomharcnak jelezhetjük azt, melyet az iparfelügyelet a fiatal munkások törvénytelen foglalkoztatása ellen folytatott. De a gyáraknak nem elég sűrű megszemlélése és a közigazgatási hatóságok lanyha és hiányos támogatása a balesetvédelem terén, továbbá a munkarendre vonatkozó szabályok betartása terén is nagyon megnehezítette működésüket.

Túlterheltség és a hatóságok részéről kellő támogatás

hiánya, a többi hatóságokkal összehangzatos működés nehézségei jellemzik tehát iparfelügyeletünket.

Az iparfelügyelet javítására a kereskedelemügyi ministeriumban nem hiányoztak a törekvések. Eleinte az iparfelügyelők a kereskedelemügyi ministerium közvetlen közegei voltak. 1897-ben egy ipari főfelügyelői állást rendszeresítettek és a következő évben 9 iparfelügyelői kerület felállításával decentralisálták az iparfelügyeletet. A személyzet továbbfejlesztése rendszeresen folyt, úgy hogy a háború előtt már 41 iparfelügyelői kerületre volt az ország területe felosztva és 71 község állott az iparfelügyelet rendelkezésére. 1913-ban az iparfelügyelők 11.435 vizsgálatot tartottak, melyekből 137 volt éjjeli vizsgálat. A megvizsgált telepeken összesen 395.363 munkás állott alkalmazásban.

A, kereskedelemügyi minister igyekezett azokat a panaszokat is megszülvélni, melyeket az iparfelügyelet hiányait illetőleg hozzája intéztek, így folytatta a szolgálat decentralisatióját a pozsonyi ipari főfelügyelőség felállításával és a kerületek további szaporításával, az iparfelügyelők előmeneteli viszonyait pedig azáltal rendezte, hogy bevonta őket a kereskedelemügyi ministerium alá tartozó műszaki tisztviselők statusába. Az iparfelügyelőknek a telepengedélyezési tárgyalásokra való meghívását illetőleg is ismételten intézkedett az 1904. évben.

Az 1893. évi XXVIII. t.-c. socialpolitikai jelentőségét még nem merítettük ki akkor, ha az üzemi védelemre vonatkozó intézkedéseket és az iparfelügyeletnek általában a munkásvédelem terén betöltött szerepét figyelembe vesszük. Nagyjelentőségű ugyanis e törvény 37. §-a, mely nemcsak kihágásnak minősíti az alkalmazottak testi épsége és egészsége érdekében tett rendelkezések be nem tartását, hanem *kimondja azt, hogy ha mulasztás folytán baleset történt, a munkaadónak a polgári, illetőleg a büntetőjog szerint való felelőssége a kihágás külön elbírálása mellett is fennáll** E rendelkezés ugyanis a szauatosság elvét iktatta törvénybe. A vasutakra vonatkozólag ezt már az 1874. évi XVIII. t.-c. megtette. Az 1893. évi XXVIII. t.-c. most az összes ipartelepekre vonatkozólag lehetővé tette ez elvnek alkalmazását. Judicaturánk már korábban is hajlott ez elv felé és ismételten megállapított ily mulasztások alapján

* A történelem ismét *Irányi Dánielnek* adott igazat, ki még az 1872-es ipartörvény tárgyalása alkalmával indítványt nyújtott be a szükséges óvintézkedéseit elmulasztásának büntetése iránt. (V. ö. Képv. Napló. Az 1869. ápr. 20-ikára hirdetett országgyűlés. XV111. köt. 7. old.)

kártérítési kötelezettséget. Az 1893. évi XXVIII. t.-c. 37. §-a most már határozott törvényes alapot adott az ily kártérítési kötelezettségnek és raja alapítva a kártérítés megítélésének egész sorozata következett. Ezzel az 1893. évi XXVIII. t.-c. *erősen egyengette a balesetbiztosítás bevezetésének útját*, mert a munkaadók előnyösebbnek kellett, hogy ismerjék fel a balesetbiztosítás által reájuk rótt és kiszámítható terhet, mint azt az esélyt, amelyet a baleset folytán megítélt kártérítések számukra képviseltek, így e törvény mintegy előfutárja lett a kötelező balesetbiztosításnak, mi egyébként a törvényhozó szándékának is megfelelt. Az 1893. évi XXVIII. t.-c. indokolása, bár más irányban, utal is erre, kiemelve, hogy a balesetbiztosítás ügyében készülő javaslat azért nem terjesztetett be egyszerre az üzemi védelemről szóló törvénnyel, mert ez utóbbi törvény csökkenteni fogja a baleseti esélyeket és ezzel elviselhetőbbé teszi a balesetbiztosítás terhet is.

IV. FEJEZET.

A munkásbiztosítás.

Az 1893. évi törvénnyel egyelőre lezárult a munkásvédelmi törvények sorozata. A munkásvédelem alapja le volt rakva és az iparfelügyelet rendszeresítve volt, hogy gondoskodjék munkásvédelmi törvények végrehajtásának ellenőrzéséről. Azt a hézagot, melyet a munkásbiztosítás kérdésének szabályozatlan volta hagyott, betöltötte az 1891. évi XIV. t.-c., melyet a törvényhozás közvetlenül a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény után fogadott el.

A *munkásbiztosítás* kérdésének megoldására nálunk nagyobb szükség volt, mint nyugati szomszédainknál, mert társadalmi úton e téren a 90-es évekig nálunk vajmi kevés történt. A betegsegélyezésről szóló törvény indokolása szerint abban az időben a munkásságnak csak mintegy 40 %-a volt betegség esetére biztosítva és ez a hányad is csak részben élvezte elegendő mértékben a biztosítás áldásait. A nagyobb gyárak belátták annak szükségét, hogy a munkásaikat betegség esetére biztosítsák. A törvény meghozatala idején a gyáraknak már több, mint fele gondoskodott munkásairól, részben azáltal, hogy azokat fennálló magán betegpénztáraknál biztosították, részben pedig saját üzemükben felállított vállalati pénztárak

útján. A törvény indokolása szerint már 208 gyárnak volt a törvény meghozatala előtt saját pénztára, 173 gyár pedig a szabad társulás útján létrejött pénztárakba irattá munkásait; 464 gyár azonban egyáltalában nem gondoskodott munkásai betegsegélyezéséről. A gyári munkások 27%-áról egyáltalában semmi gondoskodás sem történt, míg a munkásoknak hátralevő körülbelül 73%-a igen különböző mértékben, nagyrészt többé-kevésbé hiányosan élvezte csupán a betegsegélyezés előnyeit. Bár csak egy – talán éppenséggel nem a haladottabb viszonyokat feltüntető iparág adatait világítja meg, – mégis tanulságos az a kép, melyet *Telkes Simon* „Üvegiparunk” c. munkájában az üvegyárak betegsegélyezéséről fest. Közlése szerint 42 üvegyár közül csak 16-nak volt betegsegélyező pénztára. Ezek közül 13 orvosi segélyről és orvosságról gondoskodott, 3 csupán orvosi kezelésről való gondoskodásra szorítkozott, csak 3 betegsegélyező pénztár folyósított csekély pénzbeli segélyt és csupán 3 terjesztette ki gondoskodását a megbetegedett munkás családjára is.*

De nem a gyáripar volt e kérdésre nézve döntő, mely ekkor még csak első fejlődésének korát élte, hanem inkább a kisebb üzemek; ezek legnagyobb részének pedig édes-kevés érveke volt a munkásbiztosítás, mint általában a socialpolitika iránt. Csakhamar kitűnt ugyanis, hogy az ipartörvénynek az a rendelkezése túl optimistikusan ítélte meg a helyzetet, mely az ipartestületekre, illetőleg az azokban mestereik mellett tömörült segédekre bízta a betegsegélyezés kérdésének megoldását. Hiába szentelt a törvény néhány szakaszt a segélypénztárak szabályozásának. Azzal, hogy az érdekeltek, a segédek elhatározására bízta azok létesítését, el is döntötte azt, hogy e szakaszokból az életnek kevés haszna lesz. Igaza lett *Ballagi Bélának*, aki az ipartörvényhez írt commentarjában azt írta, hogy „az iparossegédek pénztárai csak igen szűk körben terjedhetnek el, mert a törvény a segélypénztár megalakítása tekintetében csak nagyon korlátozott és feltételes kényszert alkalmaz.”** Valóban az ipartestületeknek csak kisebb része (200 közül 87) élt az ipartörvényben biztosított pénztáralapítási jogával. A ipartársulatok közül csak 52-nek volt betegsegélyező pénztára. A munkásság részéről is történt kezdeményezés.

**Telkes Simon*: Üvegiparunk. Bp. 1905. I. 110. oldal

** *Ballagi Béla*: Az ipartörvény magyarázata Bp. 1886. I. 257. old.

A budapesti általános munkás betegsegélyező és rokkantpénztár már 1870 óta fennállott és 1889-ben már 43.078 tagot számlált. Más városokban (Pécs, Fiume), továbbá egyes szakmákban, (így p. o. a könyvnyomdászoknál és betűöntőknél) is voltak – bár kisebb – pénztárak. Mindent összevéve azonban, mint említettük, az összes ipari munkásoknak csak körülbelül 40%-ára terjed ki a valamelyest való gondoskodás. Elmaradottságunk e téren annál inkább szembetűnő volt, mert Németország már 1883-ban, Ausztria pedig 1888-ban kényszer alapján szabályozta a betegsegélyezés kérdését.

Baross Gábor tisztában volt vele, hogy a munkásbiztosítás rendezése tovább nálunk sem szenvedhet haladékot. Hiszen maga az ipartörvény is utalt arra, hogy csak ideiglenesen szabályozza e kérdést, midőn a betegsegélyezés ügyével foglalkozó 142. §-át ezekkel a szavakkal vezeti be: „Addig is, míg általában a segédek és gyári munkások segélyezési ügye külön törvény által rendeztetik”. Baross már 1890-ben előterjesztett egy tervezetet a munkásbiztosításról és már ezidőtájt gondolt a baleset elleni biztosítás bevezetésére is. Hiszen erre a kormányt az az országgyűlési határozat kötelezte is, melyet a képviselőház 1884. ápr. 24-én az ipartörvény tárgyalása során hozott. Miután azonban Baross a munkásbiztosítás terén mindenekelőtt a legszükségesebbet akarta megvalósítani, egyelőre kikapcsolta a balesetbiztosítást és újabb tervezetében a betegsegélyezésre szorítkozott. Javaslatának indokolásában igyekezett megértetni a munkaadókkal, hogy tulajdonképpen nem rak vállukra új terhet. A javaslat indokolásában utalt arra, hogy 30 napi gyógyítási és betegápolási, valamint szülészeti költség viselésére amúgy is kötelezi őket az 1875. évi III. t.-c. (nyilvános betegápolási költségek fedezéséről szóló törvény), melynek 1. §-a szerint a cselédtartó, illetőleg állandó munkaadó munkásáért a jelzett időre fedezni tartozik a költségeket, ha azokat az ápoltak vagyontalanságuk folytán megfizetni nem tudnák. Az ipartörvény is kötelezi a munkaadót arra, hogy a tanoncot betegápolásban részesítse, míg az esetben, ha az ipartörvény rendelkezései alapján segélypénztár alakul, a munkaadó a segéd járulékanak harmadrészét viselni köteles. Számításokat is tartalmaz a törvénytervezet indokolása, melyek meggyőzni kívánták a munkaadókat arról, hogy nem járnak a kötelező betegsegélyezés bevezetésével rosszabbul, mint akkor, ha a fennálló

törvények alapján rájuk hárított terheket viselik. Viszont az oly nagyobb vállalatoknál, melyek eddig betegség esetére nem gondoskodtak munkásaikról, a törvény indokolása szerint „ez oly a dolog természetében fekvő kötelesség, melyet teljesíteni kell.”

Igy jött létre a betegség elleni biztosításról szóló 1891. évi XIV. t.-c. A képviselőház teljes mértékben méltányolta Baross javaslatát. A törvény parlamenti tárgyalása során egyesek felémelték ugyan szavukat a *biztosítási kényszer elvének* korlátozása mellett; céljuk azonban jobbára a már fennálló intézmények zavartalan működésének megvédése és a szabad társadalmi tevékenység számára való tér szélesebb körben való biztosítása volt. Egyébként a képviselőházban alig volt abban a tekintetben véleményeltérés, hogy bizonyos fokú kényszer nélkül Magyarországon a betegsegélyezés kérdése aligha fog a kívánt mederbe terelődni. Az ipartörvény 142. §-ával tett tapasztalatok után eziránt valóban alig is lehetett valakinek kételye. Kiténik ez úgy gr. Tisza *István* beszédéből, ki mindig inkább a szabad kezdeményezésnek, mint az állami kényszernek volt barátja, de elismerte, hogy nálunk a munkásbiztosítás terén e kényszerre szükség van, mint pedig *Gaal Jenőnek*, akkor a pécskai kerület képviselőjének indítványából. Ez az ellenzéki indítvány sem vonta kétségbe a kényszerbiztosítás szükséges voltát, csupán annak körét kívánta a javaslattal szemben szűkíteni azáltal, hogy a pénztári kényszer sem a szorosabb értelemben vett kereskedelmi segéd munkásokra, sem a tanoncokra ki ne terjesztessék.*

A kényszerbiztosítás körébe a törvény mindenekelőtt azokat a foglalkozási ágakat vette fel, melyeket az ipartörvény felölél, továbbá a bányászatot és a kohászatot, a nagyobb építkezéseket, a vasúti-, a posta-, távírda- és távbeszélő üzemeket, a hajósvállalatokat a tengerészek kivételével és végül a szállítási ipart (a fuvarozási vállalatokat stb.). A napi kereset maximumát a biztosítási kötelezettségnél 8 koronában állapítja meg és egyben kimondja, hogy nem esik biztosítás kötelezettsége alá az a munkás, aki bár a felsorolt iparágak, illetőleg üzemekben csak ideiglenesen, vagyis csak 8 nap tartamára nyer alkalmazást.

A betegsegélyező pénztárak *szolgáltatásait* ingyenes orvosi segély nyújtásában s a szükséges gyógyszerek, valamint az

* L. az 1887. szeptember 26-án hirdetett országgyűlés nyomtatványai XXV. köt. 309-310 oldal.

egyéb szükséges gyógyászati segédeszközök (szemüveg, mankó, sérvkötő stb.) kiszolgáltatásában, ezenkívül keresetképtelenség esetén táppénz folyósításában állapítja meg a törvény. A táppénz kiszabásánál a járulék kiszámításánál alapul vett összeg (a napi kereset) az irányadó, melynek fele jár táppénz fejében. Mind az orvosi segély, mind a táppénz a törvény értelmében 20 héten keresztül igényelhető. Gyermekeké esetében a biztosított nőnek gyermekágyi segélyre van igénye és pedig 4 héten keresztül a táppénzzel egyenlő összegre. Halálozás esetén temetkezési segély nyújtandó a járulék kiszámításánál alapul vett összeg húszszorosa erejéig. A törvény azt is megengedi, hogy a betegsegélyző pénztárak a törvényben minimumként megállapítottnál nagyobb mértékben nyújtsanak szolgáltatásokat. Ezek maximumát a táppénzt illetőleg a járulék 75%-ában, a temetkezési segélyt illetőleg pedig a járulék negyvenszeresében állapítja meg. A táppénz fizetésének maximuma gyanánt egy évet állapít meg a törvény.

Már az 1891. évi XIV. t.-c. elismerésreméltóan lehetővé teszi a *biztosítottak családtagjairól való gondoskodást*. Az eredeti javaslaton két ízben is történt ezirányban módosítás. Már a közgazdasági bizottság felvette abba azt a rendelkezést, hogy a biztosítottak családtagjai önként beléphetnek a pénztárba. *Hieronymi Károly* indítványára azután a képviselőház a minimális szolgáltatásokon túl nyújtható segélyek közé beillesztette a családtagok segélyezését is. Eszerint a törvény 8. §-ának d) pontja megengedte, hogy a pénztárak orvosi segéllyel, valamint gyógyszerekkel a biztosítottak vele közös háztartásban élő családtagjait is elláthatják; a temetkezési segély is kiterjeszhető rájuk, de a járulék húszszorosnál magasabbra nem rúghat. A törvény határozottan eltiltja a betegsegélyző pénztárakat a betegsegélyezésen kívül álló biztosítási ágak felkarolásától; így a baleset elleni biztosítástól és az árvák és özvegyek támogatásától. A betegsegélyző pénztáraknak a törvény megadja a jogot, hogy tagjaikról kórházi ápolás útján is gondoskodhassanak, azzal a megszorítással, hogy házasok, vagy egyébként család kebelében élők erre csak akkor kényszeríthetők, ha ragály veszélye, vagy a beteg érdeke kívánja.

A *járulékok* magasságát bizalmiférfiak, valamint az illetékes kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után az iparhatóság állapítja meg és pedig az átlagos közönséges, vagy a valósággal

élvezett napibér alapján. A napibér külön állapítandó meg férfiak, nők és fiatalok (18 éven aluli) munkások számára. Gondoskodik a törvény arról is, hogy a járulékok a kellő mederben maradjanak. Ezért elrendeli, hogy amennyiben a pénztár csak a törvényben meghatározott szolgáltatásokat nyújtja, a járulék a napibér 3%-át túl nem lépheti. Az olyan pénztárak, melyek a törvényben előírt minimumnál többet nyújtanak, legfeljebb a napibér 2%-át kitevő járulékot szedhetnek. A nyújtandó szolgáltatások felemelése azonban csak akkor eszközölhető, ha ahhoz úgy a munkaadók, mint a kötelezett biztosítottak többsége (a munkaadók és a biztosítottak külön szavaznak) hozzájárult és a kereskedelemügyi minister a határozatot jóváhagyta. Viszont a kereskedelemügyi minister a járulékoknak 5%-ra való felemelését engedheti meg az oly pénztáraknak, melyek 3%-os járulékkulcs mellett sem képesek a szolgáltatásoknak a törvényben megszabott minimumát nyújtani. Ha a pénztár még ezek után sem tudna törvényt szabta kötelességeinek megfelelni, azt fel kell oszlatni, vagy egy más pénztárral egyesíteni. A járulékokat a munkaadó köteles a betegsegélyező pénztárba befizetni, jogosult azonban azok $\frac{2}{3}$ -át a munkás béréből levonni. Tanoncoknál és gyakornokoknál ilyen levonásnak nincsen helye és – ha csak a tanonc szülőivel vagy gyámjával kötött szerződés másképp nem intézkedik – a munkaadó viseli az egész költséget.

A törvény a betegsegélyező pénztárak hat osztályát különbözteti meg. Az első és legfontosabb a *kerületi betegsegélyező pénztár*, melynek körzetét a kereskedelemügyi minister a belügy-ministerrel egyetértésben szabja meg. Mindazon biztosításra kötelezett egyének, kik egy más, a törvény előírásának eleget tevő pénztárba nem tartoznak, kötelesek a kerületi betegsegélyező pénztárba belépni. A kerületi pénztárak felállításával azonban a törvény a magánkezdeményezést nem akarta békóba verni. Megengedte ugyanis mindenekelőtt, hogy legalább 100 biztosításra kötelezett munkást foglalkoztató üzemek saját *vállalati betegsegélyező pénztárat* alapíthatnak, sőt joguk van erre kevesebb munkással dolgozó üzemeknek is, ha a vállalkozó a pénztár fennállását a törvényben előírt segélyezési minimum nyújtásával biztosítja. A kereskedelemügyi minister egyébként a vállalati pénztár létesítését csak akkor tilthatja el, ha az ily pénztár a kerületi pénztár fennállását – tagok elvonása által – veszé-

lyezetteti. Az egészségre különösebben ártalmas, vagy nagy baleseti valószínűséggel bíró üzemeket az iparhatóság külön vállalati pénztár felállítására szólíthatja fel. Ha a vállalkozó e felszólításnak nem tesz eleget, arra kötelezhető, hogy az 5%-ig felemelhető járulékok terhét viselje anélkül, hogy áthárításuk céljából a munkások béréből levonást eszközölhetne. Vállalati betegsegélyző pénztáraknál a könyvvitelt és pénztárkezelést a vállalkozó saját költségén tartozik végeztetni. Ha a vállalkozó ezt elmulasztja, a vállalati pénztár felosztható. Felmerült hiány esetében köteles a vállalkozó kamatmentes előleget nyújtani, ha pedig a pénztár állandóan nem képes a törvényparancsolta szolgáltatásokat nyújtani, a deficit a munkaadót terheli. A törvény értelmében nagyobb *építkezések* – beleértve a vasúti, közúti és vízi építkezéseket is – kötelezhetőek külön betegsegélyző pénztár felállítására, még akkor is, ha nem állandó jellegűek, de ha hosszabb időn át a munkások nagyobb számát foglalkoztatják. *Ipartestületek* szintén alapíthatnak betegsegélyző pénztárakat, feltéve, hogy 200-nál több segédet foglalkoztatnak tagjaik. Ebben az esetben csak úgy, mint az építkezési vagy a vállalati pénztáraknál, a munkások, minden segéd vagy tanonc köteles a pénztárba belépni, ha más, a törvény követelményeinek megfelelő pénztárnak nem tagja. Elismeri még a törvény a *bányatársulások és a magánegyesülés útján létrejött betegsegélyző pénztárakat*. Utóbbiak azonban a biztosítási kötelezettség szempontjából csak akkor jönnek számba, ha legalább is 200 tagot számlálnak, az előírt minimális szolgáltatásokat nyújtják s a járulékokat illetőleg is alkalmazkodnak a törvény előírásaihoz, míg a bányatársulásokra vonatkozólag a törvény nem kívánja meg a benne felállított elvekhez való alkalmazkodást. A járulékok legmagasabb és a segélyezés legcsekélyebb mértékére vonatkozó rendelkezések ezeket csak akkor kötik, ha működésüket a bányászati és kohászati iparban alkalmazottak körén túl másokra is kiterjesztik. A kerületi és ipartestületi betegsegélyző pénztárak, valamint a társulások tagjai magánpénztárakba nem léphetnek át.

A betegsegélyző pénztárak belső szervezete az *önkormányzat* elvén épült fel. A pénztárak igazgatóságában mind a munkaadók, mind a munkások résztvesznek; számarányuk a törvény értelmében a járulékfizetési viszonyon alapul. Ehhez

képest a részvétel $\frac{2}{3}$ -ban a munkásokat, $\frac{1}{3}$ -ban pedig a munkaadókat illeti. Az igazgatóságban, valamint a felügyelő bizottságban a munkaadókat a helyeknek legalább egyharmada illeti meg. A kerületi, valamint a vállalati pénztárak egymás között, illetőleg vállalataik a kerületi pénztárakkal együtt *pénztári szövetségeket* alkothatnak, mely szövetségek feladata külön szövetségi tartalékalap alkotása, a pénztárak vagyonának elhelyezése, a pénztári revisió és statisztikai adatgyűjtés.

A vitás kérdések eldöntésére az iparhatóság, illetőleg az ipartestületi békéltető bizottság illetékes, ha a vita a munkaadók és munkások között a járulékot illetőleg, valamint munkaadók és betegsegélyző pénztárak között a befizetési kötelezettség tárgyában keletkezik. Viszont azok a vitás ügyek, amelyek a pénztárak és a biztosítottak között a pénztárak szolgáltatásait illetőleg merülnek fel, *választott bíróság* elé tartoznak. Ennek alakítását az alapszabályok határozzák meg. A választott bíróságok határozatai ellen nincs helye jogorvoslatnak.

Az 1891. évi XIV. t.-c. *nem vált be úgy, ahogy azt a törvényhozás remélte.* Főhibája a pénztári szervezetben volt, mely jobbára osztrák mintára készült és így kevésbé felelt meg a magyar viszonyoknak. A szervezet sokoldalúsága az erők szétforgácsolásához vezetett, aminek következtében a pénztárak nemcsak hogy a törvényben előírt szolgáltatásoknál többet nem tudtak nyújtani, hanem részben egyáltalában nem tudták feladatukat betölteni. Voltak oly kerületi pénztárak, melyek tevékenységük körét a velük közvetlen egy helységben lakó biztosításra kötelezettekön kívül másra egyáltalában ki nem terjeszthették, vagy legfeljebb néhány nagyobb községre szorítkoztak, míg a biztosításra kötelezettek zöme a betegsegélyezés áldásaitól megvolt fosztva. A kezelési költségek a pénztárak kis terjedelménél fogva nagyon magasak voltak. A 33-37%-os kezelési költség nem tartozott a ritkaságok közé és e költségek Torda-Aranyos vármegyében 43, Árva vármegyében pedig éppen 57%-ra emelkedtek. Érthető, hogy a pénztárak nagy részének reménytelen állapota mellett a járulékok behajtása is igen hiányos volt. Nehézséget okozott itt már a törvény ama rendelkezése, hogy a járulékok csak akkor hajthatók be a közadók módjára, ha az ennek alapjául szolgáló kimutatást az iparhatóság hitelesítette. A pénztárak hiányos vezetése, valamint az iparhatóságok nagy elfoglaltsága mellett ez erősen feltar-

totta a járulékok behajtását. A hatóságok nagy részében az új intézménnyel szemben kevés volt a megértés is. Visszaélések sem hiányoztak, melyek a pénztárakat bevételeik nem csekély részétől megfosztották. *Ernszt Sándor* 1907. évi febr. 7-iki képviselőházi beszédében hiteles adatok alapján számos ily esetre mutatott rá.*

Élénk világot vet az erők szétforgácsolt voltára az 1898. évi statisztikai felvétel.** Közlése szerint 1898-ban 453 betegsegélyező pénztár állott fenn; ebből 182 vállalati, 111 kerületi, 101 ipartestületi, 58 pedig egyesületi pénztár volt. 32 pénztárnak 100-nál is kevesebb tagja volt. A törvény értelmében e pénztárak – ha csak nem különösebb betegségi veszélyt felmutató vállalatok pénztárainról volt szó, – nem alakulhattak volna és minthogy már a törvény életbeléptekor fennálló pénztárakról volt szó, az iparhatóságnak jogában állt volna azokat, midőn taglétszámuk 100 alá süllyedt, felosztatni. Ezt azonban elmulasztották, mint-hogy a felosztatás a törvényben nem volt imperative kimondva. 69 pénztárnak csak 101-200, 73-nak 201-300 tagja volt, 500-nál több taggal pedig csak 22 pénztár rendelkezett. Az ipartestületi pénztárak közül csak 42-nek, a vállalati pénztárak közül 56-nak, az egyesületi pénztárak közül 15-nek volt 500-nál nagyobb taglétszáma. Nagyobb, 5001-10.000 tagot számláló pénztár csak 10 volt, míg 10.000-en felüli taglétszámmal szintén csak összesen 10 pénztár (köztük a budapesti kerületi, az államvasutak pénztára és a budapesti általános munkáspénztár) rendelkezett. A pénztárak szolgáltatásait és igazgatási költségeit tekintve a vállalati pénztárak voltak a legkedvezőbb helyzetben, aminek magyarázatát abban találhatjuk, hogy itt a vállalkozó viselte az igazgatási költségeket. Ennek ellentéte áll az ipartestületi pénztárakra nézve, ahol a szolgáltatások a legcsekélyebbek, az igazgatási költségek viszont a legmagasabbak voltak.

A törvény nagy fogyatkozásai csakhamar az 1891. évi XIV. t.-c. életbelépése után nyilvánvalóvá váltak. Az érdekképviselők és a szakirodalom élénken foglalkoztak munkásbiztosí-

* V. ö. Képvh. Napló. Az 1906. évi május 19-ére összehívott országgyűlés. VI. köt. 318. old. E visszaélések egy részét az iparfelügyelői jelentések napfényre hozták.

** *Buday László*: A magyar korona országainak betegségbiztosítópénztárai 1898-ban. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. XXV. kötet, Budapest, 1901.

tási szervezetünk átalakításának kérdésével. Hogy a reform mindamelllett késett és megvalósítására csak 15 év múlva került a sor, az nemcsak annak a heves küzdelemnek tudható be, mely a reform mikéntjére vonatkozólag dúlt. Be kellett ugyanis mihamarabb látni, hogy e reform nem szorítkozhatik pusztán a betegsegélyezésre, hanem egy lépéssel odább kell mennie a kötelező balesetbiztosítás bevezetésével. Az 1901-ben egybehívott szaktanácskozmány elé terjesztett javaslat még csak az 1891. évi XIV. t.-c. reformjára szorítkozott; 1903-ban azonban egy külön javaslat készült a balesetbiztosításról, míg végre az 1906-ban készült tervezet arra a helyes álláspontra helyezkedett, hogy a két kérdést együtt kell megoldani. E javaslat került azután a parlament elé és vezetett az új törvény megalkotásához.

Az 1907. évi reform mindenekelőtt a baj legfőbb forrását igyekezett bedugaszolni és ezért a *pénztári szervezetet* változtatta meg. Az új törvény véget vet a pénztárak sokféleségének *s kizárólag a kerületi és vállalati betegsegélyző pénztárakat tartja fenn*. Utóbbiakra nézve is felemelte a megkívánt taglétszámot, amennyiben csak oly üzemek állíthatnak fel ezentúl önálló betegsegélyző pénztárt, melyek legalább 300 munkást foglalkoztatnak. Amennyiben azonban azt egyes üzemek fokozott betegségi és baleseti esélye indokolja, azok kisebb munkáslétszám mellett is kötelezhetők vállalati pénztár felállítására.

A reformnak ebben az irányban való jelentőségét néhány adat élesen megvilágítja. A reform előtt (1898-ban) a pénztárak száma 453 volt, a reform életbelépése után 1907-ben mindössze 180-ra szállt alá e szám. A reform után már a kerületi betegsegélyző pénztárak vezetnek 96 pénztárral, míg a vállalati pénztárak száma 80-ra, a magánegyesületeké pedig 4-re zsugorodott össze. Ez természetesen a pénztárak megerősödésével járt karöltve. Míg az 1898. évben a kerületi pénztárak tagszámának átlaga 2771 volt, de voltak csak 3-400 főről gondoskodó pénztárak is, e szám 5461-re, tehát úgyszólván duplájára emelkedett; csak 37 kerületi pénztár (a kerületi pénztáraknak mintegy ötöde) nem érte el a 600-as taglétszámot, míg az egészen kis kerületi pénztárak teljesen eltűntek. A vállalati pénztáraknak ugyan még mindig több, mint a fele maradt kevesebb, mint 500-as taglétszámmal, mégis az átlagos taglétszám 1957-re emelkedett, míg a magánegyesületi pénz-

táraknál ez az emelkedés éppenséggel 1547-ről 6116-ra ugrik, mivel itt csak az, egész nagy pénztárak maradtak fenn. Az új törvény a biztosításban a legfontosabb szerepet a kerületi pénztáraknak szánta, aminek hatása életbelépte után már az első évben érezhetővé vált, amennyiben már 1907-ben az összes biztosítottak 74 2%-a tartozott a kerületi pénztárak kebelébe, míg 1898-ban a biztosítottak 50%-át sem ölelték fel.

Az 1907. évi törvény azonban nem érte be a tagok illetén való tömörítésével, hanem *gondoskodott a munkásbiztosítás központosításáról is*. Tudjuk, hogy már az 1891. évi XIV. t.-c. is érezte a tömörítés szükségét; ezért vette fel a pénztári szövetségekre vonatkozó rendelkezéseket. Az új törvény érelyesen karolta fel a központosítást és ennek megteremtette a szervét az Országos *Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár* felállításával. Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosításának szála az országos pénztár kezében futnak össze. Az országos pénztár úgy a betegsegélyezésnek, mint a balesetbiztosításnak tulajdonképpen szerve; a betegsegélyezést a kerületi és vállalati, a balesetbiztosítást pedig a kerületi pénztárak közvetítésével végzi. A törvény szerint egyik feladata gondoskodni a terhek aránylagos megosztásáról, a segélyezésnek országosan egységes élvek szerint való rendezéséről, közös orvosok alkalmazásáról és a gyógyszer szállításoknál a gyógyszerészekkel való közös megegyezésről, valamint kórházak és üdülőhelyek létesítéséről. Úgy a betegsegélyezési, mint a balesetbiztosítási ágazatban, melyekről külön számadásokat kell vezetnie, köteles tartalékalapot gyűjteni. A kerületi és vállalati pénztárak csak az országos pénztár szervei, melyek elsősorban a biztosítottak nyilvántartására, a járulék kivetésére és beszedésére, a szolgáltatások kifizetésére, illetve kiutalására, végül az országos pénztárnak a helyi hatóságok előtt való képviselésére hivatottak. Miután a biztosítás pénzügyi oldala elsősorban ezeknél bonyolódik le, gondoskodni kellett a náluk felhalmozódó pénzek hova fordításáról. A törvény e kérdést úgy oldotta meg, hogy a kerületi pénztárak a folyó kiadások fedezésére nem szükséges pénzkészleteiket, illetőleg évi feleslegüket kétharmad részben kötelesek az országos pénztárba beszállítani. A visszamaradó egyharmad miként való felhasználását a kerületi pénztár maga állapíthatja meg. Ez összegből csak 10% fordítható a kerületi pénztárak alkalmazottainak jutalé-

kára, míg 90%-ot a pénztár szolgáltatásainak fokozására kell felhasználni.

A központ és a helyi szervek közötti viszony eme – mint látni fogjuk – kevésbé szerencsés szabályozása a parlamenti tárgyalás eredménye. Az eredeti kormányjavaslat nem szánt mást, mint pénztárkezelői szerepet a helyi szervezeteknek. Arról volt csupán szó, hogy buzdításul, kivált a tisztviselőknél, a járulékok behajtása körüli tevékenységnek ösztönzéséül a kerületi pénztárak feleslegük 10%-át a pénztár tisztviselőinek juttassák. A képviselőház a helyi szervek munkájának ösztönzése és a takarékoság előmozdítása céljából indokoltnak látta tovább menni és nagyobb önállóságot biztosítani a kerületi pénztáraknak, miként az a fenti rendelkezésekben kifejezésre jut.

Mind az országos pénztárnak, mind pedig a kerületi pénztáraknak megvan a maguk *önkormányzata, mely a paritás alapján épül fel*. Munkaadók és munkások külön választanak. A kerületi pénztár közgyűlése a pénztár tagjaiból kerül ki, míg az országos pénztár közgyűlése a kerületi és a vállalati pénztárak kiküldöttjeiből áll. E kiküldötteket a kerületi, illetve vállalati pénztárak közgyűlése választja és pedig külön a munkaadók és a munkások.

A paritás elve nagy visszatetszést szült munkáskörökben. A munkások ugyanis arra hivatkoztak, hogy az előbbi törvény a szavazatok $\frac{2}{3}$ -át biztosította nekik.* A törvényhozás mindamellett – és igen helyesen – a paritás mellett döntött, azzal a természetes indokolással, hogy ez felel meg a betegsegélyezés terhei új elosztásának, nem is szólva arról, hogy a munkások a balesetbiztosítás ügyében is élhetnek a paritás előnyeivel, holott ennek költségeihez semmivel sem járulnak hozzá.**

Fontos újítást jelent a munkásbiztosítás szervezetében az *állami munkásbiztosítási hivatal felállítása* is. Ez az állami felügyelet és ellenőrzés szerve. Jogában áll úgy az országos, mint a kerületi és vállalati pénztáraknál bármikor vizsgálatokat tartani és a könyvekbe betekinteni. A pénztárak önkormányzati szerveinek minden határozatát vagy intézkedését, ha a törvénybe

* A képviselőházban a néppárt egyik szónoka, *Ernszt Sándor* is a paritás ellen és a $\frac{2}{3}$ arány mellett foglalt állást. (V. ö. Képvh. Napló. Az 1906. május 19-re összehívott országgyűlés. VI. köt.)

** Mint látni fogjuk, a balesetbiztosítás terheiből valami, a baleset első 10 hetének költsége felerészben, rájuk is hárul, mert e 10 hét a betegsegélyezés terhére esik.

vagy rendelkezésekbe ütköznek, megsemmisítheti. Feladatkörébe tartozik bizonyos vitás kérdések eldöntése is, melyekre még visszatérünk.

Az 1907. évi törvény némileg *kiterjeszti a biztosításra kötelezettek körét*. Nevezetesen a biztosítás körébe vonta az otthonmunkásokat is, amennyiben azok vállalkozók számára dolgoznak. Miután azonban Magyarországon az otthonmunka még tüzetesebben nem szabályoztatott és az otthonmunkások kellően ellenőrizve még nincsenek, a törvény idevágó rendelkezésének inkább csak elvi jelentősége van.

Újítást hozott a törvény a járulékok szempontjából is. *A járulékok* ugyanis e törvény értelmében *többé nem a tényleges bér, hanem napibérosztályok alapján fizetendők*. Evégből minden biztosított napibérosztályba sorozandó; a legmagasabb osztály 8 korona napibérnek felel meg. Jogában áll azonban a biztosítottnak a tényleges bérnek megfelelőnél magasabb bérosztályban biztosítania magát, de ebben az esetben a munkaadó járuléka természetesen nem emelkedik. A törvény a munkaadók terhét emeli. Ezentúl nem a harmadát fizetik a járulékoknak, hanem a felét. A járulékkulcs megállapítását azzal a megszorítással, hogy az a biztosítottak napi keresetének 2%-ánál kevesebb és 4%-ánál több nem lehet, a törvény az Országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárra bízta. Szakít egyúttal a régi törvény amaz elvével, hogy az összes biztosított tagoktól csak egységes járulékokat szedhet a pénztár; ellenkezőleg megengedi, hogy foglalkozási ágak és helyi viszonyok szerint különbözőképp szabassanak meg a járulékok.

A pénztárak minimális szolgáltatásainak felemelésétől a törvény általánosságban eltekintett. Ezt – miként az előbbi törvény – a pénztárak önkormányzatára *bízta*. Hogy azonban könnyelműségnek elejét vegye, azt rendeli a törvény, hogy amennyiben az országos pénztár a törvényt szabta minimumon felül kívánja felemelni a segélyeket, a vonatkozó közgyűlési határozatban egyúttal a magasabb szolgáltatások fedezetét is ki kell mutatnia, illetve a járulékkulcs felemelése iránt intézkednie kell. Két irányban mégis fokozza az új törvény a pénztárak szolgáltatásait. Mindenekelőtt igen elismerésre méltóan továbbfejleszti a már az 1891. évi XIV. t.-c.-ben kezdeményezett” gondoskodást a családtagokról. Helyesen méltányolva a családtagok kezelésének jelentőségét hazai viszonyaink közt,

kötelezőleg kimondja a családtagoknak a betegsegélyezés körébe való bevonását. Ennek megfelelően ingyen orvosi segély, ingyenes gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök, valamint szülészeti támogatás igényét állapítja meg a biztosítottal egy háztartásban élő és önálló jövedelemmel nem rendelkező családtagok részére. Másik fontos újítás e téren a gyermekágyi segélynek 4-ről 6 hétre való felemelése. Sőt az anyasági védelem érdekében még tovább megy a törvény. Bár az országos pénztár beleegyezésével nyújtható maximális segélyek mértékét az előbbi törvény keretében állapítja meg, mégis kivételt tesz a gyermekágyi segély tekintetében, annak maximumát 8 hétben állapítván meg. Ez egyébként folyománya annak, hogy a feltétlenül igényelhető gyermekágyi segély tartama is felemeltetett.

Az 1907. évi törvény legjelentékenyebb újítása a *balesetbiztosítás bevezetése*. Kevesebb nehézségre bukkant ez az újítás, mint talán várható lett volna. Ennek oka főleg abban a joggyakorlatban keresendő, melyet a m. kir. Kúria a baleseti kártérítési perekben meghonosított. Az 1893. évi XXVIII. t.-c. alapján ugyanis, mint már említettük, a vállalkozókat az üzemükben előfordult balesetekért még abban az esetben is felelősséggel terhelte, ha nem is terhelte őket a baleset körül közvetlen mulasztás. E joggyakorlat tovább fejlesztette a szavatosságnak azt az elvét, melyet a vasutakra vonatkozólag már az 1874. évi XVII. t.-c. olyképpen szabályozott, hogy a vasúttársaság mindaddig felelős a balesetért, míg annak bizonyosságát szolgáltatni nem tudja, hogy a baleset a sérült terhére irándó. Csak a kisipar tiltakozott erélyesen a kötelező balesetbiztosítás bevezetése ellen.

A *balesetbiztosítást eredetileg a javaslat mindazokra ki akarta terjeszteni, akik a betegsegélyezés körébe tartoznak.* A parlamenti vita során azután erősen megnyirbálták kereteit, amennyiben a *kereskedelmet és kisipart köréből kivonták.* A törvény végleges fogalmazása szerint a balesetbiztosítási kötelezettség csak a törvényben felsorolt foglalkozási ágakra terjed ki, azonban itt is azzal a megszorítással, hogy a magasabb bért élvezők illetményeinél a járulékok és az igények szempontjából csak évi 2400 K bér jön tekintetbe. Az üzemek jegyzékében minden csak valamelyes baleseti veszélyt magában rejtő üzemág szerepel – és pedig itt a kisipar sincsen kivéve – és feleleli mindazokat az üzemeket, melyek elemi erő által hajtott gépekkel vagy gőzkazánal dolgoznak. Ily módon a bal-

esetbiztosítás, amikor bevezették, alig 600.000 munkást ölelt fel. A szám lassan emelkedett, de még a háborút megelőző évben sem érte el a milliót. (1911-ben 845.016-ra rúgott, amihez 187 önkéntesen biztosított járult.) A betegsegélyezést élvezők köre tágabb, amennyiben itt a kereskedelem és kisipar is szerepelnek. 1907-ben számuk 842.000, 1911-ben pedig egy millió fölé emelkedik (1,147.335), amihez kereken 7500 önkéntesen biztosított járult. 1913-ban kereken 1,240.000 volt a betegség esetére biztosítottak száma. Az ország megcsonkítása folytán e szám 1921-ben 564.000-re apadt le. A biztosítottak 84 6%-a a kerületi pénztárakra esik, melyek taglétszáma így 4 év alatt több mint 10%-al emelkedett. A számok a népességhez viszonyítva csekélyek; tekintetbe kell azonban venni, hogy Magyarország még ma is túlnyomóan agrár állam.

A parlamentnek a kisiparral szemben tanúsított lágy szívűsége csakhamar érezte káros hatását. Nagyban hozzájárult a törvény végrehajtásának megnehezítéséhez és sok összevisszaságnak lett okozója a kerületi pénztáraknál. Ezeknek ugyanis a biztosítottakról kettős nyilvántartást kellett vezetniök, ami az adminisztrációt lényegesen megdrágította s a betegség és baleset elleni biztosítás egyöntetű szabályozásával elkerülhető lett volna.

A balesetbiztosítási költségek fedezésének mikéntje alapos megfontolás tárgyát képezte. A törvény indokolása behatóan méltatja a felosztó-kirovó és a tőkefedezeti rendszert. Elismeri az utóbbinak, melyet Ausztria alkalmaz, biztosítástechnikai előnyeit, de mégis a felosztó-kirovó rendszer mellett dönt. Ezt egyrészt olyan megbízható statisztikai adatok hiányával indokolja, melyek alapján megbízható díjszabás lett volna felállítható, másrészt azzal, hogy a felosztó-kirovó eljárás a biztosítás első éveiben kevesebb terhet ró az iparra. Minthogy ugyanis a törvény a járulékok fizetését egyedül a vállalkozók vállaira hárítja és azok előbb – legalább is balesetbiztosítási terhet – egyáltalán nem viselték, kívánatosnak látszott, hogy megterhelésük, különösen kezdetben, ne legyen nyomasztó. Az egyes üzemeknek veszélyességi osztályokba sorolását a törvény az Országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárra bízta, mint a balesetbiztosítás közvetlen szervére. A balesetbiztosítás lebonyolításában segítségére vannak a kerületi pénztárak, melyekre a járulékok beszedésének, a járadékok folyó-

sításának s a nyilvántartás vezetésének feladata hárul. A balesetek felmerülésekor szükséges eljárás foganatosítása is a kerületi pénztárra tartozik. A veszélyességi táblázatra nézve a törvény mindössze annyit rendel, hogy az ötévenként átvizsgálendő és minden idevágó határozat az állami munkásbiztosító hivatal jóváhagyása alá terjesztendő. A kisiparosoknak a törvény azt a kedvezményt nyújtja, hogy nem esnek a felosztó-kirovó eljárás alá, hanem előre meghatározott biztosítási díjat fizetnek, mely a törvény életbelépte utáni első tíz évben munkásonként 3, azután pedig 5 koronánál magasabb nem lehet. Ugyancsak a biztosítási díj fizetésének kedvezményét nyújtja azoknak, kik önként biztosítják magukat, de ezek díját az országos pénztár állapítja meg. Hasonlóképpen nem esnek a felosztó-kirovó rendszer alá az ideiglenes jellegű vállalatok (főképp építkezések), a házi kezelésben végzett építkezések és a külföldi székhellyel bíró ideiglenes üzemek, mint-hogy ezekre e rendszer éppen ideiglenes jellegükénél fogva nem alkalmazható. Ezek a tőkefedezeti rendszer segítségével teremtik elő a fedezetet.

A *balesetbiztosítás szolgáltatásai* egyrészt *ingyenes orvosi kezelésben, gyógyászati segédeszközök nyújtásában*, másrészt a megbetegedés 11. hetétől kezdve munkaképtelenség, vagy a munkaképességnek 10%-kal való csökkenése esetén *járadék* folyósításában állnak. Teljes munkaképtelenség esetén a járadék a munkabér 60%-ára rúg, részleges rokkantság esetén annak bizonyos hányada. A megbetegedés, illetőleg rokkantság első tíz hetében is jár természetesen segély, de ez a betegsegélyezési ágat terheli. A törvényhozó ezzel a vállalkozók balesetbiztosítási terheit óhajtja könnyíteni, mert hiszen a betegsegélyezési ág költségeit felerészben a munkások fedezik. Halálos kimenetelű balesetekkor temetkezési segély, valamint a hátramaradottak részére megfelelő járadék folyósítandó.

A munkásbiztosítás kapcsán felmerülő *vitás kérdések* elintézésében is újításokat tartalmaz a törvény. A munkaadók és munkások, valamint munkaadók és pénztárak között betegsegélyezési vagy balesetbiztosítási járulékokra vonatkozólag felmerülő viszályok elintézésére továbbra is az iparhatóságok békéltető bizottságai illetékesek, azzal a megszorítással azonban, hogy az ügynek a rendes bíróságnál folytatása lehet. Ellenben a munkaadók és az országos pénztár között a bal-

esetbiztosítási járulékok kapcsán felmerülő vizályok elintézésére az állami biztosítási hivatal illetékes, míg a biztosítottaknak mind baleset, mind betegségből kifolyólag támasztott segélyezési igényei tekintetében választott bíróságok döntenek. E tekintetben tehát az 1891. évi XIV. t.-c.-ben lefektetett elvi alapon marad az új törvény. Míg azonban az előbbi törvény szerint a választott bíróságok ítéletei nem voltak fellebbezhetek, az 1907. évi XIX. t.-c. szerint a segélyezési vagy járadékigény megállapítására vagy megtagadására vonatkozó ítéletek fellebbezését megengedi. A fellebbezés az állami munkásbiztosítási hivatalban alakított választott bírósághoz történik.

A balesetelhárításra szükséges intézkedések ellenőrzése továbbra is az iparfelügyelők feladata. Az országos pénztár a balesetelhárításra közvetlenül be nem folyhat és a törvény nem ad neki oly szabályzatalkotási jogot, milyennel a német balesetbiztosító pénztárak rendelkeznek. Az oly üzemekkel szemben, melyek az általa kívánatosnak jelzett intézkedéseket foganatosítani vonakodnak, közvetlenül csak egy eszközzel élhet, nevezetesen azokat magasabb veszélyességi osztályba sorozhatja. Jogában áll azonban az iparfelügyelőhöz fordulni.

Az 1907. évi XIX. t.-c. a betegsegélyezéshez a baleset elleni biztosítást is csatolta, a biztosításnak két fontos ágát, a rokkantsági és aggkori biztosítás kérdését azonban megoldatlanul hagyta. Épp így egy később említendő csekély kivétellel figyelmen kívül hagyta a mezőgazdasági munkások biztosításának kérdését is és nem bolygatta meg a bányatársulások tartathatlan rendszerét sem. A biztosítás körébe vont egyének köre is alig bővült. A biztosítottak hányada így a lakossághoz viszonyítva csekély maradt. Az 1910. évi népszámlálás adatait a biztosítottak számával egybevetve körülbelül lakosságunk 6%-a az, amely a betegsegélyezés áldásait élvezte, míg ugyanez időben Ausztriában 12, Németországban pedig 20%-ra emelkedett e hányad. A balesetbiztosításnál valajnnivel kedvezőbb volt az arány és 7 7%-ot tett ki, persze a mezőgazdasági kötelező balesetbiztosítás beszámításával,* míg Ausztriában és Németországban a balesetbiztosítás köre tágabb lévén, mint a betegsegélyezése, 13, illetőleg 37%-ot tett ki az arányszám.

Maga az országgyűlés is érezte, hogy e törvénnyel csak fél munkát végzett. A képviselőház munkaügyi bizottsága ennek

* Erről alább szólunk.

megfelelően két határozati javaslatot terjesztett a Ház elé. Ezek egyike a mezőgazdasági munkások, másik a bányászok biztosítására vonatkozott. Az első *felszólítja a földművelésügyi minister a mezőgazdasági munkások és cselédek kötelező biztosításának minél előbb törvény útján való rendezésére*, a másik a pénzügyministert hívja fel oly törvénytervezetnek minél hamarabb való benyújtására, mely a *bányamunkások biztosításának kérdését a járulékok és segélyezések tekintetében az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosításával azonos elvek szerint oldja meg*. E két osztálynak a törvény keretébe vonása mégis elmaradt, mert a kormány és az országgyűlés azt az álláspontot foglalták el, hogy úgy a mezőgazdasági munkások, mint a bányászok biztosításügyét célszerűbb speciális törvényekkel szabályozni. Több hang azonban már a parlamenti tárgyalás során követelte a törvénynek e munkáscsoportokra való kiterjesztését. A *képviselőház arra szorított, hogy febr. 26-án tartott ülésében elfogadja a munkásügyi bizottság két határozati javaslatát*. Megvalósításukra, sajnos, nem került sor, ami részben a politikai horizont elborulásának is tulajdonítható. Az agkori és rokkantbiztosítást illetőleg a munkásügyi bizottság előadója a miniszterelnök amaz ígéretére hivatkozott, hogy e két biztosítási ág bevezetése tárgyában mielőbb törvényjavaslat fog a Ház asztalára kerülni. A maga részéről *Kossuth* minister is megerősítette ez ígéretet, amint hogy általában e törvényt csak az alkotandó socialpolitikai épület alapköveként kívánta tekinteni. A törvénynek ezen éppen említett s a parlament és a törvényhozás által érzett fogyatkozásain kívül más lényeges hiányai is voltak. Mindenekelőtt a járulékok behajtásáról való gondoskodás továbbra is elégtelen maradt, ami a pénztárak szolgáltatásait, de kivált az országos pénztár helyzetét igen kedvezően befolyásolta. Alig lépett életbe a törvény, már is nyilvánvalóvá lett, hogy a Háznak a kormánytervezeten eszközölt változásai célt tévesztettek voltak. *Mindenekelőtt éppen annak ellentéte következett be, amit a pénztárak nagyobb önállóságával elérni óhajtottak. A kerületi pénztárak bizonyos függetlensége és emellett abbeli köteleességük, hogy tiszta jövedelmük oroszánrészét az országos pénztárnak kell beszállgatniok, könnyen érthető ellentéteket támasztott az országos pénztár és a kerületi betegsegélyző pénztárak közötti*. Ez nemcsak súrlódásokhoz vezetett, hanem a járulékok hianya-

gabb behajtását is maga után vonta. Az országos pénztár és az állami munkásbiztosító hivatal között gyakori volt az ellentét, főleg abból kifolyólag, vajjon a járulékkivetésnél a heti 6 vagy 7 nap veendő-e alapul? E viszály hosszan húzódott, mivel az állami munkásbiztosítási hivatal vonakodott az országos pénztár által ajánlott megoldást elfogadni. Végre mégis ennek az álláspontja diadalmaskodott, de a döntés oly időpontban történt, hogy a járulékoknak hét nap alapján való beszedése csak 1911-ben lépett életbe. A határozat egyébként hangsúlyozza, hogy a rendelkezés a kisiparra nem vonatkozik. *A kisipar volt különben is a munkásbiztosítás érzékeny pontja*, Nehezen alkalmazkodott a törvény rendelkezéseihez és maga a képviselőház is a kisipar jajveszékélésének hatása alatt nemcsak a balesetbiztosítási járulékok szempontjából nyújtotta a kisiparnak a fentemlített kedvezményt, hanem a betegsegélyezésnél is a kisipart abban az előnyben részesítette, hogy a járulékokat öt éven keresztül leszállított kulcs szerint csupán 2%-kal szabad raja kivetni, még ha egyébként magasabb is a kulcs. Az állami munkásbiztosító hivatal azután azt a további hibát követte el, hogy mentesítette a kisipart a járulékoknak 7 nap után való fizetése alól is. Mindez nagyon károsan érintette a kerületi betegsegélyző pénztárak anyagi helyzetét, amit a vidéki szervek tájékozatlansága csak fokozott s ami a járulékok késedelmes behajtásával egyetemben megdőbentő hátralékokat eredményezett.

Míg egyrészt a pénztárak a járulékokat lanyhán hajtották be, addig másrészt a kezelési költségeket és szolgáltatásokat illetőleg bőkezűek, sőt mondhatnák pazarlók voltak. A beteg⁷ segélyezés költségei százalékokban kitettek*:

	1908	1909	1910	1911	1912
Magyarországon	10.09	14	14.1	15 S	16 3
Ausztriában	87	9 2	9 4	9 4	-
Német birodalomban	4.8	4 9	4 8	4 7	4 5
Egy biztosítottra eső kezelési		költségek koronákban:			
1908		1909	1910	1911	1912
Magyarországon	3 29	3 13	3 23	4.09	4 48
Ausztriában	194	209	217	2.28	-
Német birodalomban	175	Γ85	Γ87	1.96	1.96

* V. ö. Törvényjavaslat az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló 1907. évi XIX. t.-c. módosítása tárgyában. (Képv. nyomtatványok. 1920. évi 91, az. *Benard-féle* javaslat, L, az indokolást.

Ennek nem lehetett jó vége, annál kevésbé, mert a szolgáltatásokat illetően a pénztárak – mint említettük – hihetetlen bőkezűséget tanúsítottak. E körülménynek tulajdonítandó a pénztárak pénzügyi egyensúlyának megingása, melynek végeredménye az országos pénztár óriási deficitje volt. Az vajmi kevés hasznát látta annak, hogy a törvény a kerületi pénztárak feleslegeit kétharmadrészben számára biztosította. A feleslegeket többnyire járulékhátralékok alakjában kapta meg, míg a kerületi pénztárak deficitjeit készpénzben kellett kiegyenlítenie. S hogy a mérleg ne billenjen az országos pénztár javára, arról a pénztárak bőkezűsége gondoskodott. 1913. május 1. o. az átutalt feleslegek összege 1 1 millió korona volt, míg a deficitek 1 3 millióra rúgtak.

Maga az országos pénztár is nagy nehézségekkel küzdött. A nehézségekhez, melyekbe deficitjeik és gyakran hozzá nem értő kezelésük által a kerületi pénztárak sodorták, járult még az orvosok makacs ellenállása is, kik szabad orvosválasztást követeltek és a valóságos orvossztrájtól sem riadtak vissza. A gyógyszereszekkel sem ment a dolog simán s mindezekhez folyton növelt személyzeti kiadásai folytán még az országos pénztárnak magának is mutatkozott deficitje, melyet az állam, mely a pénztár kezelési költségeit vállalta volt, nem minden alap nélkül magára venni vonakodott. 1909-ben és 1910-ben az állam 4-400.000 K-t vállalt magára, 1911. és 1912-ben az összeget 6-600.000 K-ra emelte, holott a tényleges kezelési költségek az országos pénztárnál 1 millió K-ra rúgtak, amit főként az üzemek veszélyességi osztályokba való sorolása kapcsán felmerült költségekkel indokolta. A besorozás azonban csak elkésve történt meg, ami viszont a balesetbiztosítási járulékok behajtását gátolta.

A törvény életbeléptetése általában nagyon késedelmesen történt. Az életbeléptetési rendelet már a törvény hatálybalépte után, 1907. július 12-én jelent meg (a törvény már ez év július 1-én életbe lépett). E késedelem, valamint az országos pénztár alapszabályainak jóváhagyása körül felmerült bonyodalom a pénztárak végleges megalakulását és tisztviselőik véglegesítését gátolta, mi viszont a rendes ügymenet meghonosodását nehezítette. Az országos pénztár csak öt hónappal a törvény életbelépte után alakult meg forma szerint. A helyi szerveknek az új törvénynek megfelelő átalakulása is lassan ment és az országos pénztár által tartott vizsgálatok is sok kevéssé örven-

detes dolgot derítettek fel. így a vidéki pénztárak kezelése sokszor a legelemibb szaktudást is nélkülözte. Akadt oly vállalati és magánegyesületi pénztár, ahol 4%-os járulékot szedtek, sőt olyan is, ahol a pénztár vagyonát a vállalat saját céljaira vette igénybe.* A különböző forrásokból eredő nehézségeknek szinte átláthatlan tömegével kellett az új törvénynek első éveiben megküzdenie.

Csak lépésről-lépésre sikerült a munkásbiztosításnak eleinte szinte reménytelennek látszó helyzetén lendíteni és a biztosítás egész szervezetet biztosabb alapra fektetni. A hátralékos járulékoknak, ugyan még mindig nem elég erélyes, noha az állam által is szorgalmazott behajtása, a kerületi pénztárak ismételt revisioja, a járulékoknak 6 helyeit 7 nap után való kirovása, valamint a kisipar kedvezményes járulékkulcsának 1912-ben való megszűnése a kerületi pénztárak átlagánál feleslegesen eredményezett, mely 1911-ben szerény keretek között mozgott ugyan, de később növekedett. Javult az országos pénztár helyzete is.

A munkásbiztosítással kapcsolatos viszályok elintézésére vonatkozó határozatok is sok bonyodalom kútforrásai lettek, amennyiben az 1907. évi törvény szerint a viszályok természete szerint a legkülönbözőbb hatóságok illetékesek, így p. o. a biztosítási kötelezettség eldöntése elsőkön a törvény alapján alakított választott bíróság, másodfokban pedig a munkásbiztosító hivatal bírói osztálya elé tartozott, ha kötelező betegsegélyezés alapján kifizetendő betegsegélyről, vagy baleseti járadékról volt szó; ugyancsak e kötelezettség megállapítása kérdésében az iparhatóság volt illetékes akkor, ha a pénztár követelt a biztosítási kötelezettség alapján járulékokat-a munkaadóktól) míg a biztosítási kötelezettség megsértése esetén az ügy a rendőrség elé tartozott.

A munkásbiztosítási viszályok eme szinte chaotikusnak mondható szabályozása annak tudható be, hogy a törvényhozó túlságosan elvi szempontok alapján állapította meg a különböző illetékességi köröket. A viszályokat, amennyiben a munkaviszonyt érintik, az iparhatóság körébe kívánta utalni, míg a biztosítottak igényeinek eldöntését pártatlan választott bíróság kezébe adta, a biztosítási kötelezettség megsértése pedig, mint kihágás a rendőrség illetékességi körébe kíván-

* V. ö. Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár H. évi jelentését. Bp. 1910. 41. o.

között; a vállalkozók és az országos pénztár között baleseti járulékok kapcsán felmerült viszályok elintézése viszont a szakszerű felügyeleti hatóság, az állami munkásbiztosítási hivatal illetékességét kívánta. Gyakorlati következménye ennek persze az volt, hogy a munkásbiztosítási judicaturában nem fejlődhetett ki egyöntetűség és ugyanazt a kérdést a különböző vonatkozások szerint illetékes hatóságok nem ritkán különbözőképpen döntötték el. Ez persze nem kevésbé hátráltatta a munkásbiztosítás egészséges fejlődését.

Alighogy életbelépett a munkásbiztosítási törvény, máris panaszok hangzottak el ellene. A kezelés drágaságán kívül e panaszok főleg az önkormányzat ellen irányultak. A törvényben biztosított paritás hiányosan működött. A munkások, és pedig a socialdemokrata pártban tömörült és tervszerűen vezetett munkások, ragadták magukhoz a pénztárak vezetését, ami nemcsak a munkaadók hiányos szervezkedésének, hanem a részükről tanúsított érdeklődéshiánynak is volt tulajdonítandó. E tárgyban nem indokolatlanul írja az országos pénztár II. évi jelentése: „Az efelett való rekriminálás jogosult lehetne, ha akár a törvényben, akár pedig a gyakorlatban az egyik érdekeltységnek több jog, nagyobb részvétel, illetőleg képviseleti arány biztosíthatnék, mint a másik érdekeltységnek.” (L. 21. old.) Az érdeklődéshiánnyal szemben nincs védelem. Egyébként Németországban is erős befolyást nyert a socialdemokratia a munkásbiztosításra.* így lettek e pénztárak a socialdemokrata agitatio tanyái. E tény nem kevésbé járult hozzá hazánkban a socialpolitikai intézményekben való paritásos elbánás ellenszenvessé tételéhez, általában a socialpolitika rossz hírbe keveréséhez.

Az 1907. évi XIX. f.-c. azonban minden hibája mellett is nagy haladást jelent munkásbiztosításunk fejlődésében, A balesetbiztosítás bevezetésétől eltekintve a munkásbiztosítási szervezet egységesítése, mely a pénztárak erőrekapását vonta maga után, nagyjelentőségű lépés volt. Rávilágít erre az a tény, hogy míg a régi törvény érvényének utolsó évében a járulékok 12 3 millió koronára rúgtak, 1913-ban, tehát az új törvény 7 évi fennállása után e szám 34 5 millió K-ra emelkedett, noha a betegsegélyezés köre alig tágult. Ha tisz-

* L. Möller: Die Herrschaft der Sozialdemokratie in der deutschen Krankenversicherung, Berlin,

tában is vagyunk vele, hogy ebben az iparosodás gyorsabb ütemének is megvan a maga része, mégis igazat kell adni a munkásbiztosító hivatal volt másodelnökének, *Diószeghy Józsefnek*, aki ezt elsősorban a pénztárak megerősödésének és a járulékok behajtása körül tanúsított erélyesebb felépésüknek tulajdonítja.** Természetesen a pénztár szolgáltatásai is jelentősen emelkedtek az új törvény alatt. Míg a pénztárak a régi törvény érvényben léte alatt 1893 óta (előbbi adatok nem állanak rendelkezésre) kerekén 103 millió K-t fordítottak betegsegélyezési célokra, addig az új törvénynek nem egészen tíz éves fennállása alatt e szám úgyszólván megkétszereződött. A biztosítás áldásainak a tagok családjára való kiterjesztése is alig eléggé kiemelhető jelentőségű lépés volt.

Bár a háború socialpolitikája a következő fejezetek tárgyát fogja képezni, a munkásbiztosítás terén a háború alatt lett intézkedésekre mégis itt kívánok rátérni. Ezek az intézkedések ugyanis lényegében munkásbiztosításunkat nem változtatták meg, inkább csak a háború által teremtett helyzetből vonták le az elkerülhetetlen következtetéseket.

Természetesen mindenekelőtt a biztosítási értékhatárt kellett kitolni az emelkedő drágaság folytán. Ez mindenhol elkerülhetetlen volt. Nálunk meglehetősen későn, csak az 1917. évi VII. t.-c. által történt meg. E törvény egyszerű kerettörvény. A végrehajtása tárgyában kiadott 4790/1917. M. E. sz. rendelet *a biztosításra kötelezett munkásokra, segédekre, tanoncokra, szolgákra és cselédekre nézve a bértől teljesen függetlenül a biztosítási kötelezettséget* és kimondja, hogy ezek bérükre való tekintet nélkül kötelesek a biztosításra. A törvény alá tartozó lisztviselőknél, művezetőknél, kereskedősegédeknel az addigi évi 2400, illetőleg napi 8 K-ról évi 4800, illetőleg napi 16 K-ra emeli a biztosítási határt, míg az önkéntes biztosítást évi 6000, illetőleg napi 30 K bérig engedi meg. Később e határokat fokozatosan tágítani kellett. Az 1882/1921. M. E. sz. rendelet szerint 160 K napi, vagy 48.000 K évi bér a határ. A pénztárak szolgáltatásainak továbbfejlesztéséről sem feledkezett meg a rendelet. Mindenekelőtt *a betegsegélyezés tartamát 20 hétről 26 hétre emelte fel. Felemelte a táppénzt és pedig a napi kereset 50%-áról annak 60%-ára, a gyermekágyi*

** V. ö. *Diószeghy József*: A munkásbiztosítás jövő feladatai. Munkásügyi Szemle. VIII. évf. 1917. 58 old.

segélyt 50%-ról 75%-ra és a *temetkezési segélyt* a napi kereset 30-szorosában állapította meg. E rendelkezés által a magyar munkások előnyösebb helyzetbe kerültek, mint a szomszédos Ausztriáé.* A gyermekágyi segélyt a rendelet nemcsak összegében, hanem tartamában is felemelte, amennyiben 6 hétről 8 hétre terjesztette ki, tehát addig a határig, mely eddig facultative nyújtható volt. A szolgáltatások emelésén kívül a rendelet a *segélyezés két új ágát* is meghonosította. Az egyik a szoptatási *segély*, mely a gyermekágyi segéllyel kapcsolatosan a napi kereset 50%-át lehet ki, azonban legfeljebb napi 2 koronára rúghat. A másik a *biztosítottak női családtagjainak nyújtott gyermekágyi segély* 6 héten át napi egy koronányi összegben. Természetesen egyidejűleg az anyagi eszközök előteremtéséről is kellett gondoskodni. Ez a fentemlített rendeletben a járulékkulcsnak 4, egy később 1919-ben kiadott rendeletben pedig 6 %-ra való emelése által történt. Az említett 1917. évi rendelet végre komolyan vette a járulékok behajtásának kérdését és erélylyel látott a járulékhátralékok forrásának bedugaszolásához. Ez valóban már halaszthatatlan volt. Hiszen 1914-ben 28 milliónyi járulékbetéttel 11 millió hátralék állott szemben. A rendelet a balesetbiztosítási járulékok behajtására vonatkozó szigorúbb rendelkezéseket a betegsegélyezésre is kiterjeszti. A pénztáraknak a járulékok be nem szolgáltatása által való megrövidítését *kihágásnak minősíti, mely elzárással büntetendő*. A munkaadók ellen irányuló rendelkezésen kívül a hatósági közegek ellen is erélyes intézkedéseket tartalmaz a törvény. Elrendeli, hogy ha valamely hivatalos közeg hanyagul jár el a járulékok behajtása körül, a közigazgatási bizottság részéről záros határidőn belül a hátralékok behajtására felszólítandó azzal, hogy ha a mulasztás ez idő alatt sem pótoltatik, a járulékok behajtását az illető tisztviselő költségére ideiglenes végrehajtók útján fog megtörténni. Ha hasonló erélylyel kezelte volna a törvényhozás és a kormány kezdettől fogva a járulékok behajtásának kérdését, a magyar munkásbiztosítás sok megpróbáltatástól ment maradt volna.**

* V. ö. *Pap Gézának*: a Munkásbiztosítás Magyarországi Egyesületek 1918. február 26-án tartott szaktanácskozásán tartott előadását. Munkásügyi Szemle. IX. évf. 1918. 130. old.

** A háborúnak munkásbiztosításunkra gyakorolt hatását megvilágította *Szterényi József* 1917. jan. 25-én tartott képviselőházi beszéde, mely munkásbiztosításunk 1907. óta átélt nehézségeit behatóan kifejtette.

V. FEJEZET, A mezőgazdasági munkásmozgalom.

Az előző fejezetben, hogy a magyarországi ipari munkásvédelemről egységes képet nyerjünk, a munkásbiztosítás tárgyalása kapcsán oly intézkedésekre is rá kellett térnünk, melyek már a XX. századba, sőt a háború alatti korba nyúlnak át. Mulasztást követnének azonban el akkor, ha vissza nem térnénk a fenti kitérés után még egyszer a XIX. század utolsó évtizedére, melyben socialpolitikailag igen fontos, az eddigiiek folyamán azonban még nem érintett események játszódtak le. E korszakban Magyarországon ugyanis a socialpolitikának egy új tényezője bukkant fel: az egyre nagyobb jelentőségre vergődő *socialdemokratapárt*.

Alapítása XIX. század 60-as éveire esik. Hosszabb időn át azonban csak tengődött. Pártharcok, a munkásoknak céljai iránt tanusított közönye s bizonyára a nagyipar kezdetleges állapota is bénítólag hatottak kibontakozására. A XX. század elejéig kevéssé, vagy sehogyan sem gyakorolt hatást a párt az ipari socialpolitika fejlődésmenetére.

A mezőgazdaságban másképpen áll a dolog. Már Franki Leo, a párisi commune volt ministere is azt az álláspontot foglalta el, hogy Magyarországon a socialdemokratia egyelőre csak mint agrársocializmus számíthat nagyobb térfoglalásra. Mégis a 80-as évek végéig a párt nem tett kísérletet a mezőgazdasági munkásságnak körébe vonására. A múlt század kilencvenes éveinek küszöbén nagy átalakulás ment végbe a magyar socialdemokrata pártban, mely ezután erélyesen felkarolta a szakszervezetek alakítását és egyúttal a mezőgazdasági munkások felé is fordította figyelmét. Az 1889-iki párisi socialista congressus után a magyar socialista párt is új életre ébredt és ennek volt a következménye a szervezkedésnek erélyes megindítása. Két mezőgazdasági munkásnak érdeklődése egy népgyűlés alkalmával a socialdemokratia iránt újból felhívta a párt figyelmét e népréteg iránt, melynek megszervezése már csak tömeges voltánál fogva is kiváló fontosnak látszott. Az 1890-ben tartott országos congressus azután már foglalkozott a mezőgazdasági munkások megszervezésének kérdésével. Nemsokára meg is indult az agitáció, mely hama-

rosan bámulatos sikerrel is járt. Már 1891-ben több helyen a hatósággal való összeütközésre került a sor, úgy hogy a rend több helyen csak katonaság segítségével volt helyreállítható. A 90-es évek közepén a mozgalom egyre erősödött, míg végre 1897-ben a nagy aratóstrikeben és a bodroglői agrárkommunista mozgalomban elérte tetőpontját.

Túllépné e munka kereteit mindazon okok tüzetes vizsgálata, melyek a kilencvenes évek mezőgazdasági munkásmozgalmai számára az utat egyengették. Vázlatosan mégis ki kell azokra térnünk, mert a mozgalmat követő kormányzati és törvényhozási intézkedések csak így érthetők meg.

Elsősorban *népünk földéhségére* kell utalnunk, mellyel szemben Magyarországon a földbirtok rendkívül kedvezőtlen megoszlása állott, a legnagyobb akadályokat gördítve a földéhség kielégítése elé. Az 1895-iki mezőgazdasági összeírás adatai szerint Magyarországon a földbirtok 31%-a volt nagybirtok, 14,22%-a középbirtok, 48,44%-a kisbirtok s csupán 18,6%-a törpebirtok. Helyesen jegyzi meg *Mailáth József gróf* a mezőgazdasági kérdéstről szóló tanulmányában, hogy Magyarországon mind a földesúri birtoknál, mind a parasztbirtoknál erős irányzat észlelhető arra, hogy a nagyobb birtok a kisebbet felszívja.* A kisbirtoknál, mely bennünket itt közelebbről érdekel, erősen előmozdította a felszívódást, hogy nálunk a jobbágyfelszabadítás átmenet nélkül, úgyszólván máról-holnapra történt. Híjjával volt tehát a felszabadult jobbágy az önálló gazdálkodásra való nevelődésnek. Az a körülmény pedig, hogy a felszabadult jobbágyok ingyenesen jutottak földjük birtokába, annak becsét sokak szemében csökkentette s számos földtulajdonost arra csábított, hogy csekély ellenérték fejében is túladjon rajta.

Hogy a birtokmegoszlás kedvezőtlen volta milyen nagy szerepet játszott a mezőgazdasági munkásmozgalom okai közt, nyilvánvalóvá lesz abból, hogy a mozgalmak azokon a vidékeken léptek fel, melyek birtokviszonyai a legkedvezőtlenebbek. A Nagy Magyar Alföldön és a Bodroglőzön az egészségtelen birtokeloszlás még a török hódoltság idejéből származik. Egész falvak népességét úzták el földjükről és a menekülők nagyobb mezővárosokba húzódván, a földnélküliek tömegeit egyesítő, de nagyobb fokú iparosodásnak nem indult mezővárosok kelet-

* *graf Joseph Mailath: Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn. Wien u. Leipzig. 1905.*

keztek. A törökök kiűzetése után a gazdasági viszonyok már nagyon megváltoztak és a jobbágygazdálkodás helyett az önkezelés, a munkásokkal való műveltetés erősen hódított. A birtokosok a nagy, elnéptelenedett területeket saját kezelésükbe óhajtván venni, telkes jobbágyok helyett zsellérek telepítésére törekedtek. A birtoktalanok tömege e munkaerő megszerzését erősen előmozdította.

Kedvezőtlenek voltak ezért a viszonyok már a jobbágyfelszabadítás előtt is, de még kedvezőtlenebbé váltak annak hirtelen történt megvalósítása által. E viszonyok eredményeképpen a Nagy Magyar Alföldön a birtokmegoszlás az országos átlagnál sokkal kedvezőtlenebb lett. A 20-100 hold közötti birtok 26%, szemben az egész ország 33%-ával, a 20 holdon aluli birtokok hányada 27.15%, szemben az egész ország 31%-ával. Békés vármegyére, a mezőgazdasági munkásmozgalom főfészkeire vonatkozólag 1895-ben megjelent tanulmányában *Rubinek* a 100 holdon aluli birtokok arányát 44.65%-ban, a 100-1000 hold közöttieket 10.34%-ban, az 1000 holdon felüli és a kötött birtokok arányát pedig 45%-ban mutatja ki.* A nagy- és kötött birtok, de a nagyobb parasztbirtok is útját állja a birtokszerzésnek, mihez járul, hogy a parasztgazdák földszerzési mohósága a birtokárakat hihetetlenül felcsigázza; munkaalkalmat pedig a birtoktalanok számára a parasztbirtok alig nyújt, úgy hogy e népréteg úgyszólván egészen a nagybirtokra volt utalva. Ámde ez az idegenből, távolabb vidékekről jövő munkásokat a helybelieknél jobban kedvelte, ezzel is növelve az amúgy is nagy munkanélküliséget. Miként arra *Gaal Jenő* is rámutatott, maga a kincstár is rossz példát adott e tekintetben, mert mezőhegyesi uradalmában is sok felvidékről hozott munkást foglalkoztatott.**

Hogy mennyi volt a minden birtok nélküli mezőgazdasági munkások száma a mezőgazdasági munkásmozgalom idején, nem tudjuk; az 1910-iki népszámlálás azonban már tartalmaz erre vonatkozó adatokat és pedig megállapítja, hogy a mezőgazdaságban dolgozó munkásság 37.8%-a teljesen birtoktalan volt. A birtoktalan mezei munkások hányada megint az Alföldön a legnagyobb. A megcsonkított Magyarországon 56%-ra rúg és ebből az oroszlánrész az Alföldre esik, mert máshol, p. o.

* *L. Rubinek Gyula*: Parasztszocializmus. Budapest. 1895. IV. tábla.

***Gaal Jenő*: Az alföldi munkásmozgalom. Budapest. 1891.

a Dunántúl a viszonyok sokkal kedvezőbbek. Jellemző az Alföld egészségtelen birtokviszonyaira nézve, hogy – ezt ismét későbbi adatokból megállapíthatjuk – a megcsonkított Magyarországon, melyre az Alföld viszonyai jobban rányomják bélyegüket, mint az Erdélyt, a Felvidéket és Délvidéket is felölelő Magyarországon, a gazdasági cselédek 15.7%-kal s a mezőgazdasági munkások 31%-kal szerepehiek, szemben az egész Magyarország 11, illetve 26.6%-ával.* Csak az érti meg e viszonyok lélektani hatását teljesen, aki ismeri a magyar paraszt felfogását és önérzetét. Csak az talpig ember, akinek birtoka bizonyos függetlenséget biztosít, aki tehát nem kénytelen másnak szolgálni. Természetes, akinek nincs módjában birtokra szert tenni, ily felfogás mellett elégedetlenséget hord lelkében. Hozzájárul ehhez, hogy amint *Rubinek* mondja, az alföldi paraszt nem tudja megérteni, hogy ameddig szeme lát, mindenfelé szántó föld terül el és ebből neki egy talpalatti sem jut.

A felsoroltakon kívül még egy speciális ok is játszott közre abban, hogy a mezőgazdasági munkások elkeseredése éppen a kilencvenes években érte el tetőpontját. Ezidőtájt ugyanis nagyon *megcsappantak a kereseti lehetőségek*. A vasút-építési, vízszabályozási és lecsapolási munkálatok fellendülésével annak idején előnyös kereseti források nyíltak a mezőgazdasági népesség számára. Ha nem is akadtak meg a munkálatok a kilencvenes évek folyamán, mégis erősen csökkent az ezek által nyújtott munkaalkalom. Főképp az itt szóba jövő a Tisza- és Körös-szabályozás munkálatai csappantak meg. Így p. o. míg maga az állam az 1877-1886. évtizedekben évi átlagban 2 6 millió koronát fordított a Tisza szabályozására, addig az az összeg a következő évtizedben 17 millió koronára zsugorodott össze. A Körös szabályozására fordított állami kiadások 1882, 1883 és 1885-ben egy millió koronán felül voltak (1885-ben a másfél milliót felülmúlták), míg ezután mindig egy millió koronán alul maradtak. (1887-ben csak 487.987 koronát, sőt 1888-ban éppen csak 386.230 koronát tettek ki.) Ismét a mezőgazdaság felé fordultak tehát az immár jobb keresethez szokott munkások éppen abban az időpontban, mikor az válságokkal küzdött. Alacsony munkabér és a téli hónapok hosszú munkanélkülisége, mely éppen az Alföldön éreztette legnyomasztóbban hatását, vártak itt rájuk.

* V. o.-Barta László: *Amegcsonkított Magyarország*. Budapest 1921.1.91. old.

A mezőgazdasági munkabérek Magyarországon mindig meglehetősen alacsonyak voltak s a *mezőgazdasági válság* semmiképpen sem tehetette rózsásabbá a helyzetet. A kedvezőtlen helyzetet azonban az alacsony béreknél is nagyobb mértékben az év több szakában a munkaalkalmak igen erős megcsappanása idézte elő, mi az Alföld egyoldalú szemtermésével függ össze. Egyes időszakokra, kivált az aratás idejére összpontosított nagy munkáskereslet, a többi időszakban *munkahiány* kísérői a szemtermelés erős előtérbelépésének. Az állattartás jelentékenyen enyhítheti e helyzetet. A jobbágyfelszabadítás után azonban mohón megindult a közlegelők felosztása, ez pedig a birtoktalan népesség állattartása alól a szó szoros értelmében kihúzta a talajt. E jelenségnek törvényhozásunk csak későn vetett gátat. A *közégségi legelők felosztásával* kisiklott a birtoktalan mezőgazdasági népesség kezéből az egyetlen eszköz, mellyel sorsán javíthatott. Állattartása ezentúl jóformán csak a sertéstartásra szorítkozott.

A feles *kukoricaföldek* körül felmerült nehézségek nagy akadályai lettek a birtoktalanok sertéstartásának is. Régen a gabonatermelés terén is dívott a részes művelés, kivált az ártérben fekvő területeken. Jó segítség volt ez a kisember boldogulásának előmozdítására. Később az ármentesítések befejeztével mindinkább a kukoricaföldekre szorítkozott, így is nagy segítség volt a sertéshizlalás lehetővé tételével. E földekért azonban a birtoktalanok oly tömege versengett, hogy csakhamar nagyon megrosszabbodtak a részes művelés feltételei a munkásra nézve. A feles földekből harmadrészben elvállalt földek lettek és e mellett még egyéb szolgáltatásokat is kellett az ily földekkel kapcsolatban elvállalni. Élelmes birtokosok és még inkább gazdatisztjeik a részen kívül más előnyöket is biztosítottak maguknak a földek után. Egyrészt néhány napi ingyenmunkát követeltek, másrészt pénzbeli ellenszolgáltatást. A nép e követelésekben – bár saját versengésével idézte fel azokat – igazságtalanságot látott és az elégedetlenségnek nem utolsó forrása éppen ezekben a szolgáltatásokban volt. Az ingyenmunkát *robotnak*, a pénzszolgáltatást *uzsorának* nevezték, miben kifejezésre jut megítélésük is.

Gyakran a *munkaadók magatartása* is az agitátorok malmára hajtotta a vizet. Kevés kivétellel édeskeveset törődtek a néppel s a kapocs, mely a patriarchalizmus korában birtokost

és munkást összefűzött, a megváltozott körülmények folytán elszakadt. A népet legteljesebb mértékben elhanyagolták, mint ezt később még a birtokososztályhoz tartozó írók is elismerték.* A munkaszerződések kapcsán mind élesebbé váló ellentétek sem igen mozdították elő a birtokos és mezőgazdasági munkás közötti barátságos viszonyt. Maga a mezőgazdasági cselédekről és munkásokról szóló 1876. évi XIII. t.-c. is csak a viszonyok elmérgesítésére szolgált. Rendelkezései olyan általános természetűek, hogy sok teret hagynak a súrlódásoknak. Mindenekelőtt a bérlevonások hiányos rendezése szolgáltatta ki a munkásokat a munkaadók kénye-kedvének. Megtörtént, hogy levonásokat eszközöltek akkor is, ha a munka későbbi megkezdése a munkás hibáján kívül következett be. Okozott kár és egyéb címeken is teljesen önkényesen folytak a bérlevonások. A munkásoknak járó conventiót is gyakran a legrosszabb minőségben adták ki. *Rubinek* említ esetet, amidőn a malom őrlésre nem fogadta el a munkás conventióját.** Sok viszályra adott okot az ellátás kérdése is. Mégis a legtöbb súrlódást az 1876. évi XIII. t.-c.-nek az a méltányosságtól sugallt pontja okozta, mely úgy rendelkezett, hogy ha az aratás a helybeli szokásos átlagos eredményét el nem éri s ezt a hatóság megállapítja, a bér tekintetében új megállapodásnak van helye. A rendelkezés védelmet kíván nyújtani a mezőgazdasági munkásoknak arra az esetre, ha az aratás oly kedvezőtlenül ütne ki, hogy hányaduk megélhetésüket nem biztosítja. Hiszen éppen a munkaalkalmak sovány volta folytán az aratási kereset leglényegesebb alkotórésze évi keresetüknek. A gyakorlatban azonban úgy alakult a dolog, hogy nem volt hatalom, mely a munkásokat meggyőzhette volna arról, hogy az aratás korántsem oly kedvezőtlen, hogy törvénybiztosította jogukkal élhetnének. Ha a hatóság nem döntött kedvük szerint, ez elégedetlenséget váltott ki, melyek hullámai széles köröket érintettek.

A munkaviszonyból folyó érdekellentét mellett társadalmi okok is egyengették a socialdemokrácia útját a magyar földművelő nép körében. A patriarchalizmus letűntével a földesúr és volt munkása között sokhelyt minden társadalmi kapcsolat

* Így p. o. Navay: Die Arbeiterfrage im Alföld mit besonderer Rücksicht auf die Arbeiterverhältnisse im Comitate Csanád. Zeitschr. f. Volksw., Socialpol. und Verw. VI. köt. (1897.), 1. 100—122 old.

** L. e. i. m. 17. old. Gaal és Navay is utalnak a természetbeni járandóságok rossz minőségbeni kiszolgáltatására.

megszakadt. Ritka földbirtokos viselte szívéen a nép sorsát s mint ezt *Mailáth József* is beismeri, elmulasztották a földesurak az irányítást a kezükbe ragadni. A jómódú parasztság megéppenséggel lenézi a vagyontalant. Óriási úr tátong a birtokos és birtoktalan közt és a csupán munkájára utalt munkás a társadalomból kiközösítettnek érezte magát. Innen a mezőgazdasági munkás gyűlölete mindenki iránt, akinek valamije van. A hatóságok magatartása sem javított semmit a helyzeten, hanem azt inkább elmérgesítette. E tekintetben jellemző dolgokat említ *Rubinek* és a képviselőházban is kivált az Alföld közigazgatásának bajai ismételten szóvátéttettek.*

Sok tényező készítette elő tehát a talajt a *socializmus* számára s így érthető, hogy mikor *agitátorai* páratlan ügyességgel munkához láttak, a siker nem maradt el. Ügyességük abban állott, hogy nem a socializmus nemzetközi tanaival közelítettek a néphez, hanem azokba a konkrét bajokba kapcsolódtak, melyek, mint az elégedetlenség helyi okai, a népet leginkább hozzáférhetővé tették. Csupán így sikerült beférkőzniök a természeténél fogva bizalmatlan, de az elégedetlenség által érzékennyé lett magyar földműves bizalmába. Segítségükre volt az a körülmény, hogy télen a földművesek nagy része munka nélkül van és idejének nagy részét a piacon tölti. A birtoktalan elemeket befogadó nagy alföldi mezővárosokban tehát mintegy adva volt a tömeg, melyet forrongások előidézésére mozgásba lehetett hozni.**

Az első kitörésre már 1891-ben került a sor, mikor Oroszázán a földmunkások május elsejét a socialdemokrata hagyományokhoz képest akarták megülni. A hatóság elkobozta a socialista kör zászlóját, ami zavargásokat idézett elő és a főszolgabírói hivatal ostromához vezetett. Másnap Békéscsabán volt hasonló zavargás, mert az agitátorok azzal hitegették a népet, hogy a belügyminister a helyi socialista szervezet alapszabályait jóváhagyta és a helyi hatóság nem akarja kézbesíteni. Az agitatóira és a nép hangulatára is jellemző ez az eset. Az előbbi tekintetében mutatja, hogy milyen eszközökkel dolgozott, a népre pedig azért jellemző, mert mutatja, hogy

* V. ö. p. o. *Komjáthy Béla* interpellációját Csongrád vármegye közigazgatási állapotáról. Képvh. Napló. 1887. szeptember 26 ihára egybehívott országgyűlés XXIII. köt. I. 86-91. old.

** Szépen jellemzi e tényezőt *Szeberényi Lajos Zs.*: Tömegmozgalmak az alföldi parasztvárosokban, Budapest, 1913. c. munkájában.

haragja nem a tőle távol levő kormány, hanem a helyi hatóságok ellen irányult. Battonyán június 21-én még komolyabb volt a helyzet, úgy hogy a csendőrök a fegyverüket használták. Egy izgató elfogatása hozta itt kitörésre a forrongást, melynek kapcsán a nép itt azt követelte, adja ki a hatóság azt a kormányrendeletet, mely a robotot és uzsorát eltörölte. E rendelet persze ismét csak képzeletben volt meg.* 1894. tavaszán Hódmezővásárhelyen, hol különösen nagy a birtoktalan munkások szarna, került heves kirobbanásra a sor, mikor Szántó Kovács Jánost, a város főagitátorát akarta a hatóság letartóztatni. Az izgatott tömeg erre valóságos ostrom alá vette a városházát. Hogy milyen eredményeket ért el az agitáció, mutatja egyébként az is, hogy Hódmezővásárhelyen 1894. március 15-én a tömeg a Hymnus éneklését megakadályozta.

A forrongások 1897-ben érték el tetőpontjukat. Mintegy a jövő események előseleként január végén zajlott le a socialdemokrata párt által rendezett *első földmunkás-congressus* Budapesten. Népes volt, de követeléseit nem lépték túl a párt ismert követeléseit. Említésre méltó, hogy a congressus napi 12 órában kívánta megállapítani a napi munkaidőt, követelte a 14 éven aluliak munkájának eltiltását, a nőknek a férfiakkal egyenlő díjazását és a természetbeni béreknek pénzbérekkel való felváltását. Ez utóbbi követelés is mutatja, mennyire nem a földmunkások köréből indultak ki a követelések, melyeket a pártvezetőség terjesztett elő. Követelte a congressus továbbá a cseléd törvény eltörlését, a munkaközvetítés szabályozását, a feles földeknél szokásos ingyenszolgáltatások eltiltását, a betegsegélyezésnek a földmunkásokra való kiterjesztését. De nem annyira a követeléseken, mint inkább a hangulatkeltésen volt a súly, mely a congressus tárgysorozatának első és második pontjának tárgyalásával történt, mely pontok a földmunkásság helyzetével és az aratási szerződések kérdésével foglalkoztak. Itt készült elő a nagy *aratóstrike*, mely még ez évben ki is tört. Több megyét ölelt fel és nagy kényszerhelyzet elé állította a földbirtokos osztályt. A rossz termés az izgulékonytságot erősen növelte és nagyon megkönnyítette a strike rendezését.

Az Alföldön a mozgalom ezután kezdett lecsillapodni. Ezzel azonban a mezőgazdasági munkásmozgalomnak még nem volt

* Az 1891. évi mozgalmak beható leírását lásd *Gaal* előbb idézett munkájában.

vége. A kilencvenes évek közepén ugyanis az alföldi munkásmozgalommal párhuzamosan egy másik mezőgazdasági munkásmozgalom is indult meg, mely színezetében sokban eltér az alföldi, mozgalmaktól. E mozgalom megindítója *Várkonyi István* volt, aki a socialdemokrata párttal ellentétbe kerülve, magának teremtett pártot, miben nagy segítségére volt az, hogy a socialdemokrata pártban inkább az ipari munkásság mozgatóját jelölte meg, míg az ő pártja kizárólag a mezőgazdasági munkások pártja akar lenni. Pártlapja a „Földműves” címet viselte. *Várkonyi* agitatója igyekezett a nép misztikus hajlamait kihasználni és mindenféle regényes mesékkel, melyekben a néptől szeretett *Rudolf* trónörökös nagy szerepet játszott, a nép képzeletére hatni. A socialdemokratáktól való megkülönböztetésül *Független socialista* párt-nak nevezte pártját, melynek követelései igen zavarosak voltak. *Várkonyi* ugyanis *Schmidt Jenő* ideális anarchistával lépett összeköttetésbe és így programja az anarchizmussal és kommunizmussal vegyült. A mozgalom is, melyet megindított, csakhamar agrárkommunistikus irányzatot vett. Főképpen a Bodroghözön voltak hívei, ahol 1897-1898, telén igen elkeseredett kitörésekre került a sor. Az első kitörést Napkorban egy engedély nélkül tartott gyűlés feloszlata okozta. A tömeg fellépése olyan fenyegető volt, hogy a csendőrségnek el kellett menekülnie. Hasonlóképpen a csendőrséggel való összeütközés idézte fel a kitörést Gyűrén és Mándokon is. Agárdon a községházát gyújtották fel, a karászi néptömeg pedig Kisvárdán kevés híjjával megsemmisítette a telekkönyveket. A mozgalmat csak katonasággal lehetett elcsendesíteni.

Később is fordultak elő még strikéok és a hatóságokkal való összeütközések, így különösen 1903. május 7-én Seprősön a kisbíró választása kapcsán tört ki zavargás, mely ismét több ember életébe került. Csak lassan csendesült el e vidékeken is a mezőgazdasági munkásmozgalom. 1905-ben a Dunántúl volt aratóstriké és 1906-ban is jelentősebb mozgalmak fordultak elő.

VI. FEJEZET.

A szakszervezetek és a strike.

Az olyan súlyos események, amilyeneket a mezőgazdasági munkásságnak a kilencvenes években való mozgalmi felidéztek, természetesen elsősorban a *gyülekezési és egyesülési szabadság megszorítását hozták magukkal*. Ha kétségtelenül meg is voltak az előadott visszasságokban a mélyremenő elégedetlenség csirái, mégis senki sem tagadhatta, hogy az egymásután ismétlődő heves kitörések felidezésében az izgatásnak jutott az oroszlánrész. A gyülekezési és egyesülési szabadság megszorításában annál is könnyebb volt a kormány helyzete, minthogy sem a gyülekezési, sem az egyesülési jog Magyarországon törvényileg még nincsen szabályozva.

Úgy a gyülekezési, mint az egyesülési szabadságot a magyar jog szelleme mindenkor az alkotmány fontos kiegészítő részének tartotta. E tekintetben a magyar jog szelleme leginkább az angol alkotmány szelleméhez hasonlítható, mely a személyes szabadságot és ezzel a tömörülés szabadságát is az alkotmányosság elengedhetetlen feltételének tartja. Hiszen a vallásszabadságért való küzdelem is a személyes szabadságért való küzdelem kifolyása volt. Azt, hogy a gyülekezési és egyesülési szabadság alkotmányunk szelleméből folyik, az összes idevágó kormányrendeletek elismerik és ha a gyakorlatban bármennyire meg is szorítják gyakran e szabadságot, úgyszólván alig találunk a gyülekezési és egyesülési jogot érintő olyan kormányrendeletet, amely nem hangsúlyozná, hogy a gyülekezési és egyesülési szabadságot tiszteletben óhajtja tartani és csupán annak visszaéléseit kívánja meggátolni. Az, ami az *egyesülési és gyülekezési szabadság megszorítása irányában történt, mindig azzal a helyes indokolással történt, hogy a szabadság nem arra való, hogy azzal visszaéljenek*. A megszorítás mértéke maga mindig azzal függött össze, hogy mit tekintettek e joggal való visszaélésnek. E tekintetben két mozzanat emelkedik ki. Az egyik az, hogy politikai szempontból az alsóbb fokú közigazgatási hatóságoknak messzemenő hatáskört engedtek annak megítélésére, hogy mi tekinthető a gyülekezési és egyesülési szabadsággal való visszaélésnek, a másik, hogy a kormány a munkások szervez-

kedését mindig ebben a színben volt hajlandó látni. Hogy erre sokszor volt oka, arról a magyarországi munkásmozgalom tanulmányozása meg fog győzni. De, hogy viszont az egyesülési és gyülekezési jog kezelése a munkásmozgalom helyesebb irányba terelődését nem segítette elő, azt sem lesz nehéz felismernünk.

A munkások szervezkedésével szemben táplált ellenszenv a liberalizmus eredeti alapjának a következménye. Mint láttuk, nálunk a liberalizmus ugyan már tisztultabb alakjában hódított teret a negyvenes évek óta, e pontban azonban sokáig megtartotta eredeti alakját. Hogy az 1848. évi *Klauzál*-féle rendelet a segédeknek szigorúan tilalmazta a munkabér és ennek kifizetési módja iránt kötendő szabad egyezséget gátolni és összebeszélések útján magasabb munkabért kikényszeríteni, az nem ejtethet csodálkozásba akkor, ha tudjuk, hogy 1789-ben a szabadság nevében meginduló francia forradalom is *szigorú coalitiós tilalmat adott ki*. Nem volt Európában ez időben állam, amely a munkások szervezkedését megengedte volna. Csupán Anglia adta meg 1824-ben a munkásoknak a szervezkedési szabadságot, melyet azonban már a következő évben ismét korlátolt. Azon sem csodálkozhatunk, hogy úgy az 1851. évi ideiglenes rendszabályzat, mint pedig az 1859. évi iparrendtartás még szigorúbban tiltották az ilyen összebeszéléseket. Az 1859-iki iparrendtartás 77. §-a következőképpen hangzik; „A segédeknek tiltva van önkényes ünnepnapok és úgynevezett heverdel-hétfőket (blaue Montage) tartani, a munkaadó beleegyezése nélkül saját maguk, vagy idegen munkaadó számára dolgozni és egymás közt összebeszélni, hogy közös munkamegtagadás, vagy más eszközök által uraiktól feltételeket csikarjanak ki.” (Büntető törvényköny 481. §.) Míg tehát a *Klauzál*-féle rendelet csak rendőri úton üldözte az ily összebeszéléseket, az osztrák reakció szelleme a büntetőjogi üldözést honosította meg.*

Az első magyar ipartörvény megszüntette a coalitiós tilalmakat. Ugyanazt az álláspontot foglalta el e kérdésben, amelyet akkoriban a haladottabb nyugati államok képviseltek. Igaz, hogy a tilalom megszűnését nem mondta ki nyíltan, mint

* V. ö. erre nézve *Ferenczi Imre*: A magyar ipari munkásság szak-szervezkedési jogának fejlődése. Közgazdasági Szemle. XXIX. évf. (1905.) 765-784. és 837-853. o.

az Északnémet Szövetség 1869. évi ipartörvényének 152. §-a, de nem büntette többé az ily összebeszéléseket magukat, hanem csupán azt, ha fenyegetést vagy erőszakot vettek igénybe az ily összebeszélések létrehozatalánál. Az összebeszélésektől maguktól azonban a jogérvényt megvonta. Az 1872. évi VIII. t.-c. 93. §-a szerint ugyanis „az oly összebeszélések, melyek által az iparosok azt célozzák, hogy üzletük félbeszakítása, vagy a munkások, illetőleg segédek elbocsátása által ezeknek terheesebb munkafeltételeket szabjanak, különösen azoknak bérét leszállítsák, vagy melyek által a munkások, illetőleg segédek oda törekszenek, hogy közös munkaszünetelés által a munkaadókat magasabb bér megadására kényszerítsék s általában tőlük jobb munkafeltételeket csikarjanak ki, úgyszintén mindazon egyezmények, melyek által azoknak támogatása céloztatik, akik az érintett összebeszélések mellett megmaradnak, vagy azoknak károsítása, akik azokkal szakítanak, jogérvénnyel nem bírnak.” E rendelkezés a munkaadóknak és munkásoknak egyenlő mértékkel mér és úgy a munkáskizárásokat, mint pedig a strikeokat, de ezenkívül a kizárás vagy a strike támogatására vonatkozó megállapodásokat és az attól elállás címén való károsításra vonatkozó megállapodásokat is érvényteleneknek nyilvánítja. Ennek dacára *Pavlovics István* és *Madarász József* képviselők a törvény tárgyalása alkalmával e szakaszok ellen felszólaltak és igen érdekesen világítja meg a bizottsági előadónak, *Érkövy Adolfnak* válasza az akkor uralkodó felfogást, melyben azt mondotta, hogy „ezen ipartörvénynek, egyáltalában Magyarországon az iparviszonyoknak kellő mederben folyhatásának tulajdonképp legfőbb feltétele a 98. §., ebben van, ami tulajdonképpen az iparszabadságot megóvja: t. i., hogy összebeszélések megállapodások, vállvetések sem az egyik, sem a másik oldalról kötelező törvényes erővel nem bírnak”.

Tisza *Kálmán* erélyes kormányzatától nem lehetett várni, hogy az egyesülési szabadságot a kormánnyal szemben körülbástyázza. Az 1873. évi 1394. eln. számú rendelet abból indul ki, hogy: „szükséges egyrészt a honpolgároknak a létező törvények iránti tisztelete, másrészt a kormány és törvényhatóságok tapintatos eljárása, hogy fenntartassék az egyesülés szabadsága, emellett azonban a kormány s a törvényhatóságoknak felügyeleti joga ezek működésére biztosítva maradjon”. Már e rendeletben azt mondja a belügyminister: „nem lehet szándé-

kom a szabad egyesülési jogot korlátozni. Mindaddig azonban, míg a törvényhozás e téren is tüzetesebben intézkedni fog, az állampolgárokat az egyletek által szenvedhető károktól lehetőleg megóvni, törvényes feladatomban tekintem”. Ennek ellenőrzése érdekében elrendeli, hogy az egyesületek csakis alapszabályaik kormányhatósági jóváhagyása után kezdhetik meg működésüket és hogy a törvényhatóság azokat ellenőrizni tartozik. *1875-ben 1508. eln. szám alatt jelent meg az a belügyministeri rendelet, mely máig is főforrása egyesületi jogunknak.* E rendelet annyiban enyhíti az 1873. évi rendeletet, amennyiben megengedi, hogy az egyesület alapszabályainak benyújtása után 40 nappal ideiglenesen megkezdheti működését, másrésztől azonban *e rendelettel kezdődik a munkásegysületeknek külön elbánásban részesítése.*

Az 1875. évi rendelet ugyanis az egyesületek különböző kategóriáit állítja föl. Ezek a humanisticus, a nyereségre irányzott, a kulturális, a gazdasági, a politikai és a munkásegysületek. Munkásegysületeknek e rendelet értelmében azokat kell tekinteni, amelyek az 1872. évi ipartörvény értelmében alakítatnak. Más egyesületek, habár munkások is alakítják, csak oly tekintet alá esnek, mintha más, nem munkával foglalkozó egyének részéről alakítatnának. E szabályozás igen homályos, mert az 1872. évi VIII. t.-c. munkásegysületekről egyáltalában nem szól. Az 1875-ös rendelet pedig éppen ezekkel szemben szigorú, amennyiben ezeket egészen a politikai egyesületekkel egyenlő elbánás alá veszi és *megtiltja nekik azt, hogy fiókegyesületeket létesíthessenek, valamint azt, hogy külföldi állampolgárokat vegyenek fel tagjaik közé.* E rendelkezés alig értelmezhető másképpen, mint hogy a miniszter a szakszervezetekre gondolt, melyeket azonban már az 1872. évi VIII. t.-c. értelmében sem lehetett alakítani, mert azok strikesegélyeket is nyújtanak, az erre vonatkozó pontot azonban alapszabályaikba a 93. §. tilalma folytán fel nem vehették. *Ennélfogva csak az a választás maradt számukra, hogy más címen alakulnak meg és a humanisticus vagy gazdasági egyesület leple alatt takargatják az alapszabályokba fel nem vehető strikesegélyezést,* mi azonban persze folytonosan annak a veszélynek tette ki őket, hogy a szakegyesületet feloszlatják. Ezzel szakszervezeteink mintegy arra az eszközre kényszerítették, melylyel a koalíciós tilalmak alatt a külföldön is bőven éltek, hogy t. i. céljuk őszinte be

nem vallása alapján alakultak, vagy pétiig, ha a belügyminister utasítására ki is hagyták a strikeparagraphust alapszabályaikból, a strikesegélyezésről még sem mondtak le, tehát alapszabályaikkal mást takartak, mint amit cselekedtek.

Ily módon voltaképpen az 1875-iki rendelettel kezdődik az a visszás állapot, amely az akkor már Európaszerte fejlődésnek induló szakegyesületeknek Magyarországon való létesítését törvényes alapon meg nem engedte és amely egyenesen politikai egyesületeknek nevezte ki az ily egyesületeket, amelyek egyébként, mint igazi szakegyesületek, még a politikai egyesület keretében sem voltak megconstruálhatók, mert az ipartörvényben tiltott rendelkezést természetesen alapszabályaikba felvenni a belügyministerium még ekkor sem engedhette meg. A szakegyesületek valódi lényegének félreismerése, vagyis annak fel nem ismerése nyilatkozik meg az 1875-ös rendeletben, hogy a gazdasági küzdelem lényegében nem politikai küzdelem és hogy a gazdasági küzdelem lehetőségének idejekorán való megadása talán, miként Angliában történt, elterelhetette volna a munkásmozgalmat a politikai térről. E megismerésre, mint látni fogjuk, csak *gróf Tisza István* jutott el 1904-ben, alább tárgyalandó strikerendeletében, midőn persze az előbbi gyakorlat által szakszervezeteink keretei már adva voltak.

Másrésről azonban el kell ismernünk, hogy ez az álláspont nem volt Magyarországnak specialitása és hogy nálunk – ami elsősorban iparunk fejletlenebb voltának következménye – a munkásmozgalom mindig külföldi, főképpen német és osztrák befolyás alatt állott. Már pedig ezekben az országokban szintén, kivált *Bismarck* kormányzása alatt, politikai küzdelemnek fogták fel a munkások gazdasági küzdelmét és ezzel a német munkásszervezetek is politikai irányba terelődtek. A német birodalom 1878-ban egyenesen „socialista törvényt” alkotott a socialdemorattia és szervezetei üldözésére és erre 1886-ban Ausztriában is, bár sikertelenül, kísérlet tétetett. A német és osztrák munkásmozgalom ezek által politikai irányában erősödött, minek kihatása Magyarországra is érezhető volt. Egyébként, amennyiben socialdemokrata szakszervezetekről van szó és nálunk úgyszólván kizárólag ezek fejlődtek a háború előtt, ezek marxista álláspontjuknál fogva valóban politikai jellegűek is. Mindamellet, ha egész Középeurópában a kormányzat nem helyezkedett volna arra az álláspontra, hogy nemcsak

a politikai, hanem a gazdasági küzdelmet is lehetőleg távol tartja a munkásoktól, ha e kérdésekben nem fogta volna olyan egyoldalúan a munkaadók pártját, talán sikerült volna, legalább is nagyobb mértékben gazdasági keretben megtartani a szakszervezetek működését. Talán Magyarországon a munkásmozgalom terén a német befolyás nem is érvényesült volna olyan kizárólagosan, ha az amúgy sem visszafojtható és a capitalismus lényegéből folyó gazdasági küzdelmet a kormány valamilyen módon a munkásosztálynak lehetővé tette volna. Az 1875. évi rendelet erre azonban semmiképpen sem volt alkalmas és csak arra vezethetett, hogy a gazdasági küzdelem már csak azért is politikai élt nyert, mert egyúttal a gazdasági küzdelem lehetőségéért való küzdelemmé is vált, ami az agitáció esélyeit nagyban megjavította.

Abban az irányban, hogy a munkások gazdasági küzdelmének medret szabjanak, a következő években sem történt Magyarországon semmi, dacára annak, hogy a gazdasági küzdelem a külföldön és kivált a kilencvenes évek óta Magyarországon is mindjobban kibontakozott. *1878-ban büntetőtörvényünk egy újabb szakasszal gazdagította a gazdasági harc megrendszabályozásának kérdését.* Az 1878. évi V. t.-c. 177. §-a a magánosok elleni erőszak vétségének bélyegzi azt, „ha valaki a munkabér felemelése vagy leszállítása végett valamely munkás vagy munkadó ellen erőszakot követ el, azt szóval vagy tettel bántalmazza, vagy erőszakkal fenyegeti”. E rendelkezést, mely egyébként lényegében egyezik az akkori európai törvényekkel, ugyanaz a szellem szülte, amely az 1872. évi VII. t.-c.-ben megnyilvánult, csakhogy nem az összebeszéléseknél, hanem tisztán a bántalmazásnál, vagy erőszakkal fenyegetésnél ragadja meg a kérdést. A büntetőtörvénykönyv ugyané szakasza azonban egyúttal a csoportosulásokkal is foglalkozik, kimondván, hogy azok is vétséget követnek el, akik gyárak, műhelyek, vagy azon helyiségek előtt, ahol munkások dolgoznak, vagy a munkaadó, avagy munkavezető lakása, illetőleg tartózkodási helye előtt összecsoportosulnak avégett, hogy a munka megkezdését vagy folytatását megakadályozzák, vagy pedig a munkásokat a munka elhagyására bírják. Ezzel a büntetőtörvénykönyv a magánosok elleni erőszak címén büntetendőnek mondja ki a strikeot, amennyiben az a jelzett módon való csoportulással kapcsolatos. Mégis nem egyenesen a strike ellen fordult és

nem jelent egyenes striketilalmat, mint hogy ilyent az ipartörvény sem tartalmaz, hanem csupán olyan tilalmat mond ki, amely a gyakorlatban a strikeot a legtöbb esetben a büntetőtörvénynek hozzáférhetővé teszi, mert ily csoportosulások a strikeal kapcsolatban igen gyakran fordulnak elő. Mindamellett a békésen lefolyó strikeot, amely csoportosulás által sem kíván senkire sem nyomást gyakorolni, e rendelkezés lehetővé teszi. Bár tehát a kormányrendeletek a szakszervezeteknek törvényes alapon való alakítását nem tették lehetővé, a strikeot magát a fennálló törvényes rendelkezések megengedték és csupán annak olyan alakjait tiltották, amelyek, igaz, a gyakorlatban nagyon gyakran fordulnak elő, de erőszakos jelleget öltenek. *Az 1884. évi ipartörvény a szervezkedési jog szempontjából a fennálló állapotokon semmit sem változtatod.* Az új ipartörvény ugyanis szószerint átvette a régi törvény 93. §-át, mely az összebeszéléseket érvényteleneknek nyilvánítja és átvette az ily összebeszélésekkel kapcsolatos fenyegetés vagy tetteges bántalmazás büntetését is, azzal a módosítással, hogy a büntetést két hónapról 30 napra szállította le; a 300 forint pénzbüntetés változatlan maradt. Bár azonban az új ipartörvény az összebeszélésekre vonatkozó rendelkezéseket nem változtatta meg, mégis egy oly újítást hozott, amely későbbben a viszonyoknak megfelelően kiépítve, a gazdasági harc helyes mederbe terelése szempontjából nagyobb jelentőségre juthatott volna. Ez a 163. §., amely *az iparhatóságot arra utasítja, hogy mihelyt összebeszélések jutnak tudomására, a békéltető bizottságot meg kell alakítania.* E békéltető bizottság paritásos, tehát ennyiben már teljesen modern elvek nyilatkoznak meg benne; főbaja csak az, hogy a kisipar igényeihez van szabva, holott a nagyarányú munkabeszüntetések erősebben a gyáripar terén érvényesülnek. Ha később a végrehajtás során nagyobb súlyt helyeztek volna e békéltető bizottságokra és ha a törvény végrehajtása kapcsán egyáltalában komolyabban vették volna ezt a rendelkezést, akkor a békéltető bizottságok segítségével talán némileg enyhíteni lehetett volna a munkás és munkaadó között felburjánzó ellentéteket. A békéltető bizottság egyébként némileg döntőbírósnak is volt elgondolva. A 141. §. szerint ugyanis a békéltető bizottság mindenekelőtt a felek kibékítését kísérli meg, ha pedig az nem sikerül, szótöbbséggel határoz és határozatait szükség esetén az iparhatóság hajtja végre. A határozattal meg nem elégedő félnek jogában áll ügyét

a rendes bíróság elé vinni. Az, hogy szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönti el a vitát, ily esetekben a döntést az elsőfokú iparhatóságnak biztosítja, mert a 163. §. értelmében az elnöki tisztet az elsőfokú iparhatóság tölti be.

Ilyen keretek között mozgott az egyesülési és gyülekezési, valamint a strikejog szabályozása a múlt század kilencvenes éveiben, amidőn hirtelen úgyszólván egészen váratlanul a mezőgazdasági munkásmozgalom első kitörései valósággal megdöbbentették a magyar közvéleményt, amely sem arról az elégedetlenségről nem volt tájékozva, amely a munkások körében uralkodott, sem pedig azt nem várta, hogy Magyarországon a munkások szervezkedése hirtelenül ilyen nagy arányokat fog ölteni. Igaz, hogy nálunk is voltak, akik fejlődni látták a munkásmozgalmat és óva intették a törvényhozást attól, hogy a munkáskérdés elhanyagolásával fejlődésének maga adjon tápot. Az 1884. évi ipartörvény tárgyalása alkalmával *gróf Apponyi Albert* a következőket mondotta: „Én, t. képviselőház, nem látnék abban előrelátó államférfíui bölcseséget, ha – mi remélhető – ipari fejlődésünket mindazon socialis bajokkal és kinövésekkel együtt engednők fejlődni, melyek más előrehaladt országokban a socialis békét ma már fenyegetik; hanem államférfíui eljárást csak abban látnék, ha a gyári törvényhozásnak legalább humanisticus feladatait már most felkarolva, annyiban kerékvágást szabnánk meg a gyáripár fejlődésének, hogy azzal együtt ne fejlődjenek azok a socialis bajok, melyeknek leküzdése később óriási nehézségekbe ütközik.” Ugyanekkor *Hermann Ottó* is beszélt a socialismusról és *Irányi Dániel* figyelmeztette a képviselőházat, hogy „azok a tanok, melyeket socialismus és kommunismus név alatt ismerünk, fájdalom, hazánkba is behatoltak, sőt mondhatni gyökeret vertek”, így folytatja: „És ne higgye senki, hogy ez csak néhány rajongónak a nézete. Ezren és ezren vannak immár nemcsak a fővárosban, hanem az ország különböző vidékein is, akik ezen irányt követik. Ugyanezért az okosság azt parancsolja, hogy mielőtt még inkább elterjedne és aggasztóbb alakot öltene a kór, gondoskodni kell az ellenszerről. Két út vezet a célra, mely szemünk előtt kell, hogy lebegjen: az egyik a megtorlás, a másik a felvilágosítás és az igazságos kívánalmak teljesítése. Az első egymagában nem elegendő”. Ugyanez a lényege annak a jelentésnek is, melyet *Rubinek Gyula* 1895. március 16-án terjesztett alföldi tanulmány-

útja eredményeképpen az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgató-választmánya elé, melynek befejezésében ezeket mondja: „Novo rerum nascitur ordo! A kiváltságos társadalom a merev visszautasítás kínai falával vél az eszmék új áradata ellen védekezni, ahelyett, hogy az áradatot levezetné. Az összeszoruló falak csak dagasztják az áradatot, melynek piszkos hullámai egyszerre csapnak át, amikor vész és pusztulás jelzi útjukat; míg gondosan kezelve lerakott iszapjuk csak termékenyítőleg hatna a mai társadalomra, mely amúgy is erős regenerációra szorul.”* Miként a külföldi törvényhozások nagy része a bajok megelőzésére intők szavát nem hallgatta meg, úgy a magyar törvényhozás sem szívlelte meg ezeket az intelmeket, amíg a kilencvenes évek munkásmozgalma a napnál fényesebben nem bizonyította azt, hogy itt tenni kell valamit.

Amidőn a kilencvenes években a mezőgazdasági munkás-ság erőszakosságra ragadtatta magát, hirtelen alig volt más orvoslás, mint az erőszakosság és annak közvetlen előidézői ellen fordulni. Maga *Irányi Dániel*, ki, mint láttuk, mindig a munkásosztály jogaiért küzdött, tudomásul vette *gróf Szapáry Gyula* miniszterelnöknek az ő interpellációjára adott válaszát, melyben a miniszterelnök erélyes intézkedéseket helyezett kilátásba a súlyos eseményekkel szemben. Csupán azt kívánta *Irányi*, méltányos gondolkodásához méltón, hogy egyúttal a mezőgazdasági munkások kereseti viszonyait, nevezetesen téli munkanélküliségüket is enyhíteni kell. *Rubinek* is fentidézett jelentésében ugyanezt és egyéb socialis reformokat, többek közt a betegsegélyezés és balesetbiztosítás törvényhozási rendezését ajánlotta. Bár nem rögtön, de néhány évvel később a törvényhozás nagy részben meg is szívlelte e figyelmeztetéseket, közvetlenül azonban a kormánynak tényleg a rend helyreállítása érdekében mindent el kellett követnie.

A strikeláz szaporodása folytán a tett rendelkezések közül egyike az elsőknek a strikeok ellen irányult. Az 1894. november 15-iki 1340. eln. számú belügyministeri rendelet a strikegyűlések megtartását tilalmazza és azokat felosztatandóknak mondja ki. E rendelet egyébként ismét nem volt magyar különlegesség. A Puttkammer-féle rendelet, igaz, hogy néhány évvel előbb, 1886-ban Németországban is hasonló irányban haladt.

* V. ö. *Rubinek Gyula*: *Parasztsocialisnius*. Melléklet a „Közlelek 24 számához. Budapest, 1895. 22. old.

Az 1897. évi 35.100. számú belügyministeri rendelet a nyilvános jellegű adománygyűjtéseket hatósági engedélyhez köti és azokra, akik ennek ellenére adományokat gyűjtenek, 100 forintig terjedő pénzbüntetést és behajthatatlanság esetére megfelelő elzárást szab. Ezzel a belügyministerium a strikeok és a socialistikus szervezkedés számára szolgáló pénzgyűjtéseket akarta megakadályozni. Sikere nem nagy volt, mert titokban a gyűjtés tovább folyt, sőt a socialdemokrata párt megtalálta a módját annak is, hogy a rendőrség szemeláltára gyarapítsa pénztárát, amidőn a gyűlést ellenőrző rendőrtisztviselő jelenlétében piros szegfűk eladásával leplezte a különböző alapjaihoz való hozzájárulásokat. Minthogy 1897-ben a mezőgazdasági munkások körében kifejtett agitáció tetőfokát érte el és ez évben zajlott le a nagy aratóstrike is, a következő évben a zavargások megakadályozása érdekében a belügyminister erélyes intézkedésekre szánta el magát. *Perczel* belügyminister 1898. február 13-án 266. eln. szám alatt kelt körrendeletében *kihágásnak minősítette népgyűlésnek szabályszerű bejelentés és engedély nélkül való rendezését, az azon való részvételt, valamint a hatóság által felosztatott népgyűlésnek folytatását.* Az 1879. évi XL. t.-c. 1. §-a alapján 15 napig terjedhető elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel sanctionálta e rendelkezést. Az ugyané törvénybe n nyert felhatalmazás alapján február 26-án 1136. eln. szám alatt kelt rendeletében *ugyancsak kihágásnak minősítette valamely egyesületnek az 1875. évi belügyministeri rendelet ellenére való alakulását, illetőleg alakítását, a szabályszerűen létrejött, de jogérvényes határozattal felfüggesztett egyesület vezetésében, gyűléseiben, vagy bármiféle működésében való részvételt.* Szinte csodálkoznunk kell azon, hogy e két rendelkezés ily sokáig váratott magára, mert hiszen az első kitörések már 1891-ben következtek be. Ugyancsak 1898-ban a belügyminister még két rendeletet adott ki a munkásmozgalmak tárgyában, melyek közül az első a népgyűlések tárgyában kiadott rendelettel egy napon kelt. Ez a 768. eln. számú belügyministeri rendelet az utazó socialista izgatok működésének megakadályozása tárgyában. E rendelet hivatkozva a helyzet komolyságára, nevezetesen arra, hogy „a félrevezetett nép több helyen a hatósági intézkedéseknek ellenállt, magánosokat és a hatósági közegeket megtámadta, úgy hogy a közbéke a személyi- és vagyónbiztonság többbízben csakis a fegyver

használatával, egyesek élete árán volt fenntartható”. Felhívja a törvényhatósági közegeket, hogy a socialista izgatókat a légberebb figyelemmel kísérjék, a helybeli illetőségűeket folytonos felügyelet alatt tartásák, az idegen illetőségűeket pedig a hatóságok területéről haladéktalanul távolítsák el.

E rendelkezések kétségtelenül hozzájárultak a mezőgazdasági munkásmozgalmak elcsendesítéséhez, bár, mint tudjuk, erősebb eszközökhöz is kellett folyamodni a katonaság igénybevételével és még 1898-ban napvilágot látott a mezőgazdasági munkásokról alkotott törvény, amely megtorló intézkedések mellett már a bajok egy részét orvosolta is. A kilencvenes évek munkásmozgalmai azonban szakszervezeteink fejlődésének annyiban sokat ártottak, amennyiben a hatóságokban és a nagyközönségben is megerősítették azt a felfogást, hogy a szakszervezeti mozgalom szükségképpen államellenes mozgalom is. A kilencvenes évek eseményeiben e körök annak megerősítését látták, hogy a szakszervezetek által vezetett gazdasági harc egyúttal politikai harc is, amely a közbiztonságot és az állam fennállását veszélyezteti. E felfogás még jobban háttérbe szorította azt a megfontolást, hogy a socialista agitáció elsősorban ott hull termékeny talajra, ahol az elégedetlenség a viszonyok alakulása folytán már meg van és az egész munkásmozgalom e látószögből tekintve tisztán az izgatás művének tűnt fel.

Hogy e felfogás épp oly kevéssé járulhatott *hozzá a* kedélyek megnyugtatósához és tűrhető állapotok teremtéséhez, mint a szakszervezetek mindjobban kiélesedő harca, az csak természetes. Szerencsétlenségünkre nemsokára kiélesedett az általános, titkos választójogért való küzdelem is, melyben a socialdemokrata párt a szakszervezeteket is erősen felhasználta és ezzel a gazdasági és politikai harc összezavarását még fokozta. Elsősorban az ipari munkásság látta a kilencvenes évek mozgalmainak hátrányát, mert míg a mezőgazdaság terén vezető politikusaink nagy része felismerte a bajok gyökerükben való orvoslásának szükségét, addig a munkásmozgalommal szemben táplált egész ellenszenv az ipari munkásság mozgalma ellen összpontosult, mert az nemcsak hogy nem hagyott alább, hanem folyton jobban fokozódott.

Az a férfiú, aki vezető politikusaink közül legtisztábban ismerte fel azt, hogy a munkások gazdasági harca jogosult és p nagyipar fejlődésétől elválaszthatatlan, gróf Tisza *István* volt.

Maráz 1891. évi betegsegélyezési törvény tárgyalása alkalmával elmondott nagy beszédéből kitűnik ez. „Én igenis elismerem – monda akkor – hogy fel van vetve a munkáskérdés az egész vonalon; de nem ez a törvényjavaslat veti fel, hanem felveti az a tény, hogy kezd iparunk lenni, hogy kezd nagyiparunk lenni, már pedig mindenütt e világon, ahol nagyipar van, ahol ipari munkásosztály képződik, a munkáskérdés föl van vetve az élet által és az, aki ezt észre nem veszi, az hasonló a struccmadárhoz, mely a homokba dugja fejét”. Később még világosabban nyilatkozott e kérdéstről Tisza és a munkások szakszervezkedésének jogosultságát világosan elismerte. Az ő álláspontja e kérdésben tiszta volt, mert *szerinte addig jogosult a szakszervezkedés és a munkásmozgalom, amíg tisztán gazdasági téren marad meg, politikai térre nem kalandozik és szerződészegéssel nem párosul. Tisza az az államférfiú volt, aki felfogását sohasem tagadta meg és mint vezető kormányférfiú is megmaradt fenti felfogása mellett. Legjobban bizonyítja ezt az 1904. évi 55.154. számú belügyminis-teri rendelet, melyet a strikemozgalmak tárgyában a törvényhatóságokhoz intézett. E rendelet Tisza határozott álláspontját tükrözi vissza. Szószertint a következőket mondja: „Ki kell azonban őszintén mondanom: téves úton járnánk, ha az orvoslást a tömeges munkabeszüntetés tilalmában, vagy pláne meg-
torlásában keresnők. A szerződésileg elvállalt munkát minden-
kinek teljesítenie kell, de mindenki szabadon határozhatja el,
hogy bizonyos feltételek mellett munkát vállaljon-e és senki
oly munka elvállalására nem kényszeríthető, melynek feltételeit
kielégítőnek nem találja. A nagyipar viszonyai között ezen jog
testet csak úgy ölthet a munkás számára, ha a munkaelvál-
lás megtagadását társainak mentői nagyobb számával egyet-
értőleg határozza el és munkafeltételeinek módosítására irá-
nyuló ilyen összebeszélés a mai gazdasági életnek jogos és
törvényes eszköze, melytől a munkást megfosztani annyi volna,
mint őt védtelenné tenni a munkaadóval szemben. Az állam
és a hatóság tiltó és büntető jogköre csak arra terjedhet, hogy
meggátolja vagy megtorolja a munkába állni vonakodó mun-
kások minden olyan ténykedéseit, amelyek akár a munkaadó,
akár a dolgozni kívánó munkások személyi és vagyonbizton-
sága ellen irányulnak, akár pedig szabad elhatározásukban
kívánnák őket korlátozni. Elvárom, hogy minden helyi-hatóság*

– ha kell, a legszigorúbb eszközökkel is – fenntartsa a teljes személyi és vagyonbiztonságot, megvédjen mindenkit bárminő terrorisztikus kísérletekkel szemben, megtorolja a törvénytelen cselekedeteket és törvényes jogánál fogva eltávolítsa azon elemeket, kik a munkásokat ilyen törvénytelen cselekedetekre csábítják. De magát a munkást azon jogától, hogy a munkába állást saját belátása szerint határozza el, megfosztani szabad államban nem lehet és a strikeben rejlő károk és veszélyek teljes megszünte csak az intézkedések azon sorozatától remélhető, amelyek a munkások anyagi, szellemi és erkölcsi színvonalát emelni, őket a rajtok élőködő agitátorok befolyása alól ezen az úton kimenteni és a társadalmi béke biztos alapjait lerakni hivatják”.

A Tisza-kormány kereskedelemügyi ministere *Hieronymi Károly* 73.078/1914. szám alatt ugyané szellemben adott ki körrendeletet az iparhatóságokhoz, melynek következő szavai nagyjelentőségűek: „A munkásoknak azon törekvése, hogy minél kedvezőbb munkafeltételeket érjenek el, a gazdasági életnek egy olyan természetes jelensége, melyet megakadályozni, avagy korlátozni sem nem lehet, sem nem szabad. Nem változtat ezen az sem, ha a munkások ezen törekvésüket összebeszéléseken alapuló tömeges munkabeszüntetéssel iparkodnak elérni, feltéve, hogy ez a fennálló törvényeket és törvényes intézkedéseket nem sérti”.

Ezzel a *munkások szervezkedésének megítélése tájlutott azon a ponton, amelyet az ipartörvény képvisel, midőn ezeket az összebeszéléseket egyszerűen érvényteleneknek nyilvánította.* A kereskedelemügyi minister rendelete ugyanis már most természetesenek és jogosultaknak jelentette ki az ilyen összebeszéléseket, feltéve, hogy a törvényekbe nem ütköznek. Persze a jogérvényt az ipartörvénynyel szemben egy ministeri rendelet nem adhatta meg és nem is szándékolta azt megadni, de jogosult voltukat elismerte, amivel tulajdonképpen a *rendelet legalább bizonyos ellentétbe került az ipartörvény vonatkozó szakaszával.* Szinte csodálkoznunk kell, hogyan lehetett az idézett két rendeletben, melyek egyébként az ipartörvényre hivatkoznak is, jogosultaknak elismerni oly összebeszéléseket, melyektől az ipartörvény, abból kiindulva, hogy azok meg nem engedett célokat követnek, a jogérvényt megtagadta.

Nemsokára az ily összebeszélések kezelése tekintetében még

nagyobb ellentétbe került a kormány az ipartörvény vonatkozó szakaszával, mert az Építőiparosok Országos Szövetségének alapszabályait jóváhagyta, melynek 9. §-a *d)* pontjában ezeket mondja: „Strike és bojcott esetén minden tagnak jogában áll erkölcsi és anyagi segílyt kérni az esetben, ha az igazgatóság által kiadott utasításokat pontosan követte”. A 25. §. szerint pedig strikeok és bojcottok esetén: „Az igazgatóság engedélye nélkül a tagnak ily követelések felett tárgyalásba bocsátkozni, vagy a munkásokkal a fennálló munkarendtől és a helybeli viszonyoktól eltérő megállapodásra vagy egyezsége lépni tilos”. Ugyancsak kormányhatósági jóváhagyást nyertek a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete munkásügyi szervezetének alapszabályai, mely egyesület jelzett szerve szintén mint harci szervezet alakult meg. A kormány tehát olyan alapszabályokat hagyott jóvá, melyeknek vonatkozó pontjai az ipartörvényben a munkafeltételek megváltoztatására irányuló összebeszélések tárgyában foglalt rendelkezésekkel ellenkeztek. A munkásság sietett is ezt a maga javára kamatoztatni. Az agitáció e ponton a socialdemokrata pártnak nagyon megkönnyítették, mert a hatóság eltúrta a munkaadó szervezetek, kivált az építőiparosok fekete listáit és azok körözését, de a bizalmiférfiak vagy a szakszervezetek részéről a munkamegtagadás irányában kifejtett nyomást üldözendőnek tartotta. Mennyivel erősebb lett volna álláspontja és mennyivel nehezebb lett volna az agitáció, ha a munkások nem mutathattak volna rá arra, hogy a munkaadók szabadon intézhetnek egymáshoz a solidaris eljárás érdekében köriratokat.

A szakszervezetek szabályozásában jelentős lépés történt 1906-ban, amidőn a 122.000. szám alatt kelt belügyministeri rendelet *az országos jellegű munkásegysületeknek az 1875. évi belügyministeri rendelettel ellentétben megengedte helyi szervek, fiókegyletek, helyicsoportok és szakosztályok felállítását.* E rendelet kimondotta, hogy az ily helyi szervek alakítása céljából bejelentett gyűlések meg nem akadályozandók és az alakulás tudomásul veendő, kivéve azt az esetet, ha a tagok szervezése fenyegetés vagy erőszak útján történik. Persze a munkások ezzel a rendelkezéssel sem voltak megelégedve, mert a rendelet szerint a helyi szervek működését a törvényhatóság első tisztviselője ellenőrzi, aki saját hatáskörében ideiglenesen felfüggesztheti az ily helyi szerv „működését,

„ha kétségtelen bizonyítékok vannak aziránt, hogy a helyi szerv az alapszabályoktól eltérő, az állam, vagy az egyesületi tagok egyéni érdekeit veszélyeztető eljárást folytat, vagy a 7. §. 2. pontjában körülírt nyomtatványokat vagy iratokat terjeszt”. A vonatkozó pont szerint tilos az oly nyomtatványok terjesztése, „amelyek izgató vagy lazító tartalmuknál fogva a királyi bíróság által lefoglaltatni rendeltettek”. A felosztatott helyi csoportok tagjaira nézve kimondotta az épílmunkások szövetségének beadványára 1907-ben a belügyminister, hogy a központ azoktól továbbra is beszedheti a járulékokat.

Gróf *Khuen-Héderváry* minislerelnök 1909. január 24-én a képviselőházban való bemutatkozás alkalmával az egyesületi és gyülekezési jog méltányos kezelését helyezte kilátásba. A munkások azonban továbbra is arról panaszkodtak, hogy a szakszervezetek alapszabályait a kormány éveken keresztül nem hagyja jóvá és hogy a szervezetek felosztatása tovább is folyik.

A várt eredményt e rendelkezések nem hozták meg, mán a felosztatott szakszervezetek helyét a szabadszervezetek foglalták el. A Szakszervezeti Értesítő 1909. évi április havi számában egész nyíltan kimondotta, hogy a szakszervezetek felosztatásai csak a munkásmozgalom formáit változtatja meg. Azt írja többek között, hogy: „a felosztatással pedig nern veszítenek egyebet (már t. i. a szakszervezetek), mint a helyiségüket”.* Mihelyt ugyanis a szakszervezetet felosztatják, megszületik a *szabadszervezet*, amely voltaképpen rejtett szakszervezet és ugyanazokat a teendőket végzi, mint a szakszervezet. Volt eset rá, hogy a szakszervezet felosztatása után egész nyíltan kiírta a Szakszervezeti Értesítő, hogy ezentúl valamely munkáslap az, amely köré a munkások csoportosulnak, ami annyit jelent, hogy ezentúl annak szerkesztősége részére juttatandók a strikesegélyek stb. A szakszervezetekkel szemben követett eljárás valóban hasonlított ahhoz a struccpolitikához, amelyről *Tisza István* és *Apponyi Albert* beszéltek, mert a nyíltan működő és mégis csak valamennyire ellenőrizhető szakszervezetek helyett a szabadszervezeteket idézte fel. De nem volt e

* L. Szakszervezeti Értesítő VI. évf. 1906. v. ö. 26. old. – 1909-ben p. o. ezt írta a Szakszervezeti Értesítő: „Az anyagi érdekek megvédése az egyesületek keretein kívül történik. És akár oszlat Andrassy, akár a feje tetejére áll a rendőrség, ez a jövőben így les-:”. (Szakszervezeti Értesítő. VI. évf. 1909. v. ö. 1. old.)

politika következetes sem, mert sokszor bámulattal kell olvasnunk a Szakszervezeti Értesítő válaszát a felosztatásra, amidőn egyszerűen kijelenti, hogy a szervezet természetesen ezután sem fog megszűnni, csak szabadszervezet alakját fogja öltetni. Ha a szervezkedés elnyomása volt a cél, akkor ezzel aligha egyeztethető össze az ily felhívásokat tartalmazó lapok egyszerű negligálása és el nem kobzása. Következetesség semmiesetre sincsen az oly eljárásban, mely egyrésztől felosztatja a szakszervezeteket, de másrésztől eltűri a szabadszervezetek alakítására való felhívásokat, melyek egyenesen a felosztatásra adott válaszképp jelentek meg. Ez eljárással, az apró túsúrások politikájával, természetesen nem lehetett megakasztani a munkások szervezkedésének fejlődését, sem pedig a strikeok fokozódását.

A magyar kormánynak a szakszervezetekkel szemben elfoglalt álláspontja legközelebb a német és osztrák politikához esik. A nyugati államok már régen leszámoltak azzal, hogy a gazdasági fejlődés munkásmozgalmat is támaszt, melynek természetes keretei a szakszervezetek. Anglia már 1871-ben nemcsak elismerte, hanem testületi jogokkal is ruházta fel a szakszervezeteket, Franciaország pedig 1864-ben a szervezkedési szabadság megsértésének büntetésére szorítkozott és 1884-ben, Belgium 1898-ban oly módon szabályozta a szakszervezeti jogot, hogy normatív feltételeket állapított meg, melyekhez való alkalmazkodás esetén a szakszervezet megalakulását a hatóságoknak tudomásul kell venniök. E törvények szerint csupán a független bíróság oszthatja fel a szakszervezetet és így a szakszervezkedési jog a közigazgatási hatóságok kezéből a bíróságok ellenőrzése alá kerül. Ezzel a nyugati törvényhozás oly ütközőpontot küszöbölt ki, amely a munkásmozgalom elmérgesítéséhez, ott ahol megvolt, sokat hozzájárult. Míg a világháború hullámai fel nem borították a kedélyek egyensúlyát, Nyugateurópában a szakszervezkedési jog illetén való szabályozása nagyobb bajokat fel nem idézett.

Magyarország megmaradt a szakszervezetekkel szemben elfoglalt régi álláspontja mellett. Ezen a Tisza-kormány rendeletei is a végrehajtás során keveset változtattak, bár impliciten elismerték a szakszervezkedés jogát, míg a szervezet csak gazdasági téren marad. Maga Tisza *István* egy-kétszer közbelépett e kérdésben, így p. o. 1904. telén az asztalosok szakszervezetének felosztatását hatályon kívül helyezte azzal az indo-

kolással, hogy „valamely munkásszakegyesületet csak azért, mert annak vezetősége kedvezőbb munkabér elnyerésére irányuló mozgalomban résztvesz, feloszlatónak nem tartom, még abban az esetben sem, ha ez a szakegyesület alapszabályszerű céljai közé nincs is felvéve”.* Persze ezzel a talaj még ingatagabb lett, mert hogyan lehet oly egyesületet megtűrni, mely alapszabályszerű céljain kívül eső célokat is munkál? Nem lett volna-e következetesebb az ipartörvény erre vonatkozó rendelkezését elejteni, mi a politikai működés tilalmazásával összeegyeztethető lett volna. De a bizonytalan helyzet továbbra is fennállt és a kormány némely idevágó rendelkezése a munkaadókat is nyugtalanította, így p. o. 1913-ban bejelentési kötelezettséghez kötötték a jóváhagyott alapszabályokkal működő egyesületek gyűléseinek egyesületi helyiségükön kívül, vagy nem tagok részvétele mellett tartását, mi ellen a szakszervezeti központ öröme a Gyáriparosok Országos Szövetsége is felszólalt.**

Megoldást az egyesülési és gyülekezési jog, a szakszervezetek és a strike terén a háború előtti korszak nem hozott és ingadozó álláspontja mellett nem is hozhatott, mert az életben tényleg meglévő szervezetek szabályozása helyett még mindig azokat lehetőleg nemlétezőknek, a természetszerűleg fejlődő munkásmozgalmat pedig helyes mederbe terelése helyett megakadályozandónak tartotta. Tisza *István*, bár nem az egyesülési jog¹, de a strike szabályozásának kérdésével komolyan foglalkozott. 1913-ban a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete egy felterjesztésére adott válaszában jelezte is a szabályozás irányát, mely teljesen addigi álláspontjának megfelelően nyíltan elismerné a közbiztonságot, munkarendet s mások jogát respektáló bérharc jogosultságát, de üldözné a munkások küzdelmeinek elfajulásait. Az utóbbiakra mondja a leirat: „biztosíthatom a t. Egyesületet, hogy ebben a tekintetben a kormány nem ismer ingadozást”***.

A törvényhozás elé tényleg ily javaslat nem került és így a háború kitöréséig minden a régiben maradt.

* L. Szakszervezeti Értesítő I. évf. 1904. 15. old.

** V. ö. A Magyar Gyáriparosok Orsz. Szövetsége választmányának XII. évi jelentése. Budapest, 1914. 1. 136—138. old.

*** L. A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének évkönyvét IV. évf. (1914.) 43. old.

VII. FEJEZET.

A mezőgazdasági munkástörvényhozás.

Amidőn a kilencvenes évek elején a mezőgazdasági munkásmozgalmak megindultak, a kormány – mint láttuk – rendőri szabályokkal, az egyesülési és gyülekezési jog korlátozásával, illetőleg szigorúbb kezelésével igyekezett azoknak gátat szabni. A földművelésügyi minister *munkástartalék* alakításával is megpróbálkozott, hogy e munkások segítségével letörhesse a strikeot. Mezőhegyesen főképp felvidéki, tehát eddig még a socialismustól nem inficiált vidékekről származó munkásokból alakította e tartalékot, melyet oly gazdáknak bocsátott rendelkezésre, kiknek az aratásra szerződött munkásaik voltak, de a munkát megtagadták. 1898-ban behatóbban szabályozta e munkások igénybevételének feltételeit és ismét nagyobb számú munkást bocsátott a gazdáknak rendelkezésre. Persze ezzel sem aratott még a gazdák sorában sem osztatlan elismerést, mert a felvidéki gazdák panaszkodtak, hogy a munkások elvonása náluk felveri a munkabéretet. A gyáriparosok is panaszkodtak a munkaerő elvonása miatt.

Sajnos, túlsokáig szorítkozott a kormány csupán ezekre az eszközökre, holott a dolgoknak inkább mélyére pillantó államférfiak előtt a munkásmozgalom komolysága és elszántsága nem hagyhatott kétséget aziránt, hogy rendőri intézkedésekkel az ily mélyen gyökerező mozgalmat elfojtani nem lehet. A kilencvenes évek költségvetési tárgyalásai alkalmával több ellenzéki képviselő ismételten szót emelt a mezőgazdasági munkásviszonyok rendezése érdekében, rámutatva arra, hogy az Alföldön nemcsak izgatás folyik, hanem valóban nem is egy ok van arra, hogy az ottani munkáselem elégedetlen. Ugyanezt igyekezett *Rubinek* az Országos Magyar Gazdasági Egyesülethez intézett jelentésében is hangsúlyozni.

Végre az 1897. évi aratóstrike és a bodrogközi mozgalmak hatása alatt a kormány is döntő lépésre határozta el magát. Még ez év november végén benyújtotta azt a törvényjavaslatot, mely már a következő hónapban parlamentárisan letárgyalatván, az 1898. évi II. t.-c. gyanánt került törvénytárunkba.

Hogy e törvény, mely a *munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony rendezését* tűzte céljául, strike-

tilalmat fog tartalmazni, aziránt senkinek kétsége nem lehetett. Az 1897. évi rossz termés, párosulva az aratóstrikekal, annyi kárt okozott az országnak és a mezőgazdasági munkásság hangulata oly ellenséges volt, hogy a *striketilalom* elől nem lehetett kitérni. Az 1898. évi II. t.-c. meg is hozta e tilalmat. Kihágásnak minősítette a mezőgazdaságban a munka megtagadását, a szerződésileg vállalt munka teljesítésére való meg nem jelenést, a munkának elővezettetés esetén való meg nem kezdését, a munkaeszközök vagy segédmunkások nélkül való megjelenést, valamint a munkaadó nyilvánvaló megkárosítása céljából, illetőleg magasabb bér kicsikarása érdekében a munkának szándékosan rosszul teljesítését. E törvény tehát nemcsak a *strikeot*, hanem a *sabotaget* és az *amerikázást* is tiltja és büntetés alá helyezi. A büntetés 60 napi elzárásig terjedhet. A 60 napi elzáráson felül még 400 koronáig terjedhető pénzbüntetés is szabható ki arra, aki strikera izgat, pénzt gyűjt, strike céljából szerződött munkásokkal összejövetelt tart, vagy erre helyiségét átengedi, sőt az is, aki ilyen összejövetelben részt vesz. Csak természetes, hogy a törvény a közös munkabeszüntetés által a munkások részére előnyök kicsikarására irányuló *összebeszéléseket hatálytalanoknak nyilvánítja*. Az előbb említett büntetés azonban, mint *Darányi* földművelésügyi miniszter a vita során kiemelte, csupán akkor alkalmazható, ha az összebeszélés vagy a strike szerződésszegéssel párosul.

A törvény általában szigorúan ítéli meg a szerződésszegést és már az 1876. évi XIII. t.-c.-ben, valamint az ipartörvényben is foglaltatott munkahelyre való *elővezettetés* jogát szigorúan szabályozza. Ha a munkások a munka helyén igazolatlanul meg nem jelennek, vagy onnan jogtalanul eltávoznak és a jogtalan eltávozást a községi elöljáróság meg nem akadályozhatja, az elsőfokú hatóság köteles a munkásokat a munkahelyre karhatalommal kivezettetni. Tárgyalásnak, tehát a munkások meghallgatásának nincs helye. A kivezetésre vonatkozó határozat ellen nincsen fellebbezés. A munkaadó azonban a kivezettetést csak akkor követelheti, ha leszerződött munkások tagadják meg a munkát és az a munkaadó, aki a munkást vagy napszámost törvényes alap nélkül vezeteti ki a munkára, 30 napig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A szigorúság, amelylyel a törvény a szerződésszegés ellen

fellép, szükségessé tette azt, hogy a szerződészegés esete pontosan megállapítható legyen és ennél fogva a szerződés határozott és világos legyen. Ennek érdekében a törvény pontosan szabályozza a szerződészkötés módozatait. Kimondja, hogy *az aratást, hordást, nyomtatást, cséplést és általában bármely gazdasági munkát nem cselédminőségben szerződésileg elvállaló munkásokkal a szerződést mindig írásban és néhány eset kivételével a községi elöljáróság előtt kell megkötni.* A szerződést a községi elöljáróság aláírás előtt köteles az elöljáróság egy tagjának jelenlétében a felek előtt felolvasni, a felek jogait és kötelességeit megmagyarázni, valamint őket a szerződészegés következményeire figyelmeztetni. Ennek megtörténtét a jegyző köteles a szerződésen záradékkal bizonyítani. A szerződésnek a községi elöljáróság előtt való megkötése alól csak a földművelésügyi és a belügyministerek egyetértőleg engedhetnek kivételt, de a szerződést ebben az esetben is be kell mutatni az elöljáróságnak.

A törvény a szerződés felbontásának eseteit is pontosan szabályozza. E tekintetben a szokásos keretek között mozog. A szokásos feltételeken kívül azonban akkor is megadja a munkaadónak a szerződés felbontására a jogot* ha kiderül, hogy a munkás szerződészegés miatt elítéltetett. A munkás viszont felbonthatja a szerződést, ha előbb mint cseléd, vagy mint napszámos szolgált a munkaadónál és ez járandóságát jogtalanul visszatartotta, vagy ha katonai szolgálatra hivatott be a munkás. A közös munkára ugyanazon szerződés által szerződött munkások, ha a szerződés mást nem tartalmaz, annak betartásáért egyetemlegesen felelősek.

A törvény egyébként a szerződési szabadság elvén nyugszik. Nem egy hang követelte ugyan a munkaszerződés tartalmának szabályozását, illetőleg korlátozását abban az irányban, hogy a törvény valamilyen módon bérminimumról is gondoskodjék. Ez irányban a képviselőházban is történt felszólalás. A földművelésügyi miniszter azonban feltétlenül a szerződési szabadság alapján kívánt maradni és a béralakulás bármily hatósági befolyásolását elvetendőnek és természetellenesnek jelezte. Ha azonban a bér magasságának megállapításába a törvény nem is bocsátkozott, még sem tartózkodott egészen a munkaszerződés tartalmának szabályozásától. Nevezetesen elrendelte, hogy a szerződésben a munkabért mindig határozottan meg

kell állapítani. Abban a nagyon szokásos esetben ugyanis, ha az aratási, hordási, cséplési vagy nyomtatási munkabért a felek a termés bizonyos hányadrészében állapítják meg, annak minimumát a termés bizonyos súlyszerinti mennyiségében, vagy pedig készpénzben is meg kell állapítani, sőt ha a munkaadó élelmezést is nyújt a munkásnak, ennek értékét pénzben is meg kell szabni. E rendelkezés a munkásokat attól akarja megóvni, hogy tisztán a termés bizonyos hányadért vállalkozván a munkára, e hányad rossz termés esetén csaldásokat nekik ne okozzon és ne szállhasson beleegyezésük nélkül le olyan alacsonyra, hogy az megélhetésük alapját veszélyeztesse. Ezzel egyúttal a törvény az elégedetlenségnek és a viszályoknak egyik főokát küszöbölte ki, mert az esetek nagy részében mindkettő abból származott, hogy a munkások a munka elvégzése után keresményüket kévéseitek. A bérfizetés vagyilagosan megállapított módozatai között való választást természetesen a munkásokra bízta. Az eredeti javaslat kevésbé logikusan már a munka megkezdésekor kívánta a bérfizetés módozatának megválasztását. A képviselőházi tárgyalás folyamán azonban oda módosított a javaslat, hogy a választásnak csak a munka befejeztével kell megtörténnie, amidőn a munkások a termés eredményével már tisztában vannak. A bér vagyilag megállapításának gondolata már abban a szabályrendelet-tervezetben meg volt, melyet a Temes vármegyei Gazdasági Egyesület Békés vármegye főispánjának felszólítására kidolgozott.* E javaslat általában, mint egyéb gazdasági egyesületi javaslatok is, erősen befolyásolták a megalkotott törvényt. A munkásigazolványok gondolatát is ezek vetették fel, mely elvet azután a törvény is magáévá tett.

A törvény a munkások védelmére más intézkedéseket is tartalmaz. *Tilalmazza a trucköt*, tehát úgy a munkásoknak utalványokkal való fizetését, mint a bértiek vagy egyéb járandóságoknak szeszetalokkal vagy árúcikkekkel való megváltását és a munkásoknak arra való kötelezését, hogy szükségleti cikkeiket a munkaadónál, vagy általa kijelölt személynél vásárolják. Tiltja továbbá a munkásoknak adott előleg után a kamatszedést, az előleg értékéről váltó vételét és a termés biztosítási díjának a munkások béréből való levonását. *Kötelezi továbbá a munkaadót a munkaközben megbetegedett munkás*

* L. Rubinek előbb idézett munkájában. 15. old.

gyógykezeléséről és ellátásáról 8 napon belül való gondoskodásra abban az esetben, ha a munkás idegen községből való.

Egy irányban azonban a földművelésügyi minister nem tudta magát rászánni arra, hogy a munkások érdekében beavatkozzék. Nevezetesen a törvényben mellőzte a robotnak vagy uzsorának nevezett ingyenmunkák eltiltását, holott az a törvény kereteibe igen szépen beillett volna és e tilalom kétségtelenül nagy lépést jelentett volna a munkás és munkaadó közötti viszony megjavítására. Hiszen emelkedettebb gondolkozású földbirtokosok, így p. o. *Návay Lajos* is a leghatározottabban elítélték az ingyenes szolgáltatásokat és a bajok egyik főforrását látták bennök. A battonyai zavargásnál, mint láttuk, egyenesen az idevágó rendelkezést követelték a munkások. A minister e mulasztását azzal indokolta, hogy e tilalomnak legfeljebb a bérek leszállítása lehet a következménye és azzal vigasztalódott, hogy e munkákat a szerződésben amúgy is felül kell sorolni, mert különben jogi eszközökkel amúgy sem érvényesíthetők. Abból indult ki és e tekintetben talán nem is egészen alaptalanul, hogy már magában véve az, hogy az e munkákra vonatkozó kikötéseket a szerződésbe fel kell venni, ellene fog dolgozni az ily kikötéseknek, mert a munkások a mozgalmak folytán előállott hangulatuknál fogva nehezen fognak ily kikötésekbe belemenni és a nyilvánosság a munkaadókat is legalább részben vissza fogja riasztani az ily kikötésektől. Indokolásában azt mondja a minister, hogy a szerződésnek az előljárátság előtt való megkötése folytán a munkások szinte a jó gazdák közvéleményének oltalma alá helyeztetnek. Elmulasztotta a törvény a vasárnapi munkaszünetről való intézkedést is, mint-hogy az indokolás szerint c részben az 1868. évi LIII. t.-c. intézkedései kielégítők.

Munkáskörökben az 1898. évi II. t.-c. sok ellenszennvel találkozott. Az ellenszennvet természetesen a socialdemokrata párt is a legnagyobb mértékben igyekezett táplálni. Rabszolgatörvénynek nevezték e törvényt, hivatkozva különösen a munkások elővezetésére, valamint a strikera vonatkozó intézkedésekre. Az 1898. évi II. t.-c. elleni agitáció úgy tüntette fel a dolgot, mint hogy ha egyedül Magyarországon volnának ily rendelkezések érvényben. Arról senki sem beszélt, hogy Poroszországban az 1854. törvény volt még akkor érvényben, mely a mezőgazdasági munkások összebeszélését egy évig terjedhető

fogházzal büntette és arról sem esett nálunk szó, hogy az olasz kormány a nagy mezőgazdasági strike alkalmával annak letörésére kivételes intézkedésekhez nyúlt.

Azokról az intézkedésekről is kevés szó esett munkások körében, amelyek a törvényben a munkások javára nem is oly kis számban foglaltak. Ha a törvény nem is tudta teljesen megszüntetni a mezőgazdasági munkásmozgalmakat és szigorúsága eleinte kétségtelenül nem az elégedetlenség elcsendesítésére, hanem inkább fokozására vezetett, az idők folyamán éle letompult és a munkások javára szóló intézkedések is elkezdték hatásukat éreztetni.

Hogy *Darányi* földművelésügyi minister és c kérdésben legfőbb tanácsadója, *Bartóky József* nem csupán a munkások megrendszabályozása szempontjából nézték a mezőgazdasági munkáskérdést, bizonyítják azok a javaslatok, amelyek rövid egymásutánban követték egymást és amelyek nemcsak az 1898. évi II. t.-c. szigorúságát vitték át az e törvény alá nem tartozó munkáskategóriákra, hanem egyúttal az 1898. évi II. t.-c.-ben még elég szerényen megnyilvánuló munkásvédelmet nem csekély mértékben fokozták. E törvények fokozatosan kiépítették a mezőgazdaságban a munkásvédelmet és számos oly visszaélésnek vetettek gátat, melyet mezőgazdasági, illetőleg erdőgazdasági és földmunkásaink éveken keresztül voltak kénytelenek eltűrni. Még az is, aki nem tud teljesen egyetérteni az 1898. évi II. t.-c. által a strikeal és a szerződészegéssel összefüggő szigorú rendelkezéseivel, kénytelen elismerni, hogy az 1898. évi II. t.-c.-et követő törvényekben a munkásvédelmi elem mind erősebben érvényesül és a szigorúság mellett mindjobban a munkásokról való gondoskodás jut érvényre.

A múltban nemcsak a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági munkásokkal szemben harapóztak el különböző visszaélések, hanem az egyéb különböző föld-, erdő- és egyéb gazdasági munkásokkal szemben is. E visszaélések különböző természetűek voltak. Főleg a földmunkálatoknál és vízépítésnél, melyek még ekkor is számottevő munkástömegeket foglalkoztattak, ütötték fel fejüket. A panaszok főként a vállalkozók végrehajtó szervei, valamint a magukat gyakran közbeékelő *alvállalkozók* ellen irányultak. Gyakran megesett, hogy ezek a munkások bérével odébb álltak s így ezek semmit sem kaptak. Megtörténi az is, hogy a munkaadók ilyen közegei a munká-

sokkal a bért vagy egyéb munkafeltételeket illetően szerződéses megállapodásokat kötöttek s utóbb kiderült, hogy az engedmények tételére felhatalmazva nem is voltak. A bérek kiszámítási módja, mely itt a végzett földmunka terjedelme alapján történik, szintén sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat.

A cséplési munkálatoknál sok volt a panasz a cséplőgépvállalkozók szélhámoskodása miatt. E visszaélések széles köröket érintettek, mert a kisebb gazdák nagy része e vállalkozók útján végeztette a cséplést. Gyakori eset volt, hogy az ilyen vállalkozók a cséplőgépnél és a cséplés hozamának színleges lefoglaltatása által fosztották meg a munkásokat bérüktől. A lefoglalást foganatosító hitelező természetesen a cséplőgéptulajdonos büntársa volt. A bérnek a kicséplelt termény hányadában való megállapítása is sok súrlódást okozott. A birtokosok és munkások közé ékelődött gazdasági vállalkozók viselkedése egyébként is a legkülönbözőbb irányban adott elégedetlenségre okot. A munkásközvetítés hátramaradottsága azonban nagy mértékben tette szükségessé e vállalkozók igénybevételét, mert ők toborozták össze a nagyobb munkákhoz szükséges munkástömegeket. Ha a munkások maguk gondoskodtak a segéderőikről, amennyiben nem családtagjaikról volt szó, ugyanolyan méltánytalansággal bántak el velük, mint az említett vállalkozók és számtalan módot találtak megrövidítésükre.

A dohánykertészeteknél a visszaélések főképpen a különböző *bérlevonásokból* származtak, melyeket épületek igénybevétele és munkaeszközök használata címén eszközöltek. Az ingyenmunka itt is szokásos volt. Gyakori volt a dohánykertészeknek kereseti szabadságukban való korlátozása is. A velük kötött szerződések ugyanis gyakran eltiltották, hogy máshol szabadidejükben munkát vállaljanak.

Az erdészetben *truckrendszer* örvendett nagy elterjedtségnek és a bérek, különösen pedig a bérkiszámítási módzatok tekintetében a súrlódások napirenden voltak. Ugyanezen vizáságok előfordultak a földmunkálatoknál is.

Mind e vizáságok megszüntetése céljából *Darányi* földművelésügyi miniszter rövid egymásutánban négy törvényjavaslatot terjesztett a Ház elé. 1899-ben a *víz- és vasútépítésnél alkalmazott munkásokról és napszamosokról* szóló 1899. évi XLI. t.-c., továbbá a gazdasági imunkavállalkozókról és segédmunkásokról szóló 1899. évi XLII- t .-c. emelkedett törvényerőre. A másik két javaslat

még 1900. májusában került a Ház elé és az *erdei munkásokról* szóló 1900. évi XXVIII. t.-c. és a *dohánytermelők és dohánykertészek jogviszonyait szabályozó* 1900. évi XXIX. t.-c. alakjában nyertek szentesítést.

Mind a négy törvény az 1898. évi II. törvény elveinek a mezőgazdasággal rokon munkásszakmákra való alkalmazása. Mindenekelőtt a *munkásigazolvány* elvét terjesztik ki mind e kategóriákra. Azután arra törekszenek, hogy a munkásszerződésekkel illetőleg tisztázzák a helyzetet, avégből megkívánják, hogy a *szerződést lehetőleg írásban, tanúk előtt, bizonyos esetekben* (t. i. a gazdasági munkásvállalkozók és munkásaik, valamint a dohánytermelők és dohánykertészek közt) *éppenséggel a községi elöljáróság előtt* kell megkötni. Az írásbeli szerződés kötelezettsége nem áll az erdőgazdaságban alkalmazott napszámosokra, továbbá azokra a munkásokra, kiket lakóhelyükön nem több, mint tíztagú csoportokban foglalkoztatnak; nem kötelező a munkás és segédmunkás között létrejövő megállapodásoknál sem.

A szerződés alakszerűségeinek egyes munkakategóriák részére való tüzetes megállapítása után a törvény nem mulasztja el, hogy egyrészt egyes feltételeket szabjon, melyek minden munkásszerződésre nézve, még a felek ellenkező irányú megállapodása ellenére is kötelezők, másrészt pedig, hogy egyes kényesebb pontokra nézve intézkedjék arra az esetre, ha a szerződő felek megállapodásait elmulasztották. Előbbiek közé sorolható az a rendelkezés, melylyel *felelőssé tesz e törvények az alvállalkozókat a munkások követeléseit illetőleg* még abban az esetben is, ha a követelés alapját képező szerződés csupán az alvállalkozók közege és a munkások között jött létre. Ez áll mind a földmunkákra, mind az erdőgazdasági munkákra nézve. Az aratómunkásokkal szemben e felelősség olyképpen módosul, hogy a mások számára cséplést vállaló géptulajdonos munkásaival szemben akkor is felelős, ha a földbirtokossal kötött szerződése időközben változást is szenvedne. Viszont a munkásoknak egymással szemben való felelősségét, mely elvként van felállítva az 1898. évi II. t.-c.-ben, a föld- és erdőmunkásokra vonatkozó törvények igen helyesen korlátozni igyekeznek, kimondván, hogy a munkások összességét valamely munka elvégzését illetőleg csak akkor terheli egyetemleges felelősség, ha a munkásokat valóban közösen teljesítendő munkára és közös munkatéren szerződtették.

A szóbanforgó törvényeknek is egyik főtükrük a *bérvédelemben* van. Mindazon munkakategóriáknál, ahol a hányadban való fizetés dívik, itt is érvényesül az az elv, hogy a *természetben kikötött hányad mellett annak pénzbeli ellenértéke is feltüntetendő a szerződésben*. Áll ez úgy a cséplővállalkozók részéről, mint pedig a gazdasági munkavállalkozók által szerződötített munkásokra nézve. A föld- és erdőmunkásoknál kimondják a vonatkozó törvények, hogy ha a bér nem napszám, hanem a teljesítmény szerint fizetetik, a méréseknél a szokásos megfelelő hiteles mértékeket kell alkalmazni és a bért fillérnyi pontossággal kell kiszámítani. Földmunkáknál a hossz- és szélességi méretek felvétele deciméternyi, a mélységi méreteké centiméternyi pontossággal eszközözendő. Erdőmunkásoknál, ha a mérésekre és osztályozásokra a felek másképp meg nem állapodtak, az állami erdőkezelésnél fennálló szabályok alkalmazandók. Ezt azért kell kiemelnünk, mert pontatlan mérés- és lefelé való kikerekítésekkel a munkások gyakran megkárosítottak. Legtovább a földmunkásokról szóló törvény megy a bérvédelemben. Elrendeli ugyanis, hogy ha a *munkáltatást viszonyok lényegesen megváltoztak és a munkások panaszára az elsőfokú hatóság azt találja, hogy a szerződésben foglalt egységárak mellett a munka nem teljesíthető, új egyezkedésnek van helye*. Tudjuk, hogy hasonló rendelkezést az aratómunkásokra vonatkozólag tartalmazott az 1876. évi XIII. t.-c. és az ott nem vált be. Az 1898. évi II. t.-c. éppen, mivel sok vizálykodásnak lett kiinduló pontja, azt eltörölte. Egészen másként áll a dolog a földmunkásoknál és itt igenis helyén van e rendelkezés. Itt ugyanis az a rendelkezés célja, hogy megvédje a munkásokat attól, miszerint előttük a végzendő munkát kedvezőbb színben tüntetik fel, mint amilyen az valójában s hogy a helyszínre érve, ne követelhessék tőlük a munkaadók a szerződésre hivatkozással a nehezebb munkát a könnyebb munkáért kikötött díj fejében.

Az erdőmunkásokról szóló törvény a bérminimumra némileg emlékeztető rendelkezést is tartalmaz. Igaz, hogy e tekintetben érintetlenül hagyja a szerződési szabadságot, de kimondja, hogy akkor, ha a szerződés a bér tekintetében hiányos és a bérfizetésnél nézeteltérések merülnek fel a felek között, melyekre nézve megállapodásra jutni nem tudnak, a hatóság a helyben szokásos napszám fizetését rendelheti el. Ugyanez áll a dohány-

kertészetre nézve oly munkákért, melyeket a dohányművelésen kívül végeznek a földbirtokos részére. Igaz, hogy ez nem bérminimum, mert szabad egyezkedéssel a bér tetszés szerint állapítható meg, de bizonyos feltételes minimum, mely a megállapodás hiánya esetén jut érvényre. Mint sociáipolitikai törvényhozásunk általában és főleg mezőgazdasági socialpolitikánk, a szóbanforgó törvények is mind nagy gondot fordítanak a *truckrendszer tilalmazására*. Nem elégszenek meg általános tilalommal, hanem a részletekbe igyekeznek hatolni, hogy elejét vegyék minden ilyenmű visszaélésnek. Az erdőmunkásokról szóló törvényjavaslat eredeti szövege kivette a bárcákkal és utalványokkal fizetés tilalma alól az állami kezelésben vagy felügyelet alatt álló élelmezési raktárakat, megengedve ezekre szóló utalványok fizetés fejében való kiadását és csupán azt mondta ki, hogy e jegyek elfogadására a munkást nem szabad kötelezni. Hogy a trucktilalom a maga egészében keresztülhatoljon, a Ház e kivételt igen helyesen törölte. A munkások élelmezésére a munka helyén létesült vállalatok és kantinok az erdei és földmunkásoknál gyakoriak és ki nem irthatók. A visszaéléseket meggátlandók, a vonatkozó törvények kötelezik az ily vállalkozókat, hogy árjegyzéküket havonként az elsőfokú iparhatóságnak bemutassák.

Részletes szabályozást nyert e törvényekben a *bérlevonások kérdése*. Az elvi kiindulási pont a külföldi törvényhozással összhangban az, hogy amennyiben a levonások okozott károk fejében történnek, a kár nagyságát soha túl nem léphetik. Amennyiben, mint p. o. a dohánykertészeknél, előfordul, hogy a gazda bizonyos cikkekkel látja el a munkásokat, ezeket legfeljebb az átadás idején a legközelebbi piacon előforduló árban számíthatja fel. Szállítási költség címén is csak a tényleges költségek vonhatók le, ha pedig megállapodás e költségek viselését illetőleg létre nem jött, azokat, sőt még a bér fejében kapott termények szállítási költségeit is a gazdasági munkásvállalkozó köteles viselni. Előleg fejében földmunkásoknál és erdőmunkásoknál csak legfeljebb az előrelátható kétheti kereset erejéig adott összeg vonható le. A dohánykertészekre vonatkozólag kimondja a törvény azt is, hogy bérükből a munkaadó által rendelkezésükre bocsájtott szerszámok, épületek stb. használata fejében levonás egyáltalában nem eszközölhető. Kötelesek továbbá a dohánytermelők kertészeik tar-

tozásairól és követeléseikről pontos kimutatást vezetni és dohánytermésük beváltási árának folyósítása után 15 napon belül a dohánykertésznek írásbeli elszámolást adni.

Messze mennek a szóbanforgó törvények a *munkások bérköveteléseinek megvédésében* is. Az erdő- és földmunkásokra vonatkozólag kimondják, hogy a munkaszerződésből eredő követelésük sem kincstári, sem egyéb követelések fejében le nem foglalható. A gazdasági segédmunkásoknak esedékes bérkövetelésük erejéig a munkásvállalkozónak az ő közreműködésükkel megkeresett készpénz- vagy terménybeli járandóságaira, sőt munkaeszközeire és óvadékára is minden mást megelőző zálogjogot biztosítanak. Ugyanígy a cséplőgépvállalkozók által alkalmazott munkások hasonló természetű zálogjoga kiterjed úgy a vállalkozónak a cséplésért kapott jövedelmére, mint magára a cséplőgépre is. A munkások tehát az alvállalkozók visszaéléseivel szemben hathatós védelmet nyertek. Ugyanezt célozzák a földmunkásokról, valamint az erdőmunkásokról szóló törvények amaz intézkedései, hogy a vállalkozó akkor is felelős a munkásoknak a szerződésből folyó követeléseikért, ha nem ő, hanem közege szerződtette a munkásokat. A bérvédelemmel némileg kapcsolatos a dohánykertészeknek kereseti szabadságukban való korlátozásának eltiltása. A vonatkozó törvény ugyanis tilalmazza, hogy a munkaadó a dohánykertészt a dohánytermelés hátránya nélkül teljesíthető munkák vállalásától eltiltsa.

A munkaidő és a vasárnapi munkaszünet, valamint a gyermek- és női munka szabályozásától tartózkodnak e törvények. Csupán az erdőmunkásokról szóló törvény szabályozza a munkaidőt. E szabályozás persze csak az 1898. évi II. t.-c. által a mezőgazdasági munkásoknak szabott keretek között mozog és mint tudjuk, az 1876-iki jogállapottal szemben nem jelent haladást.

Miként az 1898. évi II. t.-c., e törvények is nagy súlyt helyeznek a munkaszerződés pontos betartásának biztosítására és büntetik a szerződésszegést. Ez elvet a munkaadókkal szemben is komolyan veszik. Bizonyítják ezt a föld-, valamint az erdőmunkásokra vonatkozó rendelkezések, melyek szerint azok a vállalkozók, akiket e törvények megszegésének vétségéért két éven belül két ízben elítéltek, bizonyos időre kizáratnak a közszállításokból.

Az 1898. évi II. t.-c.-kel megindult socialpolitikai törvényhozásunk immár gondoskodott a mezőgazdasági munkások legkülönbözőbb csoportjairól. Csupán egy és pedig igen számottevő rétegük maradt a szabályozás keretein kívül, t. i. a *gazdasági cselédség*. Erre nézve még mindig a régi, a munkásokra vonatkozólag már módosított 1876. évi XIII. t.-c. maradt érvényben. Pedig ahogy az nem felelt meg a kor követelményeinek az egyéb munkáscsoportoknál, épp oly elavult volt a gazdasági cselédekre nézve is. Mindazok a súrlódások, amelyek részben e törvény hiányaiból, részben pedig a megváltozott viszonyokból munkaadó és munkás között oly gyakoriak voltak, nem hiányoztak a gazda és cseléd közötti viszony terén sem. Nem volt tehát befejezve a mezőgazdasági socialpolitikai törvényhozás addig, amíg a gazdasági cselédek jogviszonyait nem szabályozta új alapon.

Az elégedetlenség a cselédség körében, kivált egyes vidékeken, nem volt kismértékű. Bizonyítja ezt az is, hogy amidőn 1905-ben és 1906-ban a Dunántúl voltak aratóstrikeok, a cselédség is igyekezett ezeket támogatni. Az elégedetlenségnek itt is sokban hasonlók voltak a forrásai, mint a mezőgazdasági munkásoknál általában. A régi cseléd-törvény a patriarchális viszonyból indulva ki, nem védte meg eléggé a cselédet gazdájával szemben. A robotnak nevezett ingyenmunkák a cselédek családtagjaira vonatkozólag gyakran előfordultak és ugyanazt az elégedetlenséget keltették itt, mint általában a mezőgazdasági munkásoknál. A conventiós földek tekintetében sok panasz merült fel és főképpen sok volt a panasz a természetben kiszolgáltatott járandóságok és az élelmezés minősége tekintetében. Igen visszas állapotok uralkodtak a cselédlakások terén is, melyek gyakran a legegyszerűbb követelményeknek sem feleltek meg. Viszont a gazdák részéről főképpen a cselédek szerződészegése és gyakori helyváltoztatása esett kifogás alá.

Az új cseléd-törvény, az 1907. évi XLV. i.-c., ezeken a bajokon kívánt segíteni. A régi cseléd-törvény kereteit veszi kiindulási pontul, de igyekszik egyrészt a cselédek jogviszonyát munkásvédelmi szempontból korszerűsíteni és a tapasztalat szerint felmerült visszaéléseket meggátolni, másrészt pedig a cselédszerződések betartását biztosítani és a cselédeknek helybenmaradását előmozdítani.

A korszerű munkásvédelmi rendelkezések egész csoportját találjuk benne. E törvény már nem szorítkozik a szerződési feltételek tisztázására és a bérvédelem szabályozására, miként azt az előző törvények tették, hanem több irányban korlátozza a szerződési szabadságot is. Mindenekelőtt *korhatárt* állapít meg a gazdasági cselédekre vonatkozólag, kimondván azt, hogy 12 éven aluli kiskorút gazdasági cselédnek szegődtetni és ilyennek cselédkönyvet kiadni tilos. Időszaki munkákra, tehát nem állandó cselédi alkalmazásban 12 éven aluliakat is szabad felfogadni. „A törvény kötelezi a gazdát arra, hogy cselédjét testi erejét meghaladó, vagy egészségét veszélyeztető munkával ne terhelje és éjjeli pihenésre elég időt engedjen neki. Igaz, hogy a pihenőidő minimumát meg nem állapítja és csak annyit mond, hogy az illető vidéken szokásos és az évszaknak megfelelő *pihenőidőt* kell engedni. De a mezőgazdaságban nagyon nehéz is e pihenőidőt megállapítani. A törvény gondoskodik a cselédek *vasárnapi munkaszünetiéről* is. Ez is mutatja a haladottabb socialpolitikai felfogást, mely benne kifejezésre jut, mert még 1908-ban a földművelésügyi miniszter az 1868. évi LIII. t.-c. intézkedéseit kielégítőnek mondván, elutasította e kérdés szabályozását. Az 1907. évi XLV. t.-c. 30. §-a szerint a cselédnek vasárnapon és sátoros ünnepen munkaszünet engedendő és a *gazda* csak az állatok ellátására és ápolására vonatkozó munkát kívánhat. Ezentúl csak sürgős szükség esetén, súlyos anyagi kár elhárítására követelhető a cselédnél munka, de az a szokásos napszám szerint külön díjazandó. Merész lépés volt ez a fennálló állapotok mellett, mint egyébként a törvénynek nem egy újítása.

Persze a *bérvédelem* e törvénynek is egyik sarkpontja. Láttuk, hogy már az előző törvények is nagy részletességgel és az egyes munkáscsoportok különleges viszonyaival behatóan számolva oldották meg e feladatot. Ugyanezt találjuk a cseléd törvényben is. Nagyon helyesen méltányolva azt a jelentőséget, melyet a gazdasági cselédek számára a természetbeni járandóságok képviselnek, miként az 1907. évi román törvény is, behatóan szabályozza a *szegődményes földek* ügyét. Az ily földet vetésforgója szerint olyan területen kell a törvény szerint kijelölni, mely a gazdaságában hasonló termény alá szánt többi föld átlagos minőségének megfelel. Ha a szerződés

szerint a cseléd megművelve kapja a földet, a gazda azt a vidéken hasonló földre nézve szokásos megművelés szerint előkészítve köteles átadni. Az ily földek terményének betakarításához a gazda ingyen tartozik átengedni a szükséges igáserőt és a munkaeszközökkel is, amennyiben a gazda részére teljesítendő munkákról van szó, a gazda tartozik a cselédet ellátni. Ez utóbbi intézkedés *Mezőfi* socialista képviselő indítványára került a törvénybe. A főzéshez, kenyérsütéshez, sütéshez és általában a háztartáshoz szükséges tüzelőanyagot is ingyen kell a gazdának a szokásos mennyiségben és minőségben átengednie. Az *élelmezést* elegendő mennyiségben és egészséges minőségben, a *terménybeli járandóságokat* pedig tiszta szemű, megrostált és legalább is olyan minőségben köteles kiszolgáltatni, mely az évi termése elsősztályú, eladásra szánt minőségének megfelel. A gabonajárandóságok kiszolgáltatásakor a legkönnyebben megközelíthető malomba és vissza a fuvart a gazdának ingyen kell átengednie. Köteles a gazda cselédje, felesége és 12 éven aluli gyermeke orvosi *gyógykezelésének, valamint orvosszereinek költségét legalább 45 napig viselni*, hacsak nem a cseléd, illetőleg családtagjának hibája okozta a betegséget. Az esetleges fuvart is a gazda köteles adni. Igaz, hogy ezzel kapcsolatban az a kicsinyes intézkedés foglaltatik a törvényben, hogy a cseléd feleségének és gyermekének gyógykezelési költségeinek felét béréből levonhatja, ha 200 koronánál kevesebb egyenes adóval van megadóztatva, ha pedig egyenes adója ezen felül van, e költségek $\frac{1}{10}$ részének levonására jogosult. Ha a betegséget a gazda hibája okozta, természetesen a betegség egész tartama alatt köteles a gyógykezeltetés! költségeket viselni. Ha az éves nő vagy családos cselédet fegyvergyakorlatra hívják be, távolléte alatt is ki kell szolgáltatni bérét. A cseléd iskolaköteles gyermekei után az elemi iskolai beiratási és tandíjat a gazda köteles viselni. Módot kell a gazdának nyújtania arra, hogy a szolgálatában álló tankötelesek rendszeren látogathassák az iskolát.

Igen fontos intézkedése a cseléd törvénynek az is, amely a cseléd lakásokról szól. Kötelezi a gazdát arra, hogy *a cselédnek a közegészség követelményeinek megfelelő elhelyezéséről gondoskodjék. A cseléd lakásokat úgy kell építeni, hogy minden nő vagy családos cselédnek külön szobája és kamrája legyen.* A már fennálló cseléd lakások is 10 éven belül ennek meg-

felelően alakítandók át. Mint látjuk, a törvény nem kis mértékben ró terheket a gazdákra cselédjeik érdekében és különösen a cselédlakások tekintetében oly messze megy, hogy a gazdát alapos átalakításokra, illetőleg építkezésekre is kényszeríti. Persze az más kérdés, hogy mi valósult meg a törvény idevágó rendelkezéseiből. A háború közbejött mindenestre nagyon megkönnyítette az e kötelezettségek alól való kibúvást, sőt természetesen nagy részben a határidő végére hagyott építkezéseket természetesen megakasztotta és egyelőre el is temette.

A trucktilalmat az előző törvényeknek megfelelő részletességgel a cseléd törvényben is megtaláljuk. Csakhogy itt a bírságokról is találunk rendelkezést. Az eredeti törvényjavaslat megengedte azt, hogy a gazda a cselédet rendbírsággal sújtsa, de kimondta azt is, hogy az egyízben csak 1 korona, egy évben legfeljebb csak 10 korona erejéig történhetik és a gazda részéről a községi munkássegélyalap részére befizetendő. *Návay Lajos* indítványára a képviselőház *egészen elejtette a pénzbírságot* és kimondta, hogy a gazda nincs feljogosítva a cselédjét pénzbírsággal vagy fizetéslevonással fenytetni. A cseléd bérét és járandóságát – a lakás, tüzelő és az ételmezés kivételével – a gazda csak a cseléd által okozott kár erejéig tarthatja vissza, de ha az utóbbi bele nem nyugszik, 8 nap alatt az illetékes hatóságnál köteles az eljárást megindítani, Másféle követelésének fedezésére a gazda semmit sem tarthat vissza. A cseléd bére, továbbá ingóságai, a legszükségesebb kivételektől eltekintve, végiehajtás alá nem vonható és csőd esetén a bért a tömegeből, mint tömegtartozást kell kielégíteni.

Nagy jelentőségű intézkedése a törvénynek az, hogy *eltiltja az a. n. robot, úrdolga stb. címén a cseléd családtagjaival szemben gyakran kikötni szokott ingyenes szolgáltatásokat*. A cseléd családtagjaival külön kell szerződni és nem szabad Őket abban megkötni, hogy szabadon értékesítsék szerződésileg a gazdának le nem kötött munkájukat. Az ezzel ellenkező megállapodások semmisek. A robot és egyéb ingyenes szolgáltatások és szolgáltatások kérdésében tehát 1898 óta lényegesen megváltozott a földművelésügyi minister álláspontja, mert hiszen akkor még azt vitatta, hogy e szolgáltatásokhoz nem szabad hozzányúltni. De megváltozott a képviselőház felfogása is, mert e rendelkezést ellentmondás nélkül megszavazta.

A cseléd törvény legvitatottabb pontjai azok voltak, amelyek

egyrésről a cselédnek a helyhez kötésére és a strikera, másrésről a cseléd megfenyítésére vonatkoznak. E pontok körül, de egyúttal a gazdákra háritott anyagi terhek körül is, igen heves viták folytak és kiváló politikai vezérférfiaik tekintélyének latbavetése volt szükséges ahhoz, hogy e pontokban a meg egyezés létrejöjjön. Aránylag legkönnyebb volt ez a gazdákra háritott terhek tekintetében, melyekre nézve arra lehetett utalni, hogy bár kisebb mértékben azokat a gazdák már eddig is viselték. Igaz, hogy egyesek nem átalították e kérdésben kicsinyes alkudozásokba bocsátkozni, így p. o. kifogásolták, hogy a gazda nemcsak a cselédje, hanem szűkebb családtagjai számára is köteles lesz a gyógykezeltetési költségeket viselni. Éppen úgy, mint a gazdák terheinél, a régi törvényre lehetett hivatkozni a cseléd visszavezetésére vonatkozó rendelkezésnél is. Nehezebb volt a korszerű álláspont megvédése azoknál az intézkedéseknél, amelyek a cselédek helybenmaradásának állandóságát akarják előmozdítani. E tekintetben a törvény mindenekelőtt azt rendeli, hogy *az éves cselédek szerződése még egy évre meghosszabbítottnak vélelmezetik* akkor, ha a szolgálati idő letelte előtt két hónappal nem történik meg a felmondás. A vita azonban főképp ama rendelkezés körül folyt, mely szerint a szolgálati idő alatt, illetőleg az elbocsátási bizonyítvány kiadása előtt a cselédnek útlevélet kiállítani nem szabad. E rendelkezés ellenzői arra utaltak, hogy ez a cseléd mozgási szabadságának a legnagyobb mértékben való korlátozása. *Návay Lajos* indítványára a képviselőház több irányban enyhítette e rendelkezést. Kivette mindenekelőtt e szabály alól az olyan kiskorúakat, akik szüleikkel együtt vándorolnak ki. Lehetővé tette azután, hogy fontos okok fennforgása esetén a belügyminister a földművelésügyi ministerrel egyetértőleg meg engedhesse az útlevél kiállítását. Igaz, hogy ez elég nehézkes út, de mégis figyelembe veszi azt, hogy lehetnek fontos okok, melyek mellett a cseléd ily megkötése valóban a személyes szabadság megsértése. Ezenkívül az is bevétellett a törvénybe, hogy az egy évnél hosszabb időre kötött szerződésnél az első szolgálati év eltelte után az útlevél kiállítása a cselédi minőségre való hivatkozással meg nem tagadható.

A *strikeszakasz* ugyan hevesebb vitát idézett fel, de vég eredményben nagyobb nehézség nélkül volt tető alá hozható, mert hiszen nem volt többé szó új elv alkalmazásáról, hanem

csupán az 1898. évi II. t.-c. 65. §-ának átültetéséről. Különben is már a képviselőházi bizottságok az eredeti javaslat túlszigorú büntetéseit enyhítették. A legelkeseredettebb küzdelem a *gazda fenytő hatalma* körül folyt. A régi cselédtörvény értelmében a cseléd a gazda házi fegyelme alatt áll. Olyan cselekmények, melyek egyébként becsületsértésnek volnának minősítendőek, a fegyelmi jog körében ilyeneknek nem minősíthetők. A fegyelmi jog ilyen rendezése annak az álláspontnak volt a folyománya, hogy a gazda és a cseléd közötti viszony patriarchális, tehát családias viszony. Helyesen mondja az új törvény indokolása, hogy „manapság nem is lehetne már az 1876. évi XIII. törvény szellemében alkotni új törvényt, amikor a valóság, az élet a most idézett törvény alapfelfogását túlhaladta. Törvénynyel kikényszeríteni a patriarchális viszonyt sohasem lehetett, most sem lehet”. A gazda házi fegyelme a törvény azért nem ejti el, csupán a 18 éven aluli cselédekre korlátozza. A gazdaközönség körében e javaslat nagy ellenszenvet váltott ki. Azt hangoztatták, hogy a házi fegyelmi jognak a felnőtt cselédekkel szemben való elejtése aláássa a gazdaságban nélkülözhetetlen fegyelmet és hogy az új törvény alapján majd nem lehet bírni a cselédekkel. Pedig a törvényjavaslatnak egy későbbi szakasza más irányban a gazda fegyelmi jogát megvédte. Nevezetesen a javaslat 33. §-a a gazdát nemcsak arra jogosította fel, hogy a kötelesség ellen vétő cselédet, mint háznépének tagját megdorgálhatja, hanem a régi törvény nyomán azt is kimondta, hogy olyan kifejezések, amelyek a család és a háznép keretén kívül más személyek között sértőknek tekinthetők, a gazda irányában nem támasztják azt a vélelmet, hogy a cselédet becsületében bántani szándékozott volna. A javaslat tehát nem vonta le teljesen a következtetést abból a megállapításból, hogy a patriarchális viszonyt a bérmunkás viszony váltotta fel. A földművelésügyi és a munkásügyi bizottságok átalakították e szakaszt. Mindenekelőtt, mint tudjuk, kihagyták a javaslatnak a rendbíróság kiszabhatására vonatkozó intézkedését. A munkásügyi bizottság benthagyta a sértő kifejezésekre vonatkozó vélelemről szóló intézkedést, míg a földművelésügyi bizottság azf. úgy fogalmazta, hogy ilyen szolgálati dorgálásért a gazda ellen nincsen helye büntető eljárásnak. A képviselőházban lefolyt igen heves vita eredményeképpen azután e szakasz úgy került a törvénybe, hogy úgy a becsületsértő

kifejezésekre vonatkozó vélelem, mint pedig az, hogy ily kifejezések alapján nincs helye bűnvádi eljárásnak, kimaradtak belőle és csak egyszerűen annyit mond a törvény, hogy a gazda a cselédet kötelességmulasztás esetén dorgálhatja. Persze a kiskorúak házi fegyelem alatt állása a törvényben is megmaradt.

El nem vitatható, hogy az új cselédtörvény a régi cselédtörvénnyel szemben igen jelentékeny haladást mutat. Az 1876. évi XIII. t.-c. nagyon kezdetleges munkásvédelme helyébe korszerű munkásvédelmet léptetett, rendezte a cselédlakások ügyét és több a cselédekre igen hátrányos intézkedést törölt el. A gazda fegyelmi jogának erős korlátozása, valamint az ingyenes szolgálatok (robot stb.) eltörlése mellett megszüntette a gazda motozási jogát, továbbá a cselédnek azt a kötelezettségét, hogy ingóságait és ládáját a gazda kívánatára az utóbbinál tartozik tartani. Eltörlötte a cselédnek hűtlen társaival szemben való feljelentési kötelezettségét és eltiltotta a cselédeknek rendbírsággal sújtását. Igaz, hogy a régi intézkedések közül egyik-másik meg is maradt, így p. o. fenntartotta az új cselédtörvény is azt a rendelkezést, hogy a gazda engedelmével a cselédnek a ház népéhez nem tartozó személyt nem szabad befogadnia, továbbá a szerződészegéssel szolgálatát elhagyó cseléd hatósági visszavezettetésére vonatkozó intézkedést. Mint láttuk, az új törvény a cselédek érdekében jelentékeny terheket is rakott a gazdák vállaira. A cselédlakások építése és átalakítása által képviselt terhet a parlamenti vita folyamán 150 millió koronára becsülték. Igaz, hogy ezeket a terheket a vitában sokszor túlozták és nem vették figyelembe, hogy azok részben már addig fennálló kötelezettségeknek inkább továbbfejlesztései, így a gyógykezelési költségek viselésének kötelezettsége már az előbbi törvény szerint is 30 napon keresztül a gazda terhére esett és a törvény által raja hárított tehertöbblet a cselédre nézve ez időtartamnak 15 nappal való felemelése és a kötelezettségnek a cseléd szűkebb családjára való kiterjesztésében áll. A pártok harcában természetesen egyrésről a cselédre hátrányos intézkedéseket, másrésről pedig a gazdákat terhelő intézkedéseket erősen túlozták, így p. o. *Mezőfi* socialista képviselő azt mondta a törvényről, hogy a Dózsa-féle parasztlázadás utáni állapotokhoz hasonló állapotokat teremt, míg a gazdák táborát azt az állítást is megkockáztatta, hogy ezentúl

nem a cselédek, hanem a gazdák fognak kivándorolni. *Darányi Ignác, Bernát István, Mezőssy Béla és* kivált *Návay Lajos* nagy érdeme, hogy ily ellentétek dacára is sikerült a törvényt tető alá juttatni.

Az 1907. évi XLV. t.-c. a cselédek munkaviszonyát nagyjában a nyugati országokban fennálló helyzettel egy színvonalra emelte. Némely tekintetben e törvény előnyösebb a cselédekre nézve, mint p. o. a Németországban a háború előtt fennállott szabályozás, így p. o. Németországban a házi fegyelem gyakorlása a polgári törvénykönyv által eltiltatott ugyan, de nem szűnt meg az a magyar törvényből törölt intézkedés, melynél fogva a cseléddel szemben megdorgálása közben használt kifejezések büntetőjogi eljárás alapjául nem szolgálnak, vagyis a mások között becsületsértésnek minősíthető kifejezések ilyeneknek nem tekinthetők. Viszont a balesetvédelem követelményeit a német törvény jobban hangsúlyozza, mint a mi cselédtörvényünk.

Ha végigtekintünk mezőgazdasági socialpolitikai törvényhozásunkon, abban határozottan *a fokozatos haladás* és a socialis szellem fokozatos érvényesülését láthatjuk. Az 1898. évi II. t.-c. szerény munkásvédelmi intézkedéseit a következő törvényekben fokozottabb védelem és erősebb socialpolitikai szellem követte. Egy szemrehányás azonban e törvényekkel szemben mindenesetre jogosult. A mezőgazdasági socialpolitikát egészen a helyi hatóságok kezébe adják, sőt annyira mennek, hogy *még magánjogi követeléseket is utalnak az elsőfokú közigazgatási hatóság hatáskörébe és azoknak a munkásokkal szemben büntető hatáskört is adnak.* Annál kevésbbé lehet bírálattal hagyni e rendszerré avatott elvet, mert közigazgatásunk ellen több hivatott oldalról éppen a munkásügyek kezelését illetőleg komoly szemrehányások merültek fel. így a mezőgazdasági munkásmozgalom okai között több szakférfit, mint tudjuk, éppen egyes hatóságok tapintatlanságára és meg nem értésére utalt. *Rubinek* az Országos Magyar Gazdasági Egyesülethez intézett levelében az iparfelügyelők mintájára felügyelő közegek alkalmazását indítványozta. Mindenesetre nagy biztosítéka lett volna ez annak, hogy azok a munkások javát célzó szép intézkedések, melyek e törvényekben nagyobb számban vannak, valóban alkalmaztassanak is az életben.

Törvényhozásunk egyébként igen helyesen abból indult ki, hogy tisztán munkástörvények alkotásával mezőgazdasági

munkáskérdésünk meg nem oldható. Nagyon helyesen törekedett is arra, hogy a falusi népesség jólétét más eszközökkel is növelje. Már 1898-ban megalkotta a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvényt, mely a falusi lakosság hiteligenyének kielégítésével igyekszik annak gazdasági helyzetét javítani. Az 1898. évi XXIII. t.-c. által felállított Országos Központi Hitelszövetkezet a *szövetkezeti hálózat kiépítésével* valóban nagyot is lendített a vidéki lakosság gazdasági helyzetén. Ugyancsak jelentős lépés történt ezirányban az 1907. évi LXVI. t.-c. megalkotásával, mely a *gazdasági munkásházák építésének állami támogatásáról* szól. Az idevágó actiót kormányunk már közvetlenül az aratóstriké után megkezdte azáltal, hogy munkásházák építésének előmozdítására segélyeket nyújtson. E segélyek fokozatosan fejlesztettek és 1906-ban e címen a földművelésügyi tárca költségvetése már 300.000 K-t irányzott elő. Evenként körülbelül 600 munkásház felépítését tervezte a földművelésügyi minister. Az 1907. évi XLVI. t.-c. jelentékenyen szélesítette a munkásházák építésére irányuló tevékenységet. Nevezetesen nemcsak arra hatalmazta fel a földművelésügyi ministert, hogy a szükséges felosztási vázlatokat, terveket, szerződések és egyéb okmányok terveit az államkincstár terhére készíttesse, hanem arra is, hogy legfeljebb évi 300.000 K erejéig a törvényhatóságok vagy a községek irányában a munkások helyett ezek javára kötelezettséget vállalhasson a munkásházák vételára, illetőleg az ezek építésére szükséges kölcsön után járó évi tőke és kamattörlesztési részletek meghatározott hányadának legfeljebb 100 féléven át, illetőleg az évi bérösszeg meghatározott hányadának legalább 30 év alatt való megfizetésére. Ez azért jelentette a munkásházépítési tevékenység jelentékeny kiszélesítését, mert a törvény meghozataláig csupán tőkesegélyt nyújthatott a földművelésügyi minister az építkezésekhez. A *kamat, illetőleg törlesztési garantiával* a rendelkezésre álló összeg sokkal nagyobb mértékben vált kihasználhatóvá. A törvény egyúttal arra is felhatalmazta a földművelésügyi ministert, hogy a költségvetési év leteltével felhasználatlanul maradt összegeket az *Országos Gazdasági Munkásházépítési alap képzésére* használhatja fel és ezáltal állandó alapot teremtsen a munkásházák építésének támogatására.

VIII. FEJEZET.

A mezőgazdasági munkásbiztosítás.

Az 1898. évben megindított socialpolitikai törvényhozásnak nélkülözhetetlen kiegészítő része volt *a munkásbiztosításnak a mezőgazdaság terére való kiterjesztése*. Már az 1898. évi II. t.-c. tett a munkások segélyezése irányában egy lépést, amidőn az elvesztett vagy megsemmisült munkásigazolványok másodlatáért beszedett díjakból, valamint a törvénybe ütköző kihágásokért fizetett pénzbüntetésekéből *községi segélyalapok* képzését rendelte el. E segélyalapok rendeltetése a gazdasági munkások és napszámosok segélyezése.

Szélesebb körű segélyezésre azonban ez alapok ereje még ott sem elegendő, ahol nagyobbak. Az 1908. évi felvétel szerint Magyarországon 8302 munkássegélyalap állott fenn, de e sok alap összes vagyona csak 12 millió korona körül volt. Jelentéktelenségük megvilágítására elég annyit ideiktatni, hogy az összes munkássegélyalapokból 5831-nek vagyona 100 koronáig terjedt, 2305-é 101-1000 korona körül volt és csak 174 ily segélyalap vagyona volt 1000 koronán felül.* Igazán számbavehető segítséget tehát ezek az alapok nem nyújthattak. A kormány tehát programjába kellett, hogy vegye a biztosításnak a mezőgazdaság terére való átültetését. Ennek eredménye volt az 1900. évi XVI. t.-c., mely *a gazdasági munkás- és cselédpénztárról* szól.

E törvény sem oldja meg a mezőgazdaság terén a munkásbiztosítás kérdését. A betegsegélyezés ügye egészen körén kívül maradt és a munkásbiztosítás többi ágaiban is szerény keretek között marad. *Darányi* földművelésügyi minster a vonatkozó javaslat betérjesztése alkalmával maga is hangsúlyozta, hogy a gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár felállításával nem látja a kérdést megoldottnak. Nem is a szorosabb értelemben vett biztosítás, hanem inkább a segélyezés célja a törvénynek. „Szándékosan használtam – mondotta a földművelésügyi minster az indokolásában – a „segélyezés” szót a „biztosítás” helyett, mert a használt szó talán jobban kifejezi azt, hogy ez az intézmény segítséget, támogatást akar és tud csak

* *Buday László*: Magyarország községeinek háztartása az 1908. évben Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 39. kot. Budapest, 1913.

nyújtani és hogy ennél fogva az intézmény tagjai a biztosított-ság érzetében nem mellőzhetik a maguk tevékenységét.” A törvény célját is abban jelöli meg az indokolás, hogy az a munkásoknak megadja egy az önszegélyezés elvére fektetett társulásra a módot. Bár a gazdasági munkás- s cselédsegély-pénztár feladatkörében nagyon eltér a francia és belga állami pénztáraktól, mégis, lényegét tekintve, a választott megoldás leginkább az említett államokban fennálló rendszerhez hasonlít, mert ezek is a biztosítási intézményt bocsátják a közönség rendelkezésére és ezzel akarják a munkásbiztosítás térfoglalását előmozdítani. A kényszerbiztosítás eleme még sem hiányzik az 1900. évi XVI. t.-c.-ből, mert a *mezőgazdasági (külső) cselédeket a munkaadó köteles a pénztárnál biztosítani*. A cselédsegélypénztár tehát a segélyezés és a biztosítás, az önszegély és a kötelező biztosítás elveinek keveréke.

A tagoknak három csoportját ismeri. A pénztárnak ugyanis alapító, rendes és rendkívüli tagjai vannak. A rendes tagok a hozzájárulás mértéke szerint ismét két csoportba oszlanak. Rendes tag minden munkásigazolvánnyal bíró gazdasági munkás, cselédkönyvvel bíró gazdasági cseléd, sőt minden gazdasággal foglalkozó egyén lehet, aki már a 14. életévét betöltötte, de 35 évnél nem idősebb. Rendkívüli tag csak gazdasági munkás lehet. A munkaadó által kötelezőleg biztosított gazdasági cselédek a rendkívüli tagokkal esnek egyenlő elbírálás alá.

Azok az alapító tagok, akik az első csoportbeli rendes tagsági díjat cselédjük helyett sajátjukból a pénztárba befizetik és e díjnak legfeljebb csak felét vonják le a cseléd béréből, a kötelező 120 fillérségi évenkénti hozzájárulástól mentesek.

A pénztár által nyújtott segélyek között első helyen a *baleseti segély* áll. Erre a pénztár összes (akár rendes, akár rendkívüli) tagjainak, továbbá a munkaadók által biztosított cselédeknek igényük van. A baleseti segély elsősorban ingyen orvosi gyógykezelésben, továbbá kötszerek, gyógyszerek és műszerek nyújtásában áll. Ha a baleset következtében a keresetképeségnek 50% erejéig való csökkenése egy hétnél hosszabb időre áll be, a pénztár a munkaképesség helyreálltáig, de legfeljebb 60 napon keresztül, napi 1 K segélyt ad. Hogy a segélyek kiszolgáltatásában késedelem be ne álljon, a törvény kimondja, hogy a munkaadó köteles az orvosi gyógykezelésről, valamint a napi 1 K segély kiszolgáltatásáról gondoskodni az

esetben, ha munkaközben történt a baleset. A napi 1 K segély a gazdasági cselédnek nem jár, hanem ahelyett legfeljebb $\frac{1}{2}$ évig a gazda a balesetet szenvedett cselédnek szerződés szerinti bérét és járandóságát keresetképtelensége alatt is teljes összegében köteles kiszolgáltatni, illetőleg, ha ellátásra van szerződötve, erről gondoskodni. Ha a baleset nem a munkaadó hibájából következett be, a pénztár a gazdának a törvény szerint előlegezett költségeket megtéríti. Ez természetesen elmarad akkor, ha a baleset a munkaadó mulasztásának következménye. Viszont a pénztár nem köteles a segélyt kiszolgáltatni akkor, ha a munkás szándékosan idézte elő a balesetet. A pénztár baleseti járadék jellegével bíró, bár mérsékelt (havi 10 K) segélyt nyújt a munkaképtelenség egész tartamára akkor, ha a tag baleset következtében 60 napnál hosszabb időtartamra veszíti el keresetképességének legalább is a felét. Végül, ha halálos balesetről van szó, a hátramaradt család 400 K segélyre tarthat igényt, kivéve azt az esetet, ha házastárs vagy gyermek nem marad, amidőn a segély csak 100 K-t tesz ki.

A pénztár *rokkantsági segélyt* is nyújt. E segély azonban csak oly rendes tagoknak jár, akik legalább 10 évi tagság után keresetképességük felét előreláthatólag mindenkorra elveszítették. Az első csoportbeli rendes tagok havi 10, a második csoportbeliek pedig havi 5 korona segélyre tarthatnak igényt.

Az *aggkori segélyhez* némileg hasonlító segélyt ad a pénztár rendes tagjainak 65. életévük elérésekor. E segély nem befolyásolja a pénztárral szemben fennálló egyéb segélyezési igényeket. Az első csoportbeli tagoknál 100, a második csoportbeli tagoknál 50 K-t tesz ki. A 65. életév elérésekor a pénztár tehát nem járadékot, hanem, szerény tőkét ad.

A pénztár végül *halál esetére* is segélyt biztosít a hátramaradt családnak, t. i. akkor is, ha a halált nem baleset okozta. E segélyre csak a rendes tagoknak van igényük. Az első csoportban egyszersmindenkori 200-270 koronát tesz ki (a tagsági évek szerint), de a központi igazgatóság részéről arányosan fel is emelhető, ha háromnál több kiskorú gyermek maradt az elhalálozott „után. A második csoportbeli tagok a segélynek felét igényelhetik.

Úgy a munkások, mint a gazdák, valamint az állam számára is olcsó intézményt létesített a kormány a gazdasági munkás-

és cselédsegélypénztárban. A biztosítottak (köztük a rendes tagok nemcsak a munkások sorából kerülnek ki, hanem általában a gazdasággal foglalkozókból), ha rendes tagok, csekély felvételi díjon kívül az első csoportban csak évi 10 K 40 fillért, a másodikban 5 K 72 fillért, sőt a rendkívüli tagok éppen csak évi 1 koronát fizetnek, míg a munkaadók gazdasági cselédjeik után csak 1 K 20 fillért, az alapító tagok pedig egyszersmindenkorra 50 K-t fizetnek, az állam pedig eleinte évi 100.000, később 150.000 koronával járult az intézményhez. Nem csoda tehát, hogy a fizethető segélyek is, mint láttuk, igen csekélyek.

A pénztár szervezete *önkormányzati elemet is tartalmaz*. Elén a központi igazgatóság áll, melynek elnökét a földművelésügyi minister nevezi ki és amely mellé a földművelésügyi minister kormánybiztost is küld ki. Az utóbbinak jogában áll a határozatok ellen óvást emelni. A központi igazgatóság 12 tagból áll, kiknek egyharmad részét a földművelésügyi minister nevezi ki, egyharmad részét az alakuló közgyűlés, harmadik harmadát pedig a helyi bizottságok választják. A helyi igazgatást a helyi bizottságok, mint önkormányzati testületek látják el. A helyi bizottságok tagjainak harmadrészét a községi adófizetők sorából a képviselőtestület, egyharmad részét a munkaadók, egyharmad részét pedig a pénztár rendes és rendkívüli tagjai választják. Ily módon tehát a munkások is befolyhatnak a helyi igazgatásba, sőt tekintettel arra, hogy a központi igazgatóságba a tagok egyharmad részét a helyi bizottságok küldik ki, legalább elvileg a munkásoknak nyitva áll a központi igazgatóságban való részvétel útja is. A helyi bizottságok végzik elsőfokon a tagok felvételét, kizárását és segélyezését. Határozataik a központi igazgatósághoz, ennek határozatai pedig a földművelésügyi ministerhez fellebbezhetek. Egyébként a főszolgabíró felügyelete alatt állanak.

A pénztár bizonyos körülmények között egyes tagokat ki is zárhat. E pontot a törvény arra használta fel, hogy a strike, szerződészegés, tiltott összebeszélés, vagy ezekre való felbújtás miatt jogerősen elítélteket e címen külön büntetéssel sújtsa. Ezek ugyanis épp úgy kizárhatók a pénztárból, mint akik büntett miatt ítéltettek el, vagy a pénztárt, segélyei jogosulatlan igénybevétele által, megkárosították. A segély nemcsak akkor tagadható meg a pénztár tagjaitól, ha önmaguk idézték elő a munka-

képtelenséget, vagy ha részesek a baleset előidőzésében, hanem akkor is, ha a baleset külföldön, vagy pedig a bel-földön bár, de bányában, kohóban, gyárban vagy építkezésnél bér munkási minőségben történt alkalmazás alatt, vagy pedig katonai szolgálat következtében történt.

Azokat a reményeket, amelyeket megalapításakor a kormány az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédpénztárról táplált, az élet nem váltotta valóra. Hogy mennyivel szélesebb keretek közt gondolták el alapítói a pénztárt, kitűnik az 1900. évi XVI. t.-c. indoklásának 4. számú mellékletéből, amely a mérleg előrelátható alakulását mutatja be. E mérleg 600.000 kötelezőleg biztosított gazdasági cseléddel, 1,000.000 első csoportbeli rendes és 1,400.000 rendkívüli taggal számolt. Ezzel szemben a pénztárnak fennállása első évében csak 6000 önkéntes és 263.211 kötelezőleg biztosított tagja volt. A második évben a tagok száma jelentékenyen gyarapodott. Az önként biztosítottak létszáma 14.602-re, a kötelezőleg biztosítottaké pedig 420.807-re emelkedett. 1910-ig sikerült ugyan az önkéntesen biztosított tagok számát 40.119-re, a kötelezőleg biztosítottak számát pedig 543.339-re felemelni. E gyarapodás azonban nemcsak az 1900-ban lefektetett alapon, hanem a biztosítási kötelezettség kiterjesztése és az új segélyezési ágak bevezetése útján állott elő. Ily módon 1913-ig a kötelezően biztosítottak száma 654.917-re emelkedett, tehát több mint 50.000-rel felülmúlta az eredeti számításoknál alapul vett számot, de e szám már nem egyedül a gazdasági cselédekből kerül ki (ezek száma a pénztárban még 1913-ban is csak 398.857 volt), hanem a novellák értelmében biztosítandó gépmunkásokat is magában foglalja. Az ezenkívül (tehát önként) biztosítottak száma ugyan 72.192-re szökkent fel 1913-ban, de e számból a régi rendes tagokra csak 10.119, a rendkívüli tagokra 35.503, a nyugdíj csoportra 21.804 és a haláleseti kötvénnyel biztosítottakra 4766 esik. A tagok összlétszáma 1913-ban, tehát a kötelező biztosításnak kétízben való kiterjesztése, valamint kétízben új segélyezési csoportok felállítása után is csak 727.109-et tett ki.

Természetes, hogy ezek után a pénztár távról sem nyújthatott oly terjedelemben segélyt a mezőgazdasági lakosság számára, mint amilyen arányú segélyezésre a törvény indoklása számított. Az említett mérleg ugyanis több mint 12 millió koronának segélyezési célok rendelkezésre állására

számított. Ezzel szemben a kiutalt segélyek 1901-ben csak 38.000 K-t tettek ki, míg 1913-ban is csak 885.000 K körül mozgott a kiutalt segély összege és így még a tizenkettedik részét sem érte el több mint 10 évi fejlődés és fejlesztés után az eredetileg tervbe vett segélyezés mértékének.

Ennek elsősorban az volt az oka, hogy mezőgazdasági munkásságunk távolról sem mutatta a várt érzéket a pénztár iránt, mi világosan kitűnik abból, hogy a tervbe vett majdnem 2 1/2 millió önkéntes tag helyett e tagok száma a háború előtt csak 70 ezer körül mozgott. De a földbirtokos osztály sem támogatta az intézményt olyan mértékben, mint kellett volna. Különösen a pénztár fennállásának első éveiben a gazdasági cselédek jelentékeny részét kivonták a kötelező biztosítás alól és még 1913-ban is csak 398.857 gazdasági cseléd volt kötelezően biztosítva. Eltekintve attól, hogy az érdeklődésnek a várokozásokon jelentékenyen alul maradása folytán a pénztár nem tudott a kívánatos mértékben oly széles köröknek segélyt nyújtani, mint kellett volna, a pénztár anyagi helyzete kedvezően alakult és a háború megpróbáltatásait is kiállotta.

A szerzett tapasztalatokból azt a következtetést kellett volna levonni, hogy az önkéntes biztosítás mezőgazdaságunk terén csak kevés sikerrel jár és hogy gyökeres megoldást e téren csak a kötelező biztosítás hozhat. Hiszen a biztosítás iránti mégis több érzéket mutató iparra nézve már 1891-ben hasonló következtetésre jutott a magyar törvényhozás. A mezőgazdaságra vonatkozólag a tapasztalatokból nem vonták le ezt a következtetést. Amikor a földművelésügyi miniszter már két évvel első javaslatának benyújtása után arra kényszerült, hogy az 1900. évi XVI. t.-c. módosítása iránt tegyen javaslatot, nem helyezkedett arra az álláspontra, hogy a kötelező biztosítást általánossá kell tenni. Ezt azzal indokolta, hogy sem a gazda, sem a munkás a kötelező biztosítás terhét el nem bírja. Azzal vigasztalódott az új javaslat indokolása, hogy a pénztár fejlődése amúgy is jó úton van, mert az 1902. év első harmadában 2850 rendes és 3425 rendkívüli tag jelentkezett felvétellel. Ennélfogva tehát abban a véleményben volt, hogy a pénztár nagyobb mértékben fog tért foglalni, ha az eredeti törvény egyes részleteiben kiegészítést nyer.

Az 1902. évi XIV. t.-c. több irányban gondoskodik ily kiegészítésről. Először is azáltal igyekszik az önkéntes be-

lépést előmozdítani, hogy *több tagsági könyv váltásával a segélyek nagyobb összegének biztosítását* teszi lehetővé. Ezért megengedi, hogy a rendes tagok legfeljebb 10, a rendkívüli tagok pedig korlátlan mennyiségű tagsági könyvet, illetőleg igazolványt válthassanak. A *várakozási idő megrövidítése* érdekében megengedi továbbá az új törvény azt, hogy visszahatólag, azaz a tagsági díjnak 5%-os kamatokkal a múltba való megfizetése mellett is lehessen a pénztárba belépni, hogy így a segélyezésre való igény korábban nyíljon meg. Két akadályt is igyekszik az új törvény az intézmény terjedésének az útjából elhárítani. Kimondja ugyanis azt, hogy akik a tagsági díjat 25 évig megfizették, ha rendes tagok, ezután többé nem kötelesek tagdíjat fizetni és mégis jogosultak az összes segélyekre. Ez az intézkedés abból indult ki, hogy sokakat a pénztárba való belépéstől visszariaszthat az, hogy a fizetési kötelezettség élethossziglan nem szűnik meg. Ugyancsak visszartartott sokakat a belépéstől az is, hogy a régi törvény szerint a befizetések, a befizetett tagdíjak elvesztek, ha nem balesetből kifolyólag a tag munkaképtelenné lett és tagdíját többé nem fizette, midőn pedig a rokkantsági segélyre az igény még meg nem nyílt. Ez akadályt elhárítandó, kimondta a törvény, hogy ily esetekben, valamint akkor, ha a rendes tag nem baleset következtében meghal, mielőtt a segélyre joga lehetne, a pénztár a befizetett tagsági díjakat, természetesen kamat nélkül és az esetleg kifizetett tagsági díjak betudásával, kifizeti.

A rendes tagok *két új csoportját* állítja fel az 1902. évi XIV. t.-c. Az egyikben lehetővé teszi *halál esetére* a hátramaradott család részére a *segély biztosítását*. Abból indult ki, hogy az ily segélyezés iránt a népben határozottan érzék van, hiszen ezt a különböző temetkezési és egyéb hasonló egyletek megmutatták. Ennélfogva a segélyezési ág bevonásától a tagok számának gyarapítását remélte. E csoportba mindenki beléphet, aki 14. évét betöltötte, de 50 évesnél nem idősebb. A tagsági díj évi 2 K 60 fillér, de két könyv is váltható. A segély 60-200 K közt váltakozik aszerint, hogy felvételekor a tag hány éves volt. A rendes tagok újonnan létesített negyedik csoportja *bizonyos életkor elérésére* biztosít magának *szerény tőkét*. A tagdíj évi 5 K 20 f. és ennek ellenében a kítűzött életkorig betöltött tagsági évek szerint 65-214 K közt mozgó

tőkét biztosít e csoport tagjainak. E segélyezési ágban életkorra való tekintet nélkül bárkit fel lehet venni és mások részére is történhetik biztosítás.

A tagok számának növelése érdekében gondoskodik a törvény arról is, hogy a gyakran visszaélésekre vezető, vagy egyébként nem megfelelően működő különböző *temetkezési, kiházásítási stb. egyletek tagállományát a pénztár átvehesse*. Ez azonban a törvény szerint csak akkor történhetik, ha a szóbanforgó egyesület a belügyminister által jóváhagyott határozattal feloszlását kimondotta és a megejtett felszámolás után vagyont a pénztár kezelésébe adja át. Ez mindenesetre igen üdvös rendelkezése a törvénynek, mert a sok apró-cseprő egyesület által az erők elforgácsolódnak és itt-ott visszaélések is fordultak elő az ily egyesületeknél. Indokolt lett volna erélyesebben szorgalmazni az erők egyesítését. A földművelésügyi minister azonban itt nem akart az egyesülési szabadság elvével ellentétbe helyezkedni.

A kötelező biztosítás tekintetében két igen fontos rendelkezése van az 1902. évi XIV. t.-c.-nek. Az egyik a *gazdasági cselédek biztosításának új alapra helyezése*, a másik a *biztosítási kötelezettség kiterjesztése*. Láttuk, hogy a gazdasági cselédek biztosítása a gazdaközönség ellenszenvé folytán csak lassan haladt. Ez ellenszenv egyik főoka az volt, hogy a gyakori cselédváltások folytán a gazda könnyen abba a helyzetbe került, hogy befizetései dacára cselédjei a pénztárnak nem látták hasznát. Az új törvény ezen segített. Kimondotta, hogy a pénztár a munkaadó által befizetett összegeket külön kezeli és azokat csak akkor számítja a cseléd javára, ha a cseléd a munkaadónál a 10 évet betöltötte, vagy ha a cseléd a szolgálat ideje alatt rokkanttá lett, avagy meghalt. A befizetések külön kezelésének feltétele azonban a munkaadónak oly nyilatkozata, mely szerint a kötelező 120 filléres hozzájáruláson túl a cseléd bérébe való beszámítás nélkül, amíg cseléd az ő szolgálatában áll, a pénztár rendes tagjai bármelyik csoportjában a tagsági díjat megfizeti. A cseléd a tagsági könyvet a befizetések megtérítésével magához válthatja, viszont a munkaadónak jogában áll a cseléd kilépése esetében egy éven belül a kilépett helyébe egy másik cselédet a rendes tagok közé felvételni, úgy hogy a pénztár az esetleg az előbbi cselédnek fizetett segélyek levonásával a befizetett összeget az új cseléd

javára tudja be. Az új törvénynek arra is rá kellett magát szánnia, hogy a cselédnek a kötelező biztosításból való kivonása ellen is tegyen intézkedéseket. Ezért mondta ki a törvény, hogy aki gazdasági cselédje után az évi 120 fillért be nem fizeti, a mulasztásból eredő bármely kárból felelős cselédjének, tehát azt a segílyt köteles neki sajátjából nyújtani, melyet egyébként a pénztár nyújtott volna.

A törvény a biztosítási kötelezettséget ki is terjeszti. Nevezetesen kimondja, hogy a *cséplőgépnél alkalmazott etetőket, fűtőt, a gépen álló kéveadókat, továbbá a szecskavágógépnél alkalmazott etetőt a géptulajdonos köteles a pénztár rendkívüli tagjául felvételni és a tagsági díjat helyette megfizetni, kivéve, ha az illető a pénztárnál baleset ellen már amúgy is biztosítva van. A biztosítás terhe ily módon a géptulajdonosokra hárítottatott. A törvény egyébként az országos pénztár igazgatóságát arra is felhatalmazza, hogy a munkaadókkal és géptulajdonosokkal a gazdasági gépeknél alkalmazott munkások baleset elleni biztosítására külön biztosítási szerződéseket köthessen.*

Nevezetes intézkedése végül a törvénynek az is, hogy a pénztár tagjainak *rendkívüli segílyéről* is gondoskodik. Megengedi ugyanis, hogy oly rendes tagok, kik tartós betegség folytán szerződésileg vállalt munkájukat nem teljesítik és emiatt magukat eltartani nem tudják, az e célra kapott alapból méltányos segílyt kaphassanak.

Az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár az 1902. évi XIV. t.-c. alapján sem fejlődött oly mértékben, mint az kívánatos lett volna. Hosszabb szünet után ezért a földművelésügyi minster újból a pénztár kibővítésére, illetőleg átalakítására határozta el magát. E reformot az 1912. évi VIII. t.-c. valósította meg. Első intézkedése a *nyugdíjbiztosítás bevezetése*, illetőleg a rendes tagok egy új csoportjának, a nyugdíjcsoporthoz felállítására. E csoportba a 14. életév betöltése után minden földműves, gazda, gazdasági munkás és gazdasági cseléd életkorra való tekintet nélkül beléphet. Évi 10 K tagsági díj ellenében az e csoportbeli tagok igényt szereznek nyugdíjra, haláleseti segílyre és baleseti segílyre. A nyugdíjra való igény legalább 10 évi tagság után nyílik meg, de csak akkor, ha a tag legalább is harmadrészében előreláthatólag mindenképpen elveszítette munkaképességét, vagy ha 65. életévét elérte.

A nyugdíj maximális összege, mely 40 évi tagság után jár ki, 240 K; rövidebb tagság után aránylagosan kevesebb, csak 10 évi tagság után 60 K. A tag halálakor a hátrahagyott család egyévi nyugdíjának összegét kapja meg segélyül. 10 évi tagságon belül a befizetett tagsági díjak felét, de ha 14 éven aluli árvať hagyott hátra, már 2 évi tagság után is 100 K-t. Ezenkívül – mint említettük – a nyugdíjcsoporthoz tartozó tagoknak a baleseti segélyekre is igényük van. A nyugdíjcsoporthoz tartozó tagok között a balesetbiztosítás mellett a legéletképesebb segélyezési ágban mutatkozott és e csoportban a tagok száma az 1914. év végéig 26.972-re emelkedett. Igaz, hogy ezzel szemben a rendes tagok első két csoportjában a tagok száma csökkent, mert a régi rendes tagcsoportokban biztosított gazdasági cselédek jelentékeny része átlépett a nyugdíjcsoporthoz. Erre a törvény 14. §-a megadta a felhatalmazást és maga a pénztár is szorgalmazta az átlépést, így p. o. a pénztár kérelmére történt, hogy az összes állami, további cs. és kir. családi és a vállálapítványi birtokokon alkalmazott cselédek is átírtak az új nyugdíjcsoporthoz.

Az új törvénnyel a kötelező biztosítás köre is tágult. Kimondta ugyanis a törvény, hogy *ezentúl már nemcsak a cséplőgépek és a szecskavágógépek mellett alkalmazott munkások biztosítandók kötelezőleg az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárnál, hanem az összes gazdasági gépek mellett alkalmazott munkások.* Kivétel csupán a vizsgázott gépész, aki az 1907. évi XIX. t.-c. alapján az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosítási körébe tartozik. Ennek az intézkedésnek, mint látni fogjuk, más háttere van, mint a biztosítási kötelezettség kiterjesztése. Voltaképp a mezőgazdasági biztosítás körében kívánja megtartani e munkásokat, kik egyébként az 1907. évi XIX. t.-c. alá is volnának részben vonhatók. A törvény különben felhatalmazta a Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárt, hogy a gazdasági gépeknél alkalmazott munkások balesetbiztosítása tekintetében a munkaadókkal és gazdasági géptulajdonosokkal külön biztosítási szerződéseket is köthessen.

A segélyek tekintetében is némi javulást hozott az új törvény. A baleseti segélyeknél ugyanis a napi 1 K segély ezentúl nem 60 napig, hanem 10 hétig jár és pedig nemcsak a munkaképesség 50, hanem annak már 25%-os elvesztése

esetén is. A baleseti járadék az új törvény szerint már nem fix összeg, hanem a rokkantság fokához alkalmazkodik. Teljes munkaképtelenség esetére a járadék az eddigi évi 120 korona kétszeresére emelkedik. Felemeli a segélyt is, mely a baleset folytán elhunyt munkás családjának jár. E segély ezentúl a hátramaradt 14 éven aluli gyermekek száma szerint emelkedik, de legfeljebb az eddigi 400 K-ás segély kétszeresét érheti el.

Elvi jelentőségű rendelkezése a törvénynek az is, hogy *ezentúl a munkaadó 15 napig sajátjából köteles a napi 1 K segélyt fizetni. Ezzel* az új törvény a munkaadókat az eddigi 120 filléres megterhelésen túl is igénybe veszi a biztosítás érdekében. Tovább fejleszti egyébként a törvény a kötelező balesetbiztosítást nemcsak a fentemlített irányban, t. i. a biztosítottak körének kiterjesztése által, hanem annak hatályosabb keresztülviteléről is gondoskodik, amidőn *kihágásnak minősíti a gazdasági cselédnek a kötelező biztosításból való kivonását éppen úgy, mint a gépmunkások kötelező biztosításának elmulasztását.* Ez elkerülhetetlen is volt. Hiszen még 1911-ben is csak valamivel 400.000-en felül emelkedett a biztosított cseléddek száma, mi a gazdasági cselédeknek körülbelül csak kétharmad részét tette.

A biztosítottak javára e törvény még egy újítást hozott. Kimondta ugyanis, hogy az alapító tagok befizetéseit, valamint a pénztár céljaira befolyt adományokat külön alapként kell kezelni, azért, hogy annak kamatjaiból az igazgatóság különös méltánylást érdemlő esetekben a biztosítottak, illetőleg azok családtagjai részére segélyeket nyújthasson oly esetekben is, amidőn erre a biztosítottaknak a törvény értelmében igényük nincsen. E segélyek legmagasabb összege azonban a 100 K-t meg nem haladhatja.

Egy visszaélés orvoslása is elkerülhetelenné vált a reform kapcsán. Nevezetesen az 1902. évi XIV. t.-c.-nek az az intézkedése, mely több tagsági könyv váltását engedte meg, nem vált be. Erre már a pénztár 10 éves működéséről kiadott jelentése rámutatott. Kimutatta ugyanis, hogy a kötelezőleg biztosítottaknál a balesetek aránya 15% körül van, míg a kétszeresen biztosítottaknál ez az arányszám 10, a három- és négyszeresen biztosítottaknál 20%-ra, az ötszörösen vagy többszörösen biztosítottaknál pedig éppen 40%-ra szökik fel. A többszörös biztosítás tehát üzletté vált. Ezért az új törvény a rendes

tagoknál több könyv váltását csak a központi igazgatóság engedélyével teszi lehetővé, míg a rendkívüli tagoknál egyáltalában eltiltja.

Már az 1912. évi VIII. t.-c. tárgyalása alkalmával a gazdaközönség követelte oly intézkedés felvételét, amely a mezőgazdaságban elfoglalt gépmunkásokat, valamint a gazdaságok számára ipari munkát végző munkásokat feltétlenül az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár körébe, vonja. E kívánság abból származott, hogy 1907-ben – mint tudjuk – az Országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár megkezdte működését és az 1907. évi XIX. t.-c. alapján e munkásokat maga számára követelte. Ugyanez volt a helyzet a vízi társulatoknál alkalmazott munkásokra vonatkozólag is. Az 1907. évi XIX. t.-c. alapján fizetendő járulékok azonban magasabbak, mint a mezőgazdasági biztosítás körében fizetendő járulékok és ezért – érthetőleg – a gazdák törekvése az volt, hogy e munkáscsoportok a mezőgazdasági biztosítás körében maradjanak meg. Az 1907. évi XIX. t.-c. alapján való biztosítás a betegsegélyezésre is kiterjed és a járulékokat itt felerészben, a balesetbiztosításnál pedig egészen a munkaadóra hárítja. Már az 1912. évi VIII. t.-c. tárgyalása alkalmával hajlandóságot mutatott a kormány arra, hogy a gazdák kívánságának megfelelően oldja meg e kérdést. A bizottsági előadó is ezirányban tett javaslatot a képviselőházban. Hiába mutattak rá egyes képviselők, hogy ebben jogfosztás van, mert az 1907. évi XIX. t.-c. alapján nyújtott segélyek magasabbak, mint a Gazdasági Munkás- és Cselédpénztár által nyújtott segélyek és e munkások nagy része már élvezte az 1907. évi XIX. t.-c. alapján való biztosítás előnyeit. A képviselőház – miután az előadó javaslatához a kereskedelemügyi miniszter is hozzájárult – mégis arra az álláspontra helyezkedett, hogy e munkáskategóriák, a vizsgázott gépész kivételével, a mezőgazdasági munkásbiztosítás körébe tartoznak. E kérdést véglegesen az 1913. évi XX. t.-c. döntötte el, mely 2. §-ában kimondotta, hogy a gazdasági gépmunkások – ideértve a képesített (vizsgázott) fűtőt is, még ha közönségesen gépésznek nevezik is – az 1907. évi XIX. t.-c.-ben előírt betegség és balesetbiztosítás alá nem vonható, még abban az esetben sem, ha a gazdasági gép tulajdonosa gépével nem a saját gazdaságában, hanem mint vállalkozó másnak gazdaságában is végeztet munkát. Ugyancsak kimondotta e szakasz,

hogy a gazdasági cselédek az 1907. évi XIX. t.-c. biztosítási kötelezettsége alá még akkor sem vonhatók, ha az illető gazdaság számára ipari munkát is teljesítenek. Álláspontját az új törvény azzal indokolta, hogy a mezőgazdasági és ipari munkásbiztosítás össze nem keverhető és hogy az 1912. évi VIII. t.-c. a mezőgazdasági biztosítás szolgáltatásait az 1907. évi XIX. t.-c. szolgáltatásaival nagyjában egyenlősítette. Az utóbbi nem felel meg a tényeknek, mert hiszen nem is szólva, hogy az 1907. évi XIX. t.-c. betegéelyezésről is gondoskodik, a balesetbiztosítás költségeit a munkaadókra hárítja, míg az 1912. évi VIII. t.-c. ezt csak kis mértékben teszi és egyébként is kevesebbet nyújt a munkásoknak, mert nem alkalmazkodik tényleges keresetéhez vagy napi bér osztályához.

Az ismételt reformok után is mezőgazdasági munkásbiztosításunk nagyon elmaradt az ipari mögött és jogosan vetették többben, közlük *Apponyi* is, az 1912. évi VIII. t.-c. tárgyalása alkalmával a kormánynak a szemére, hogy a betegéelyezés bevezetése iránti 1907. évi képviselőházi határozatnak nem felelt meg. *Gróf Serényi Béla* földművelésügyi miniszter amaz érvelésére, hogy a mezőgazdaság e terhet el nem bírná, *gróf Apponyi* arra utalt, hogy „a mezőgazdaság vámvédelmével szemben nemcsak méltányos, hanem egyenesen igazságos követelmény az, hogy a helyzet javulásában azok is részesüljenek, akik a mezőgazdasági termékek előállításánál saját verejtékükkel és munkájukkal nélkülözhetetlen szerepet játszanak”. Egyébként az 1913. évi XX- I.-c. indokolásából is kiérezhető, hogy a kormányt az 1907. évi határozat fenyelezte. Utal is arra, hogy „ha majd a kellő feltételek meglesznek”, akkor a kötelező betegéelyezés biztosítási alapon is meghonosítható lesz. Elég homályos Ígéret egy meglévő házhálózattal szemben!

Ha nemzetközi távlatba helyezük mezőgazdasági munkásbiztosításunkat, az eredmény kevésbé kedvezőtlen. Persze a kényszerbiztosítás hazájával, Németországgal nem hasonlíthatjuk azt össze, mert hiszen ott kötelező betegéelyezés, baleset-, rokkantsági és aggkori biztosítás van a mezőgazdaságban is. Angliában és Norvégiában is már a háború előtt meg volt, a foglalkozásra való tekintet nélkül, tehát a mezőgazdaságban is, a kötelező betegéelyezés. Kötelező a balesetbiztosítás a mezőgazdaságban Dániában, de csak a nagy üze-

mekben. Luxemburgban, továbbá Ausztriában, Portugáliában és Romániában viszont csak a motorokkal dolgozó mezőgazdasági üzemekben, úgy hogy balesetbiztosítás szempontjából mezőgazdaságunk ez államok fölött áll. Aggkori és rokkantbiztosítás szempontjából is jól áll a magyar mezőgazdaság; kötelező alapon e biztosítási ágakat csak Anglia, Franciaország, Luxemburg és Svédország oldotta meg a mezőgazdaság számára is, míg Dániában az arra rászorultak a biztosítás körén kívül kapnak az államtól támogatást. A betegsegélyezést kivéve lehet a magyar állam az Országos Gazdasági Munkáspénztárral – az 1913. évi XX- t.-c. óta ez a hivatalos neve – megadja a lehetőségét a biztosítás előnyeinek megszerzésére a mezőgazdasági lakosságnak. Számolnunk kell azonban népünk jellemével is, mely miként a pénztár adatai mutatják, nem méltányolja eléggé a biztosítás előnyeit, de általában az orvossal szemben is idegenkedik, mit legjobban a kötelező betegsegélyezés tudna legyőzni, melynek tehát népesedéspolitikai szempontból is igen nagy volna jelentősége. Hiányos továbbá, miként az 1913. évi XX. t.-c. indokolása is elismeri, mezőgazdaságunkban a balesetelhárítás ügye is, melynek mielőbb helyes mederbe terelése nagyjelentőségű feladat volna.

IX. FEJEZET.

A munkáslakáskérdés.

Az előbbieken láttuk, hogy a mezőgazdasági socialpolitikai törvényhozás nem szorítkozott a munkások jogviszonyainak rendezésére, hanem a mezőgazdaság terén a munkáslakások kérdésének is kellő figyelmet szentelt. Gondoskodott úgy a mezőgazdasági cselédek, mint a mezőgazdasági munkások lakásviszonyainak rendezéséről.

A lakáskérdés természetesen nemcsak a mezőgazdasági munkásosztály szempontjából igényelt intézkedéseket, hanem az ipari munkásság lakásviszonyai sem maradhatlak figyelembe vétel nélkül; hiszen az ipar mindig a lakosság tömörülésével jár és már e tömörülés magában véve is felveti a lakáskérdést. Sőt a lakáskérdés nemcsak a szorosabb értelemben vett munkáskérdést, hanem a legtágabb értelemben vett socialpolitikát érinti. Olyan rétegeknek is gyakran nagy nehézségek-

kel kell a városokban a lakáskérdés terén megküzdeniük, amelyek egyébként a szorosabb értelemben vett munkáspolitikai körén kívül esnek. Legsúlyosabban persze a háború előtt mégis a munkásosztályt érintette a lakáskérdés.

A magyar törvényhozás, amennyiben a lakáskérdéssel foglalkozott, azt elsősorban általános szempontból tette és különösen *adómentességekkel* igyekezett a lakáskérdés megoldását és annak főszekjét, az építkezést előmozdítani. A házadó szabályozó törvényeinkben az újonnan épült házak adómentessége ismételt előfordul. Más és a munkásosztályt közelebbről érintő szempontból foglalkozik a lakáskérdéssel a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. t.-c., mely 11. § ának utolsó bekezdésében kimondja, hogy a *közegészségileg veszélyessé vált lakhelyek azonnali kiürítése hatóságilag elrendelhető*. Sajnos, közigazgatási hatóságaink alig éltek a törvényben nyert felhatalmazással, aminthogy általában csak igen kis mértékben hajtatlak végre törvényeink ama rendelkezései, melyeknek nincs sanctiójuk; parancsoló rendelkezés pedig e tárgyban természetesen nem volt a törvénybe felvehető, mert, hiszen ha a kiürítésről intézkedik a törvény, az csak oly esetekben hajtható végre, amidőn a kilakoltatott egyének elhelyezéséről gondoskodás történhetik, így tehát az életnek közegészségügyi törvényünk eme rendelkezéséből kevés haszna volt.

Gyári munkásaink elhelyezését két törvényünk igyekezett adómentesség engedélyezésével előmozdítani. Már gyáriparunk fejlődésének kezdetleges fokán kimondotta az 1871. évi LI. t.-c., hogy a házadó alól mentesek a gyáros tulajdonát képező olyan munkáslakások, melyeket az ingyen enged át munkásainak. Munkáslakásoknak bérfizetés nélkül való átengedése aránylag ritkább eset és így e rendelkezésnek sem lehetett széleskörű hatása. Ezért a hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907. évi III. t. c. a szóbanforgó adómentességet a vállalat által épí ett, a közegészségügyi követelményeknek megfelelő olyan munkáslakásokra is kiterjesztette, melyekért a munkások bért fizetnek vagy, olyképp, hogy a lakás átengedése ellenében csekélyebb munkabérben részesülnek vagy pedig úgy, hogy bérük egy részét a lakás, bérére, vagy pedig az épület tulajdonának megszerzésére fordítják. Az oly munkáslakások, melyek a munkások részére bérfizetés mellett leendő használatra, vagy azért épülnek, hogy a vételár részletekben való törlesztése mellett a munkások

azokat tulajdonukul megszerezhessek, e törvény értelmében 20 évi adómentességben részesülnek. Az iparfejlesztés körében egyébként a kereskedelemügyi miniszter is igyekezett a munkáslakásépítést előmozdítani és pedig főképpen azáltal, hogy az iparfejlesztés körében engedélyezett államsegélyeknek részben munkáslakások építésére való felhasználását is megengedte.

A magyar állam azonban nemcsak mint törvényhozó, hanem mint munkaadó is igyekezett saját munkásai számára a lakáskérdést megoldani. Elsősorban természetesen a m. kir. államvasutak körében vált ez szükségessé, ahol már 1894-ben megindult a munkáslakásépítés. Ez évben az északi főműhely munkásházai épültek, míg később az Istvántelki műhely, továbbá a IX. kér. rendező pályaudvar és a rákosi rendező pályaudvar mellett építettek munkáslakásokat. 1908-ban az államvasutak gépgyára részére történt lakásépítkezés. Még ugyanez évben fontos törvényjavaslatot szavazott meg az országgyűlés, mely nemcsak az állami, hanem más üzemek munkásai számára is hivatva volt a lakásínséget enyhíteni. E törvény az 1908. évi XXIX. f.-c., mely Kispest község harárában körülbelül 472.000 négyszögölnyi ingatlan megvásárlására hatalmazta fel a pénzügyministert, hogy azon legfeljebb 12 millió korona erejéig munkásházakat építhessen. E törvény alapján jött létre a *Wekerle-telep*, melyen az építkezés már 1909-ben megindult. A telep mindenképpen mintaszerűen épült fel, de csak részben szolgált az igazi munkáslakáskérdés megoldásának, amennyiben a telepen nemcsak munkások, hanem kisebb tisztviselők is nyertek elhelyezést.

Tudjuk, hogy a külföldön egyes városok is igen számbavehető tevékenységet fejtettek, ki a lakáskérdés terén. Hiszen a lakáskérdés helyes mederbe terelése természetszerűen belevágyózik, kivált a nagyobb városok politikájába. *Budapest székesfőváros sem maradt e téren tétlen.* 1883-ban széleskörű lakásprogramot dolgozott ki, mely azonban elsősorban a közegészségügyi törvény előbb említett szakaszának végrehajtására irányult, anélkül, hogy a város feladatának ismerte volna fel a kislakásépítésnek kezébe vételét. Inkább arra törekedett, hogy a magánkezdeményezést a községi adók alól való mentesség engedélyezésével, a városi telkeknek gyári munkáslakások építésére való átengedésével és közhasznú lakásépítő vállalkozások adómentességgel való támogatásával mozdítsa elő a

munkáslakásépítést. Az 1883. évi programból csak kevés valósult meg, mert a vonatkozó közgyűlési határozat csak igen későn nyert jóváhagyást, amidőn az érdeklődés e kérdés iránt némileg megcsappant. Egyébként a ministerium a munkásházak adómentességére vonatkozó részét a határozatnak nem hagyta jóvá. Később és ismételten történtek kísérletek a városi lakáspolitiká fejlesztése iránt, de nagyobb arányokat e tervek megoldása csak akkor nyert, amidőn 1909-ben Bárczy főpolgármester letért arról az elvről, hogy a munkáslakás kérdését csak a magánkezdeményezésnek nyújtandó kedvezményekkel kell előmozdítani és a város maga is hozzálátott a lakásépítéshez. Ez persze nem jelentette a magánkezdeményezés támogatásának megszüntetését, hanem csak azt, hogy az e téren elegendő tevékenységet ki nem fejtő *magán-tevékenység mellé a város építkezései léptek*. Ez újabb tevékenység eredménye volt egyrészt a városi kislakások felépítése, melynek keretében hivatalnokok számára is történtek építkezések, másrészt pedig az 1911-ben megnyílt *népház* és az 1912-ben rendeltetésének átadott *népszálló* felépítése. Az első a népházban való foglalkozás ellenében nyújt szállást, míg a második igen mérsékelt ellenérték mellett biztosít szállást. Mindkettő munkásnegyedben épült, az első az V., a második a VI. kerületben. Egyes vidéki városok, így Pozsony, Hódmezővásárhely és Temesvár is – bár kisebb terjedelemben – igyekeztek a munkások lakáshiányán segíteni.

A lakáskérdés megoldásának harmadik tényezője a nagyobb munkásszámot foglalkoztató *vállalkozók*. E részről sem hiányzott a kezdeményezés, bár az, mint nagyrészt a külföldön is, szerény keretek közt maradt. Már a közegészségügyi törvény kötelezte is erre a vállalkozókat, elrendelvén, hogy olyan helyeken, ahol a munkások másképp nem találnak elhelyezést, a vállalkozó (már t. i. a nagyobb számban munkásokat foglalkoztató vállalkozó) köteles elhelyezésükről gondoskodni. Persze, e rendelkezés nem a városokra, hanem inkább az azoktól távol fekvő ipartelepekre gondol. Főleg a téglagyárak, fűrésztelepek, kisebb malmok stb. adlak munkásaiknak lakást. Az iparfelügyelet is igyekezett a magáét meglenni abban az irányban, hogy a vállalatok is gondoskodjanak munkásaik megfelelő elhelyezéséről. Az iparfelügyelők jelentései évenként beszámolnak ez eredményről. Az iparfelügyelők 1915. évi jelentése

szerint a munkaadók 3258 telepen 24272 munkáscsaládnak adtak lakást. 1688 vállalat hálótermekben helyezte el munkáisait, illetőleg hálólhelyeket bocsátott rendelkezésükre. Az így elhelyezett munkások száma nagyobb volt, mint a rendes lakásban részesülőké; 1915-ben 25.280-t telt ki. Sajnos, a vállalkozók által épített munkáslakások gyakran esnek kifogás alá. Így különösen a téglagyárakban és fűrésztelepeken. Az előbbiekk rossz lakásviszonyai az ipari főfelügyelőséget 1910-ben arra indította, hogy széleskörű vizsgálatot kezdeményezzen. A csupán hálólhelyben részesülő munkások nagy száma nem enged arra következtetni, hogy a munkaadók nagy mértékben karolták volna fel a munkáslakások építésének ügyét.

Ha a munkáslakáskérdés megoldására nálunk mutatkozó törekvéseket és azok eredményeit vizsgáljuk, akkor mindenestre meg kell állapítanunk, hogy *ezen a téren nagyon messze elmaradtunk a külföld mögött*. Anglia és Franciaország már 1850 tájt kezdtek komolyan foglalkozni a munkáslakáskérdéssel és azóta is számos intézkedést tettek e téren. Igyekeztek megfelelő kölcsönök nyújtásával az idevágó építkezéseket támogatni, erősen felkarolták a munkáslakáskérdést közegészségügyi szempontból és az önszegélynek is minden támogatást megadtak. Különösen kiemelkedik az 1899. belga törvény, amely az életbiztosítással egybekapcsolt kölcsönök és egyéb eszközök segítségével hathatósan fellendítette a munkásházak építését. 1894-ben Franciaország is utánozta ezt a példát. Úgy Franciaországban, mint Poroszországban az állam is jelentékeny összegeket fordított a munkásházak építésére. Közhasznú vállalatokat és szövetkezeteket több irányban támogattak e célból.

Nálunk – tudomásom szerint – egyetlen egy szövetkezet, az 1896-ban alakult Munkás Otthon Szövetkezet, valamint egy közhasznú vállalat, a Munkásházépítő Részvénytársaság alakultak, mint magánvállalatok, munkásházak építésére. Az első Budapesten, a második Győrött. A kormány az előbbit a kötelezvények egy részének átvételével, az utóbbit pedig évi segélylyel támpgatta. Nagyobb segélyt eszközölt ki az iparfelügyelő a debreceni munkásházépítő részvénytársaságnak is, mely azonban sajnos csak közvetlenül a háború előtt kezdte meg működését. Magánkezdeményezésünk, mindent összevetve, elégtelennek nyilvánult a lakáskérdés terén és sajnos, városaink tevékenysége

sem hasonlítható az angol és német városok idevágó, gondos tevékenységéhez, az osztrák városok is túlszárnyaltak e téren. Kétségtelen, hogy a háború előtt sem az állam, sem pedig egyéb halóságaink nem szentelték azt a figyelmet ennek a kérdésnek, mint amelyet megérdemelt volna. Csupán közvetlenül a háború előtt irányult nagyobb mértékben arra a figyelem és a habom e téren minden további lépést megakasztott. Nagy részben ennek köszönhetőek azok a nehézségek, melyekkel ezirányban ma szemben állunk.

X. FEJEZET.

A háborút megelőző évek socialpolitikája.

A XX. századba Magyarország már mint oly állam lépett be, amelynek legalább néhány fontos iparágban már számottevő nagyipara volt. Oly ipara, mely a nemzet büszkeségét képezte és amelyről már nehezen lehetett állítani, hogy az a modern socialpolitika terheit el nem bírja. Igaz, hogy a nagyipar kifejlődése egyúttal az ipari érdekképviselőket is megerősítette, melyek a socialpolitikai haladással szemben fokozódó ellenállást fejlettek ki. Mégis a socialpolitikának Nyugateurópában való folytonos térfoglalása, a munkásmozgalom erősödése és a fokozódó közvagyonosodás mellett a socialpolitikai belátásnak hazánkban való térfoglalása, valamint az a belátás, hogy Magyarországnak nem szabad túl messze e téren sem a külföldtől elmaradnia, az ipari socialpolitika kilátásait Magyarországon, kivált a XX. század elején erősen megjavították. Nem volt erre hatás nélkül a mezőgazdasági socialpolitikának következetes kiépítése sem. Ha ennek dacára a XX. század első évtizede Magyarországon nem hozta meg a socialpolitikának azokat a gyümölcseit, amelyekre méltán számítani lehetett volna, ebben legalább is igen nagy része volt annak a politikai küzdelemnek, amely nem sokkal a XX. század beköszöntése után megkezdődött és a parlamenti munkát megnehezítette. Hogy a szándék ipari socialpolitikánk tovább építésére nem hiányzott, azt nemcsak az 1907. évi munkásbiztosítási törvény, hanem azoknak a javaslatoknak a sorozata is mutatja, amelyek éteren a XX. század elejétől a háború kitöréséig készültek.

Nagy haladást hozott a XX. század mindenekelőtt a *gyermekvédelem* terén. Az Országos Gyermekvédő Liga megalakítása és annak működése szépen előkészítette a talajt és már a XIX. század végén az 1898. évi XXI. t. c. kel jelentős lépés történt ezirányban. E törvény ugyanis a hatóság által elhagyottaknak nyilvánított hét éven aluli gyermekek gyógyítási költségeit az állam terhére vette át. Az 1901. évi VIII. t.-c. azután elrendelte az *állami gyermekmenhelyek* felállítását, melyeknek hivatása a talált gyermekek, valamint a hatóság által elhagyottaknak nyilvánított gyermekek ápolása és felnevelése. A törvényhozás nem fukarkodott a szükséges költségekkel és így a menhelyek ügye szép fejlődésnek indult. Messzemenő socialpolitikai felfogás lengi át azokat a törvényeket is, amelyek a fiatalkorúak bíróságát felállítják és a fiatalok bűnösök gondozását igyekeznek előmozdítani. A megtorlás helyett a társadalom hasznos tagjaivá nevelő egészséges socialpolitika gondolata érvényesül bennük. Csak arra nem tudta magát a törvényhozás, sajnos, rászánni, hogy a gyermekmunka kérdését szabályozza. A hiba e téren nem is magában a parlamentben, mint inkább a kormányban volt. Hiszen a képviselőház *Földes Béla* felszólalására 1910. december 10-én határozati javaslatot fogadott el, melyben *utasította a kereskedelemügyi ministert, hogy a gyermekmunka szabályozására mielőbb törvényjavaslatot nyújtson be.* E törvényjavaslat azonban a háború kitöréséig késett és így a határozati javaslat arra a sorsra jutott, melyre a mezőgazdasági munkásbiztosítás és a bányatársládák szabályozására vonatkozólag 1907-ben hozott képviselőházi határozatok. Valami mégis történt a gyermekmunka szabályozása kérdésében és pedig első ízben 1897-ben. A belügyminister ugyanis 1608. eln. szám alatt kelt rendeletével *megtiltotta az iskolaköteles, tehát a 15 éven aluli gyermekeknek a hírlapok utcai árusításában való alkalmazását.* E tilalmat az 1905. évi 71.770. számú belügyministeri rendelet azzal újította meg, hogy a 12-15 éves gyermekek az iskolaév folyamán nem alkalmazhatók az ilyen árusításra. A 12 éven aluliakra tehát a feltétlen lilalom megmaradt, a 12-15 évesekre nézve azonban a szünetidőben az árusítás megengedett.

A XX. század legelejére esik a magyar államnak két socialpolitikai alkotása, melyek mindegyike arról tesz tanú-

ságot, hogy a modern socialpolitika elvei nálunk is kezdtek tért hódítani. Az egyik a kereskedelemügyi ministerium, a székesfőváros és a Budapesti kereskedelmi és iparkamara támogatásával felállított *Budapesti ipari és Kereskedelmi Munkaközvetítő Intézet*. Ez az intézet 1900, március 15-én kezdte meg működését. Eleinte főképp burocraticus vezetésénél fogva nagy nehézségekkel küzdött, nehezen találta meg az utat a már fennálló munkaközvetítés és az érdekeltségek felé. A hatósági munkaközvetítés kiépítése ezzel persze megoldást nem nyert; csak a háború alatt vette igazán kezdetét.

A második fontos socialis alkotás a *Társadalmi Museum* felállítása volt. Már egy évvel a Budapesti Munkaközvetítő Intézet létesítése után történt és voltaképpen a brüsseli és a párisi kiállításokra készült, nagy részben népegészségügyi kiállítás anyagának conserválása adta meg felállítására a lökést. Ebben tehát keletkezése hasonlít a külföld nem egy ily intézményének keletkezéséhez. Midőn azonban a kereskedelemügyi minister körvonalazta a museum feladatkörét, ezt tágan szabta meg és a szorosabb értelemben vett iparegészségügyi kereteken túl valóságos munkásvédelmi gyűjteménynek való kifejlesztését vette célba. Egyúttal széleskörű anyaggyűjtéssel, közte a munkásvédelmi törvényhozás bő anyagának összegyűjtésével és szemmel kísérésével bízta meg. Szűkös anyagi eszközei eleinte nagyon megnehezítették fejlődését, mert fenntartása egészen az állam vállaira hárult, holott a külföld hasonló intézményei nem egyszer találtak oly mecénásokra, akik nagy összeget juttattak hasonló intézményeknek.* Mindamellert lassan-lassan fejlődésnek indult, museális tárgyait szépen gyarapította, az 1911. évi drezdai iparegészségügyi kiállításon szép sikerrel vett részt és propagandistikus működést indított meg, melyben a Társadalmi Museum című kiadványa szépen támogatta.

Hogy a socialpolitika fejlesztésének szükségessége ezidőben Magyarországon is mennyire a levegőben volt, annak legjobb bizonyítéka az a három törvényjavaslat, amely, ha törvényerőre emelkedett volna, egyszerre óriási ugrásokkal vitte volna előre a magyar socialpolitikát. Ezek elseje a már 1901-ben elkészült törvényjavaslat az ipari és kereskedelmi vállalatok-

nál alkalmazott tisztviselők és kereskedősegek szolgálati viszonyainak szabályozásáról, másodika az 1903. évi bányatörvényjavaslat, míg a harmadik az 1908. évi ipartörvénytervezet.

Az első tisztán socialpolitikai javaslat volt, míg a másik kettő a socialpolitika terén is nagy hiányokat volt hivatva pótolni, ámátor mindkettő nem külön a socialpolitikát, hanem a bányászat, illetőleg az ipar és kereskedelem korszerű szabályozását tűzte ki céljául. E korszerű szabályozás azonban, miként erről a két javaslat tanúságot tesz, ezidőben már nem is volt másképp képzelhető, mint hogy a javaslatok egyúttal a munkásügy kérdéseit is felölelik. A *bányatörvény javaslata* e tekintetben különösen súlyos hiányokat volt hivatva pótolni, mert hiszen még mindig az 1854. évi császári nyílt parancs szabályozza a bányászati ügyeket, ez pedig socialpolitikai szempontból természetesen nem felel meg a kor követelményeinek. A bányamunkások ügyével törvényhozásunk e hosszú korszakban egyáltalán nem foglalkozott, azaz hogy az e tárgyban az ipartörvény, valamint a munkásbiztosítási törvények tárgyalása kapcsán elhangzottak törvényalkotási eredményre nem vezettek. Ami e téren történt, az a bányahatóságoknak volt köszönhető, kiknek keze azonban az 1854-iki bányatörvénnyel ezirányban nagyon erősen meg volt kötve.

Az *ipartörvény tervezete* socialpolitikai téren valamivel kisebb mulasztások pótlására volt hivatva, bár mint láttuk, 1884. óta az európai socialpolitika olyan arányokban haladt, hogy e téren is már nagyon nagy volt Magyarország adóssága. Az ipartörvénytervezet socialpolitikai rendelkezésekkel nem is fukarkodott és a törvényes munkásvédelem kiépítésén kívül a strikekérdést, az egyeztetés és békeltetés ügyét, sőt a szakszerveetek ügyét is szabályozni akarta. Felölelte az iparfelügyelet továbbfejlesztését, a hatósági munkaközvetítés kiépítését, sőt még a munkáskamarák felállítására is kiterjeszkedett.

Sajnos, sem a bányatörvényjavaslatból, sem pedig az ipartörvény revisiójából nem lett semmi. A parlamenti helyzet nehézségei, de meg az az ellenállás is, amelyet az érdekeltségek e javaslatokkal szemben kifejtettek, meggátolták azok törvényerőre emelkedését. Különösen az ipartörvénytervezet socialpolitikai rendelkezései egyébként nemcsak vállalkozói körökben találtak ellenzésre, hanem azok egy része

ellen, kivált a kizárólagos hatósági munkaközvetítés és a strikeszabályozás ellen a munkások is élesen állást foglaltak. Persze e törvényjavaslatok socialpolitikai rendelkezései megfeneklésének az is volt az okozója, hogy mindkét tervezet kódexszerűleg óriási területet ölelt fel, a bányatörvény a bányászat, az ipartörvény az ipar és kereskedelem kérdéseinek majdnem teljes complexumát magában foglalta és így annyi támadási felületet teremtett, hogy az amúgy is bizonytalan politikai helyzetben a kísérlet eredménytelenségét előre is lehetett látni. Talán több szerencséje lett volna a kormánynak, legalább a socialpolitikai rendelkezések terén, ha azokat külön-külön hozta volna a parlament elé. Ezt később fel is ismerték és *Matlekovits* Sándor elnöklete alatt bizottságot alakítottak, melynek feladata volt az ipari socialpolitika egyes kérdéseinek külön törvényjavaslatok alakjában való feldolgozása. A vasárnapi *munkaszünetről* és az ipari *bíróságokról* szóló *törvényjavaslatok* emez intézkedésnek voltak eredményei, de parlamenti tárgyalás alá a politikai helyzet alakulása folytán már nem kerülhettek. A kereskedelmi alkalmazottakról szóló törvény sem került a parlament elé.

Mégis úgy a bányászat, mint az ipar terén nem állott meg a socialpolitika. Ha nem is oly nagy alkotásokban nyilvánultak meg eredményei, amilyeneket a bányatörvényjavaslat és az ipartörvénytervezet tartalmaztak, még sem tagadható a haladás e téren.

A bányászat terén jelentős lépést jelent az az erőfeszítés, amelyet a pénzügyministerium, mint legfőbb bányahatóság, ezidőben a *truckkérdés* szabályozására tett. 1901-ben 924. számú rendeletével utasította a bányahatóságokat, hogy ellenőrizzék hatályosan a *bányavállalatok által munkásaik részére felállított boltokat*. Sőt e rendeletben arra is utasította a bányahatóságokat, hogy igyekezzenek az ily boltoknak fogyasztási szövetkezetekké való átalakítását, vagy legalább is azok olyan átszervezését előmozdítani, mely a munkásoknak lehetővé teszi az üzletvitel ellenőrzését. A következő évben a pénzügyminister már arra utasította a bányahatóságokat, szorítsák a bányavállalatokat arra, hogy az ily üzletek számára üzletszabályzatot dolgozzanak ki, melybe azt a rendelkezést is fel kell venni, hogy a munkásoknak, amennyiben az üzletvitel által magukat bármennyire károsítva érzik, jogukban áll orvoslásért a bányá-

hatósághoz fordulni. Egyúttal az ily üzletek mérlegének a bányahatósághoz beterjesztését is elrendelte. Kimondja e rendelet azt is, hogy az ily üzletekben mást, mint élelmiszereket és szükséges ruhaneműeket nem szabad árusítani, különösen pedig tilos fényűzési cikkeket tartani, amelyek a munkásokat indokolatlan költségre vezetik. Az iránt is intézkedés történt, hogy az ily üzletek csakis bányaalalmazottak és munkások számára árusíthatnak és hogy az árusításnak üzleti nyereség nélkül kell történni. Eltiltja a rendelet azt is, hogy bármi módon kényszer gyakoroltassék a munkásokra abban az irányban, hogy hol kívánják szükségleteiket fedezni.

Az 1903. évi 51.850. számú pénzügyministeri rendelet a *bérlevonások* kérdését szabályozza és elrendeli azt, hogy a munkarendekben panaszjogot kell biztosítani a munkások számára arra az esetre, ha a bérlevonások által magukat meg rövidítve hiszik. Tíz évvel később 1913-ban az 56.135. számú pénzügyministeri rendelet arra is utasította a bányahatóságokat, hogy szigorúan ügyeljenek, nehogy a bérlevonások a munkaadó gazdagodására vezessenek. Kétségtelen socialpolitikai érzék diktálta e rendelkezéseket, mert a bányászat terén a truck oly természetes és oly súlyos baj, mely a munkások helyzetén nagyon sokat ront. Sajnos, a bérlevonások kérdése terén túl óvatossá kell mondanunk a felemlített rendelkezéseket, mert a külföldön e téren már más szellemű intézkedések érvényesültek. A csilletörlés a bányamunkások elégedetlenségének egyik főtényezője és nagyon sokat járult a munkaadó és munkás közötti viszony elmérgesítéséhez. Ha a munkások közreműködése nélkül történik, ki nem írtható belőlük az az érzés, hogy jogtalanul rövidülnek meg. Ezért Anglia már 1894. óta elrendelte azt, hogy a munkásoknak is közreműködés biztosítandó a hiányos munkateljesítmény folytán való levonásoknál. Az iránt is elmulasztotta a pénzügyministerium intézkedni, hogy a munkásoknak átengedett különböző anyagok (melyek között a robbantószerkezt játszanak nagy szerepet) milyen árban számíthatók fel a munkásoknak.*

Az ipar terén az ipartörvénytervezet megfeneklése után önálló socialpolitikai törvényalkotás a háborúig nem jött létre.

* Igen helyesen utal erre dr Szöke Imre *Bányajog*. Budapest, 1915 1. 336 old E munka a bányahatóságok socialpolitikai rendelkezéseit általában behatóan ismerteti.

Közelebbről ez időből az iparfejlesztési törvény érinti a socialpolitikát egyrészt a munkáslakásokra vonatkozó, másrészt pedig a *közszállításokat* érintő rendelkezéseinél fogva. Az utóbbiak munkásvédelmi szempontjait a törvény ugyan nem szabályozza, de az 1907. évi 55.800, illetőleg 83.000 sz. kereskedelemügyi .ministeri rendeletek érvényre juttatták. Már az 1887. évi 38.782. sz. közmunka- és közlekedésügyi ministeri rendelet a vasútépítésekre vonatkozólag a szállítókkal, illetőleg vállalkozókkal szemben munkásvédelmi kikötéseket állapított meg (főképp a munkások élete és testi épsége védelme, valamint az akkor még nem kötelező betegsegélyezés és baleseti kárpótlás szempontjából). Az 1907. évi említett rendeletek szerint a szállítási feltételekbe munkásvédelmi kikötések is felveendők. A szállítások odaítélésénél nem vehetők figyelembe azok az ajánlatok, melyek a collectiv szerződésekben megállapított munkaidőnél hosszabb ideig dolgoztató, vagy az ott megállapítottnál kisebb bért fizető vállalkozóktól származnak. Ezzel tehát az ú. n. *méltányos bérek záradéka jutott érvényre*. A rabmunkával dolgozó vállalatok ajánlatai is kizáratnak. Figyelmen kívül hagyandók az oly vállalkozók ajánlatai is, kik a munkásbiztosításból származó kötelezettségüknek nem szoktak eleget tenni.

Abban, hogy ez időben önálló munkásvédelmi törvények (a munkásbiztosítást kivéve) az ipar terén nem alkottattak, nagy része van annak, hogy ez az a korszak, amidőn a *nemzetközi munkásvédelem* nekilendült és e mozgalomban Magyarország is kezdettől fogva részt vett. Ez tette lehetővé a kormánynak azután *annak az álláspontnak az elfoglalását, hogy a nemzetközi munkásvédelem kereteiben való elhelyezkedés az igazi egészséges socialpolitika, mert az nem sérti az ipar érdekeit, minthogy a versenyviszonyok kiegyenlítő-dését hozza magával*.

Amidőn a XX. század elején a munkásvédelmi törekvések nemzetközi alapra terelődése a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének kereteiben helyezkedett el, e mozgalomba Magyarország is csakhamar belépett. E szervezet ugyan nem volt a mai nemzetközi munkaügyi szervezethez hasonlóan kiépített hivatalos szervezet, de a kormányok kiküldötteik által mégis részt vettek tárgyalásaiban, tudomást szereztek az ott megnyilvánult óhajtásokról és előkészületben levő javaslatokról. Miképp a magyar kormány részt vett az 1890. évi

berlini konferencián, úgy nem mulasztotta el magát a Törvényes Munkásvédelem Nerrfeetközi Egyesületének összejövetelein képviseltetni. Képviselője, *Gaal Jenő* e nemzetközi egyesület állandó bizottságának is tagja volt.* Mint tudjuk, a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének törekvései az első gyümölcsöket már 1906-ban megteremték, amidőn Bernben két nemzetközi egyezmény jött létre. Az első a fehér (sárga) phosphornak a gyufagyártásban való felhasználását tiltotta el, a második a nők éjjeli munkájának tilalmát mondotta ki.

Magyarország az első egyezménynyel, a phosphoregyezménynyel szemben eleinte idegenkedést mutatott, mert féltette gyújtóiparunkat. A második egyezményhez, a nők éjjeli munkáját tilalmazó nemzetközi megegyezéshez azonban kezdettől fogva hozzájárult és azt az 1908. évi LIII. t.-c.-ben be is cikkelyezte.

A fehér vagy sárga phosphorral való gyufagyártás tudvalevőleg a phosphornecrosisnak, a legborzalmasabb ipari betegségnek a forrása. Sokat kísérleteztek abban az irányban, hogyan lehetne a gyufák előállítását úgy berendezni, hogy e szörnyű betegséget kiküszöböljék. A gyártás folyamán teendő elővigyázati intézkedések megszabásával azonban ez nem sikerült, sőt még a bajnak kisebb mértékre való szorítása is alig volt elérhető. Ez Dániát már 1873-ban, Finnországot, Hollandiát és Svájcot 1898-ban, Németországot pedig 1903-ban arra a döntő lépésre vezette, hogy a fehér vagy sárga phosphorral való gyufagyártást egyáltalában eltiltották. Magyarország sem maradt e téren tétlen, mit legjobban bizonyít az, hogy a belügyminister már 1869-ben 5089. szám alatt rendeletet bocsátott ki, melyben megállapította azokat az elővigyázati intézkedéseket, amelyeket a phosphoros gyufák gyártásánál figyelembe kell venni. 1898-ban 24.929. szám alatt kelt rendelettel újból és behatóbban szabályozta a belügyminister e kérdést. Magyarországon is bebizonyosodott azonban, hogy ezen az úton nemcsak kiirtani, de csökkenteni is alig sikerült a phosphornecrosist. Az 1901. évi V. t.-c, indokolása szerint az 1900-1907. évig előfordult phosphornecrosis megbetegedéseket 250-300 esetre kell tenni.** Ehhez járult az, hogy

* V. ö. *Gaal Jenő* jelentéseit e tanácskozásokról. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének 2., 10. 16. és 21. sz. kiadványai.

** L. e kérdéstről *Friedrich Vilmos*: A phosphor okozta megbetegedések különös tekintettel a magyarországi gyufagyártási viszonyokra. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének 4. sz. kiadványa. Budapest, 1908.

a gyufagyártásban alkalmazott munkásoknak több mint a fele női munkás és a fiatalkorú munkások hányada is igen magas volt. Úgy a gyárosok, mint a munkások csak igen kis mértékben alkalmazkodtak az előírt rendszabályokhoz. Ha Magyarország mégis habozott a phosphoregyezményhez való csatlakozással szemben, ez elsősorban arra volt visszavezethető, hogy eleinte Ausztria sem akart az egyezményhez csatlakozni. Késleltette a csatlakozást az is, hogy azok az államok, amelyekben a phosphortilalom még nem állott érvényben, Japán hatalmas gyufaiparára való tekintettel azt kívánták, hogy Japán is vonassék be az egyezménybe, mi azonban nem sikerült. Ausztria azonban 1909-ben mégis bevezette a phosphortilalmat és ezzel Magyarország részére a legnagyobb akadály elhárult, mert Ausztria, miként egyébként az egyezmény is kívánta, nemcsak a gyártást, hanem a forgalombahozatalt is megtiltotta és így Magyarország amúgy is elvesztette a phosphoros gyufák számára az osztrák piacot. Igaz, hogy a Balkán felé még mindig lehetséges lett volna az ily gyufák exportálása, azonban Magyarország 1910-ben mégis rászánta magát az egyezményhez való csatlakozásra. Ennek eredménye lett az 1911. évi V. t.-c., mely *a fehér (sárga) phosphornak a gyufagyártásban való eltiltásával* nemcsak a legborzalmasabb ipari betegség megszüntetése által vált nagyjelentőségűvé, hanem azzal is, hogy a kereskedelemügyi miniszternek az ipari mérgek veszélyeinek elhárítása végett továbbmenő felhatalmazást is adott. Nevezetesen 2. §-ában felhatalmazta, hogy a fehér vagy sárga phosphoron kívül más egyéb egészségi vagy biztonsági szempontból veszélyes összetételű gyújtóanyagoknak és máznak gyújtóárú iparszerű előállítására való felhasználását és ily anyagokkal készült gyújtóárúk behozatalát eltilthassa. E törvénnyel Magyarország legalább egy irányban pótolta azt a nagy mulasztását, amelyet a veszélyes iparágak szabályozásának terén oly hosszú időn keresztül elkövetett.

Az iparban alkalmazott nők éjjeli munkájának tilalmazásához Magyarország kezdettől fogva feltétel nélkül hozzájárult és már 1908-ban az 1908. évi LIII. t.-c. alakjában törvénybe „iktatta e tilalmat. Ezzel azonban a kérdés nem volt elintézve, mert az egyezmény még csak a keretet adta meg és bizonyos korlátozásokkal a nemzeti törvényhozásokra bízta mindenekelőtt a törvény érvényességi körének, illetőleg annak

meghatározását, hogy mit kell ipari vállalat alatt érteni. Az egyezmény szerint mindenesetre az ipar alá kell foglalni a bányákat és kőbányákat, valamint az anyaggyártással és feldolgozással foglalkozó iparnemeket. Az 1911. évi XIX. t.-c. elég tág érvényt biztosított a tilalomnak, midőn a nyersanyagok, fél- vagy egész gyártmányok feldolgozását, átalakítását vagy megmunkálását, a bányászatot és kohászatot, az állami egyedárúsággal kapcsolatos gyártási és javítási műhelyeket, valamint az összes építési vállalatokat is a tilalom alá vonta, kivételnek csupán a mezőgazdaságot, a csak családtagokat foglalkoztató üzemeket, a vendéglőket és kávéházakat, valamint a közlekedés forgalmi üzemét hagyta meg. A törvény szabályozta a tilalom végrehajtásának egyéb módozatait is, valamint gondoskodott a szükséges büntető sanctióról. Az 1911. évi XIX. t.-c. nagy jelentősége abban áll, hogy socialpolitikai törvényhozásunk ezzel ismét egy adósságot törlesztett, amely már a 90-es évek óta terhelt, mert a nyugati államok nagy része már akkor rátért a nők éjjeli munkájának tilalmazására. Az 1911. évi törvény indokolása őszintén meg is mondja: „Szükséges volt, hogy az egyezményhez hazánk is csatlakozzék, mert az iparban foglalkoztatott gyermek- és nőmunkások védelmére hazánkban eddig jóformán semmi sem történt”. Csak az a baj, hogy a fiatalok férfimunkások nem látták a törvénynek hasznát és e téren is – mint láttuk – az ipartörvényben nyújtott védelem elégtelen. Hogy Magyarország őszintén csatlakozott a nemzetközi munkásvédelmi mozgalomhoz, bizonyítja az is, hogy amidőn 1913-ban két újabb nemzetközi egyezmény volt előkészületben, melyek elseje az éjjeli munka tilalmának a fiatalok munkásokra való kiterjesztését, másodika pedig a fiatalok és a nők maximális munkaidejének 10 órában való megállapításban vette célba. Magyarország e javaslatokhoz is csatlakozott, csupán arra törekedvén, hogy e tilalom, illetőleg maximálás ne a 18, hanem csak a 16. évig terjedjen. Ha az 1914-ben kitört világháború meg nem akadályozta volna e két egyezmény tető alá jutását, akkor Magyarország egy újabb jelentős lépést tett volna a törvényes munkásvédelem kiépítésében és később bár, de mégis eljutott volna legalább a socialpolitika legelemibb követelményeiben, a fiatalok és női munkások munkafeltételei szabályozásában arra a színvonalra, amely Nyugateurópában már általános volt. Sajnos, a világháború

megakadályozta az 1914 őszi tervezett diplomáciai konferencia összejövetelét és így az azzal tervezett fontos lépések megtételét.

Nemzetközi kihatásúak voltak azok a lépések is, amelyek a *munkásbiztosítással* kapcsolatban történtek. Az 1907. évi XIX. t.-c. 5. §-a felhatalmazta a kereskedelemügyi ministert arra, hogy a balesetbiztosítási kötelezettséget viszonyosság feltétele mellett, oly államok alattvalóival szemben azonban, melyekben a balesetbiztosítás nincsen szabályozva, viszonyosság nélkül is kiterjeszthesse idegen államok alattvalóira. A betegségleyezési kötelezettség a „törvény értelmében a Magyarországon dolgozó idegen munkásokra is kiterjed. A balesetbiztosítás kiterjesztésére nyert felhatalmazással a kereskedelemügyi miniszter már 1908-ban élt. Kiterjesztette ugyanis a balesetbiztosítási kötelezettséget a Magyarországon élő román, szerb és bolgár munkásokra; 1911-ben hasonló rendelkezést bocsátott ki a török és montenegrói illetőségű munkásokra vonatkozólag is. E rendelkezések célja az volt, hogy a vállalkozók ne terebesenek a balesetbiztosítás terheitől való szabadulás iránti törekvésükben arra, hogy a magyar honosságú munkásokkal szemben az idegen honosságúakat előnyben részesítsék. 1911-ben a viszonyosság alapján is történt lépés. Nevezetesen Olaszország viszonyossági szerződés megkötését kezdeményezte a balesetbiztosítás kérdésében. Magyarország e kezdeményezést rokonszenvvel fogadta és már 1909. őszén az egyezményt aláírta. Becikkelyezése az 1911. évi XII. t.-c.-ben történt. Mint arra az őszinte törekvésre jellemző tény, hogy a munkásvédelem nemzetközi alapon fejlesztessék tovább, ki kell emelnünk a törvény indokolásának következő mondatát: „Jóllehet, a magyar kormány tisztában volt azzal, hogy ezen egyezmény megkötésével Magyarországnak áldozatot kell hoznia Olaszország érdekében, mégis készséggel vállalta ezt azon nagy cél érdekében, melyet a munkások védelme képvisel, áthatva egyúttal attól a tudattól, hogy csak a munkáskérdésnek nemzetközi szabályozása biztosíthatja hatékonyan a munka védelmét”. Itt említhetjük meg azt is, hogy 1917-ben az orosz lengyelországi, 1918-ban pedig az oroszországi alattvalókra is kiterjesztett a balesetbiztosítási kötelezettség.

A háború előtt a magyar socialpolitika annyira a nemzetközi munkásvédelem kifejlődésére helyezte át súlypontját, hogy a socialpolitikai jelszavaktól erősen visszhangzóit emez

évek csak két, a nemzetközi munkásvédelemtől különálló törvényt alkottak meg. Az első az üzleti záróra rendezését honosítja meg, a másik a vasúti rendtartást, a vasutasok szolgálati pragmaticáját iktatta törvénybe.

Az *üzleti záróra* kérdését az 1913. évi XXXVI. t.-c. rendezi. E törvény közvetlen előidézője az a mozgalom volt, amely a kereskedelmi alkalmazottak körében egyre nagyobb arányokat öltött. Ez általában a kereskedelmi alkalmazottak munkaviszonyának modern szabályozására irányult, mely kérdéscomplexumból azután a kereskedelemügyi kormány az üzleti záróráról szóló óhajtatást ragadta ki, mint legelőször megvalósíthatót, minthogy a kereskedők részéről is a legkevesebb ellenállásra talált. A *záróra* szabályozása közvetve szabályozása a versenyviszonyoknak is és helyesen mondja a törvény indokolása, hogy a túl hosszú árusítási idő, mely a záróra egységes és kötelező szabályozása híjján kifejlődik, nem valamely üzleti érdeknek, hanem az egészségtelen versenyviszonyoknak az eredménye. Különösen a fővárosban a kereskedők maguk igyekeztek egységes megállapodást létesíteni a záróra vonatkozáslag. Viszont socialpolitikai szempontból is valóban nagy jelentősége van e törvénynek, mert a kereskedősegédek munkaidejének szabályozását vonja maga után.

Maga a törvény közvetlenül csak a székesfővárosban, Újpesten, Rákospalotán, Erzsébetfalván, Kispesten és Pest-szentlőrincen állapítja meg este 8 órában a zárórát és azt is megszabja, hogy reggel 6 óra előtt az üzleteket kinyitni nem szabad. Miként a vasárnapi munkaszüneti törvény végrehajtása kapcsán kifejlődött, úgy itt is az élelmiszereket vagy az állami egyedárúsítási cikkeket árusító üzletek különleges elbánásban részesülnek, amennyiben azok már reggel 5 órakor kinyithatók és este $\frac{1}{2}$ 9 óráig tarthatók nyitva. A cukorkát stb., valamint szesznélküli üdítő italokat árusító üzletek még ezen túl is különleges elbánást élveznek, amennyiben éjjel 1 óráig szabad árusítaniok. A kereskedelemügyi minister a fő- és szék-várossal szomszédos más községekre is kiterjesztheti a fenti intézkedéseket. A törvény arra is módot nyújt, hogy az üzletek nyitvatartását a kereskedelemügyi minister a kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után a székesfővárosban és környékén tovább is megszoríthassa és a nyílt árusítási üzleteknek este 7 órától reggel 8 óráig, a túlnyomólag élelmi- vagy

egyedárúsági cikkeket árusító üzleteknek pedig este 8 órától reggel 6 óráig zárvatartását elrendelhesse. De leltározásnál, az üzlet berendezésénél vagy átköltözésénél, gyorsan romló árúk megóvása érdekében, vagy más kényszerítő okokból, sőt munkatorlódás esetén is legfeljebb évenként 12 napon keresztül kivételesen az alkalmazottak a zárvatartás ideje alatt is foglalkoztathatók. A munkaadó azonban ez esetben is 24 óránként egyhuzamban legalább 10 órai pihenőt köteles az alkalmazottaknak engedni. A székesfőváros tanácsa, illetőleg az elsőfokú iparhatóság egyes üzletágakra megengedheti évenként 30 napon keresztül az üzleteknek esti 9 óráig való nyitvatartását.

A székesfővároson és környéken kívül fekvő üzleteket illetőleg közvetlenül nem rendelkezik a törvény, de felhatalmazza a törvényhatóságú és rendezett tanácsú városok tanácsát, nagy- és kisközségekre vonatkozólag pedig a vármegyei törvényhatóságokat, hogy az illetékes kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után szabályrendeletileg rendezhessék területükön az üzleti záróra kérdését. E szabályzatok a kereskedelemügyi minister jóváhagyására szorulnak. E rendelkezés nem maradt hatástalan, így éppen mostanában történt (1923. április 18-án), hogy a kereskedelemügyi minister Eger városának idevágó szabályrendeletét jóváhagyta. Miként a vasárnapi munkaszüneti törvény, úgy záróratörvényünk is abban a hibában szenved, hogy a kizárólagos dohányárudákra vonatkozólag különleges intézkedéseket tesz lehetővé, ez intézkedési jogot a pénzügyministerre ruházva.

Záróratörvényünkkel nem túlságosan késlünk el, mert e kérdést általánosabban Nyugateurópában is csak a XX. században kezdték szabályozni és Ausztria is csak három évvel előzött meg bennünket. A szabályozás iránya sem tér el túlságosan a külföldi szabályozástól, amennyiben a szabályozásnak, miként nálunk a vidékre vonatkozólag történt, az autonóm hatáskörbe való utalása a külföldi törvényekben sem idegen, így p. o. Norvégia is ezen az alapon szabályozta az üzleti záróra kérdését, még pedig ugyanabban az évben, melyben a vonatkozó magyar törvény létrejött. Igaz, hogy a norvég törvény csak a szabályozás mikéntjét bizza az önkormányzatra, de kimondja, hogy városokban és nagyközségekben e szabályozás kötelező. Persze az eredmény is kielégítőbb volt, mert 1921-ben már az összes városokban és 273 nagy-

községben érvényben volt a szabályrendeletileg megállapított záróra.*

Az üzleti záróránál sokkal kényesebb kérdést szabályozott a *vasúti rendtartásról* szóló 1914. évi XVII. t.-c. E törvény némi párhuzamot mutat a mezőgazdasági munkások viszonyát szabályozó 1898. évi II. t.-c.-kel. A kérdés törvényes szabályozásának kiindulási pontját ugyanis az 1904. évi vasutas strike szolgáltatta. Nyilvánvalóvá vált ekkor, hogy a strikekérdést a vasutak terén szabályozni kell. Miként azonban a mezőgazdasági munkások jogviszonyának szabályozásánál belátta a törvényhozás azt, hogy ott, ahol a strike-ot el kell tiltani, ott nem lehet beérni tisztán represszív intézkedésekkel, hanem az alkalmazottaknak valamit nyújtani is kell socialpolitikai szempontból, ugyanerre az álláspontra helyezkedett a vasutasok kérdésében is. Ennek következménye volt a vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvényjavaslatnak 1907-ben való benyújtása, melylyel kapcsolatban – előnyökhöz is óhajtván juttatni a vasutasokat – egyúttal a vasutasok fizetésének rendezése tárgyában is nyújtatott be törvényjavaslat. 1907-ben azonban a horvát képviselők obstructiója folytán nem lehetett a törvényt tető alá juttatni. Erre csak 1914-ben került a sor, amikor az 1907-ben annyi nehézséget okozó nyelvi kérdést kikapcsolták. A később törvénybe iktatott rendelkezéseket már magában foglaló üzleti rendtartást azonban az 1907. évi XLIX. t. c. alapján már ez évben életbeléptették rendeletileg.

Az 1914. évi XVII. t.-c. számos socialpolitikai rendelkezést tartalmaz. Mindenekelőtt a 14. évben állapítja meg a korhatárt, melylyel a vasúti vállalatok műhelyeibe tanoncul, valamint a forgalmi, pályafenntartási és a szeriári szolgálathoz kiképzés végett fiatakorúakat fel lehet venni. Sőt, amit az iparnál addig még nem lehetett keresztülvinni, iskolai képzettséget, is ír elő és pedig a tanoncoknál az írni-olvasni ludasban, valamint a számtan műveleteiben való jártasságban, a forgalmi és pályafenntartási és szertári szolgálatban pedig a középiskola 4. osztályának elvégzését követeli. Sajnos, azonban a 18. évnél fiatalabb egyének felvételét a törvény nemcsak kiképzés céljaira, hanem kisegítésül is megengedi, tehát olcsó munkaerő biztosítása végett is. Egyébként szabályul a 18. életév betöltését állítja fel.

* V. ö. Soziale Praxis XXX. évf. (192?.) 897. old.

A törvény igyekszik az alkalmazottak jogait körülírni. Magának a munkában eltölthető időnek a szabályozását a rendeleti útra tereli, de kimondja azt az elvet, hogy a munkaidőnek a pihenőidővel átlagban egyenlőnek kell lennie és ez átlag kiszámításánál egy hónapnál hosszabb időt nem szabad alapul venni. Munkatorlódás és rendkívüli viszonyok között az alkalmazott azonban külön díjazás nélkül is tartozik a rendes munkaidőn túl szolgálatot teljesíteni. Azt is kimondja a vasúti rendtartás, hogy a szolgálatot felváltás nélkül csak akkor lehet megengedni, ha a szolgálat egy részében csak jelenlétre vagy készenlétre szorítkozik és egyhuzamban legalább 6 órai pihenőidőt enged. Ily szolgálat mellett is kéthetenként 24 órai teljes pihenőidőt kell adni. A rendes szabadságidő, továbbá a mozdony- és vonatkísérő személyzetnél a szolgálat átadására és átvételére, valamint a szolgálat helyére és onnan hazajutáshoz szükséges időt nem szabad a pihenőidőbe beszámítani akkor, ha az alkalmazott nem lakhatik szolgálati helye közelében.

A törvény a vasutasoknak szabadságidőt is biztosít. Kimondja azt is, hogy az összes levonások havonként az illetmények 50%-át meg nem haladhatják. Igyekszik a vasutasok politikai jogait is biztosítani és kimondja, hogy az alkalmazottakat beleegyezésük nélkül csak szolgálati érdekből, vagy a fegyelmi bíróság jogerős határozata alapján szabad áthelyezni.

Legnagyobb nehézségeket a vasutasok szolgálati viszonyának az a két pontja okozott, melynek szabályozása mindenképpen a legkényesebb. Ezek egyike a *strikekérdés*, másika pedig a *coalitioszabadság* kérdés. Törvényünk e kérdéseket mindenekelőtt azzal igyekszik megoldani, hogy büntetőjogi szempontból köztisztviselőnek minősíti a vasutasokat. Már ezáltal a munkabeszüntetés ama szigorú rendelkezések alá esik, melyeket a köztisztviselőkre vonatkozólag büntető törvénykönyvünk 480. és 481. szakaszai tartalmaznak. De a törvény még ezen túlmenően is, mint fegyelmi vétséget is megállapítja S tömeges munkabeszüntetést. A törvény 33. §-ának 11. pontja a tömeges munkabeszüntetésben való részvételt, a szolgálatnak tömegesen jelentkező lanyha teljesítését abból a célból, hogy a forradalom megnehezíttessék vagy megakasztassék (a *passiv resistentia*), úgyszintén az ezekre irányuló bujtogatást vagy összebeszélést a fegyelmi büntetéssel büntetendő szolgálati vétségek közé sorolja. E vétségeket, mint súlyosabb jellegű

vétségekéi constiuálja meg, amennyiben azokat elvonja a rendes fegyelmi bíróságok hatásköréből, melyek közül pedig az elsőfokú fegyelmi bíróság paritásos alapon felerészben a vasútigazgatóság által kinevezett, felerészben pedig a fegyelmi bíróság alá tartozó alkalmazottak által saját körükből titkosan választott tagokból alakult. A strike és sabotage esetében azonban nem ez a bíróság, hanem a vasútigazgatóság, mint kivételes fegyelmi bíróság ítélkezik és fegyelmi büntetésképpen azonnal beálló hatálylyal való elbocsátást mondhat ki. Igaz, hogy a fellebbezést, de persze csak birtokon kívül, megengedi a törvény, amikor a vasúti és hajózási főfelügyelőség vezetése alatt alakuló fegyelmi bíróság doni végérvényesen. A törvény azt is kimondja, hogy azokat az alkalmazottakat, akiket strike vagy sabotage kapcsán mint felbujtókat, izgatókat, vagy szervező bizottsági tagokat bocsátottak el, nem szabad többé egyáltalában a vasutak szolgálatába visszafogadni.

Az 1914. évi XVII. t.-c. tárgyalása alkalmával egyes képviselők, valamint a socialdemokraták úgy állították be e rendelkezéseket, mint hogyha csupán Magyarország alkalmazna ily súlyos rendszabályokat a vasúti strikekal szemben. E beállítás egészen téves. Igaz, hogy nem állnak fenn minden országban a vasúti strikeot különlegesen tilalmazó rendelkezések, mégis alig van európai állam, melyben vagy a strikekal kapcsolatos erőszakosságokat tilalmazó büntetőjogi rendelkezések nem volnának avasúti strikekal szemben alkalmazhatók, vagy külön büntető rendszabályok, vagy a vasúti strikekal szemben más védekezési eszközök a kormánynak rendelkezésére nem állanának – így Angliában az 1875. évi Properly and Conspiracy Act alkalmazható ily esetben, míg Hollandia (1903.), Olaszország (1905.), az Ausztráliai Commonwealth (1904.) és Oroszország (1905.) szigorú rendelkezéseket léptettek életbe a vasúti strike ellen. Franciaországban és Németországban egyenesen a vasúti strikeot tilalmazó intézkedések nincsenek ugyan, de az előbbiben a képviselőház 1905. november 17-én helyeselte a kormány amaz álláspontját, mely szerint a coalitio és ezzel a strikejogot is az állami üzemek csak oly alkalmazottai részére lehet fennállónak tekinteni, kiknek munkabeszüntetése nem ellenkezik az állam tekintélyével és a közérdekkel. Az egyébként csak eléggé demokratikus Svájc is 1907. évi véderőtörvényével eszközt adott – még pedig nemcsak mozgósítás esetére – a

kormány kezébe a vasúti strikekal szemben, lehetővé téve a vasúti szolgálatnak katonai közegekkel való ellátását.*

Már az 1907. évi javaslat tárgyalása alkalmával a bizottsági előadó joggal mutatott tehát rá az olasz és a hollandiai szigorú rendelkezésekre, míg 1914-ben *Szterényi József* is joggal utalhatott *Rouvier* és *Briand* francia, valamint Büddé porosz ministerek idevágó és a postai vagy vasúti strikeot megengedhetetlennek jelző nyilatkozataira.** *Szterényi* államtitkár ez alkalommal kilátásba helyezte azonban, hogy pártatlan fórumot fog a vasutasok panaszainak elintézésére a minister felállítani. *Batthyány Tivadar* is ehhez hasonló megoldást kívánt. Vasúti pragmaticáinknak a strikera vonatkozó rendelkezései a külföldi törvényhozás távlatába állítva tehát kevésbé térnek el a külföldi jogállapottól. Talán lehetett volna a műhelyszemélyzetre nézve enyhébb rendelkezéseket felállítani, mint a forgalmi személyzet számára, bár nem egészen alaptalan volt *Szterényi* válasza ez óhajásra, midőn azt mondta, hogy a műhelyi személyzet is megakaszthatja a forgalmat. De határozatlan visszamaradt *idevágó törvényhozásunk a strikemegelőzés (egyeztetés és békéltetés), valamint a vitás kérdések eldöntése körül*. Igaz, hogy a háború előtt inkább csak Európán kívül, Kanadában és Ausztráliában volt a békéltetés a vasúti munkavíták terén kötelezően kiépítve, sőt Ausztráliában kötelező döntőbírótság is van. Kanadában és Spanyolországban az egyeztetési eljárást illetőleg bizonyos idő letelte után a strike is meg van engedve. Az Egyesült-Államokban óvatosabban kezelik e kérdést. Már 1888-ban állítottak fel ugyan döntőbíróságokat az államközi forgalom számára, de igénybevételük a felek tetszésétől függ. 1898-ban és 1913-ban a békéltetést vezették be, ugyancsak facultativ alapon és az 1920. évi Transportation Act e kísérleteket továbbfejlesztette.* Az egyeztetési eljárás és pártatlan döntőbírótság biztosítása mindenesetre jogos kívánások akkor, amidőn a vasutasokat oly jogtól kell megfosztani,

* Érdekes összeállítás található e kérdéstről a következő cikkben: *Rohling*: Ausländische Gesetze und Verordnungen zur Bekämpfung von Ausländern und zur Schlichtung von Arbeitsstreitigkeiten im Eisenbahnbetriebe. Archiv für Eisenbahnwesen. XXXI. évf. (1908) 1043-1113. old.

** Hivatkozhatott volna *Roosvelt* elnök 1907. évi dec. 3-án az Egyesült-Államok kongresszusához intézett üzenetére is, melyben a vasúti viták kötelező megvizsgálását jelezte kívánatosnak (Bull. d. Int. Arbeitsamtes VI. 521. old.) *Wilson* elnök törekvése is erre irányult.

melyet a többi munkások élveznek. Persze ez sokkal szűk” ségesebb ott, ahol magánvasúti rendszer áll fenn és így magántársaságokról van szó. De államvasúti rendszer mellett is legalább a műhelymunkásokra vonatkozólag egyeztető bizottságok és esetleg döntőbíróóságok alakítása indokoltnak látszik.

Annál is inkább jogosultnak látszik e megoldási mód, mert a vasutasoknak teljes coalitioszabadság éppen a striketilalom folytán nem adható, strikejog nélkül pedig annak ériéke is kisebb. Mint láttuk, a külföld sem adta meg a háború előtt a vasutasoknak a teljes coalitiojogot. Korlátoktól mentes egyesülési joguk ott sincs a vasutasoknak, mert a strikekérdésben elfoglalt álláspont befolyásolja az egyesülési jog szabályozását. Hogy mennyire, az kitűnik a porosz képviselőházban 1916. február 27-én lefolyt vitából, melyben a vasútügyi minister arra az álláspontra helyezkedett, hogy csak oly szervezetekbe való belépést engedhet meg a vasúti munkásoknak, melyek a strikeot alapszabályszerűleg kizárják.* A mi törvényünk az egyesületek alakítását vasutasokra vonatkozólag úgy szabályozza, hogy még jótékonycélú egyesületeket is csak a kereskedelmügyi minister előzetes engedélyével alakíthatnak. A minister a vasútiigazgatás érdekeinek szempontjából minden ilyen egyesülettel szemben főfelügyelet! jogot gyakorol. Az alkalmazottak oly egyesületnek nem lehetnek tagjai, melyeknek törekvései haza- vagy nemzetellenesek, vagy amelyeknek törekvései a kereskedelmügyi minister megítélése szerint a vasúti szolgálat érdekeivel össze nem egyeztethetők. Bár még a jótékonyági egyesületekre is ily szigorú intézkedés életbeléptetése tovább megy egyik-másik külföldi rendelkezésnél és törvényünk egészen a ministeri önkény kezébe adja a szervezetbe való belépést, illetőleg szervezet alakításának jóváhagyását a vasutasoknál, mégis legalább lényegében a mi törvényhozásunk is csak olyan korlátozást állít fel, mely a nyugati országokban sem hiányzik a vasutasokra vonatkozólag. Nem az elv felállítása, hanem a keresztülvitel helyes megoldása a nehéz e kérdésben. Az egyszerűen és megtámadhatatlanul a ministeri hatáskörbe utalás az, ami e szempontból kifogás tárgya lehet. A közigazgatási bíróság jogorvoslatának igénybevehetése nagyon enyhítené a

* V. ö. Soziale Praxis XXV, évi. 534-535. old.

dolgot. Végre is az egyesülés kérdése a polgárok legelemibb jogát érinti és így – bár mindig az összesség érdekének kellő szem előtt tartásával – megfelelő körülbástyázást kíván.

XI. FEJEZET.

Visszapillantás a háború előtti korszakra.

Az a korszak, melynek socialpolitikai fejlődését a fentiekben vizsgálat alá vettük, a magyar közgazdaság nagy átalakulásának és oly fellendülésének korszaka, melyre büszkén tekinthet vissza a magyar nemzet. E korszak elején vetette meg Magyarország modern gazdasági fejlődésének alapjait és későbbi éveiben fényes tanúbizonyságát adta annak, hogy ez új alapon mennyire fejlődésképes. Igaz, hogy a tárgyalt korszak egész Európában a fellendülés és gazdasági kifejlődés korszaka, de Magyarország, mely a nyugati nemzeteknél későbbben lépett az átalakulás útjára, szinte páratlan ütemben sietett a gyors lépésekben előrehaladó Nyugateurópát fejlődésében elérni.

Csak néhány számadat is némi fogalmat nyújthat arról, hogy mily ütemű volt haladásunk. Az 1851. évi felvétel szerint a magyar földnek csak 80.37%-a volt művelve, míg a műveletlen terület Magyarországnak majdnem $\frac{1}{3}$ részét (19.63%-át) tette ki. Már 1880-ban 94.49% volt művelés alatt és földünknek csak 5.5% műveletlen, tanúbizonyságául annak, hogy a vízlecsapolások, folyamszabályozások, talajjavítások milyen ütemben foglaltak teret. 1851-től 1914-ig majdnem 8 és $\frac{1}{2}$ millió kataszteri holddal szaporodott Magyarország szántóföldeinek területe. Ebben persze közlekedési hálózatunk rohamos fejlődésének is nagy része volt, mely a piac megnyitásával oly mértékben érdemessé tette a szemtermelést az azelőtt a forgalomtól elzárt vidékeken is, hogy ebből a magyar mezőgazdaság erős egyoldalúsága, túlságos mértékben a szemtermelésre támaszkodása állott elő. 1846-ban 35 km.-nyi pályahosszal rendelkezünk, mely már 1858-ban felülhaladta az 1000, 1865-ben a 2000 km.-t és gyorsuló ütemben annyira fejlődött, hogy 1913-ban már 21.798 km.-nyi vasúti hálózatunk volt, melyből már 1397 km. kettős vágányú volt. Ipari fejlődésünknek nagyobb akadályokkal kellett megküzdenie a közös vámterület folytán,

mégis különösen a XIX. század utolsó évtizedétől kezdve nagy arányban bontakozott ki, miről üzemi és gyáripari statisztikánk fényes tanúságot tesz.

Persze e hosszú korszakban hátráltató mozzanatok sem hiányoznak. Mezőgazdaságunk fejlődését elsősorban a 80-as évek súlyos mezőgazdasági válsága nehezítette, mely annál súlyosabban érintette Magyarországot, mert a mezőgazdasági termelés sokkal jelentősebb helyet foglal el Magyarország közgazdaságában, mint a nyugati országokéban, ugyanezért a rossz termések is sokkal nehezebb csapásokat mértek Magyarországra, mint nyugati szomszédaira. Iparunk is erősen megérezte azokat a depressziós éveket, melyek e korszakban ismételtelen neheztedtek egész Európára. Mindez azonban nem tudta feltartani azt a fejlődést, amelynek gazdasági politikánk a valuta és hitelügy rendezésével, a mezőgazdaság és ipar tervszelű fejlesztésével hathatósan segítségére jött-

Az a hatalmas lendület, amelyen közgazdaságunk e korszakban keresztülment, teremtette meg nálunk a socialpolitika szükségességét és adta meg annak lehetőségét is. A socialpolitika a gazdasági és kulturális haladás kísérője. Az alsóbb osztályok emelkedése és a fokozódó belátás teszik szükségessé, a gazdasági haladás pedig lehetővé. Mint láttuk, már 1848-ban, sőt már 1840-ben szép lendülettel indul a magyar socialpolitika útjára, mely lendület a viszonyok consolidálásával a 70-es és 80-as években lelohadt ugyan, de azért törvényhozásunk a socialpolitika európai áramlatától el nem zárkózik. Majd a 90-es évek elején pótolja azokat a hiányokat, amelyeket az ipartörvény e téren hagyott és igaz, hogy kényszerítő körülmények hatása alatt, mégis 1898 től 1907-ig modern alapra helyezi mezőgazdasági munkásügyét is, mely téren nem egy tekintetben a külföldet is megelőzi. Csak bányászatom maradt el erősen socialpolitikai szempontból, mi annál feltűnőbb jelenség és annál súlyosabb mulasztás, mert a külföldön a bányászat a socialpolitika terén elől jár, tekintettel azokra a veszélyekre, amelyek a bányamunkával kapcsolatosak. Habár tehát általánosságban bizonyos kivételektől eltekintve Magyarország a socialpolitika követelményei előtt el nem zárkózott, mégis meg kellett állapítanunk, hogy kivált a múlt század 90-es éveitől sok tekintetben jelentékenyen elmaradt a külföld mögött.

Nem lehet e tényen egyszerűen átsiklanunk, hanem keresnünk kell magyarázatát. Hiszen a gazdasági politika egyéb terein szorgos igyekvéssel siettünk a szükséges lépéseket megtenni. *Miért nem fejlődött ugyanez ütemben socialpolitikánk is?*

Arra a conservatismusra lehetne mindenekelőtt utalni, mely a magyar vezető osztályokban kétségtelenül mindig meg volt. Hogy ennek is volt része socialpolitikai elmaradásunkban, az tagadhatatlan. De nem adták-e eddig a magyar vezető osztályok tanúbizonyságát annak, hogy a fejlődés nagy és döntő pillanataiban félre tudták tenni e conservatismust a józan haladás érdekében? Nem kell itt Szent István nagy reformjára utalnunk, melylyel a pogány Magyarország helyébe az európai fejlődésre egyedül képes keresztény Magyarország állította. Elég nem is 1848-ra, hanem az 1836. és 1840. évi törvényekre utalnunk, melyek néhány lendületes ugrásban alakították át elavult középkori Magyarországot fejlődés-képes új Magyarországgá. Bár késlekedve, de eddig soha sem elkésve, a történelem válságos pillanataiban háttérbe szorult mindig a jogosulatlan conservatismus a józan haladás mögött. Hogy ez socialpolitikánk terén 1867. óta nehezen ment, annak a conservatismuson kívül is súlyos indokai vannak.

Két igen komoly mentsége van erre a magyar nemzetnek. Az első abban *a politikai harcban van, amelyet Ausztriával szemben kellett folytatnunk* és amely oly mértékben foglalta le a politikai érdeklődésünket és legkiválóbb államférfaink erélyét, hogy nem csoda, ha ennek hátrányai más téren mutatkoztak. 1867-től egészen a háború kitöréséig folytonos közjogi harcot kellett vívnunk az osztrák kormányokkal és pártalakulásunk is nagy részben e körül a pont körül forgott akkor, amidőn az ily küzdelmektől mentes Nyugateurópában a nagy gazdasági és socialis kérdések lettek a pártalakulás kiindulási pontjai, ami viszont a parlamentnek a munkájára is kihatott.

De még egy második igen súlyos szempont is hátráltatta socialpolitikai fejlődésünket. Ez a *közös vámterület* volt, melynek meg voltak a maga előnyei, kivált a magyar mezőgazdaság számára, de ipari téren fejlődésünknek sok nehézséget okozott. Hiszen a lefolyt korszakban kellett jóvátennünk azokat a mulasztásokat, amelyeket az osztrák absolutisztikus törekvések Magyarországnak gyarmati állapotba súlyosztása érdekében annak idején elkövettek. Tennünk kellett ezt az Ausztriával

való vámközösség alapján, mely a régebbi és fejlettebb ipar nyomása alatt tartotta a fejlődésnek induló magyar ipart. Hogy ilyen körülmények között vezető politikusaink könnyen hajlottak *amaz* érvek felé, melyek az *egyre erősödő ipari érdekeltség köréből felhangzottak és minden újabb terhet veszélyesnek jeleztek a magyar ipar fejlesztésére*, az lélektanilag könnyen érthető. A socialpolitikai haladást visszautasító érvelés nem a magyar ipari érdekeltségek különlegessége; minden nyugati állam nagy munkaadói érdekképviselői hangoztatlak ezeket az érveket és- sok akadályt is gördítettek a socialpolitikai fejlődés útjába. Hogy nálunk ez több sikerrel történt, mint a nyugatturópai államokban, annak magyarázatát éppen azok a nagy nehézségek adják meg, amelyekkel Magyarországon kivált a nagyipar kifejlesztése a közös vámterület folytán találkozott. Midőn p. o. egy érlekezleten szóba került az, mily mulasztást követett el a magyar kormány, amikor a veszélyes iparágak jegyzékét az ipartörvény világos rendelkezése ellenére nem hirdette ki, *Szerényi József* leplezetlenül kimondotta, hogy a közös vámterület folytán a magyar iparra nagyobb korlátozásokat meg nem állapíthatunk, mint amilyeneket az osztrák ipar elviselni kénytelen.* Az ipar terén igazat kell adnunk *Matlekovitsnak*, ki bár más összefüggésben rámutatott arra, hogy a túlságos kímélés politikáját belpolitikai okokkal, nevezetesen a kisiparosok szavazatainak biztosításával függött össze.

De nem szabad még egyet felejtenünk. A *külföldön a parlamentekben a nagyipari érdekképviselőt, mely kiküldöttei útján úgy ott, mint nálunk, megtalálta az utat a parlamentbe, folyton erősödő ellensúlyra talált a munkáskörökből kikerülő képviselők működésében* és abban, hogy Nyugateurópa socialpolitikai tekintetben a haladásnak oly gyors ütemébe került, mint amilyen különösen a 90-es évek óta kezdődött, nem kis része volt éppen a munkásképviselők fellépésének. Hiszen a socialpolitika gyorsabb kibontakozása Nyugateurópában éppen arra a korszakra esik, amidőn a munkások sorából kikerült képviselők nagyobb számban vonulnak be a parlamentekbe, fényes bizonyosságául annak, hogy e tény mily nagy hatást gyakorolt

* V. ö. A gyermekmunka szabályozása. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványai. 25. szám. Budapest, 1913. Lásd 121, és 122. old.

socialpolitikai fejlődésükre. Hogy csak Németországra utaljunk, mely 1890. óta vezető állam lett a continensen socialpolitikai tekintetben, ott 1890-ben már 35, 1898-ban pedig már 56 socialdemokrata képviselő volt a parlamentben, mi a socialpolitikai javaslatok tárgyalását erősen befolyásolta. *Nálunk ez az ellensúly úgyszólván teljesen hiányzott* és így a kormánynak is nehezebb volt a socialpolitikát ellenző, vagy legalább is halogató törekvésekkel szemben állást foglalni. Hogy a kormány maga is érezte ennek fonákságát, legjobban az bizonyítja, hogy – mint láttuk – a nemzetközi munkásvédelmi törekvések, melyek legalább socialpolitikai tekintetben a versenyviszonyok egyenlősítését ígérték, élénk visszhangra találtak kormányunk körében.

Ennek magyarázatát nemcsak az emelkedő socialpolitikai belátásban kell találnunk, melynek egyébként legjobb bizonyítéka az a fogadtatás, amelyben egy egy fontos socialpolitikai javaslat parlamentünkben találkozott, hanem abban a körülményben is, hogy habár a parlamenten kívül, de a magyar munkásság is megalapozta mozgalmait. Az 1890. évtől kezdve, melyben socialdemokrata pártunk nagy átalakuláson ment keresztül, nagy erélyvel indult meg a szakszervezetek alapítása. Hogy milyen sikerrel, legjobban mutatja, hogy míg 1901-ben 9999 szakszervezett munkást számlált a szakszervezeti központ, addig már 1910. december 31-én 86.478 tagja volt a socialdemokrata szakszervezeteknek, míg azok bevétele, mely még 1903-ban csak 273.880 K-t tett ki, 1911-ben 2,017-264 K-ra emelkedett. A háború előtti évben a taglétszám 111.966-ra, a bevételek pedig majdnem 2¹ 2 millió K-ra emelkedtek. Hogy honnan ez a gyors fejlődés, arra számtalan okot hozhatunk fel, kezdve az agitatótól és a külföldi példától, valamint behatástól és a kitűnő agitációs eszközül szolgáló socialpolitikai mulasztásoktól egészen azokig a segélyösszegekig, melyeket a szakszervezetek kifizettek (ezek összege 1913-ig 127 millió koronára emelkedett) és egészen azokig az erőszakoskodásokig, amelyek a tömegszervezésnél mindenütt előfordulnak. A ténynyel magával, azzal t. i., hogy nálunk is erős szervezetek bontakoztak ki, számolni kellett és pedig elsősorban maguknak a munkaadóknak.

Ezek álláspontja, miként a külföldön, úgy nálunk is az volt, hogy a munkásszervezetekkel, mint az ipari béke meg-

bontóival nem állanak szóba és azokat a munkások jogos képviselőinek el nem ismerik. Különösen az Építőiparosok Országos Szövetsége, valamint a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete fejtettek ki nagyobb erőfeszítést a szakszervezeti mozgalmakkal szemben. De a szakszervezetek fejlődése folytán mind nehezebb lett ennek az álláspontnak a fenntartása és büszkén regisztrálta 1913-ban a Szakszervezeti Értesítő, hogy a csepeli tölténygyár, valamint a kispesti Hofherr és Schranz gazdasági gépgyár kollektív szerződésre léptek munkásaikkal, mely szerződésekben a szakszervezeteket elismerték a munkások hivatalos érdekképviselőinek. Hasonlóképpen meg kellett változtatni álláspontjukat egyéb munkaadói szervezeteknek is, így p. o. a fővárosi malomegyesületnek, ugyancsak, kollektív szerződés keretében.

Emez álláspontváltogatás elsősorban amaz erőgyarapodásra vezethető vissza, mely szakszervezeteinknél mutatkozott. Elsősorban fokozott és terjedelmükben növekvő strikeokban vált érezhetővé emez erőgyarapodás, mely különösen az 1906. és 1907. években a strikeok számát nagy mértékben növelte. 1906-ban 558, 1907-ben pedig 431 ipari strike zajlott le. Különösen az építőipar, a fa- és csontipar, az élelmezési ipar, valamint a vas- és fémipar és a gépgyártás tűntek ki a strikeok nagy számával, illetőleg intenzitásával. 1904-ben a nagy vasutas strike játszódott le és 1908. december 31-én a tömegstrikekal is megpróbálkoztak. Munkaadóink igyekeztek a feketelistakon és a szervezkedésen kívül e strikeokkal szemben azokat a törvényes eszközöket is igénybe venni, amelyeket fent ismertetett törvényeink nyújtanak, bár a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete szemükre hányta, hogy ezt nem teszik elég erélylyel.* Mindamelllett nálunk is azt kellett tapasztalni, hogy a büntetőjogi eszközök a strikeok csökkentésére kevésbé alkalmasak és sokkal fontosabb a strikeok megelőzése.

Ez volt az, ami munkaadóinkat arra indította, hogy a kollektív szerződések terére lépjenek. Ez kétségen kívül engedményt jelentett, mert a szakszervezetek elismerésével volt kapcsolatos, de a munkások maguk sem mindig szívesen hajlottak a kollektív szerződés felé, mert a szerződésben legalább időlegesen strikemozgalmairól kellett lemondaniuk.

* V. ö. A magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének évkönyve. III. évfolyam. Budapest, 1913. L. 157-160. old.

Ezirányban a Szakszervezeti Tanács intette is őket, utalva arra, hogy a munkásságnak meg kell mutálnia, hogy a szakszervezetek közreműködésével létrejött szerződésekből megbízható szerződő fél. A munkások széles csoportjainak a kollektív szerződésektől való idegenkedését csak az 1908. évi szakszervezeti congressusnak sikerült megtörnie. E congressus mintegy a fegyverszünet eszközéül és csak kellő óvatosság mellett ajánlja a kollektív szerződéseket, abból indulva ki, hogy a munkások és munkaadók szervezeteinek nagyfokú megerősödése teszi egyfelől szükségessé, másfelől lehetővé a kollektív szerződéseket, melyek bár a munkaadók számára nagyobb előnyöket biztosítanak, a munkások részére is nyújtanak előnyöket. A kollektív szerződések a munkaadó számára legalább a szerződés tartamára abban az időben még biztosították a munka folytonosságát, a munkások számára pedig valóban számos előnyt hoztak. Szokásos kikötéseik a szakszervezetnek a munkások hivatalos érdekképviselője gyanánt való elismerése, a szervezkedési szabadság megadása, május 1-nek ünnep gyanánt való elismerése, a bizalmiférfi rendszernek a munkaadók részéről való elfogadása és igen gyakran paritásos döntőbíróóság létesítése a kollektív szerződésből előálló viták eldöntésére. Rendesen megtaláljuk azt a pontot is, hogy a munkásság a szerződés tartama alatt nem fog strikeba lépni, de kiköti magának a jogot, hogy politikai strike esetében az üzem, illetőleg a szakma munkásai is strikeolhatnak. Gyakran egyéb messzemenő kikötéseket is találunk, így a chemigrafikusok 1910. évi kollektív szerződésében a 8 órás munkaidő, a gabona-munkásoknak a Pénzváltó és Leszámítoló Bankkal 1907-ben kötött kollektív szerződésében pedig az van biztosítva a munkásoknak, hogy a bizalmiférfiak útján a bérfizetést és kiszámítást ellenőrizhetik.

Ipari munkásaink helyzetét a kollektív szerződések és strikeok úgy a munkaidő, mint a munkabér szempontjából erősen befolyásolták. A *munkaidő* szempontjából 1910. évi gyáripari és üzemi statisztikánk megállapíthatja, hogy bár annak törvényes szabályozása szempontjából Magyarország nem egy külföldi állam mögött elmarad, a tényleges munkaidő tekintetében Magyarországon is észlelhető haladás. Az 1910. évi üzemi statisztika szerint munkásaink majdnem 60%-a (59.8%) 9-10 óra hosszát dolgozott. Ha ehhez hozzászámítjuk a

9 óránál kevesebbet dolgozó munkások hányadát, a maximum 10 órát dolgozó munkások aránya majdnem 68%-ra emelkedik. A gyáripár többi munkásai nagyrészen 10-11 órahosszat dolgoztak (25-8%) és még mindig 6 4% dolgozott több mint 11 órahosszat. A hivatalos kiadvány néhány külföldi államnak 1906-1909. évi munkaidejének egybevetése alapján arra az eredményre jut, hogy ez az összehasonlítás nincsen Magyarországnak hátrányára.* Olaszországra, Hollandiára vonatkozólag azonban a nagy- és kisipar összesített, Dániára vonatkozólag pedig általában a főbb ipari foglalkozások együttes adatait állítja a magyar gyáripár adataival szembe, míg Finnországra nézve a kézműipar adataival hasonlítja a magyar gyáripár adatait. Ez országokat ki kell azonban kapcsolnunk az összehasonlításból, mert a kézműben általában hosszabb a munkaidő és így csak a német, osztrák és svájci adatok alapján szabad az összehasonlítást megejteni. Ekkor az tűnik ki, hogy a 9 óránál kevesebbet dolgozó munkásaink arányszámánál csak a németországi munkások megfelelő arányszáma volt kedvezőtlenebb (7%), de sokkal kedvezőbb Németországban a 9-10 órát dolgozó munkások aránya, mert Németországban majdnem a munkások $\frac{3}{4}$ -e (76.5%) dolgozott 9-10 óra hosszát és több mint 83%-a nem dolgozott többet, mint 10 órát. Svájcban a 10 óránál rövidebb ideig dolgozó munkások hányada valamivel kisebb volt, mint a magyar gyáripárban, viszont azonban a maximális munkanapnál fogva 11 óránál hosszabb munkaidő – persze a túlóráktól eltekintve – nem fordult elő.

Az osztrák gyáripárban szokásos munkaidő annyiban kedvezőtlenebb volt 1906-ban a magyar gyáripárénál, amennyiben csak a munkásoknak 55.5%-a dolgozott 10 óránál rövidebb ideig (nálunk 67.8%), viszont azonban Ausztriában a 11 órás maximális munkanap lévén érvényben, ennél hosszabb munkaidő nem fordul elő, míg nálunk, – mint láttuk – a munkásoknak majdnem 65% dolgozott 11 óránál hosszabb ideig.

Kisiparunk munkaidejére vonatkozólag olyan statisztikai adatokat, milyenekkel a gyáriparra vonatkozólag rendelkezünk, nem mutathatunk fel. Az ipartörvény revisiója alkalmával kísérlet történt ugyanez irányban való tájékozódásra, de nem

* V. ö. A magyar szent korona országai gyáripárának üzemi és munkásstatisztikája az 1910. évről. Budapest, 1915. L. 95. old.

olyan statisztikai felvétel keretében, minő a gyáripari statisztikák. Mindazonáltal e felvételből megállapítható, hogy a kisiparban a 12-14 órás munkaidő nagyon gyakori. A mezőgazdaságra vonatkozólag ily felvétel nem eszközöltetett és ott a nyári munkaidő alatt természetesen hosszú, a téli idény alatt pedig rövid munkaidővel állunk szemben. A munkaidő szempontjából legkedvezőbbben a bányászat áll, melyben a 8 órás munkanap erősen tért hódított. A 8 órás munkaidővel és a hármas csapatváltással a kincstári bányák jártak elől, úgy hogy bányamunkásainknak legalább 60%-a már a háború előtt a 8 órás munkanap mellett dolgozott.*

A munkabérvizonyok szempontjából való tájékozódás mindig a legnehezebb feladatok közé tartozik. Eltekintve ugyanis attól, hogy még az erre vonatkozó hivatalos adatgyűjtések is sok hiányban szenvednek, az átlagok, amelyekre szükségképpen szorítkoznunk kell akkor, ha csupán általános „képet akarunk valamely ország munkásosztályának helyzetéről festeni, csak keveset mondanak, mert természetüknél fogva elhomályosítják a tények sokféleségét, melyekből a való élet összetevődik. Ehhez járul, hogy ott, ahol, mint e munkámban is, csupán a már meglévő adatok bemutatásáról lehet szó, minden tökéletlenségük mellett is ezekkel kell beérnünk. Az alábbiakban tehát - mindig hangoztatva az adatok tökéletlenségét - csakis a meglévő adatok közül a legfontosabbak egymás mellé állítására történik kísérlet. Itt-ott, ahol némi lehetőség áll fenn, azt is megkíséreljük, hogy néhány külföldi adattal hasonlítsuk magyar adatainkat, bár az ily összehasonlítások még óvatosabban kezelendők, mint a hazai adatok.

Mezőgazdasági munkabéreinkről a földművelésügyi minisztérium hivatalos kiadványban számol be. Persze a munkások valódi keresete a közölt bérátlagokból meg nem állapítható, mert a feles vagy harmados földekből, vagy más forrásokból húzott jövedelem a napszámhátrányoknál természetesen figyelmen kívül maradt.

A földművelésügyi minisztérium hivatalos statisztikája szerint 1891-1895-ben a férfi napszám 124 fillért, 1913-ban 235 fillért tett ki, míg a női napszám 1891-95-ben 88 fillér, 1913-ban pedig 158 fillér volt. A gyermekmunkások bére persze még

* Megfelelő felvételek híján ez adatot Wahlner Aladár államtitkár úr volt szíves velem közölni.

ezen is alul maradt; 1891-95-ben 58 fillér, 1913-ban pedig 108 fillér volt. Persze ezek az átlagok nem sokat mondanak, mert úgy évszakok, mint vidékek szerint igen nagyok az ingadozások. Annyi azonban úgy *Gaal*, mint *Rubinek* és *Návay* tanulmányaiból, valamint a hivatalos statisztikából megállapítható, hogy a sürgős mezei munkák idejétől eltekintve mezőgazdasági napszámhátrányaink rendkívül alacsonyok. Ehhez járul az év nagy részében a munkaalkalmak nagymértékű hiánya, melyet a kereseti viszonyok megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni. *Jeszenszky Ignác* a mezőgazdasági munkanélküliség számításba vételével igyekezett megállapítani a mezőgazdasági munkásnép keresetét. Arra az eredményre jutott, hogy a mezei munkások 27%-a kereshetett a kilencvenes években 391 K 80 fillért. 48%-uk 366 K 80 fillért, míg a többi csak évi 246 K 80 fillérnyi keresethez juthatott.* Bár e számítás nagyon hozzávetőleges, mégis némi képet nyújthat mezőgazdasági munkásaink akkori kereseti viszonyairól, melyeket azonban befolyásol és kedvezőbbé tesz állatháztartásuk és esetleg feles, vagy inkább harmados kukoricaföldjük. *Jeszenszky* számításaihoz nagyon közel esnek *Návay* eredményei. A kilencvenes években a csanádvármegyei munkás átlagos évi keresetét 270 koronában számítja ki, megjegyezve, hogy akad oly munkás is, ki évi 200 koronánál alig keres többet.**

Persze, ha már nehéz a belföldről megfelelő képet alkotni a kereseti viszonyokat illetőleg, mennyivel nehezebb a külfölddel való összehasonlítás. Ezért csak felemlítjük, hogy *Návay* egy három tagú alföldi munkáscsalád keresetét a kilencvenes években 650 koronára becsülte, míg Németországban a gazdák 1873. évi congressusának felvétele szerint már a hetvenes években Északnémetországban 563.1 – 664.2, Délnémetországban 611.4-781 8 márka között mozgott a család keresete. A Verein für Socialpolitik 1891. és 1892-iki felvételei a férfi napszámot 1-1.20 márkában állapították meg a legkedvezőtlenebbsül fizetett felsősziléziai munkásokra nézve, míg más vidékeken e napszám 1.50-2 márka között váltakozott.*** így Németországgal szemben, amennyiben általában valami következtetés vonható ez adatokból, a különbség nem látszik

* L. Közgazdasági Lexikon. II. köt. 674-675. old.

** L. Návay e. i. munka 110. old.

*** V. ö Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 3. kiad. VI. köt. 360.o.

olyan nagynak. Persze az iparban is sok foglalkozási alkalmat nyújtó Svájcban a mezőgazdasági bérek is sokkal magasabbak. A háború előtt télen átlag 3 50-5 frank, nyáron 4 50.6 frank közt ingadozott a férfi napszám (ellátás nélkül), de télen 2.25, nyáron 3.05, viszont télen 6.50 és nyáron 8 frankos napszám is előfordult.*

A mezőgazdasági cselédek évi keresetét átlagban 4-500 koronára becsülhetjük a múlt század kilencvenes éveiben. Persze az a bérjavulás, amely a kilencvenes évektől a háború kitöréséig bekövetkezett és amelyet a fent közölt hivatalos adatok is visszatükröznek, azóta javította a viszonyokat. E javulás a háború előtti évekig 70-90%-ot tesz ki.

Bányászaink bérvizonyaival behatóan foglalkozik *Wahlner Aladár*, bányászatunk kitűnő ismerője, mindenekelőtt egy régebbi munkájában, melyben igyekszik a bérvizonyok fejlődését 1867. óta áttekinteni. Ez adatok szerint a feketeszénbányászatban alakultak a legkedvezőtlenebbul a viszonyok és pedig a pécsi bányavidéken. A Dunagőzhajózási Társaság bányáiban p. o. 1868-tól 1898-ig *Wahlner* szerint a bérek csak időlegesen emelkedtek. A férfi munkás átlagos napibéret 1868-ban 216 koronában, 1898-ban 2.06-2.10 koronában mutatja ki, míg a délvidéki feketeszénbányákban 1867-ben 3 20 kor., 1898-ban 3 48-3 360 koronát vesz fel *Wahlner*. A barnaszénbányászatban Γ20-2 korona volt ez adatok szerint a férfiak napibére, míg 1898-ban 2-3 koronára, sőt Nógrádmegyében 3.36 K-ra emelkedett. A vas- és ércbányászatnál 0.80-1.20 koronáról 1.50-3 koronára emelkedett ugyanez időszakban a bér. 1911-ben a bányászati bérstatisztika új alapra helyeztetett. Ezóta a vājárok és a napszámosok keresete külön lesz kimutatva és az átlagos évi keresetet is közli a statisztika. Igaz, hogy rendes viszonyokat e statisztikánk csak három évre mutat. Ezek szerint a vājárok átlagos évi keresete 1911-ben 114.5 koronát, 1913-ban 1240.2 koronát tett ki. A férfi napszámosoké 885.3 K-ról 972.9, a női munkásoké 380.9 koronáról 404.2 koronára, a gyermekmunkásoké pedig 324.3 K-ról 33.7 koronára emelkedett. A vājárok keresete átlagban körülbelül a jól fizetett ipari szakmunkások keresetéhez volt hasonló, míg a férfi

* V ö. Bar- und Akkordlöhne in der schweizerischen Landwirtschaft. Enquete v. J. 1921. Mitteilungen des Schweizerischen Bundessekretariates. No. 70. Brugg 1922.

napszamosok bére a gyári munkások keresetének összesített átlagához esik közel. Az egész bányászat átlagát véve az 1911. évi osztrák adatokkal összehasonlítva, azok keresete valamivel magasabb volt, mint az osztrák vájároké, kiknek évi keresetét a hivatalos statisztika 1089 8 koronában mutatja ki.*

Gyáripari statisztikánk 1901-ben *gyári munkásaink* átlagos hetibérét 15 K 50 fillérben, 1910-ben pedig 18 K 80 fillérben számítja ki. Az évi átlagos bért 1910-ben 887 K-ra teszi, miről az 1901. óta kimutatott körülbelül 21%-os emelkedést visszszámítva, ezt az évi átlagos keresetet 611 K-ra tehetjük az 1901. évre. Persze itt az átlag még sokkal kevesebbet mond, mint a mezei munkánál, annál is inkább, mert a férfi, női- és gyermekmunkások keresete nincsen elkülönítve. Az ingadozásokról némi képet nyújt az, hogy a gépiparban 1445 K-ás, a nyomdaiparban pedig 1242 K-ás évi átlagot mutat ki 1910. évi üzemi statisztikánk, míg a textiliparban ezévi átlag 580 K-ában, a kő-, föld-, agyag- stb. iparban 608, a papíriparban 706, a faiparban pedig 712 K-ban van kimutatva. Az előbbi iparágak tudvalevőleg túlnyomólag férfi munkásokat foglalkoztatnak, az utóbbiak közül pedig több magas hányadban női- és gyermekmunkásokat alkalmaz. Az alacsonyabb bérek itt részben ennek, részben pedig annak a körülménynek következményei, hogy az ipartelemek, mint p. o. a faiparban, fűrésztelepen és a papíriparban a forgalomtól és az általános munkapiactól távol esnek. Hogy azonban 1901-től 1910-ig nem volt jelentéktelen a bérek emelkedése, kitűnik abból, hogy míg 1901-ben a férfiaknak még 18 8%-a, a nőknek pedig éppen 607 %-a tartozott a legalacsonyabb bérkategóriába (10 K-án aluli hetibér), addig 1910-ben a férfiaknak már csak $\frac{1}{10}$ része, a nőknek pedig 45.4%-a tartozott ebbe a csoportba. A 10-30 K közötti hetibércsoportba tartozó férfiak arányszáma 1901-től 1910-ig csak 1%-kal javult ugyan (69.2%-ról 70.6%-ra), de míg a nőknek majdnem 30.3-a tartozott csak 1901-ben ebbe a bércsoportba, 1910-ben már jóval több, mint a felük, 54.1% esett erre a csoportra. 30 K-án felüli hetibért 1901-ben a férfiaknak nem is 10%-a, 1910-ben pedig majdnem 20%-a kapott, míg a női munkásoknál ez az

* V ö. Magyarországra nézve *Wahlner Aladár* Magyarország bánya- és kohóipara 1911., illetőleg az 1913. évben. Bányászati és Kohászati Lapok 911., ill. 1913. évi decemberi szám. Ausztriára vonatkozólag Statistik des Bergbaues im Österreich für das Jahr 1911. Zweite Lieferung. Wien, 191. L. 343. old.

arányszám mindkét évben igen csekély volt és a $\frac{1}{2}$ %-ot sem érte el. Igen jelentékeny volt a bérjavulás a tanoncoknál, azaz talán helyesebben azt mondhatnók hogy a gyermekmunkásoknál. Gyáriparunk fiútanoncainak még majdnem 80%-a (78 3%) 1901-ben 10 K-án aluli hetibérért dolgozott, míg 1910-ben már nem is a fele (47 %) tartozott e csoportba. A női tanoncoknak idevágó arányszáma 1901-ben 22.8, 1910-ben pedig 62.5% volt. Ha már a mezőgazdasági munkások bérénel is igen kockázatos az összehasonlítás, úgy az ipari munkásoknál még inkább kell attól tartózkodnunk, mert legfeljebb egy külön, a részleteket mégis némileg méltató tanulmány birkózhatnék meg e feladattal némi sikerre való kilátással.

E bérjavítások éppen úgy, mint a gyáriparban a munkaidő rövidítése is, úgy a mezőgazdaságban, mint a gyáriparban nem kis részben a strikeokra vezethetők vissza. A mezőgazdaságra vonatkozólag ezt már érintettük. Hivatalos statisztikánk szerint 1905-től 1912-ig, tehát 6 évben strikeok eredményeképpen a gyáriparban 84 543 strikeolónak munkabérért és 53.385-strikeolónak munkaidejét javították meg a munkaadók. A munkabéremelések legnagyobb hányada 10-20%-os bérjavulást jelentett, míg a munkaidőrovidítés legnagyobb részt $\frac{1}{2}$ -1 órát jelentett a munkások számára.

Míg különösen a mezőgazdaságban és a gyáriparban, de a kisiparban is, melyről megfelelő adataink azonban nincsenek, a munkásmozgalom a munkások javára toltta el a munkafeltételeket, addig a női- és a gyermekmunka szabályozása szempontjából a nők éjjeli munkájának eltiltásától eltekintve alig történt valami. *Gyermekmunkásaink* száma (a 7-14 éveseké) az 1900. évi népszámlálás óta nem egészen 50.000-rel emelkedett. Ez az emelkedés azonban, sajnos, két olyan foglalkozásra esett, melyben a gyermekmunka komoly kifogás alá eshetik. Legjobban az iparban foglalkoztatott gyermekek száma emelkedett. 63.230-ról 102.241-re, míg a házi cselédeknél 59.908-ról 64.968-ra nőtt. Nagyobb gyarapodást mutat még a kereskedelem, melyben 9067-ről 13.147-re emelkedett a gyermekmunkások száma, mely azonban úgy az abszolút számot, mint pedig a kereskedelemben alkalmazottakhoz való arányszámát tekintve alárendeltebb szerepet játszik. Az östermelésben, hol mindenesetre legkevesebb kifogás alá eshetik a gyermekmunka, alig emelkedett a gyermekmunkások száma, mert az

1900-ban 350.152-t, 1910-ben pedig 351.420-at tett ki. Annál súlyosabb kifogás alá esik azonban az iparban alkalmazott gyermekek oly nagymértékű emelkedése, mert hiszen a törvényhozás gondoskodása itt még ma sem elegendő és az iparfelügyelői jelentésekből kitetszőleg még a fennálló szabályok ellen is sokat vétének.

Női *munkásaink* száma 1900-tól 1910-ig – ha a segítő családtagoktól eltekintünk – nem növekedett. Az 1900-iki népszámlálás 1,071.154, az 1910. évi pedig 1,055.483 női munkást mutat ki. E jelentéktelen csökkenés azonban abból származott» hogy az őstermelésben különösen a napszámosoknál a statisztika szerint a női munkások jelentékeny csökkenése állott be, mi azonban a felvételek különbözőségében leli magyarázatát. Ezzel szemben azonban igen erős emelkedést mutat a kereskedelem és a hitel, melyben azonban még 1910-ben is csak 8490 nő volt, mint segédszemélyzet alkalmazva, a közlekedés, melyben abszolút számuk azonban még kisebb volt (1315) és „az ipar, ahol a női segédszemélyzet 1900-tól 1910-ig 88.805-ről 143.537-re emelkedett. Ez az emelkedés tehát jóval több, mint 60%-os. Nagy része a gyáriparra esett, ahol 1901-ben 57.341, 1910-ben pedig 100.519 nő volt foglalkoztatva. Itt a gyarapodás tehát átlagban 75¹/₂%-os. Átlagban gyáripari munkásainknak ¹/₃ része volt 1910-ben női munkás. Persze e jelenség nem Magyarország különlegessége, mert különösen a gyáripar a külföldön is igen jelentékeny hányadban alkalmaz női munkásokat. A baj csak az, hogy nálunk a törvényhozás nem gondoskodik annyira e munkáskategóriáról, mint a külföld. Jelentékeny javulást hozott azonban a nők éjjeli munkájának tilalmazása. Sajnos, munkásviszonyaink eme javulását, mely ha nem is minden irányban, de mégis egyes irányokban mutatkozott, megakasztotta a világháború kitörése.

II. RÉSZ.

A socialpolitika a háború alatt.

I. FEJEZET.

A törvényes munkásvédelem és a hadigondozás.

AZ a gyökeres átalakulás, amely a világháború nagy aránya és hosszú tartama folytán a hadviselő államokban végbement, sőt még a semleges államokat sem hagyta érintetlenül, nagy változásokat kellett, hogy idézzon elő socialpolitikai szempontból is. A socialpolitika régi kérdései, különösen a törvényes munkásvédelem intézkedései, legalább egyelőre lekerültek a napirendről és helyüket csakhamar olyan kérdések foglalták el, amelyek a háborús gazdaság különlegességével függtek össze.

A háború kitörésekor mindenkinek az volt a benyomása, hogy a törvényes munkásvédelem kérdései egyelőre elveszítették jelentőségüket. Szinte gúnynak látszott akkor, midőn a harctereken a nagy öldöklés folyt, az itthonmaradtak aprólékosnak feltűnő védelmével törődni. Hiszen a háború mindenkítől erejének teljes megfeszítését követelte és ha a harctéren az élet feláldozását is követelni kellett, az az áldozat sem látszhatott elkerülhetőnek, melyet a munkaszünetek be nem tartása, az éjjeli munka és a túlórák képviseltek. Azzal is tisztában volt mindenki, hogy a modern háború nemcsak a csapatok vitézségével, hanem felszerelésük tökéletességével és az ország gazdasági helyzetének alakulásával is dől el; tehát mindent el kell követni arra, hogy sem a hadianyagok gyártása, sem pedig a hazai termelés általában meg ne akadjon. Eleinte első-sorban a hadfelszerelési üzemekben, később azonban mindinkább a lakosság ellátására irányuló üzemekben is minden erőfeszítéssel azon kellett lenni, hogy a termelés lehető hatályosan folyjék. Ez a főszempontja a háborús gazdasági poli-

tikának mintegy fényűzésnek tüntette fel, kivált a háború elején, a munkásvédelmi intézkedések nagy részét, mert hiszen azok a nők és fiatalok munkaejének korlátozására, megfelelő munkaszünetek betartására, általában a munkaerő korlátozására irányultak, pedig a harcra képes férfi munkások bevonulása folytán a közgazdaság mindinkább ezek munkaejére és az otthonmaradt munkaejének fokozott kihasználására szorult. Tudjuk, hogy kivált a női munkások mindenfelé milyen óriási szerephez jutottak először a hadfelszerelési iparban, később pedig más termelési ágakban is. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy ha a háború kitörése után a törvényes munkásvédelem rendelkezéseinek lazább kezelése foglalt mindenfelé teret e munkaerők intenzívebb foglalkoztatása érdekében.

Miután a háború kitört, nálunk is természetesen mindenekelőtt az a gondolat lépett előtérbe, hogy mindenkinek fokozottabb munkát kell kifejtenie. Ezért a kereskedelemügyi miniszter már 1914. augusztus 18-án rendeletet bocsátott ki, melylyel *a vasárnapi munkaszünetet, a hadiállapotra való tekintettel, felfüggesztette*. E rendelet csak néhány nappal egy évnél tovább állott érvényben, mert az 1915. augusztus 20-án kibocsátott rendelet ismét visszaállította a vasárnapi munkaszünetet, bár nem a békeidőben alkalmazott mértékben. A munkásvédelem többi kérdéseit is természetesen a háború alatt enyhébben kezelték. Hiszen a női- és gyermekmunkások részben a férfi munkások helyébe léptek.

Mégis a háború második felében nálunk is ismét már inkább léptek előtérbe a munkásvédelmi rendelkezések, mert be kellett látni, hogy a háború által amúgy is meggyengíteti emberanyag elhanyagolása a jövőre nézve mily veszedelmet rejt magában. E megfontolás mindenekelőtt a sütőipari munkások egyrégi kívánságának teljesítéséhez vezetett. 1916-ban a kormány kivételes intézkedésekről szóló törvény alapján *eltiltotta a sütőiparban az éjjeli munkát*. E rendelet értelmében este 6 órától reggeli 6 óráig tilos a kenyérműek és más péksütemények előállításához szükséges bármily munkát végezni.

A közérdeklődés természetszerűleg leginkább *az anyasági védelem* és a csecsemőknek az élet számára megmentése felé fordult. A statisztika kérelmetlenül meg kellett, hogy állapítsa a születések óriási csökkenését. Az irodalom is bőven tárgyalta az idevonatkozólag napfényre került adatokat. Ennek hatása

alatt mindjobban megértette a társadalom a kérdés fontosságát és az anyasági védelemre vonatkozó intézkedések szükséges voltát. Hogy ezúttal maga a nálunk ily kérdésekben sokszor nehezen megmozgatható társadalom is tudatára ébredt kötelességének, mutatja mindenekelőtt a Fóth községi segítő és népjóléti bizottság, mely egy lelkes főúri nő, *gróf Károlyi Lászlóné* kezdeményezésére és személyes vezetése alatt példát mutatott a háborús népgondozás és csecsemőmentés, valamint anya- védelem terén. A Stefánia-szövetség, *gróf Apponyi Albert* vezetése alatt széleskörű szervező és propagandistikus működést indított meg ugyancsak az anya- és csecsemővédelem terén. E szövetség az anya- és csecsemővédelemre vonatkozó ismeretek terjesztése végett tanfolyamokat is rendezett. A 135.840/1917. sz. alatt kelt belügyministeri rendelettel a Stefánia-szövetség kezdeményezésére nagyszabású keretekben igyekezett a kormány is az *anyasági védelmet előmozdítani*. Már 1916-ban felkarolta és szabályozta a Stefánia-szövetség tanfolyamait, jelzett rendeletével pedig az anyák kioktatása és ápolása érdekében meghonosította az *anya- és csecsemővédő intézményt*, melynek költségeit igen jelentékeny részben a kormány magára vállalta. Ezen intézmény a Stefánia-szövetség irányítása mellett hivatva volt arra, hogy le egészen a községekig szervezze az anyasági és csecsemővédelmet. Midőn azután a munkásbiztosítás terén a kormány végre megtette azokat az intézkedéseket, amelyeket a háború már elkerülhetlenné tett, nem mulaszthatta el azt sem, hogy az anyasági védelmet fejlessze. Mint tudjuk, ebben a rendeletben nemcsak a gyermekágyi segélyt emelte fel és terjesztette ki 6 hétről 8 hétre, hanem egyúttal, mint új segélyezési ágat, bevezette a szoptatási segélyeket is. Persze e téren is csak későn követtük a nyugati államokat, amelyek már idejekorán felismerték ez intézkedések óriási horderejét.

A háború által szükségessé tett intézkedések terére tartozott néhány, a kivételes helyzet által teremtett kérdés megoldása. Ilyen volt mindenekelőtt az *iparos- és kereskedőtanoncok tanviszonyának szabályozása*, mely az 1915. szeptember 30-án 3554. M. E. szám alatt kelt rendelettel történt meg. E rendelet szerint az oly tanoncok tanidejét befejezettnek kell tekinteni, kiknek tanviszonya a tanoncszerződésben megszabott idő lejárta előtt a háború ideje alatt katonai szolgálatra bevonulásuk folytán szűnt meg, feltéve, hogy a szerződésszerű tanidőnek leg-

alább kétharmad része letelt, vagy a tanonc e minőségében legalább 21 hónapot töltött. Ugyancsak elkerülhetlenné vált a hadbavonult *kereskedősegédek és magánalkalmazottak szolgálati viszonyának szabályozása*. Az 1915. november 17-én 4118. M. E. szám alatt kelt rendelet ezekre nézve kimondotta, hogy szolgálati szerződésük katonai szolgálatuk végleges megszűnéséig csak szünetel, amennyiben 1914. július 25. napján a vállalatnál véglegesen alkalmazva voltak. Szolgálati szerződésük katonai szolgálatuk megszűnése után újból hatályba lép és ez időpont után a munkaadó azt csak a törvényben, illetőleg a szerződésben meghatározott módon szüntetheti meg. Külön kimondja a rendelet azt is, hogy a szerződés újból hatályba lépését nem akadályozza meg az, ha az alkalmazott az elvállalt munka teljesítésére időközben képtelenné vált. A rendelet szerint az 1914. július 25-ig érvényben volt szerződés kikötései irányadók akkor is, ha a határnap után az alkalmazottakra kedvezőtlenebb szerződés jött a felek között létre. Az alkalmazottaknak járó illetményekbe a vállalkozó által önként teljesített szolgáltatások nem számíthatók be.

A háborús socialpolitika egyik legnehezebb feladata érthető módon a *hadbavonultak családtagjainak segélyezése, valamint a rokkantak és az elesettek hátramaradottainak ellátása volt*. Hiszen az államot pénzügyi tekintetben a háború amúgy is erősen igénybevette és a hadisegélyeknél a visszaéléseknek is mindig tág tér nyílik, mint az mindenféle segélyezésnél előfordul. Mindhárom segélyezés tekintetében természetesen már a békeidőből állottak fenn rendelkezések. Ilyen mindenekelőtt az 1875. évi LI. t.-c., a közös hadsereg (haditengerészet) és a magyar királyi honvédség katonai ellátásáról, továbbá az 1880. évi XXVII. t.-c., mely a hadmentességi díj szabályozásával kapcsolatban külön alapot létesített a rokkantak ellátásának javítására, valamint a mozgósítás esetén behívott állandóan szabadságolt tartalékosok, póttartalékosok és honvédek gyámatlan családtagjainak felsegítésére. E törvény kimondta, hogy az ellenség előtt elesettek, valamint a háború folytán megsebesülés vagy hadifáradalmak következtében elhalt özvegyei és árvái eltartásáról, valamint a bevonultak családtagjainak segélyezéséről külön törvény fog intézkedni. Ezeket az intézkedéseket az 1887. évi XX. t.-c. állapította meg, melyet az 1891. évi X. t.-c. egészített ki. Arról, hogy az 1880. évi

XXVII. t.-c.-kel létesített alapból kiknek van igényjogosultságuk, az 1882. évi XI. t.-c. intézkedett, mely egyúttal azt is kimondotta, hogy a segélyezés alapjául a bevonult lakhelyére mindenkor megállapított katonai átvonulási illeték irányadó.

E rendelkezések hiányos volta már a háború előtt nyilvánvalóvá lett. így már az 1907. évi XVI. t.-c. intézkedett a katonai nyugdíjak felemelése iránt és egyúttal 50%-kal felemelte a hátrahagyottak (özvegyek stb.) ellátását. Az 1912. évi LXVIII. t.-c. azután kimondotta, hogy azoknak a polgári személyeknek is haláluk vagy keresetképtelenségüknek a szolgálat következtében beállta esetében a katonai ellátásra igényük van, kik a hadiszolgáltatás gyanánt személyes szolgálatra köteleztettek, vagy önkéntesen szolgáltra, avagy munkára jelentkeztek. Mindjárt a háború első évében szükségessé vált az 1882. évi XI. t.-c. kiegészítése is. Ez az 1914. évi XLV. t.-c.-kel történt meg, amely mindenekelőtt a segélyezésre igényjogosultak körét tágította. Az 1882. évi XI. t.-c. értelmében ugyanis csak a behívott törvényes neje, gyermekei és unokái, felmenői, apósa, anyósa és testvérei tarthattak igényt segélyre, persze csak akkor, ha ellátásuk egészben vagy részben a behívott keresményéből vagy béréből fedeztetett. Az 1914. évi törvény az igényjogosultságot kiterjesztette a házasságon kívül született, valamint a mostoha gyermekekre, a mostoha szülőkre és mostoha testvérekre, továbbá az olyan gyermekekre, akit az állami gyermekvédelem helyezett el a bevonultak családjában és végre az örökbefogadott gyermekekre, persze csak amennyiben az örökbefogadás a háború előtt történt. Minthogy az 1909. és az 1913. évi mozgósítások kimutatták, mily nehézkes az 1889. évi XL t.-c.-ben a hadisegélyek kiutalására megszabott mód, ennek egyszerűsítése iránt is intézkedett a törvény, sajnos, nem mondható, hogy nagy sikerrel. Persze a törvénynek a visszaélések meggátlásáról is gondoskodnia kellett és ezért kimondotta, hogy az egyébként segélyre igényjogosult ilyenre nem tarthat igényt, ha akár eddigi foglalkozásának, akár a bevonult foglalkozásának folytatása útján, vagy munkaerejének értékesítésével életfenntartását biztosíthatná. Előfordult ugyanis az, hogy a behívottak családtagjai abban hagyták foglalkozásukat csak azért, hogy a segélyben részesüljenek. Az 1914. évi XLV. t.-c. még attól tartott, hogy túlmagasan fogják egyes esetben a hadisegélyeket megállapítani. Ezért kimondotta, hogy a pénzügyminister a hon-

védelmi miniszterrel egyetértőleg egyes vidékekre vagy foglalkozási ágakra vonatkozólag megállapíthatja azt a maximális napi keresetet, melyen felül csak ministeri engedéllyel emelkedhetik a segély. E segélyek alapja ugyanis a katonai átvonulási illeték volt, a maximumot pedig a családfenntartó napi keresete szabta meg.

Sok panasz merült fel az ellen, hogy a segélyezés mértéke nem elegendő. Kétségtelen, hogy gazdagabb államok jobban tudtak a segélyekről gondoskodni és hogy nyugaton a socialis szempont e téren is nagyobb mértékben érvényesült. Különösen a régi viszonyokhoz mérten megállapított katonai ellátás volt elégtelen. Az 1875. évi LI. t.-c. értelmében a közlegény rokkantnyugdíja csak 72 koronát, a tizedesé 120, a szakaszvezetőé 154, az őrmesteré pedig csak 168 koronát tett ki. A közlegény özvegye csak 72 korona nyugdíjat kapott, mely, ha férje az ellenség előtt esett el, 108, ha pedig az özvegy teljesen keresetképtelen és vagyontalan, 204 koronára emelkedett. A kormány is belátta az ellátás elégtelen voltát és az 1915. évi indemnitási törvénnyel, az 1915. évi XV. t.-c.-kel, a rokkant katonák, valamint az elesett katonák hátrahagyottainak segélyeit újból rendezte. Ezekre vonatkozólag ugyanis az a visszásság állott fenn, hogy az 1882. évi XI. és az 1914. évi XLV. t.-c. értelmében a családjuknak engedélyezett és a katonai ellátásnál magasabb segélyt be kellett szüntetni, mihelyt a rokkant hazaérkezett, míg az elesettek, vagy a háború folytán elhaltak hátramaradottal 6 hónappal eltartójuk elestének megállapítása után szintén elveszítették a magasabb polgári segélyre való igényüket. Ezért az 1915. évi indemnitási törvény a háború tartamára és a háború megszűnte utáni félévre – ekkorra gondolták a katonai ellátásokat véglegesen rendezhetni – ideiglenes évi segélyeket rendszeresített a rokkantak, továbbá azok, valamint az elesettek hátramaradottal részére. Az 1882. évi XI. és az 1914. évi XLV. t.-c. idevágó rendelkezései annyira hibásak voltak ezirányban, hogy a kormány saját felelősségére, már az indemnitási törvény életbelépte előtt is alkalmazta a segélyek további folyósítását, illetőleg az ideiglenes segélyeket. Ezenkívül azzal is igyekezett a kormány javítani a bevonult polgári személyek katonai rokkantellátását, hogy az 1875. évi LI. t.-c. által az ellátási igényhez megkívánt polgári keresetképtelenséget az 1915. január 22-én kelt hadügyministeri rendeletben oly esetben is fennforgónak mondotta ki, ha a keresetképeség ötödére csökkent.

A képviselőházban az 1915. évi indemnitási javaslat tárgyalása alkalmával heves vita volt, melynek során *Szterényi József* szembeállította a javaslat által tervezett és már felemelt rokkantsegélyeket és a hátramaradottak segélyeit a német segélyekkel. Kimutatta, hogy míg a felemelt segély maximuma a három gyermekes rokkant közlegénynél nálunk 480 K, addig Németországban 1104 K. Az altisztnél az összes felemelt segély 490 K-val szemben Németországban 1460 K állt, míg a szülőtlen árvának a magyarországi 108 K-val szemben a Német-birodalom 240 K-át biztosított. A képviselőház új intézkedéssel is toldotta meg a benyújtott törvényjavaslatot, felhatalmazván a ministeriumot arra, hogy amennyiben a teljesen munkaképtelen rokkant előbbi életmódjának biztosításához szükséges, beigazolt szükség esetén a törvényben meghatározottnál magasabb segélyt is engedélyezhessen, úgy, hogy a rokkant összjövedelme a 600 K-át elérje. Az ellenzék több szónokának sürgetésére elfogadta *gróf Eszterházy Móric* határozati javaslatát is, mely utasította a kormányt, hogy a háborúban rokkantakká váltak és hozzátartozóik, valamint a háborúban elesettek özvegyei és árvái ellátásáról szóló törvényeket sürgősen vegye revisio alá és oly javaslatot terjesszen elő, mely a keresetképtelenek tisztességes megélhetését biztosítja. E revisio a háború végéig be nem következett. Ennek okát *Teleszky János* pénzügyminister 1916. január 19-én tartott beszédében abban jelölte meg, hogy végleges megoldásról csak a háború befejezése után lehet szó, midőn a kormány ismerni fogja a rokkantellátás és nyugdíjak egész terhét és a rendelkezésre álló pénzügyi erőforrásokat. Persze a háború nehéz napjaiban kevés vigasztalást nyújthattott e kijelentés. A kormány egyébként egyes intézkedésektől nem idegenkedett, így az 1916. évi XVIII. t.-c.-ben a mozgósítás folytán bevonult tanítók és nevelők, valamint azok özvegyei és árvái kivételes ellátásáról intézkedett. Kimondotta e törvényben, hogy a háborús szolgálatának tartama alatt a nyugdíj-képességhez előírt 10. évének betöltése előtt elesett, szolgálatképtelenné vált, vagy eltűnt tanítót nyugdíjigénye szempontjából úgy kell tekinteni, mintha 10. szolgálati évét betöltötte volna. Az 1917. évi IX. t.-c.-kel azután az elesettek gyermekei után járó segélyek felemelése történt meg. A kormány országos hadiárvalapot is létesített a háborúban elesettek árvái nevelésének segélyezésére és állami forrásból is táplálta az alapot.

A kormány a *bevonultak családtagjainak segélyeit* is igyekezett javítani. Már az 1914. évi 130.000 sz. pénzügyministeri rendelet liberálisabban kezdte azokat kezelni, az 1916. évi 138.000 sz. pénzügyministeri rendelet pedig már azt is megengedte, hogy a családok segélyét a hadbavonult napi kereseténél magasabb összegben is meg lehessen állapítani. E rendelkezések teljesen indokoltak voltak, hiszen már az 1909. és az 1913. évi részleges mozgósítások alkalmával is elégteleneknek bizonyultak az érintett családoknak nyújtott segélyek.

A hadisegélyek ki nem elégitő mértékben való megállapítása, bármennyire jogosak voltak az ellene felhangzott panaszok, menthető legalább némileg azzal, hogy e segélyek még így is igen nagy terhet képviseltek, így már a háború elején az 1914. évi XLV. t.-c. indokolása körülbelül napi 1 millió koronában állapítja meg a bevonultak családtagjai segélyezésére szükséges összeget. Alig menthető azonban a végrehajtásban mutatkozott egyik-másik jelenség. A hatóságok éppen nem mindig kellő megértéssel kezelték a háborús segélyeket. Kiténik többek közt ez abból is, hogy a nagyobb vállalatok részéről önként fizetett segélyeket az állam által nyújtott segélyek csökkentésére használták fel, holott az 1882. évi XI. t.-c. 5. §-a világosan kimondta, hogy a törvény alapján nyújtott segély összege sem az állam részéről más alapon adott, sem a hatóságok, községek, vagy magánosok által adott segélyekbe be nem számítható.* Máshol ismét túlbőven kezelték a hadisegélyeket. A kiutalások körüli késedelem és nehézkesség is számos panaszra adott alkalmat. Sajnos, csak nagyon későn ismerte fel a kormány annak a szükségét, hogy a hadigondozás céljaira a községekig lenyúló külön szervezetet létesítsen, mely útbaigazítással lássa el a segítségre szorulókat és szorgalmazza a késedelmes és gyakran a hadigondozás feladataival szemben érzéktelen hatóságokat. Csak a háború legvégén került erre a sor, mint arra mindjárt rátérünk. Ha jókor gondolt volna a kormány erre, sok elégedetlenségnek, sok nyomornak és szenvedésnek elejét lehetett volna venni.

A hadsegélyezés feladatai nálunk is külön szervezetet igényeltek. Mindjárt a háború elején létesültek a m. kir. honvédelmi ministerium *hadsegélyező hivatala*, valamint az

* V. ö. a gyáriparosok erre vonatkozó panaszát a Magyar Gyáripar VI évf. (1916.) 5. sz. 14-15. old

Országos Hadsegélyező Bizottság. Az előbbi főképp a hadsegélyezés céljára gyűjtött adományok kezelését és kiosztását intézte, míg a Hadsegélyező Bizottság főleg a hadisegélyek feljavítását és helyes mederbe terelését igyekezett elő mozdítani. Egyes törvényhatóságokban központi, községekben pedig helyi bizottságokat alakított. A háború előrehaladásával a rokkantügy egyre nagyobb helyet kívánt a háborús socialpolitikában. Irányítására 1915. márciusában a *csonkított és béna katonákat gondozó bizottságot*, majd ez év szeptember havában a *m. kir. rokkantügyi hivatalt* állította fel a kormány. Erre annál is inkább szükség volt, mert az 1915. évi XV. t.-c. a rokkantsegélyek szabályozásánál abból indult ki, hogy a rokkantoknak a termelés körébe visszavezetése érdekében hatósági nyomástól sem szabad visszariadni és így megfelelően gondoskodni kellett az utókezelésről és a rokkantak szakmabeli oktatásáról. E törvény 8. §-a szerint az a rokkant, aki magát az orvosi tanács által megállapítandó utókezelésnek vagy művégtag alkalmazásának és gyakorlati oktatásnak alá nem veti, a rokkantnyugdíjra, illetőleg rokkantotthonban való elhelyezésre való igényét elveszíti. A rokkantak gazdasági elhelyezkedését megkönnyítendő, az 1916. évi IV. t.-c. az ipari és más gazdasági foglalkozások gyakorlásához szükséges előfeltételek tekintetében könnyítések engedélyezésére hatalmazta fel a ministeriumot. E felhatalmazással a ministerium élt is és az 1916. évi 3053. M. E., valamint az 1918. évi 542. M. E. sz. rendeleteivel könnyítéseket léptetett életbe. Később is számos rendelet látott ezirányban napvilágot. A kormány 1917-ben tovább építette a hadigondozás szervezetét és felállította az *Országos Hadigondozó Hivatalt*, mely a központi irányítást vette a kezébe, míg a végrehajtó munkát a 900/1917. M. E. számú rendelet igyekezett mederbe terelni. A községekig lenyúló szervezet felállítását rendelte el ugyanis, mely a hadigondozói pártfogók és tanácsadók működésén nyugszik. *Azzal* azonban nem számolt a rendelet, hogy nálunk – sajnos – igen nehéz ily munkára felhasználni a szabad társadalmi tevékenységet. A ministerium 1918. évi 3510. M. E. sz. rendelete az előbb említett rendelettel szervezett hadigondozó bizottságok mellé a *hadigondozó népirodák* felállítását rendelte el. Feladatukat a hadirokkantak és hadiárvák panaszai és kérelmei felvételében és a szükséges intézkedések szorgalmazásában jelölte meg. Emellett intézkedett a *hadigondozás kormánybizto-*

sálnak hatásköréről is. Egy ugyanekkor kelt rendelet a hadigondozás céljaira szánt adományok ellenőrzéséről és irányításáról szólt. Persze mindez – mint említettük – már későn jött.

A városok, élükön a fővárossal, szintén kivették részüket a hadigondozásból, de munkásságuk ismertetése már túlságosan a részletekbe való elmélyedésre vezetne.

Külön problémája volt a háborús socialpolitikának a *hadifoglyok alkalmazási feltételeinek megállapítása*. E tekintetben már 1915-ben rendelkezések váltak szükségessé, mert ekkor már nagyobb mértékben adták ki a hadifoglyokat munkára. Az 1915. évi 19.031. számú földművelésügyi ministeri rendelet szabályozta a kérdést és némi munkásvédelemről is gondoskodott. Kimondotta, hogy a hadifoglyoknak vasárnapon munkaszünetre van igényük, hétköznapokon pedig csupán a szokásos munkaidőn belül foglalkoztathatók. A 21.220. eln./1925. sz. alatt kelt belügyministeri rendelet felhívta a munkaadókat arra, hogy emberségesen bánjanak a hadifoglyokkal. Amidőn a hadügyministerium a hadifoglyoknak az ipari üzemekben való alkalmazását szabályozta, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hadifoglyok munkaidejére, munkaszünetére, felváltására, túlórázására, vasárnapi munkaszünetére és egyéb munkafeltételeire nézve ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a polgári munkásokra. Egyúttal intézkedett azok díjazásáról is.

A következő években ismételten rendelkezések történtek a hadifoglyok munkaviszonyáról és 1917-ben a bérminimum is szabályoztatott.

Részletesebben szabályozta a hadifoglyok munkaviszonyát az 1918. évi 221.350. Mg. szám alatt kelt honvédelmi ministeri rendelet, mely azonban csak az oroszországi és az orosz területtől megszállt vidékekről származó hadifoglyokra vonatkozott. E rendelet kimondotta, hogy a hadifoglyoknak ugyanolyan napszámra van igényük, amilyent megfelelő munkáért a helybeli munkás kap. A bérlevonások kérdését is szabályozta e rendelet.

Az élelmezési feltételek egyre nehezebbé válásával, valamint a drágaság emelkedésével a *nagyobb ipartelepek élelmezése* is mind nagyobb gondot okozott a kormánynak. Már az 1915. évi 2072. M. E. szám alatt kelt kormányrendelet bizonyos kivételes elbánásban részesíti a nagyobb ipartelepeket az élelmezés szempontjából. Az ily gyárak munkásai a rendelet

értelmében jogosítva vannak saját házi szükségletükre búzát, rozstot, kétszerest, árpát és zabot vásárolni annak a törvényhatóságnak területén, ahol állandó lakosok. A fejenkénti adagokat a rendelet 10 kg.-ban, a bányamunkásokra, valamint az őstermeléssel foglalkozó munkásokra nézve 18 kg.-ban állapítja meg az összes gabonaneműekből. Minthogy a gyárakban való elégedetlenség egyik kútforrása éppen az ellátási nehézségekben volt, a közéleti hivatal elnöke 1916. évi 10.466. eln. szám alatt kelt körrendeletében figyelmeztette a hatóságokat, hogy az ellátatlan lakosság ellátása céljából kiutalt központilag kezelt cikkekből elsősorban a hadászati szempontból akár közvetlenül, akár közvetve fontos üzemekben alkalmazott munkások és családtagjaik szükséglete elégítendő ki. E munkások és családtagjaik részére az előírt mennyiségeket mindenesetre ki kell szolgáltatni. Hogy mily jelentőséget tulajdonít e rendelet a munkások élelmezésének, mutatja az, hogy a törvényhatóságok feladatává teszi azt, hogy minden befolyásukkal oda hassanak, hogy az egyes üzemek minél behatóbban foglalkozzanak alkalmazottaik ellátásának kérdéseivel és erre nézve havonkénti jelentést kér a törvényhatóságoktól. E gondoskodás továbbfejlesztését a katonai szempont mind fontosabbá tette. A bérvédelem sajátos háborús alakulását kell ez intézkedésekben látnunk, mert bennük a természetben való ellátásra helyezkedik a súlypont a rendes idők ama bérvédelmével szemben, mely a pénzbért tolja előtérbe.

Ha visszaidézzük emlékezetünkbe a háború első korszakát, teljesen érthetőnek fogjuk találni a munkásvédelem elhanyagolását és háttérbe szorítását. Szövetségeseink és ellenségeink egyaránt így cselekedtek, sőt a háborúba csak később belépő Olaszország is már 1914. augusztus 30-án hatályon kívül helyezte a nők és a fiatalok munkájára vonatkozó tilalmat. Franciaország már korábban, 1914. augusztus 2-án hatályon kívül helyezte a munkaidő korlátozására vonatkozó rendelkezéseket és ugyanez év augusztus 14-én utasította iparfelügyelőit, hogy a munkásvédelmi felügyeletet a hadi helyzetre való tekintettel ne kezeljék szigorúan. Még a munkásvédelmére oly büszke Németbirodalom is már 1914. augusztus 4-én felhatalmazta a birodalmi kancellárt, valamint a kormányelnököket, hogy a nők és fiatalok munkájára, valamint a túlórákra vonatkozó rendelkezésektől eltéréseket engedélyezhes-

senek. E tekintetben tehát Magyarország is csak azt tette, amit a többi államok és amit a háború parancsolt.

Már a háború második felében a socialpolitikai irány újra előtörése nálunk nagyobb késedelemmel történt, mint a nyugati államokban. Minél hosszabban húzódott a háború, annál inkább látták be úgy Németország, mint Franciaország, hogy a női- és gyermekmunka kihasználását egy hosszúra nyúló háborúban másképp kell megítélni, mint akkor, ha egy rövid ideig tartó teljes erőfeszítéssel befejezhető a háború. Mindkettő átértette a női- és gyermekmunka népesedéspolitikai jelentőségét és a háború második felében igyekezett a női- és gyermekmunkásoknak a törvényes rendelkezésektől eltérő foglalkoztatását valóban arra a térre szorítani, ahol az a háború érdekében elkerülhetlenül szükséges. Nálunk eziránt annál kevesebb volt az érzék, mert a gyermekmunka a háború előtt is hiányosan volt szabályozva.

Nagyon elkéztünk az anyasági védelem terén tett intézkedéseinkkel, kivált ha Németországot nézzük. Itt a Kriegswochenhilfe már 1914. november 3-án vette kezdetét és 1915. január és április hónapjaiban már tovább is fejlesztetett, míg nálunk csak 1917-ben történt meg a gyermekágyi segély 6 hétről 8 hétre kiterjesztése, valamint a szoptatási segély bevezetése. A szülés utáni pihenő idő kötelezővé tétele vagy kiterjesztése nálunk épp úgy elmaradt, mint a Franciaországban – igaz, csak 1917. augusztus havában – tett amaz intézkedés, hogy szoptató nőknek munka közben a szoptatásra időt kell engedni, sőt esetleg a vállalat arra is kötelezhető, hogy a szoptatásra külön helyiséget bocsásson rendelkezésre.

Hadigondozásunknak is nagy hibái voltak. Nemcsak a különböző ellátások túl szűkös voltára gondolunk itten, hanem maguk az alapelvek sem voltak kifogástalanok, melyeken kivált a katonai ellátás rendszere nyugodott. Sarkköve a katonai rendfokozat volt (ez egyébként Ausztriában, – melynek hiszen a mienkkel azonos elvek alapján felépült rendszere volt, – de Németországban is így volt). Ez nem felelhet meg az oly hadseregnél, mely közvetlenül a polgári éleiből hívja el a harcosok legnagyobb részét, mert az elfoglalt katonai rendfokozat a polgári életszínvonallal gyakran alig van összefüggésben. Úgy a Hadsegélyező Bizottság, mint maga a kormány is igyekeztek e bajt enyhíteni, de a régi alap megtartása mellett csak keveset

leheteti e téren tenni. Maga a hadigondozás szervezete is sok hibát mutatott, melyeket lassankint fel is ismeri a kormány és a társadalom is. Gyakran inkább a jóakarat, mint a szorosabb szakértelem vezette a vonatkozó szervek tervezését és működését és ebből magyarázható az a kísérletezés, mely e téren folyt. A szerzett tapasztalatok alapján azután helyesebb mederbe terelődött e szervezet, de sok drága időt emésztett fel a kísérletezés. Most látszott, hogy a társadalomnak a socialpolitika terén való iskolázottsága nem pótolható a részvét bármily nemes fellángolásával.

Legnehezebben rokkantpolitikánk tudott kellő mederbe tereledni. Helyesen mondja a hadigondozás történetéről írt munkájában *Petri Pál*, hogy a háború előidézésétől való távolállásunkat mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy teljesen készületlenek voltunk még a nagyobb számú sebesültek befogadására is.* Rokkantjaink ellátására úgyszólván mindent a háború alatt kellett teremtenünk és lassankint a megfelelő szervezetet kiépíteni. Eközben azonban bizonyos szempontok nem jöttek eléggé figyelembe.** így mindenekelőtt csak lassan kezdtek arra nagyobb súlyt helyezni, hogy a rokkantak kellő pályaválasztási tanácsadásban részesüljenek és még ekkor is a rokkantak nem kis része elesett ettől, mert, mint *Petri* is kiemeli, a hadsereg kötelékéből közvetlenül bocsáztatott el és nem ment át a rokkantügyi hivatal utókezelő intézetén, hol e tanácsadás is töríént. Megfelelő munkaközvetítésről eleinnie még kevésbé történt gondoskodás. Rokkantjaink nagy része tervszerű irányítás híján elveszett a mezőgazdaság számára, melylyel katonáskodása előtt foglalkozóit és az amúgy is nehezen ellátott városi lakosság sorába került. A rokkanttelepítés kérdését is csak nagyon későn karoltuk fel. A haditelek intézményei a kormány ugyan már 1917. május 19-én 1908-1917. M. E. sz. rendeleteivel meghonosította, de a telek megszerzéséhez szükséges tőke előteremtéséről nem töríént megfelelő gondoskodás. Pedig akár tulajdonról, akár haszonbérletről van szó, tőkére szükség ven. A németek már 1916 bân gondoskodtak a háborús járadék

* V. ö. *Petri Pál*: A magyar hadigondozás történetének vázlata. Budapest, 1917. L. 1. old

** Ezeket *Ferenczi Imre*: Rokkantpolitikánk eredeti fejleményei c. cikkében (Közgazdasági Szemle XLI. évf. (1917.) 57. köt. 321-347. old.) igyekezett kidomborítani.

megválthatóságáról. Nálunk az ellátás alacsony volta mellett az alig hozhatott segítséget. A társadalom ugyan itt-ott életre segített egy-egy helyes kezdeményezést, de a rokkanttelepítés kérdése lényegében megoldatlan maradt nálunk a háború végéig.*

Városaink és törvényhatóságaink, és általuk, valamint egyes régebbi szervezetek útján (p. o. a Gyermekvédő Liga útján a hadiárvak elhelyezésénél) igyekeztek szintén kivenni a hadsegélyezésből részüket. Sem anyagi erejük, sem pedig a szervezőképességük nem tette azonban lehetővé, hogy oly keretek közé szorítsák tevékenységüket, mely egységes hálózattal veszi körül a segélyre szorulókat és úgy gondoskodik az igazán szerves segítségről, mint az p. o. Londonban vagy pedig Majna melletti Frankfurtban történt.

II. FEJEZET.

A panaszbizottságok és a bérvédelem.

Már az előbbi fejezetben láttuk, hogy a háború a socialpolitikát mennyire kizökkentette rendes medréből. Régi feladatokát háttérbe szorított és újakat jelölt ki azok helyébe. Ilyeneket hozott felszínre a kötött gazdálkodás térfoglalása is.

Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, érintenünk kell azokat a rendelkezéseket is, melyek az egyesülési jog terén tért foglaltak, annál is inkább, mert azok a strikeok korlátozásával és így a bérkérdéssel is szorosan összefüggtek.

Már a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. t. c. 9. §-a felhatalmazta a ministeriumot, hogy oly törvényhatóságok területén, ahol azt az állam biztonsága megkívánja, megtilthassa új egyesületek és fiókegyesületek alakítását, ellenőrizhesse a már meglévő egyesületek gyűléseit, sőt az ily egyesületek működését korlátozhatta, vagy akár fel is függeszthesse. E törvény következő szakasza arra is felhatalmazást adott a ministeriumnak, hogy az állam biztonsága érdekében oly gyűlések tartását is hatósági engedélytől tehesse függővé, melyek rendes időben nem estek bejelentési kötele-

* A rokkanttelepítés kérdéséről szól többek között a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületének: Anyaggyűjtemény a rokkant-és harcosteplítés kérdéséhez c. kiadványa. Budapest, 1917.

zettség alá. E rendelkezések, melyek nemzetiségi viszonyainkkal függtek össze, természetesen a szakszervezeti szabadságot is érintették és” a kormány mindjárt a háború kitörése után élt is a nyert felhatalmazással. 5479/1914. M. E. számú rendeletével bizonyos törvényhatóságok területén új egyesületek és fiókegyesületek alakítását eltiltotta és nemcsak a rendőrhatalmasokat utasította ezirányban fokozott felügyelet gyakorlására, hanem a törvényhatóság első tisztviselőjét és az esetleg kiküldött kormánybiztost felhatalmazta egyesületek működésének felfüggesztésére a katonai parancsnokságokat pedig arra, hogy ezirányban a kezdeményező lépéseket megtehessek. Az 5481/1914. M. E. számú rendelet a gyűléseknek csupán rendőrhatalmasi engedéllyel való tarthatását rendelte el. Már az 5735. számú miniszterelnöki rendelet egész Magyarországra kiterjesztette e korlátozó rendelkezéseket. Csak 1916-ban következett be e szigorú rendelkezéseknek abban az irányban való enyhítése, hogy az 1442/1916. M. E. számú rendelet felhatalmazta a belügyminisztert olyan egyesületek és fiókegyesületek alakításának engedélyezésére, amelyek a hadviseléssel, vagy a hadi jótékonyossággal kapcsolatos célokat kívánják szolgálni. A szakszervezetek eleinte alig érezhették nagyobb mértékben e rendelkezések súlyát, mert hiszen működésük amúgy is a munkások tömeges bevonulása folytán fennakadt. Persze a háború folyamán a helyzet e tekintetben is megváltozott, különösen azért, hogy a kötött gazdálkodás a munkásokra nézve is, sőt azt mondhatnók, hogy elsősorban rájuk nézve súlyos következményekkel járt, amelyek folytán a szakszervezetek jelentősége is, kivált a háború második felében, erősen növekedett.

A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. t.-c. ugyanis *a munkások bizonyos csoportjait az üzemhez kötötte*, kimondván azt, hogy hadicélokra szükséges szolgálatok teljesítésére, amennyiben a szükséglet önkéntes munkásokból, vagy népfelkelő kötelezettekkel, vagy a védtörvény 7. szakasza folytán alkalmazható hadkötelesekből nem fedezhető, minden az 50. évét még be nem töltött férfi kötelezhető és az ily egyének, ha a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján igénybevett üzem személyzetéhez tartoznak, a vállalat igénybevételének idejére kötelesek munkaviszonyukban megmaradni. Ezzel a munkaviszonyba oly korlátozás lépett be, mely a szabad kereseti rendszernek elvi követelményével ellenkezik. A szabad kereseti

rendszer ugyanis a munkafeltételek alakítását a piacra bízta abban a feltevésben, hogy a munkások szabad mozgathatása megfelelően fogja e feltételeket alakítani. E szabad mozgathatás megvonása tehát a háború tartamára elvi változást jelentelt a munkaviszonyban és csakhamar a gyakorlatban is erősen érezte hatását-

Ehhez még egy másik igen jelentős mozzanat is járult. A hadiszolgáltatásokról szóló törvény 9. §-a ugyanis kimondotta azt, hogy azok a polgári személyek, akik mozgósítás esetén a törvény értelmében katonai közegek vezetése alatt valamely munka végzésére alkalmaztatnak, ez alkalmaztatásuk tartama alatt *a katonai büntetőbíráskodás és a katonai fegyelmi fenyítő hatalom alatt állanak*. Minthogy pedig e törvény 18. §-a értelmében az üzem- és ipartelepek birtokosai kötelezhetők, hogy a hadviselés érdekében üzemüket folytassák, vagy a személyzettel együtt használatra engedjék át a katonai hatóságnak és nemsokára a háború kitörése után megkezdődött egyes üzemeknek az üzemvitelre való kötelezése, mind *fokozottabb mértékben kerültek a munkások a katonai fegyelmi hatóság alá*, mert hiszen az ily üzemekhez katonai vezető küldetett ki és így a 9. § esete következett be. A munkásoknak katonai fegyelem alá jutása ismét szabad mozgásukban való gátlásukat jelentette, mert most már minden békétlenkedés a katonai fegyelembe ütköző cselekedetnek volt minősíthető.

Az így adódó helyzetből a munkások körében nagy elégedetlenség származott. Nem kis része volt ebben annak, hogy a vállalkozók felismerték annak előnyeit, ha a hadsereg őket üzemük folytatására kötelezi és sorra kérték e rendelkezésnek rájuk való kiterjesztését, minek segítségével azután munkásaik nem hagyhatták el munkahelyeiket és alig támaszthattak bér- vagy egyéb követeléseket. A munkaadók egy része, úgy látszik, – legalább a honvédelmi miniszternek egyes cégekkel kötött szerződéseiből ez tűnik ki – e helyzetet többször bérleszállításra, a munkaidő meghosszabbítására és általában a munkafeltételek rosszabbítására használta fel. Ez annál nagyobb visszatetszést kellett, hogy szüljön, mert a megélhetési viszonyok a háború tartamának előrehaladásával egyre súlyosabbak lettek és a drágaság mind jobban fokozódott. A szakszervezeti tanács a kereskedelemügyi és a honvédelmi ministerekhez az 1915. év folyamán intézett memorandumában erősen panaszkodott e

helyzet visszásságairól. Rámutatott arra, hogy a törvény ama rendelkezését, mely szerint a munkások a katonailag igénybevett gyárakban helyüket el nem hagyhatják, túlságosan szélesen értelmezik és a női munkásokat, valamint az 50 éven felüli munkásokat sem engedik a gyárakból távozni, hogy továbbá szakmunkásokat segéd- és napszámosmunkákra kényszerítenek és a munkások kötött helyzetét bérleszállításokra, túlórákra, vagy legalább is annak megakadályozására használják fel, hogy a bérek a drágasággal arányosan emelkedjenek. A gyárakhoz kirendelt katonai parancsnokok a gazdasági helyzettel nagyon gyakran nem voltak eléggé tisztában és így könnyen a vállalkozók információjára támaszkodtak, mi nem is csoda, hiszen a munkásokkal csupán mint katonai szempontból alárendeltjeikkel közlekedtek. Nem egyedül nálunk mutatkozott e jelenség, hanem az szövetségeseinknél is erősen fellépett,

Miként Németországban és Ausztriában, úgy nálunk is mindinkább elkerülhetetlenné vált e kérdés szabályozása, mert hiszen a hadviselésnek sem feküdt érdekében, hogy a munkás és munkaadó közötti ellentét kiélesedjék és a munkásosztályban mind erősebb elégedetlenség keletkezzék, mit pedig az élelmezési nehézségek úgy is erősen tápláltak. E helyzet hatása alatt látott napvilágot 1916. január 17-én a honvédelmi miniszternek 18.950/1915. szám alatt kelt rendelete, mely *a hadiszolgáltatásra igénybevett üzemek munkaviszonyát rendezte*. A rendelet mindenekelőtt kimondotta, hogy a hadiszolgáltatásokról szóló törvény ama rendelkezése, mely szerint a katonai hatóság részéről az üzem folytatására kötelezett vállalatok munkásai munkahelyüket el nem hagyhatják, csakis azokra a munkásokra vonatkozik, akik a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján hadiszolgáltatásul személyes szolgáltatásra köteleztettek és munkásokul az üzem folytatására kötelezett vállalathoz kirendeltettek. Úgy a többi férfi munkások, tehát az 50 éven felüli, mint a női munkások nem esnek e rendelkezés alá; ennél fogva az üzemhez kötöttség rájuk nem vonatkozik, így tehát ezek a munkások munkahelyeiket az ipartörvényben szabályozott feltételek mellett elhagyhatják, ha csak őket a hatóság más törvényes alapon, t. i. az 1911. évi L. vagy az 1915. évi XIII. t.-c. alapján közérdekből a vállalatnál teljesítendő személyes szolgálatra nem kötelezi. Hasonlóképpen szabályozza e rendelet azt, hogy mely munkások tartoznak a szóbanforgó

üzemekben a katonai fegyelmi fenytó hatásá alá. Kimondja, hogy e fegyelmi fenytó hatalomnak csak azok a munkások vannak alávetve, akik a hadiszolgáltatásokról szóló törvény értelmében kötelesek a vállalat mellett munkaviszonyukban megmaradni, továbbá azok, akiket e törvény alapján a vállalathoz személyes szolgálatra kirendeltek és végül azok, akik a vállalatnak üzeme folytatására kötelezése után léptek be ugyan a vállalatba, de a hadiszolgáltatásokról szóló törvény értelmében hadiszolgáltatásul személyes szolgálatra kötelezhetők.

Részletesen szabályozza azután a rendelet a személyes szolgálatok teljesítésére kötelezett munkások, valamint a kirendelt katonai személyek munkaviszonyát. Kimondja, hogy az ily munkások azonos munka mellett legalább ugyanolyan bérben részesítendők, mint a vállalatnál alkalmazásban lévő más személyek. Elrendeli, hogy ily munkásoknak munkabére tekintetében indokolatlan számottevő eltérésnek nem szabad lenni és bérük nem lehet alacsonyabb, mint az igénybe nem vett vállalatok munkásainak bére hasonló munka mellett. Kimondja azt is, hogy a munkabér megállapításánál az elsőrendű élet-szükségleti cikkek árának emelkedését is figyelembe kell venni. Gondoskodik a rendelet arról is, hogy amennyiben az akkordberekben oly üzemi vagy egyéb segédanyagok ára is bennfoglaltatik, amelyeket a munkás a munkaadótól kap, ez anyagok értékét nagyobb értékben, mint amilyennel az akkordok megállapításakor számítottak, a munkabérbe beszámítani nem szabad. Megvédi tehát a munkásokat az ellen, hogy a munkaadók az ily anyagok árának emelkedését a munkásokra hárítsák. Kimondja a rendelet azután, hogy a vállalatban való megmaradásra kötelezett munkások bérében a munkások hátrányára sem közvetlenül, sem közvetve változtatást eszközölni nem szabad és hogy a túlórákért mindenkor külön és pedig legalább 20%-os pótdíjban kell a munkásokat részesíteni. E szempontból is a más vállalatokkal való összehasonlítás irányadó. Elrendeli azt is, hogy ha vis major folytán az üzem szünetel, a rendes munkabér a munkásokat a szünetelés tartamára is megilleti.

Gondoskodik e rendelet arról is, hogy szakmunkásokat szakmájuk körén kívül csak szükség esetében és rövid ideig szabad foglalkoztatni, de bérüket ebben az esetben sem szabad leszállítani. Kimondja azt is, hogy a katonai büntetőbíráskodás

és katonai fegyelmi fenyítő hatalom alá tartozó munkásokra a munkarendben megállapított fegyelmi büntetések nem alkalmazhatók. Ez utóbbi rendelkezést a fegyelem meglazulásával később hatályon kívül kellett helyezni. Az 1918. évi (1918. február havában életbelépett) 2707. eln. sz. alatt kelt honvédelmi ministeri rendelet ugyanis kimondotta, hogy az üzemvezetőség az üzem katonai vezetőjével egyetértésben a munkarendben megállapított pénzbírságot is alkalmazhat.

A bérvizonyok szabályozásának hatalmas emeltyűjét tartalmazza e rendeletnek amaz intézkedése, mely szerint a vállalatoknál a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján személyes szolgálatokra kötelezett munkások, valamint a vállalatokhoz kirendelt katonai személyek bérkövetelései tekintetében, amennyiben vita, vagy panasz merül fel, végeredményben az illetékes minister dönt. E döntés megkönnyítése végett felállítja a rendelet a *panaszbizottságokat*. Ezek, miként Németországban és Ausztriában, oly hatóságok, amelyek katonai vezetés alatt az érdekeltek kiküldötteinek bevonásával vizsgálják meg a hozzájuk beérkezett panaszokat, melyek azonban kizárólag a szolgálati, bér- és munkaviszonyokból származó concret panaszok lehetnek. A bizottság elnökét a honvédelmi minister jelöli ki. Ezenkívül résztvesz a bizottságban a kereskedelemügyi minister, vagy az ügykörénél fogva illetékes más minister képviselője, valamint a katonai parancsnokság kiküldöttje. Az érdekeltek képviseltetése a munkaadók szakegyesületeinek, valamint a munkások szakszervezeteinek kiküldöttje útján történik. A rendelet tehát arra az álláspontra helyezkedik, hogy a munkások jogosult érdekképviselője a szakszervezet.

E rendelet alapján a panaszok hosszú sora indult meg és a honvédelmi ministernek már február közepén intézkednie kellett aziránt, hogy a panaszjog alkalmazásával kapcsolatban munkabeszüntetések ne történjenek. A panaszbizottságok egyébként általában a munkások panaszait messzemenőleg méltányolták és működésük munkaadói körökben nem egy feljajdulásra adott alkalmat. Működésük folytán a ministeriumok a bérmegállapításra irányuló ügyekkel annyira túlhalmoztattak, hogy ezirányban egy újabb intézkedés nem volt elkerülhető. Ez az intézkedés abban állott, hogy a panaszbizottságok hatáskörét kiterjesztették, illetőleg az 1916. június 19-én kelt honvédelmi ministeri rendelet a *panaszbizottságokat döntőbíróvá* gokká

alakította át. Az újabb rendelet szerint ugyanis a panaszbizottság végérvényesen eldönti a kérdést abban az esetben, ha a felek között a békés kiegyenlítés nem sikerül. E rendelet egyúttal módosítja a panaszbizottság összetételét, amennyiben a munkások és munkaadók kiküldötteinek számát 1-1-re csökkenti, a katonai parancsnokság kiküldöttjét elejti és a honvédelmi miniszter részéről kinevezett elnök mellett a kereskedelemügyi és a pénzügyminiszter képviselőjének ad helyet. A rendelet kimondja azt is, hogy ha oly munkás panaszáról van szó, aki kincstári gyáripari üzemben teljesít szolgálatot, a panaszbizottság nem illetékes, hanem az ügyet az érdekelt miniszterhez tartozik felterjeszteni.

Az utóbbi rendelkezés tehát a kincstári üzemeket kiveszi a panaszbizottságok illetékességi köréből. Egyébként inkább a panaszbizottságok illetékességi körének kiterjesztése következett be. 1916. június 12-én 10.813. eln. 20/b. számú rendeletével a honvédelmi miniszter ugyanis kimondta, hogy a bér-es munkaviszonyokat rendező éveleji rendelet kiterjed az oly bányákban, valamint a bányatörvény alá eső műveknél alkalmazott munkásokra és katonai személyekre is, akik személyes szolgáltatokra vannak kötelezve. Ennek megfelelően ezután háromféle panaszbizottság működött. Egy külön bizottság a vas- és fémiparra, egy bizottság a többi iparágakra és egy bizottság a bányákra vonatkozólag. Egy évvel később a panaszbizottságok hatásköre még jobban kiterjesztetett, amennyiben az 1917. évi június 18-án 11.653. szám alatt kelt honvédelmi miniszteri rendelet kiterjesztette a panaszbizottságok hatáskörét az alkalmazottakra (tehát nem munkásokra) is, amennyiben az üzem folytatására kötelezett vállalatnál teljesítenek személyes szolgálatot, vagy oda, mint katonai személyek kirendeltettek, vagy pedig nem kincstári bányaműnél, avagy a bányatörvény alá eső, más nem kincstári műnél vannak hasonló minőségben alkalmazva. A panaszbizottságok hatáskörét még jobban kiterjesztette az 1918. január 21-én 1400 eln. sz. alatt kelt honvédelmi miniszteri rendelet. Eszerint már a katonailag igénybevett, vagy az üzem folytatására kötelezett vállalatok összes munkásai, úgyszintén a magánvállalatoknál (és pedig nemcsak az iparban, hanem a kereskedelemben, valamint a közlekedésben is) katonai rendelkezés folytán szolgálatot teljesítő munkások és a kincstári üzemekben alkalmazott munkások is

igénybevehetik a panaszbizottságokat. A közforgalmi vasutak, valamint egyéb közlekedési vállalatok munkásaira is áll e rendelkezés, de csak annyiban, amennyiben a vállalat üzeme folytatására kötelezve van.

A panaszbizottságok, valamint az azokat szabályozó rendeletek elsősorban a gyárpar és a bányászat munkaviszonyának azon az alapon való szabályozását szolgálták, melyet az üzemeknek katonai felügyelet alá helyezése és a munkásoknak helyhezkötése tett szükségessé. Ezzel azonban távolról sem merülhetett ki az, amit az államnak különösen a bérkérdés terén tennie kellett. A háború csakhamar egyes iparágak számára, kivált eleinte különösen a konfekciós ipar részére, óriási konjunktúrát hozott. Ezt megelőzően, kivált a háború első hónapjaiban, erős munkanélküliség keletkezett, mely annak a pangásnak volt az eredménye, mely más iparágakban állott be. E munkanélküliség, a munkások szervezetének korlátozása, valamint gyengébb ellenállású munkásrétegeknek, különösen nőknek és gyermekeknek a hadirendelésekkel ellátott üzemek körébe való bevonásával a *bérnyomásnak* nagy lehetőségei nyíltak meg, annál is inkább, mert a hadbavonultak családtagjairól való gondoskodás hiányossága, illetve elégtelensége különösen női munkában fokozott kínálatot teremtett. E bérnyomást annál kevésbé lehetett az államnak közömbösen néznie, mert a fokozódó drágaság és a gyorsított munka mindenképpen a bérek emelését tették volna indokolttá. De nem is állhatott az államnak érdekében az, hogy a hadi megrendelések a jövedelemelosztást kedvezőtlenül befolyásolják a vállalkozók hadinyereségének túlságos növekedésével, mi csak a jogosulatlan fényűzés malmára hajtotta a vizet.

A munkások érdekeinek megvédésére elsősorban a *hadiszállítókkal kötött szerződések* lettek volna hivatva. E téren is, mint egyébként máshol is, kitűnt az, hogy a békében szerkesztett rendelkezések és megállapodások mily kevésbé számoltak a viszonyoknak ama változásával, melyeket a háború felidézett, még akkor is, ha ez intézkedések és megállapodások egyenesen a háború esetére is szóltak. Úgy a közös hadügyminisztérium, mint a honvédelmi minisztérium szerződésai előszeretettel nagyvállalkozókkal kötöttek azzal az indokolással, hogy háború esetén e nagyvállalkozók sokkal nagyobb biztosítékot nyújtanak a megrendelések pontos lebonyolítására, mint

a kisebb vállalkozók. Ezzel egyidejűleg az alvállalkozói rendszer is erősen tért foglalt a hadiszállításokban és kivált a háború elején, amikor hirtelen nagy szállítások voltak lebonyolítandók, a hadvezetőség nagy előszeretettel fordult a fővállalkozói rendszerhez. Gyakran olyan cégek is kaptak megrendeléseket, kik az illető iparággal nem is foglalkoztak és így nem is tehettek mást, mint, hogy megrendeléseiket *alvállalkozóknak* adták tovább. Tudjuk, hogy socialpolitikai szempontból az alvállalkozói rendszer milyen káros és hogy annak nem lehet más hatása, mint a béreknek jelentékeny leszorítása.

A hadvezetőség elég későn ismerte fel tévedését és igyekezett is újabb szerződéseiben a fontosabb socialpolitikai követelményeknek eleget tenni, így előfordultak már szerződések, amelyekben a kincstár kikötötte, hogy a szállítás tartama alatt a munkaadónak nem szabad már alkalmazott munkásait elbocsátani és azok bérét leszállítani. Igyekeztek egyúttal a kisiparosoknak közvetlenül is szállításokat juttatni, mi azonban azoknál a katonai hatóságoknál nem csekély nehézségekbe ütközött, melyek abban a felfogásban nevelődtek, hogy lehetőleg nagyvállalkozókkal kell szerződni.

Képviselőházunkban ismételten szóba kerültek a hadiszállítások és pedig a socialpolitikai szempontokkal kapcsolatosan. Különösen *Giesswein Sándor*, *Huszár Károly* és *gróf Eszterházy Móric* igyekeztek e kérdést napirenden tartani és a bérek javítása érdekében intézkedéseket kieszközölni. Kivált *gróf Eszterházy Móric* tartotta szívósan napirenden e kérdést. Kítűnt azonban, hogy a közös hadsereg által kötött szerződésekre a magyar kormánynak igen nehéz volt befolyását érvényesíteni.

Mindazonáltal a kérdés parlamenti tárgyalásának mégis meg lett az eredménye. Igaz, hogy elég későn. Csak 1916. végén jelent meg a 3870. M. E. szám alatt kelt rendelet *a hadfelszerelési cikkekre vonatkozó közszállításoknál alkalmazott ipari munkások munkaszerződéseiről*. E rendelet a háború esetére szóló kivételes hatalom alapján, tehát csak e kivételes hatalom fennállásának tartamára, felhatalmazza a kereskedelemügyi ministert, hogy a hadfelszerelési cikkek készítésére vagy szállítására vonatkozó közszállítási szerződések tekintetében az érdekelt ministerekkel egyetértőleg *megállapíthassa a legáltalósabb munkabéreket, valamint az egyéb munkafeltételeket*.

A rendelet a hatóságilag megállapított béreknél alacsonyabb bér fizetését, valamint a megállapított munkafeltételeknél rosszabb munkafeltételek alkalmazását kihágásnak minősíti és elég szigorúan bünteti, mert 6 hónapig terjedhető elzárást és 2000 korona pénzbüntetést állapít meg, mely utóbbi abban az esetben, ha a kihágás által elért jogosulatlan nyereség megállapítható, a nyereség kétszeresére emelhető fel. A rendelet egyúttal feljogosítja a kereskedelemügyi ministert, hogy *azokat a munkaadókat, akik a rendelet ellen vétének, a közszállításokból meghatározott időre kizárhatja*. Igen fontos intézkedése e rendeletnek az is, hogy a fővállalkozó köteles a munkabérre és az egyéb munkafeltételre vonatkozó kikötéseket munkásaival, valamint az alvállalkozóval közölni és az alvállalkozó is köteles az adatokat, valamint a fővállalkozó nevét és lakóhelyét munkásai tudomására hozni. Sőt még tovább megy a rendelet, mert a fővállalkozót felelőssé teszi a hatóságilag megállapított bérért, illetőleg kimondja, hogy a fővállalkozó ezért kezesként felel. Egyidejűleg megjelent a kereskedelemügyi minister 83.023. számú rendelete, mely *a felsőruházati cikkek kiszabásáért és készítéséért fizetendő minimális béreket megállapítja*. Kimondja azt, hogy további rendelkezésig azoknál a munkabéreknél alacsonyabb bér nem fizethető, amelyeket már 1916. február 18-án 88.586. szám alatt a kereskedelmi és iparkamarákhoz intézett rendeletében megállapított. Otthonmunkások számára a rendelet 15%-os pótlékot állapít meg. Egyúttal kimondja a rendelet azt is, hogy a minimális bérekből semmiféle levonást eszközölni nem szabad, így különösen tilos a helyiségbér, anyag, kellékek, szerszám vagy gépek kölcsöndíja, kezelési, beszolgáltatás! vagy megvizsgálás} díj címén, vagy pedig .cérna fogyasztásért bármit is levonni. Különösen a cérna fogyasztásért eszközölhető levonások eltörlése a parlamenti vitának volt eredménye, mert a vállalkozók arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az anyaggal való takarékoságot csak levonásokkal lehet elérni és a kereskedelemügyi minister is hajlott ez álláspont felé. Végül is úgy oldották meg e kérdést, hogy a rendelet megtiltotta ugyan a levonást, de egyúttal kimondta, hogy a munkás a cérna anyaggal takarékosan köteles bánni. A rendelet egyúttal arról is gondoskodott, hogy azok a vállalkozók, akiknek szerződésében a minimális béreknél magasabb bérek voltak engedélyezve, valamint azok a vállalkozók, akik már magasabb bért fizettek

munkásaiknak, e béreket le ne szállíthassák. A végrehajtást biztosítandó, a rendelet azt is kimondotta, hogy a vállalkozóknak rendes bérjegyzékeket kell vezetniök, melyeket az ellenőrzésre kiküldött közegeknek (kereskedelmi és iparkamaráknak, ipartestületeknek, iparhatóságoknak, iparfelügyelőknak és, a Kereskedelmi Múzeumnak) bemutatni kötelesek. Az 1917. évi május 29-én 36.042. szám alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelettel az alsó- és felsőruházati cikkek kiszabásáért és készítéséért fizetendő minimális munkabérek felemeltettek, illetőleg az alsóruházati cikkekért is minimális bérek állapítottak meg. Ha háborús socialpolitikánknak eme fejezetét a külföldi rendelkezések távlatába akarjuk beállítani, mindenekelőtt tekintetbe kell vennünk, hogy a hadiszolgáltatásokról szóló rendelkezések nálunk és Ausztriában voltak a legszigorúbbak. A munkásoknak széles körben katonai fegyelem alá állítása, valamint a katonai felügyeletnek igen széles körre való kiterjesztése jellemzik idevágó intézkedéseinket. Ezzel szemben a nyugati államokban ezekkel az eszközökkel takarékosabban bántak és a munkások helyhezkötetése még Ausztriában is enyhébb volt, mint nálunk. Az osztrák idevágó rendelet, bár az üzemhez kötés a hadiérdekekkel összefüggő üzemekben ott is fennállt, megengedte a munkaszerződésnek a munkás részéről való felbontását, ha ezt fontos okok kívánják. Megengedte a felmondási akkor is, ha a munkást munkaadója súlyos becsületsértéssel illeti, vagy ha a törvény értelmében a félnek jogában állana a szerződést felmondás nélkül felbontania. A német segédszolgálati törvény is ismeri az üzemből való távozás lehetőségét. Fontos okok fennforgása esetében ugyanis a hatóság távozási igazolványt adhat a munkásnak és ilyen kiadandó akkor is, ha a munkafeltételek lényeges javítására nyílnék a munkásnak alkalmak. Mindezek az intézkedések arra szolgáltak, hogy a munkafeltételek túlságos romlását meggátolják. Angliában természetesen általában idegenkedtek a munkásoknak az üzemhez kötésétől, hiszen itt az általános védkötelezettség is hiányzott, bár a listákba való bevezetésről szóló törvény erős közeledést jelentett ezirányban. Ezzel szemben nálunk a munkás helyhezkötetésének elve a katonai felügyelet alá került vállalatokban szigorúan értelmeztetett és a távozási igazolványok rendszere meg nem honosított. Az sem szól háborús socialpolitikánk előnyére, hogy az üzemek katonai felügyelet alá

helyezésével nálunk bőkezűen bántak. Anglia a munitiógyártásra, Franciaország vas- és fémipari üzemeire igyekezett szorítkozni e téren. Nem engedték tehát meg azt, hogy oly üzemek is hasznot húzzanak a munkások ezzel járó korlátozásából, melyek nem szolgálták legközvetlenebbül a hadviselést. Az, hogy a törvény, illetőleg a kiadott rendelkezések inteniói ellenére nem hadköteles munkásokra is igyekeztek a vállalkozók a kötöttséget alkalmaztatni, egyébként nem egyedül nálunk fordult elő, hanem Németországban is.*

Háború alatt a hadfelszerelési üzemekben, sőt egyéb fontos üzemekben is, az üzemhez kötés magában véve nem eshetik kifogás alá. Hiszen a háború mindenkitől nagy áldozatokat kíván. Annak eltűrése azonban, hogy ez a munkások helyzetével való visszaélésekre vezessen, a hadviselés érdekeit is szem elől tévesztő mulasztás. Nálunk ezt elég későn vették figyelembe és az ebből származó visszaélések kiküszöbölése, valamint a panaszbizottságok felállítása csak későn történt. A panaszbizottságok működése azonban azután a munkások helyzetében jelentékeny javulást idézett elő. Megfelelő képviselést nyertek a bizottságban. A nyugati államokban azonban a képviselő sulya nagyobb volt, mert kevesebb hatóság vett részt a bizottságokban és így a panaszbizottságok inkább a rendes békéltető bizottságokhoz, illetőleg döntőbírókhoz közeledtek. Persze, kivált Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország is már többé-kevésbé fennálló békéltető szervekre, vagy azok analógiájára támaszkodhattak, míg nálunk ezek hiánya folytán tisztán kivételes háborús szervekként jelentkeztek a panaszbizottságok.

Működésüket, sajnos, munkaadói részről sok ellenszenv kísérte. Ennek több és eléggé kézen fekvő oka van. Hiszen a panaszbizottságok mindenekelőtt rendszerváltozást jelentettek és pedig kétségtelenül a munkaadók hátrányára. Nemcsak, hogy eddig egyoldalúan élvezték a munkások helyhezkööttségének előnyeit, hanem kénytelenek voltak a munkásokat, – és ami még nehezebbükre esett – a szakszervezeteket is tárgyaló feleknek elismerni. Igaz, hogy ez egyes collectiv szerződésekben már a háború előtt is megtörtént, de nem idegenkedés nélkül és most ez elismerés rendszerré vált. A panaszbizottságok

* L. erre nézve a Soziale Praxis XXIV, évfolyamában előforduló panaszokat.

közvetítők, továbbá mindinkább a szakszervezeti és a munkaadói munkaközvetítő szervek látták el e feladatot, melyekhez újabban egyes collectiv szerződésben a két érdekeltség által közösen fenntartott paritásos munkaközvetítők járultak.

Nem véletlen, hogy úgy a nyugati országokban, mint pedig nálunk is kiváltképp a háború második felében az érdeklődés fokozottabb mértékben fordult a munkaközvetítés hatósági szabályozása felé. A fennálló állapotok terén már a háborút megelőzően mutatkoztak nehézségek. Az iparszerű munkaközvetítés hiányai és költséges volta erősen mutatkoztak és az érdekeltek által fenntartott munkaközvetítők is sok panaszt váltottak ki, mert természetesen úgy a szakszervezetek, mint a munkaadói szervezetek a munkaadói közvetítést nem kis részben az ipari harc szempontjából tekintették és igyekeztek saját céljaikra használni. Nálunk az állam már 1900-ban a fővárossal és a budapesti kereskedelmi és iparkamarával együtt Budapesten felállította az első hatósági munkaközvetítő intézetet. Ez az intézet azonban eleinte bürokratikus alkatánál fogva kevésbé tudta az érdekeltek rokonszenvét megnyerni, éneikül pedig természetesen sikeres működésre nem lehetett kilátás. A munkaadók főképpen nehézségét kifogásolták, míg a munkások pártossággal vádolták, mert az intézetnek 88.794/1899. szám alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelettel jóváhagyott ügyviteli szabályzata kimondotta, hogy az intézet strike és munkáskizárás esetén is rendszeresen folytatja közvetítői tevékenységét. E kérdés általában a hatósági munkaközvetítésnek legérzékenyebb pontja. A munkások ugyanis a striketörés előmozdítását látják a munkaközvetítésnek strike esetén való folytatásában, míg a munkaadók a munkások mellett való állásfoglalásnak tekintik, ha strike esetén a hatósági munkaközvetítő beszünteti a munkaközvetítést. Már az 1902. évi 258. szám alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelet alapján a budapesti munkaközvetítő intézet arra az álláspontra helyezkedett, hogy strike és kizárás esetén rendszeresen folytatja ugyan a közvetítést, de közli a közvetítendő munkásokkal azt, hogy a szóbanforgó ipartelepen, vagy a szóbanforgó iparág körében strike folyik. Ez a rendelkezés tehát már engedett a munkások álláspontjának és úgy szabályozta a kérdést, ahogy nem egy külföldi államban is szabályozva van. Mindamelllett az 1903. évi 74.672. számú kereskedelemügyi ministeri rendelet alapján az intézet strike és kizárás esetén

az érintett telepekre nem közvetíthet munkásokat. Ezzel ismét a munkaadókkal rontotta el az intézet a dolgát. Ellene 1904-ben a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete beadvánnyal is fordult a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarához.

Hatósági munkaközvetítésünk azonban a háború előtt csak hiányosan volt kiépítve. 1905-ben Pozsonyban és Temesváron az állam, a város és az illető kereskedelmi és iparkamara közösen állítottak fel munkaközvetítő intézetet. Az 1908. évi ipartörvénytervezet általánossá kívánta tenni a hatósági munkaközvetítést és nagyszabású szervezetet tervezett e célra, e tervezetből tudvalevőleg nem lett semmi. A hatósági munkaközvetítésnek egyébként voltak ellenesei is. A munkásság részéről az 1892. évi szakszervezeti congressus már régebben azt az álláspontot foglalta el, hogy bizonyos feltételek mellett nincs ellene az állam által tervezett központi munkaközvetítő intézetnek. E feltételek a paritás és az, hogy strike esetén ne foglaljon el a munkásokkal ellenséges álláspontot.

Hogy a háborúban a munkaközvetítés kérdése fokozottabb jelentőségre fog emelkedni, azt a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1914. évi L. t.-c. is érezte. Felhatalmazta ugyanis a kormányt arra, hogy a leszerelés alkalmával felszabaduló munkaerőknek a békés gazdasági életbe való visszavezetése érdekében egyes városokat esetleg a város területén is túlterjedő hatáskörrel a munkaközvetítés ellátására kötelezhessen. A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete a háború alatt napirenden tartotta a kérdést és a háború második felében a kormány maga is belátta, hogy e téren intézkedésre van szükség. Az akkori kereskedelemügyi minster igen helyesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem volna helyes a hatósági munkaközvetítés kérdését az 1914. évi LIV. t.-c. 14. szakaszában nyert felhatalmazás alapján rendezni, mert az alkotandó szervezet nemcsak a kivételes hatalom érvényben maradásának idejére szól, hanem arra azután is szükség lesz. Ezért igen helyesen külön törvényben az 1916. évi XVI. t.-c.-ben nyert a kérdés megoldást. —

Maga az 1916. évi XVI. t.-c. csak kevés intézkedésből áll. Kimondja mindenekelőtt azt, hogy *az ipari munka minden nemében, továbbá a bányászat és kereskedelem körében az e célból kijelölendő városok és községek a munkaközvetítés teendőit hatóságilag ellátni kötelesek. Városokat a minster arra is*

kötelezhet, hogy saját hatóságuk területén túl is teljesítsék e feladatot. Az ily városokat a kereskedelemügyi minster támogatásban is részesítheti. Azon az elven kívül, hogy tehát közhatóságok kötelezhetők a munkaközvetítés hatósági ellátására, még egy elvet mond ki a törvény, t. i. azt, hogy a hatósági munkaközvetítés a munkaadók és munkakeresők számára egyaránt teljesen díjmentes.

Mint látjuk, az 1916. évi XVI, t.-c. tiszta kerettörvény. Voltak, akik ezt a képviselőházi tárgyalás során kifogásolták. A kereskedelemügyi minster azonban jogosan utalt arra, hogy akkor, amidőn egy hazánkban eddig új elv keresztülviteléről van szó, mely számára a megfelelő szervezetet még csak meg kell teremteni, helyesebb a végrehajtásnak mozgékonyt biztosítani, hogy a szervezet kiépítésében a felmerülő szükségletekhez alkalmazkodni tudjon. Az 1917. évi 92.815/1916. sz. alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelet azután körvonalazta a hatósági munkaközvetítés szervezetét. Tizenhét várost kötelezett arra, hogy hatósági munkaközvetítőt állítsanak fel. E városok Arad, Besztercebánya, Brassó, Budapest, Debrecen, Fiume, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Sopron, Szeged és Temesvár. E városok közül a Budapesten székelő munkaközvetítő hivatal *állami hivatal*, mely nemcsak Fejér, Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyék, továbbá a székesfőváros, Kecskemét és Székesfehérvár területén látja el a hatósági munkaközvetítést, hanem egyúttal a hatósági munkaközvetítés felett a főfelügyeletet is gyakorolja. Ugyané hivatal működik közre a vidéki munkaközvetítő intézetek szervezésénél és gondoskodik a munkapiacon az országos kiegyenlítésről.

A törvény végrehajtási rendelete teljesen a munkaközvetítés terén érvényre jutott modern elvek alapján van felépítve és rendelkezései bátran kiállják a versenyt a munkaközvetítésnek bármely európai államban felállított szervezetével. Kimondja mindenekelőtt, hogy a hatósági munkaközvetítők mellett *paritásos alapon választmányt* kell alakítani, melynek feladata az ügymenet figyelemmel kísérése, a vitás ügyek és panaszok megvizsgálása és megfelelő indítványozás! és véleményezési jog. A budapesti m. kir. állami munkaközvetítő hivatal mellé véleményező hatáskörrel országos *munkaközvetítő tanácsot* szervez a rendelet.

A közvetítés elveit illetőleg is a legmesszebbmenőleg számol a socialis követelményekkel. A bérvédelem érdekében kimondja nevezetesen azt, hogy az érdekelt felek kívánságára az intézet területkörére, vagy annak egy részére valamely szakmában kötött collectiv szerződést az intézetben közzé kell tenni. A strike esetén való közvetítést is a modern elvek alapján rendezi. Visszatérve az 1902. évi rendezésre, kimondja ugyanis, hogy strike és kizárás esetén a munkakeresővel az intézet közölni köteles a munkaviszály okára és mérvére vonatkozólag rendelkezésére álló adatokat. E rendezés lényegileg egyezik a dán, finn, francia, norvég és svájci szabályzatokban elfoglalt álláspontokkal. Csupán Anglia megy tovább, midőn azt is kimondja, hogy annak *a* munkásnak, aki ily esetben a neki ajánlott állást el nem foglalja, ebből a közvetítés további folyamán hátránya nem lehet. Viszont a magyar rendelet egy újabb socialis elvet visz bele a közvetítésbe, amidőn elrendeli, hogy az olyan munkakeresők, akiknek ellátásra szoruló gyermekeik vannak, egyébként egyenlő feltételek mellett, másokkal szemben előnyben részesítendőek. Az étellel és a socialis szellemmel való kapcsolat fenntartása érdekében azt is előírja a rendelet a munkaközvetítő intézeteknek, hogy állandó érintkezést tartsanak fenn úgy a munkaközvetítéssel foglalkozó egyéb szervezetekkel, mint pedig az egyéb socialis feladatokkal foglalkozó intézetekkel és szervezetekkel.

A *mezőgazdasági munkaközvetítés* ezentúl is elkülönítve maradt az iparitól. Hatósági szervezete régebbi keletű ugyan, de sokkal tökéletlenebb. Már az 1898. évi II. t.-c. alapján a helyi hatóságok bevonásával és a ministeriumban központosítva igyekezett a földművelésügyi minister azt megszervezni, de kevés sikerrel, mert egyébként is teendőkkéül túlhalmozott közegek közreműködésére számított. Az 1916. évi XVI. t.-c. végrehajtási rendelete kilátásba helyezte, hogy a kereskedelemügyi és földművelésügyi ministerek egyetértve szabályozni fogják a mezőgazdasági munkaközvetítéssel foglalkozó szervek és az ipari munkaközvetítés szervei közötti érintkezést. Egyúttal elrendeli, hogy a mezőgazdasági munkaközvetítéssel foglalkozó szervekre az ipari munkaközvetítéssel foglalkozó intézetekben a figyelem felhívandó. Az ipari és mezőgazdasági munkaközvetítés közötti kapcsolat hiánya – a vonatkozó rendelet kibocsátása ugyanis máig késett – ismételten kifogás tárgya volt, mert mezőgazda-

sági munkaközvetítésünk még mindig hiányosan működik és a mezőgazdaságban a munkások szerzésének legkezdetlegesebb módjai, a munkások toborzása és piacról való felfogadása még ma is nagy szerepet játszanak.

Az ország megcsonkításával munkaközvetítő intézeteink száma is erősen leapadt. A budapesti intézeten kívül csak Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen, Sopronban, Szegeden és Szombathelyen működnek hatósági közvetítő intézetek. Ezenkívül azonban ez intézeteknek több gyűjtőhelyük van, melyek közül legnagyobb forgalmat a hódmezővásárhelyi és békéscsabai gyűjtőhelyek mutatnak fel. Az állami munkaközvetítő intézet igen szép sikerrel működik és igyekszik munkaközvetítésünket tovább fejleszteni. A hivatal még 1908-ban törvényjavastatot készített a foglalkozást közvetítő és cselédszerző ipar megszüntetéséről, minthogy a végrehajtási rendelet a hatósági munkaközvetítést erre is kiterjesztette és az üzletszerű közvetítés, melynek nagy hátrányai ismeretesek, így kiküszöbölhetőnek látszik. E javaslatot az országos munkaközvetítő tanács állandó választmánya el is fogadta, az a törvényhozás elé azonban nem került. Mindamellett annyit sikerült elérni, hogy a 6034/1914. M. E. számú rendelet kimondotta, hogy foglalkozást közvetítő és cselédszerző iparra újabb iparendély ki nem adható. Az ország súlyos helyzete egy irányban, sajnos, visszafejlesztette az 1917. évi rendeletet. E rendelet ugyanis vasúti díjkedvezményt biztosított az új munkakeresőknek, kiket hatósági munkaközvetítő irányít lakóhelyüktől 50 km-nél, ha pedig legalább 10 munkás utazik együtt, 30 km-nél nagyobb távolságra. E kedvezményt a kereskedelemügyi minister az államvasutak kedvezőtlen pénzügyi helyzetére való tekintettel megszüntette.*

* Az állami munkaközvetítő hivatal évenként kimerítő jelentést tesz közzé működéséről.

III. RÉSZ.

A forradalom socialpolitikája.

I. FEJEZET.

A leszerelés.

A leszerelés kérdése már a háború vége felé a külföldön és nálunk is több oldalról megvitatásban részesült. Mindenki érezte, hogy nehéz, nagy körültekintést igénylő feladat lesz a hadból visszatérőknek a gazdasági életbe való visszahelyezése. Az 1917. évi XI. t.-c., midőn a felelős magyar ministerek számának ideiglenes felemeléséről intézkedett, többek között ezt a szempontot is szem előtt tartotta. Felállította az *átmenet-gazdaságügyi ministeriumot*, mely a hadügyi igazgatás és egyéb hatóságok közreműködésével leszerelési program kidolgozásán fáradozott. A szóbanforgó ministerium mellé „Országos Átmeneti Gazdaságügyi Tanácsot” is szervezett az 1917. szept. közepén kelt 3394. M. E. sz. rendelet, hogy szélesebb körök is bevonhatók legyenek az átmeneti gazdaság kérdéseinek tárgyalásába.

Persze az összeomlás, amellyel Közép-Európában a háború befejeződött, nemcsak nálunk, hanem Ausztriában és Németországban is lehetetlenné tette az igazán céltudatos leszerelést. Forradalmi mozgalmak és forradalmi hangulat között folyt az le, amidőn a tömegek kívánságainak teljesítése inkább állott előtérben, mint az észszerűség kérdése. Az államhatalom meggyöngülése, valamint a tapasztalt államférfiak félretolása is nagyban útjában álltak annak, hogy a leszerelésnek már magában véve is igen nehéz feladata megfelelően bonyolódjék le.

A leszerelés socialpolitikai oldalait tekintve két kérdés lépett előtérbe. Az egyik a *háborúból visszatérő katonák elhelyezése* és munkával való ellátása, a másik a *munkanélküli segélyek*

kérdése volt. A termelésnek az a fennakadása, melyet már magában a hadiüzemek kikapcsolódása idézett fel, nagyon megnehezítette a hazatérő katonáknak munkával való ellátását, az anyag- és kivált a szénhiány folytán beálló üzemszünetelés pedig nagy részben egyenesen lehetetlenné is tette azt. Hozzájárult ehhez az is, hogy sem a hosszú katonai szolgálat, sem pedig a forradalmi légkör éppenséggel nem volt alkalmas a munkakedv fokozására, vagy csak ébrentartására is. Ezért azok az intézkedések, melyek a hadból visszatértek üzemekbe való visszafogadására vonatkoztak, már maguk is a munkánélküli segélyek irányába vezettek. Hiszen az üzemek nagy része alig, vagy éppenséggel nem dolgozott és így a munkások visszafogadása is legalább részben segélyezéshez vezetett. Egyébként is a tömegek lévén a forradalom támaszai, már csak ezek megnyerése is nagy teret biztosított a munkánélküli segélyeknek, úgy, hogy a forradalom közepette ezek kerültek a leszerelés kérdésének homlokterébe.

Két irányú munkánélküli segélyt kell megkülönböztetni. Az egyik a *szénsegély*, a másik a *szorosabb értelemben vett munkánélküli segély*. Lényegileg persze mindakettő azonos, mert ellenszolgáltatás nélküli támogatást jelent a munkások részére. Mégis a szénsegély oly munkásokra vonatkozott, kik működésben lévő üzemekben dolgoztak és hivatása az volt, hogy a munkások hibáján kívül bekövetkezett munkaidőrovidítésből származó bérveszteségeket pótoljon. Ezzel szemben a szorosabb értelemben vett munkánélküli segély oly munkások részére fizettetett ki, akik a gazdasági életben nem voltak elhelyezhetők. Persze csak elvileg, mert mint máshol is, a munkakerülők is szépen meghúzódhattak a munkánélküli segélyek árnyékában.

A szénsegélyekre vonatkozó első rendelkezés még a közös hadügyministeriumból indult ki, mely 1918. októberében kelt 16.000. S. K. V. számú rendeletével vezette be e segélyek rendszerét. E segély a hadiszolgáltatási törvény alapján az üzem folytatására kötelezett és hadiszereket gyártó üzemekre vonatkozott. A kereskedelemügyi minister 102.088/1918. 26. rendeletével november 1-től rendelte el a segélyek folyósítását, de nyomban kiterjesztette a segélyezést más vállalatokra is. A 102.105/1918. 26. szám alatt kelt rendelet szerint ugyanis a gőzüzemmel és legalább húsz munkással dolgozó üzemek,

a 103.496/1918. 26. számú kereskedelemügyi ministeri rendelet szerint pedig minden motorikus erővel dolgozó és legalább húsz munkást foglalkoztató üzem munkásai igényt tarthatnak a szénsegélyre, ha szén, vagy anyagihiány folytán kénytelenek üzemüket korlátozni. A munkaidő csökkentését napi 7 órára rendeli el az előbbi rendelet.

A szénsegélyt az erre vonatkozó első rendelet 12 korona napi átlagos bérkeresetig ennek 100%-ban, azonfelül pedig 80%-ban állapította meg. A segély minimuma 12 korona, maximuma pedig 21 korona volt. A későbbi rendeletekben a szünetelés folytán elvesztett munkaórák bérkeresetének 80%-át vették alapul, amint azt a grafikai iparhoz tartozó munkásokra vonatkozólag az 1918. évi november 26-án 5741. M. E. rendelet is tette. Az átlagos napi kereset kiszámításánál a 29.798./eln. szám alatt kelt hadügyministeri rendelet értelmében napi 9 órai munkaidő volt alapul veendő. Hogy a visszaéléseknek eleje vétessék, a 33.499./eln. 4. c. sz. rendelet előírja, hogy a szénsegélyben „részeseülő munkások munkakönyvüket a segélyt kifizető vállalatban helyezték letétbe.

A szénsegély eredetileg egészen a kincstárt terhelte. A grafikai munkásokra vonatkozólag most említett rendelet szerint a segélyek 25%-a, a 31.024./eln. 4/c. szám alatt kelt hadügyministeri rendelet értelmében pedig a napi átlagos keresetnek a megrövidített munkaidőre eső megfelelő hányada már a vállalatokat terheli, ha a munkások foglalkoztatása akár szakmájukban, akár szakmájukon kívül csak a munkaidő egy részére terjed ki. Az 1919. évi január hó 10-én 387./eln. hadügyministeri szám alatt kelt rendelet azután január 16-ától kezdve a szénsegélyek 25 %-át a vállalatokra hárította át. A szorosabb értelemben vett munkanélküli segélyek mindvégig a kincstárt terhelték.

A szorosabb értelemben vett munkanélküli segélyeket 1918. nov. 26-án 5742. M. E. számú rendelet szabályozta. Eszerint a munkanélküli segély olyan munkaképes munkások részére jár, akik önhibájukon kívül munkába nem helyezhetők. Semmi esetre sem kaphatnak munkanélküli segélyt az oly foglalkozású munkások, kiknek foglalkozási körében a munkaügyi biztos megállapítása szerint nagy munkáshiány uralkodik. Nem kaphatnak továbbá segélyt, akik a munkaidő csökkentése miatt helyüket elhagyják, akiknek a napibére a munkaidő csökken-

tése dacára meghaladja a munkanélküli segély mértékét, akik a munkaközvetítő szervek által nekik felajánlott munkát el nem fogadják, még ha ez kiegészítő munka is, amint hogy nem tartanak szorosabb értelemben vett munkanélküli segélyre igényt azok sem, akik szénsegélyt élveznek, katonai munkásotthonban vannak elhelyezve, 100%-os keresetképtelenségük folytán rokkantségilyben részesülnek, vagy az új rendelkezések értelmében katonakötelesek. Végül nem jár munkanélküli segély azoknak, akik 65. évüket betöltötték, sem pedig azoknak a férfi munkásoknak, akik még nem 16. és azoknak a női munkásoknak, akik még nem 14 évesek. Egyébként a munkanélküli segélyben való részesedésnek feltétele a katonai leszerelési igazolvány és annak tanúsítványa, hogy az illető munkára jelentkezett, de elhelyezkedni nem tudott.

A szorosabb értelemben vett munkanélküli segély mértékét a rendelet alacsonyabban állapítja meg, mint a szénsegélyekét. Szakmunkások részére 10 K, a többi munkások részére pedig 6 K a segély, mely azonban vasárnapokra nem jár. A segélyeket a szakszervezetek és a hatósági munkaközvetítő intézet folyósították. E segélyek, mint tudjuk, egészen az állam terhére mentek. A 60.069. M. E. sz. a. rendelet csakhamar kiterjesztette a segélyezést a kereskedősegédekre és a magántisztviselőkre is.

A szénsegélyeket már a hadügyministerium ideiglenes rendszabálynak tervezte. Ezen az állásponton a forradalmi kormány is megmaradt, de a gazdasági és a politikai helyzet egyaránt arra kényszerítették, hogy a szénsegélyek eredeti határidejét (1918. nov. 30.) előbb 1919. január 15-ig, majd február 15-ig, majd pedig április 1-ig meghosszabbítsa. A szorosabb értelemben vett munkanélküli segélyek már az alaprendelet értelmében (5742. M. E. sz. rendelet) a ministerium további intézkedéséig voltak fizetendők.

Az első forradalmi kormányban nem hiányzott egészen a törekvés arra, hogy a munkanélküliek számát csökkentse és a munkásokat lehetőleg a termelésbe vezesse vissza. Hiszen ezt – igaz, hogy csak bizonyos fokig – az új rendszer önfenntartási ösztöne is kívánta, mert az amúgy is nagy munkanélküliség a segélyezés terhét óriási mértékben növeli és a munkanélküli elemek túlságosan nagy száma félig-meddig rendezett állapotok fenntartását is a legnagyobb veszélylyel fenyegette. A kormány már nov. 5-én 28.644. eln. hadügyminiszteri rendé-

létében intézkedett a leszerelő katonák foglalkoztatása iránt. A katonai keretek felhasználásával a leszerelő katonák számára *munkásotthonok* létesítését rendelte el, mi kiindulási pontjában helyes gondolat volt, de kivitelében az alábbi körülmények folytán kezdettől fogva eredménytelenségre volt kárhozthatva. Először is a vonatkozó rendelet értelmében a munkásotthonok nem katonai jellegű intézmények, hanem tisztán munkásjóléti célt kívántak szolgálni és így a belépésre semmiféle kényszer nem állott fenn. Ennélfogva a hazatérő katonáknak hirtelen való szétszéledését nem tudták megakadályozni. A socialista nevelésnek eredményeit a kormány saját testén volt kénytelen tapasztalni, mert a munkások nem értették meg az otthonok munkásjóléti természetét és a rendszeres leszerelés terén ezekre váró nagy feladatot. A rendelet értelmében ugyanis a munkásotthonok egyúttal *a munkások ideiglenes foglalkoztatásáról* is hivatva voltak gondoskodni és bennük a hazatérő katonák bizonyos fegyelem és házirend alá kerültek volna, ha e fegyelem fenntartása egyáltalában lehetséges lett volna. A munkásotthonban elhelyezett munkásnak a szakszervezeti munkaközvetítőhöz kellett volna fordulnia munkaalkalomért, hogy így mielőbb visszakерüljön a gazdasági életbe. A rendelet szerint a munkásotthonokban elhelyezett munkásoknak a testi és szellemi erejüknek megfelelő és a szokásos munkabérigényeket kielégítő munkaalkalmat el kell fogadniok és a dologkerülő munkásokkal szemben megtorló rendszabályokat kell alkalmazni. Hogy azonban ebből se legyen semmi, arról ismét maga a rendelet gondoskodott, mert a munkásotthonok élére a katonai vezető mellett a munkások kebeléből választott bizottságot állított, „mely választás alá esve csak addig számíthatott megmaradásra, amíg a munkások kívánságait teljesíti, így azután a munkásotthonokból a leszerelésnek csakugyan semmi haszna sem lett. A kormány arra is törekedett, hogy munkaalkalmakat teremtsen, így p. o. egyik rendeletében a hazatérő katonáknak foglalkozást nyújtó közérdekű munkákra kiterjesztette a kisajátítási törvény 86. §-át, mely szerint a sürgős munkák számára szükséges terület egyszerű ministeri rendelet alapján is elfoglalható. Persze tényleges segítséget a munkások elhelyezésére sem ez, sem pedig más rendelkezések nem tudtak nyújtani, midőn a gazdasági munka megindulásának minden feltétele, az anyag, a megfelelő gazdasági szervezet és a munkakedv egyaránt

hiányoztak és már magában véve a politikai bizonytalanság minden komoly termelésnek elejét vette, így tehát e téren minden kezdeményezés – eltekintve a termelés tárgyi feltételeinek (szén, nyersanyag stb.) hiányából előálló és pillanatnyilag valóban legyőzhetetlen nehézségektől magában hordta kilátástalanságának csíráját is, mert a forradalom légkörében, melynek feszültsége mindinkább növekedett, igazi munkakészség nem tenyészhet. Nagy mulasztást követett el a kormány akkor, amidőn a háborúból visszatérő katonák foglalkoztatására vonatkozó intézkedései közt megfeledkezett annak elrendeléséről, hogy az üzemek kötelesek a háborúból visszatérő előbbi munkásaikat visszafogadni. Erre nézve csak 1918. december 21-én 33.990 eln. 4/c. sz. hadügyministeri rendelettel történt intézkedés, még pedig csak a katonai felügyelet alatt állott üzemekre vonatkozólag, melyek a rendelet értelmében az 1914. július 24-én náluk alkalmazva volt és 1895-ben vagy előbb született munkásaik visszafogadására köteleztettek. Igaz, hogy ennek az intézkedésnek késése, valamint annak szűk keretei inkább csak elvi mulasztást jelentettek, mert hiszen ezek az üzemek is alig dolgoztak. A kereskedősegedekre, valamint a magántisztviselőkre vonatkozólag a visszafogadást, amint tudjuk, már a Tisza-kormány elrendelte. Az erre vonatkozólag november 24-én 4891. M. K. szám alatt kiadott rendelet az ideiglenes alkalmazottakra is kiterjesztette a visszafogadási kötelezettséget és behatóan szabályozta a felmondás, valamint a végkielégítés kérdését. A 6488. sz. alatti rendelet az idevágó intézkedéseket az egyesületeknél, magánirodáknál, betegsegélyző pénztáraknál és hírlapoknál alkalmazott erőkre is kiterjesztette, sőt a rendelkezés hatálya alá vonta a mező- és erdőgazdasági üzemeket és az azokkal összefüggő mellékiparágak üzemeit is. Az 1914. július 15-én szolgálatban állt gazdatisztek és erdőtisztek visszafogadását az 1919. január 13-án 364. M. E. sz. rendelet tette kötelezővé még akkor is, ha a Tisza-kormány által kibocsátott rendelet alapján az illetőket már el is bocsátották. E rendelet tehát azonos elvek alapjára helyezte a gazdatisztek és erdőtisztek munkaviszonyát a kereskedelmi és ipari alkalmazottakéval, míg a Tisza-kormány az előbbiekre nézve a háború alatt is megengedte a felmondást. Külön intézkedést adott ki 1919. február 22-én (1943. sz. rendelet) a kormány a háborúból visszatérő gépkocsivezetőkre vonatkozólag.

Az 1918. november 16-án kelt 29.798. eln. számú hadügy-ministeri rendelet egyelőre november 30-ig kötelezte a volt hadi-üzemeket munkásaik megtartására még akkor is, ha azokat nem tudják foglalkoztatni. A november 27-én 31.024. sz. alatti kelt rendelet azután megengedte, hogy elsősorban azok a kereskedők, kisgazdák és önálló kisiparosok elbocsáttassanak, kik ezt kérik. Az év végéig elbocsáthatóknak mondotta ki az 1896-1900. születésű munkásokat, kik katonai szolgálatra voltak kötelezve, míg a kiegészítő női munkaerőkre vonatkozólag úgy rendelkezett, hogy azok 40%-a december 22-én, a fennmaradó 30%, pedig 1919. január 12-én bocsátható el.

A leszereléssel kapcsolatos intézkedések a legyőzött közép-európai államokban sok hasonlóságot mutatnak. A nagy politikai, társadalmi és gazdasági összeomlás mindezekben az államokban útját állta az igazi rendszeres leszerelésnek. Nyugtatlanság, kapkodás és mindaz, ami az államhatalom gyöngeséget jellemzi, egyaránt mutatkoztak mindezekben az államokban. A munkanélküli segélyek az említett országok mindegyikében erősen előtérbe kerültek. Az a rendszer, amelyet itt alkalmaztak, mindenhol hibákkal volt tele. Nálunk elsősorban az államot és később kisebb mértékben a vállalatokat terhelték a segélyek költségével. Ausztriában és Németországban a községeket is igyekeztek bevonni a segélyezés terheibe, sőt Németországban a segélyek megállapítását is a községekre bízták, melyek a költségek $\frac{2}{12}$ részét voltak kötelesek viselni. A községek bevonása különösen a német rendszer szerint nem bizonyult célszerűnek. 1919. január 15-én meg is vonták a községektől azt a jogot, hogy ők állapítsák meg a munkanélküli segélyek mértékét, mert túlságosan bőkezűek voltak. A segélyezés rendszere, legalább a szorosabb értelemben vett munkanélküli segélyeknél, nálunk volt a legegyszerűbb, viszont azonban az a hibája volt itt, hogy a helyi viszonyokkal nem számolt. Munkaalkalmak teremtése érdekében és az ú. n. termelékeny munkanélküli gondozás (produktive Erwerbslosenfürsorge) terén Németország járt elől. Ausztriában is több történt e téren, mint nálunk. Igazán eredményes lépésekről e téren alig számolhatunk be. Hogy ez nagy részben a politikai viszonyok alakulásának a következménye, az persze más lapra tartozik, de a gazdasági veszteség ezáltal nem lett kisebb.

Az, hogy Ausztriában, de különösen Németországban a

gazdasági munka előbb indulhatott meg, ezekben az országokban nagyobb jelentőséget kölcsönzött a hadból visszatértek visszafogadására vonatkozó intézkedéseknek. Ausztria ment e téren legtovább, midőn 1919. április 26-án a 15 munkásnál többet foglalkoztató üzemet kényszerítette a munkanélküli hivatalok közvetítésével munkásaik és alkalmazottaik létszámának 20%-kal való emelésére. Németország 1919. rendelkezése közelebb esik a Magyarországon alkalmazott eljáráshoz, amennyiben szintén a hadból visszatértek visszafogadása érdekében a munka rövidítését rendelte el a 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemeknél. E rendelkezés azonban nemcsak az előbbi hadiüzem-ékre vonatkozott, mint nálunk. Németországban határozott tervszerűséggel történt a háború alatt beállított kisegítő munkások elbocsátása, melyet a leszerelő tanácsok intéztek, míg nálunk e tekintetben is – mint láttuk – egységesen a konkrét viszonyok figyelembevétele nélkül történt az intézkedés,

II. FEJEZET.

Az ipari munkásvédelem a forradalomban.

A háború befejeztével a nyugateurópai államokban élénk és határozott tervszerűséget mutató munkásvédelmi tevékenység indult meg. Igaz, hogy e törvényhozás nem viseli magán az egészséges fejlődésnek azt a bélyegét, amelyet kivált a XX. század óta nekilendülő socialpolitika mutat. A háború befejezése mintegy mesterséges érlelő folyamat, túlgyors kifejlődésre készítette a socialpolitikának egyik-másik megvalósításra legalább nem minden tekintetben megérett hajtását. A politikai súlypontnak eltolódása annak is útját állottá, hogy egészen a gazdasági élet többi tényezőivel összhangban fejlődjék a munkásvédelem. A tömegek türelmetlenek és kevésbé hajlandók a természetes érlelődés folyamatát kivárni. Mindamellet a nyugati államokban a tervszerűsége és szerves alkotásokra való törekvés a háború utáni socialpolitikától is alig vitatható el.

A magyar socialpolitikának a háború befejezését közvetlenül követő korszakban való alakulásáról ezt el nem mondhatjuk. Azt lehetett volna várni, hogy amidőn socialdemokrata ministerek is helyet foglaltak a magyar kormányban, nálunk is megindul azoknak a socialpolitikai mulasztásoknak a terv-

szerű pótlása, melyeket a háború előtt elkövettek. Nem így történt. A magyar socialpolitikának igazán szerves továbbfejlesztése nem indult meg, hanem ehelyett bizonyos ötlet-szerűséggel csak egyes kérdések megoldására került a sor. Ha végigtekintünk ezeken a rendelkezéseken, az a benyomásunk, hogy itt is inkább egyes buzgólkodó szakférfiak kezdeményezésével, mint a kormány szociálpolitikai programjának megvalósításával állunk szemben. Magyarázata persze ennek is van. A kormányon belül támadt ellentétek és a helyzet bizonytalansága sokat érthetővé tesznek. A mindjobban balfelé való orientálódás és a gazdasági helyzet felfordulása, valamint az államhatalomnak e körülmények közt való gyengesége újat álltak a tervszerűségnek. Minél inkább kerültek azután felszínre a szélső elemek, annál inkább látszott értékében veszíteni a törvényes munkásvédelem és a munkások helyzetének javítására való törvényhozás. Hiszen a cél többé nem az, volt, hogy a fennálló gazdasági renden belül megfelelő helyzet biztosíttassék a munkásnak, hanem az egész társadalomnak és gazdasági rendnek a munkások uralma alatt való megszervezése. A socializálás, a régi munkaviszony megszüntetése és általában a socialista gazdasági rend megvalósítása volt a jelszó. Ilyen körülmények között a kormány, még ha akart volna is, nem folytathatott volna tervszerű socialpolitikát.

Mindez megmagyarázza azt, hogy az egész forradalmi korszak alatt csak kevés igazi socialpolitikai alkotással találkozunk.

Mindenekelőtt két ú. n. néptörvényről kell itt megemlékeznünk. Ezek a munkaügyi bíraskodásról és a népjóléti igazgatásról szóló törvények. Sem az egyik, sem a másik alapjában nem a forradalmi kormány alkotása, mert mindkettőnek előmunkálatait már készen találta.

Ami mindenekelőtt a *munkaügyi bíróságok* kérdését illeti, az már régebben felmerült és már az ipartörvény revisiója alkalmából behatóan foglalkoztatta a kormányt. A vonatkozó tervezet már 1914-ben készen volt. A fennálló helyzet hátrányait ugyanis a kormány már a háború előtt felismerte. A munkaszerződésből származó perek az ipartörvény értelmében az elsőfokú iparhatósághoz, illetőleg az ipartestület békéltető bizottságához tartoztak, mely a fellebbezés kizárásával ítélkezett ezekben a perekben. A félnek azonban jogában állott, ha az ítélettel nem volt megelégedve, igazát a törvény rendes útján

keresni, de csak birtokon kívül és csak miután az iparhatóság, illetőleg a békéltető bizottság már döntött az ügyben. Az ipar-törvény ezzel azt akarta elérni, hogy ily perekben a békéltetés megkíséreltessék, ez azonban legfeljebb azokban a kézműves iparágakban következett be megfelelő módon, melyekben ipar-testületek állanak fenn, míg a többi esetekben az iparhatóság igénybevételére vonatkozó kényszer csak feltartotta az igazság útját, anélkül, hogy bármily előnyt hozott volna. Ha meg-gondoljuk, hogy a munkás legkevésbé ér rá arra, hogy a munkaviszonyából származó követeléseit kerülő úton érvénye-sítse, meg fogjuk érteni, miért törekedett a külföld már régebben arra, hogy közvetlenül oly fórum felé terelje az ily pereket, amely szakszerű eljárásával gyorsan *igazához* juttatja a munkást. Franciaország, Belgium, Olaszország, Németország és Ausztria már legnagyobb részben a 90-es években megoldották e kérdést.

Az 1914-ben készült javaslat az ipari bíraskodás szabá-lyozására két alapelvet állított fel. Az egyik az, hogy előzetes fórumok felkeresése nélkül közvetlenül az ipari bíróság legyen igénybe vehető, a másik, hogy e bíróságok szakférfiak bevo-násával működjenek. Megoldásában a javaslat nem a francia, hanem a német és osztrák példát követte, mert nem tisztán munkaadókból és munkásokból kívánta a bíróságot szervezni, hanem a királyi járásbíróságokat tette meg ipari bíróságoknak. A szakszerűségről oly módon gondoskodott, hogy Budapesten valamint a 30.000 lakost meghaladó városokban e bíróságok *α munkaadók és munkások közül választott ülnökök* közre-működésével járnak el. Az 1914. évi javaslatnak ezt az állás-pontját az 1918. évi IX. néptörvény is elfogadta, mely azonban nem ipari, hanem munkaügyi bíróságok neve alatt szervezte meg az intézményt. Ennek főképp az az oka, hogy e bíróságokat sokkal tágabb körre terjesztette ki, mint azt 1914-ben tervezték. A háború előtti javaslat ugyanis az iparra, kereskedelemre, bányászatra és közlekedésügyre tervezte csupán e bíróságok működését, míg a jelzett néptörvény az összes gazdasági ágak-ban, tehát a mezőgazdaságban is, teret juttatott e bíróságoknak, sőt azok hatáskörét még a házicselédekre is kiterjesztette.

A communismus alatt is fennmaradtak a munkaügyi bírósá-gok. A XXVIII. számú forradalmi kormányzótanácsi rendelet csak azt rendelte el, hogy csak munkásülnökök vesznek részt a tár-gyalásokon, ítéleteit e rendelet fellebbezhetetleneknek mondotta ki.

A *népjóléti minisztériumot*, mint tudjuk, még a törvényes kormány létesítette. A hatáskör megállapítása azonban akkor nagy nehézségekbe ütközött, mi érthető is, mert a népjóléti ministeriumnak a socialpolitika egységesítése a célja, mi pedig a fennálló ministeriumok hatáskörének csorbítása nélkül nem vihető keresztül. Az egyes ministeriumok féltékenyen örködtek előbbi hatáskörük felett és kevés hajlandóságot mutattak arra, hogy a socialpolitikai ügyeket átadják. Kivált a földművelésügyi ministerium erősen ellene szegült annak, mert elve mindig az volt, hogy maga intézi a mezőgazdasági social politikát.

A Károlyi-kormány az 1918. évi IV. néptörvénnyel biztosította magának a jogot, hogy a gordiusi csomót elvágja és a néptörvényben felhatalmazást nyert arra, hogy rendelettel szabályozhassa a munkaügyi és népjóléti ministerium hatáskörét. Maga a törvény csak körvonalazza a hatáskört, kimondván, hogy a munkaügy egész terjedelmében az összes termelési és foglalkozási ágakra nézve a népjóléti ministerium hatáskörébe tartozik. Oda tartozik a törvény értelmében továbbá a munkásbiztosítás, a közegészségügy, a gyermekvédelem, a lakásügy és a hadigondozás, valamint a munkaügyi, egészségügyi és népjóléti statisztika. Az 1919. évi január 18-án 6625. M. E. sz. alatt kelt rendelet azután ennek megfelelően állapította meg e ministerium ügycsoportjait és részletesen megszabta, hogy az egyes ministeriumok hatáskörükből mily ügyeket adnak át a népjóléti ministeriumnak.

A háború után a munkások a legyőzött középeurópai államokban elérkezettnek látták az időt, hogy az üzemek vezetését a kezükbe kerítsék. Ez nálunk – Oroszországot kiyéve – a leganarchikusabb módon történt. Nálunk ugyanis a kérdés szabályozása nélkül a munkások több üzemben egyszerűen elűzték a vállalatok vezetőit és saját szerveikkel foglalták el azok helyét. Ezzel szemben Ausztriában és kivált Németországban hosszas tanácskozások előzték meg a socializálást és az a később alkotott törvények alapján ment végbe.

Magának a socializálásnak a kérdése a szorosabb értelemben vett socialpolitika körén kívül esik és így arra itt ki nem térhetünk. Vizsgálódásunk körébe kell azonban vonnunk az *üzemi választmányok* tárgyában 1919. február 10-én 1071. M. E. sz. alatt kiadott rendeletet, mert e választmányok hatásköre

nagyrészen socialpolitikai volt. A józanabb elemek a külföldön és nálunk is belátták, hogy a socializálást nem lehet az egész vonalon megcsinálni. Ennek dacára nem akartak lemondani arról, hogy a munkások beleszólást nyerjenek az üzemek vezetésébe. Ezt a célt szolgálják a külföldön az üzemi tanácsok és ezt akarták nálunk is az üzemi választmányok felállításával elérni. El kell ismerni, hogy a Károlyi-kormánynak idevonatkozó rendelete elég mérsékelt. A rendelet szerint felállítandó üzemi választmányok középállást foglalnak el a háború előtti értelemben vett üzemi választmányok és az üzemi tanácsok között. Az 50 munkásnál kevesebb munkást foglalkoztató üzemekben hatáskörük alig tér el valamit a régebbi értelemben vett üzemi választmányok hatáskörétől, mert feladatuk elsősorban a munkások egyéni panaszainak és fegyelmi ügyeinek elintézése, továbbá a munkarend megállapítása, a munkásjóléti intézmények, a munkások szabadságideje, munkaideje, szakmánybeosztása, valamint accord differential elintézésénél való közreműködés. Persze a közreműködés már nem csupán véleményező, de nem is végleges. Csak egyes esetekben, mint a fegyelmi ügyeknél, intézkedik véglegesen az üzemi választmány. Termelési kérdésekbe egyáltalában csak az 50 munkásnál többet foglalkoztató üzemekbe avatkozhatnak. Itt sem mindig, mert a kormány külön rendelettel állapította meg azokat az iparágakat, amelyekben az üzemi választmánynak ily feladata is van. Összesen csak 27 iparág volt az, – főképp a vas- és fémipar, valamint a gépipar köréből – ahol ily hatáskört adtak az üzemi választmánynak. E hatáskör itt is csak arra terjedt ki, hogy az üzemi választmány legalább hét, de legfeljebb öt tagja a két hetenként tartott üzemvezetői értekezleten részt vehetett és azon javaslatokat tehetett. A munkaadó nem volt köteles ezeket elfogadni és ha az üzemi választmány mégis kitarthatott óhajta mellett, az újonnan szervezett országos ipartanács-hoz fordulhatott, melynek véleménye alapján azután a vállalkozó felszólítása után a kereskedelemügyi miniszter döntött a kérdésben. Üzemi választmányok egyáltalában csak a legalább 25 munkást foglalkoztató üzemekben voltak létesítendőek. A tagok választása a munkások és az alkalmazottak részéről külön csoportokban titkos szavazással történik. A választmány tagjainak száma természetesen arányban állott a munkások számával, de 25 munkásnál nagyobb nem lehetett. Az üzemi

tanácsba csak oly írni-olvasni tudó, legalább 24 éves munkás, illetőleg alkalmazott volt választható, aki vagy az üzemben legalább egy évig, vagy a szakmában legalább két évig dolgozott. Az üzemi választmányok működéséről, mely a külföldön annyira vitatott kérdés, nálunk nem lehet Ítéletet mondani, mert a communismus bekövetkezése az anarchikus socializálás irányába terelte fejlődésünket.

Az üzemi választmányokról szóló rendelet szellemét illetőleg egyrészt Ausztria és Németország, másrészt Csehország és Norvégia idevágó későbbi törvényei között foglal helyet. A termelésbe való közvetlen beleszólásra, mint láttuk, a választmánynak nem ad jogot, de bizonyos iparágakban mégis lehetővé teszi a kereskedelemügyi minister beleszólását. Persze a communismus alatt ez megváltozott, mert hiszen akkor a „társadalmásított termelés” mellett e választmányok *üzemi munkástanácsokká* lettek, melyek feladata a termelés irányítása lett volna. A tapasztalatok a legkedvezőtlenebbek voltak, amint azt a központi szervnek, a *népgazdasági tanácsnak* is meg kellett állapítania. Ez indította az utóbbi szervet július 9-én a 78. sz. rendelet kiadására, mely szerint a népgazdasági tanács mindenkor az üzemi tanácsoknak új megválasztását rendelheti el, hogy a meg nem felelőket elmozdíthassa. Tíz nappal később már a *munkafegyelem intézményes biztosításáról* adott ki a népgazdasági tanács rendeletet, mely szerint a nem dolgozó munkások el is bocsáthatók, sőt, ami akkor a legnagyobb büntetésszámba ment, a szakszervezetből is kizárhatók. A munkafegyelem kezelését már nem bízhatta az üzemi tanácsokra, hanem ezek kebelében külön fegyelmi bizottságot alakított, melyben a termelési biztos, ha pedig ilyen nincs, a volt tulajdonos is helyet foglalt. Azt tehát, hogy az üzemi munkástanácsok a legnagyobb mértékben csődöt mondtak, maga a communismus is kénytelen volt elismerni.

A communismus alatt, de már a Károlyi-kormány második felében is, az érdeklődés teljesen elfordult a socialpolitikától. A proletariátus uralma politikai vonatkozásaiban annyira lefoglalta a felülkerekedett körök figyelmét, hogy a socialpolitika számára nem maradt tér. A kapitalistikus munkaviszonynak általában való megszüntetése volt most már a cél. Ez persze a *munkabérek hatósági megállapítását* kívánta. 1919. április 17-én kelt LXIV. sz. forradalmi kormányzótanácsi intézkedés gondos-

kodott erről, egyelőre ideiglenesen. Ez természetesen a socialdemokrácia követeléséhez híven a teljesítmény figyelmen kívül hagyásával történt. A rendelet órabéreket állapít meg és pedig külön a tanult szakmunkások és 10 évesnél hosszabb gyakorlattal bíró betanult munkások, azután a 10 évnél rövidebb gyakorlattal bíró betanult, valamint a 10 évnél hosszabb gyakorlattal bíró segédmunkások, a 10 évnél rövidebb gyakorlattal bíró segédmunkások és végül az ifjómunkások részére. Minden csoportban két bérhatárt állapít meg a rendelet, melyen belül az üzem termelési biztosa az ellenőrző munkástanáccsal együtt állapította meg az egyes munkások bérét. Jogorvoslatot a szakszervezetnél kellett a rendelet értelmében keresni.

Ugyané rendelet mondotta ki a *nyolcórás munkaidőt*, vagy a heti 48 órát rendes munkaidőnek, melyet csak rendkívüli esetekben szabad túllépni. Ily esetekben az első két túlóráért 50, a többiért 100%-os bérpótlék fizetendő.

A cselédviszonyt a communismus nem törölte el. Uralmának vége felé azonban a *cselédek munkaviszonyát* szabályozta. E rendelet 1919. július 15-én látott napvilágot. Érdekes módon nem 8, hanem 10 órás munkaidőt szab meg és kivételesen 12 órás munkaidőt is megenged. Persze a 10 órán felül való munkaidőt túlórának számítja külön díjazással. A rendelet szerint a cselédeknek egyhuzamban legalább 8 óra pihenést kell engedni és nőalkalmazottakat, valamint fiatalkorúakat esti 9 és reggeli 6 óra közt nem szabad foglalkoztatni. 18 évesnél idősebb női cselédeknek kivételesen az éjjeli munka megengedhető. A cselédeket a rendelet értelmében hetenként 24 órás munkaszünet és évenként legalább 15 napi szabadság illeti meg. A rendelet intézkedik az ételmezés, valamint a bérfizetés kérdésében is és 16 éven aluliaknak háztartási munkákra való állandó jellegű alkalmazását tilalmazza.

III. FEJEZET.

A forradalom mezőgazdasági socialpolitikája.

Ha a forradalom socialpolitikájának valamely általános jellemvonását egyáltalában meg lehet különböztetni, úgy azt abban kell keresni, hogy igyekezett a mezőgazdasági munkásokat az ipari munkásokkal egyenlő elbírálás alá vonni. Ez nem-

csak a most említett néptörvényben jut kifejezésre. Láttuk már, hogy a gazdatisztekre vonatkozólag az üzembe való visszafogadás és a felmondás feltételeit a kereskedelmi és az ipari alkalmazottakéval egyenlően szabályozta. Ugyanezt tette a *munkásbiztosítás* terén is, igaz, hogy később. A forradalmi kormányzótanács XXI. sz. rendelete kimondotta, hogy *a betegségi és a baleseti biztosítás hatálya alatt áll minden munkás, tehát a földmunkás is.*

Már a Károlyi-kormány igyekezett arra, hogy a mezőgazdasági munkásoknak is biztosítson *anyag bérvédelmet*. Az 1918. nov. 30-án 5667. M. E. sz. alatt kelt rendelet kötelezte a gazdákat arra, hogy gazdasági cselédjeiknek, azok szabad választása szerint, egy tehén vagy két sertés tartását biztosítsák. Az 1919. jan. 27-én 430. M. E. sz. alatt kelt rendelet *mezőgazdasági békéltető és bérmegállapító bizottságokról gondoskodott*. E bizottságok felerészben gazdasági munkásokból és cselédek-ből, felerészben pedig munkaadókból alakítandók. Tagjaik sorában foglal helyet a gazdasági felügyelő is. Az elnököt szabadon választják. A nagy zűrzavarban természetesen a bizottságok alig alakultak meg. Egyébként is a rendelet értelmében 10-100 tagból állhatták és így eleve is munkaképtelenek voltak. Az ú. n. tanácsköztársaság azután 1919 május 10-én a földművelésügyi népbiztosságot bízta meg a mezőgazdasági munkások minimális bérének megállapításával. Felemlítendő, hogy a rendelet a mezőgazdasági munkások munkaidejét napfelkeltétől napnyugtáig állapította meg, délelőtt egy, délben két, délután pedig egy félórai szünettel. Tehát a nyolc órasi munkaidőről itt nem volt szó. Hiszen az 1919 jún. 3-iki rendelet szerint a mezőgazdasági üzemekben dolgozó ipari munkások is 12 órasi keretben, napi 10 órát kötelesek dolgozni. Akkor persze, amidőn a mezőgazdasági munkásokkal is igyekezett a forradalmi socialpolitika foglalkozni, ebben az is vezette, hogy e rétegeket a maga számára megnyerje. Hiszen kiváltképpen az ú. n. tanácsköztársaságnak, de már a Károlyi-kormánynak is, igaz, hogy nem annyira a mezőgazdasági munkások, hanem inkább a kisbirtokosok igen nagy gondokat okoztak. Ez volt a főoka annak, hogy a forradalomban a birtokpolitika oly nagy szerepet játszott.

A mezőgazdasági politika főkérdése a forradalom alatt kezdettől fogva természetesen *a birtokpolitika* volt. Hiszen e

kérdést már a háború utolsó korszaka is erősen előtérbe tolt, főként a hadirokkantak földigénylésével kapcsolatosan. Lényegében e kérdés messze túlterjedt a socialpolitika körén és azt a forradalom alatt is más szempontból tekintették, amennyiben különösen a forradalom második részében a termelési rendszer megváltoztatásának kérdését, tehát a socializálás kérdését látták benne. Éppen ezért munkánkban a socialpolitikára szorítkozván, azt itt csak érinthetjük abban a vonatkozásában, amelyben a szociálpolitikailag is káros birtokmegosztás hátrányainak ki-küszöbölésével függ össze.

A forradalom minden téren vágyakat kelt fel, amelyeket nem tud kielégíteni. Fokozott mértékben áll ez a birtokreform kérdéséről. Hiszen a föld korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló termelési jószág és így a földre főim olyan módját kieszelni nem is lehet, amely csak nagyjában is eleget tudna tenni a fellépő igényeknek. Ezt már az 1918. őszén mindjárt összeült birtokpolitikai tanácskozás is kénytelen volt belátni. De az is nyilvánvalóvá lett, hogy bármennyire is akarják siettetni a földreform keresztülvitelét, az mindenképpen bonyodalmas és hosszadalmas feladat. Persze a tömegek ezt nem értik meg és így a forradalmi kormánynak is a legnagyobb erőlködést kellett kifejtenie, hogy a könnyelműen felcsigázott szenvedélyeket valamennyire lecsillapítsa. Ezt célozta az 1918. december 18-án kibocsátott belügyministeri rendelet, mely a hatóságokat ezirányban a nép megnyugtatására szólította fel. Végre 1919. február közepén megjelent a *földművelő nép földhöz juttatásáról szóló 1919. évi XVIII. néptörvény*.

A birtokreformhoz szükséges földet a törvény az 500 holdon felüli birtokok kisajátításával kívánta előteremteni. Az 500 hold azonban nem volt feltétlen határ, mert ott, ahol nagyobb mértékben van szükség a nép kielégítéséhez földre, a törvény megengedi a 200 holdnál nagyobb birtokrészek kisajátítását is. Az egyházi birtokoknál a 200 holdon felüli területet feltétlenül kisajátíthatónak mondotta ki. A kisajátítás azonban elvileg csakis a mezőgazdaságilag használt területekre vonatkozott.

Föld igénylésére a törvény az életbelépte előtt földműveléssel foglalkozott minden olyan magyar állampolgárt felruházott, akinek nincs családi kisbirtoka. Az 1914-1919. években katonai szolgálat folytán rokkanta vált egyének különös elbírálásban részesítendőek, amennyiben akkor is igényelhetnek földet, ha

azelőtt nem foglalkoztak földműveléssel. Egyébként a törvény 14 pontban megállapítja a földigénylésnek a sorrendjét, elsőséget biztosítva az oly rokkantaknak, másodsorban azok özvegyeinek, akik azelőtt gazdasági cselédek vagy mezőgazdasági munkások voltak.

A kisajátított földterületekből elsősorban családi kisbirtokot kell a törvény szerint alakítani, amelyek 5 holdnál kisebbek, de 20 holdnál nagyobbak nem lehetnek. Megengedi azonban, hogy ott, ahol az a nép földszükségletével összeegyeztethető, 200 holdnál nem nagyobb középirtokok is alakíttassanak. Az egy-egy évben alakított középirtokok együttevén nem haladhatják meg a törvény szerint felosztásra kerülő ingatlanok területének 10%-át. Ezenkívül létesíthetők családi kertek, munkásbirtokok, családi szőlőkertek, családi háztelkek is.

Természetesen a forradalmi kormány sem tudott azon segíteni, hogy a birtokreform hatalmas szervezetet igénylő, lassú munka. Éppen ezért természetesen a kivitelre nem kerülhetett sor. Egyébként is itt ugyanaz történt, ami az üzemi választmányok terén. A kommunizmus már nem elégedett meg a földhözjuttatással, miképp az iparban a munkásság egyszerű beleszólását a termelésbe keveselte, hanem XXXVIII. sz. rendeletével a *nagy- és középirtokok szocializálását* mondotta ki. A kis- és törpebirtokokhoz éppen úgy nem mert hozzányúlni, mint ahogy a házak szocializálásáról szóló X. sz. forradalmi kormányzótanácsi rendelet a munkásházakat is meghagyta egyéni tulajdonban.

Persze a mezőgazdaság terén a kommunizmus még nagyobb bajba került, mint az ipari termelés terén, mert itt még nehezebb volt a munkástanácsok rendszerét alkalmazni. Ezért a *termelő szövetkezetek* gondolatához folyamodott. Azt szerette volna egyébként, ha a kiscgazdák is ily szövetkezetek alakításához fogtak volna, miben, mint maga is beismerte, a falusi nép körében nagy akadályokra talált. Kivált az állatoknak köztulajdonba való átengedésébe a kommunisztikus szövetkezeti termés délibábszerű előnyeieért a józan magyar paraszt nem volt hajlandó belemenni, így tehát a kommunizmus alatt a földkérdés is elposványosodott és a socialpolitika vágányáról egészen a termelés társadalmasításának homályos világába került.

IV. RÉSZ.

A forradalom utáni socialpolitika.

I. FEJEZET.

A munkásvédelem legújabb fejleményei az ipar és kereskedelem terén.

Nyugat-Európában a háború óta eltelt évek socialpolitikájának meglehetősen egységes irányzata van. Bár a győzők, a legyőzöttek és a semleges országok között vannak árnyalatbeli különbségek, mégis nagyjában ugyanazok a kérdések állanak ez országok socialpolitikájában előtérben. A nyolc órai munkaidő és az ipari alkotmány kérdései azok, amelyek ma Nyugat-Európa socialpolitikai orientációját jelzik.

Magyarország háború utáni socialpolitikája nem ebben a mederben haladt. Nem, mintha teljesen érintetlen maradt volna e kérdésektől, hiszen a forradalmak alatt nálunk is aktuálissá váltak azok. Mégis a forradalmi korszak elmúltával azok legalább időlegesen erősen háttérbe szorultak oly föladatok mögött, melyeket a magyar socialpolitika hiányai és a magyar viszonyok tűztek a törvényhozás elé.

Gyakran szeretik úgy feltüntetni a dolgot, mintha a forradalom óta nálunk socialpolitikai téren semmi sem történt volna. Nem nehéz arról meggyőződni, hogy a beállítás a történetek nem ismerésén vagy ferdtítésén nyugszik. Hogy Magyarország socialpolitikai fejlődése a forradalom után nem haladhatott teljesen abban a mederben, melyben a nyugateurópai államok socialpolitikája folyik, annak legelső oka már magában az, hogy a háború előtt sem tartottunk a socialpolitikában ott, ahol azok. De a fejlődésünk lökésszerűsége, amint azt a két forradalom előidézte, új helyzetet kellett, hogy teremtsen a socialpolitika terén. Az ipari proletariátus a két forradalomban kezébe

kerítette a politikai hatalmat, de azzal nem tudott élni és ön-maga készítette elő e rendszerek bukását. Munkásságunk józan részének nem volt elég ereje ahhoz, hogy megakadályozza a teljesen utopistikus kommunizmus kitörését és annak terroris-tikus kinövéseit, sőt azt a megbocsáthatatlan bűnt követte el, hogy uralmának megszilárdítása érdekében hadseregünk össze-omlását előkészítette és a hazatérő csapatok lefegyverzésével és felbomlasztásával kardcsapás nélkül engedte át az országot a megcsonkításnak. Ezzel ipari munkásságunk örökre gyászosan írta be nevét a magyar történelem lapjaira. Csodálható-e, hogy a munkásság követeléseivel amúgy is kevés megértéssel szem-ben álló körök még kevesebb megértést tanúsítottak ezután a munkásság kívánságaival szemben, miután az az ország egy jelentékeny részének feláldozásával politikai belátáshiányának tanújelét adta. Ez persze nem indokolhatja a munkásság jogos gazdasági követeléseinek visszautasítását, mert a kívánságoknak a múlt bűneiért való visszautasítása magában véve is politikai belátáshiányról tanúskodik, de magyarázatul szolgálhat arra, hogy az a munkásbarát hangulat, amelyre az ország minden ereje összefogásának érdekében egy veszített háború és annyi nemzeti szerencsétlenség után feltétlenül szükség volna, nem fejlődhetett ki. Követlenül az ú. n. tanácsköztársaság bukása után úgy látszott ugyan, hogy a magyar értelmiség tanult a forradalomból és remélni lehetett azt, hogy a szerves social-politikai alkotások terére lép az ország. A forradalom tanulságai azonban gyorsan feledésbe mentek és így az a tervszerű és mindenki helyeslésétől követett socialpolitika nem következett be, mely az ország érdekében kívánatos volna. Mindamellet, mint arra mindjárt rátérünk, igen jelentős lépések történtek azóta socialpolitikai téren, mi nagy részben a kormány politikai bölcsességének tudható be.

Hogy ezeket munkásköreink és a nagy részben ezek által informált külföld kevéssé értékelik, vagy róluk egyáltalában nem vesznek tudomást, annak főoka az, hogy a szakszervezeti jogot máig nem iktattuk törvénybe. A munkásság és a külföld állás-pontja is nagyjában az, hogy egyesületi és gyülekezési szabadság nélkül nincsen igazi socialpolitika, mert anélkül a munkásság nem igazi tényezője a socialpolitikának. Ha e tételt elfogadnók, akkor meg kellene tagadni a socialpolitika elnevezést az egész törvényes munkásvédelemtől és mindattól meg kellene vonnunk

a socialpolitika elnevezését, ami a háború előtt azokban az országokban (orient, amelyekben a szakszervezkedési szabadság korlátolva volt. Ez nyilván nagy túlzás volna.* Viszont az is bizonyos, hogy a hatályos socialpolilikának a legnagyobb biztosítéka a szakszervezkedési szabadság. Csak azt az egyet nem szabad munkásságunknak elfelejtenie, hogy minden hatás ellenhatást szül és hogy a forradalom után nem lehet az egyesületi és gyülekezési jog kérdését ugyanúgy kezelni, mint a békés fejlődés korszakában. Nagy kérdés még, vajjon Németországban és Ausztriában, melyek kevésbé heves rázkódásokon mentek keresztül, mint Magyarország, hogyan fognak e téren a viszonyok a rendes állapotok visszaállta után alakulni.

Minden olyan politikai rendszerváltozás, amely az osztályok közötti erőviszonyokat átmenet nélkül megváltoztatja, vagy erősebb politikai rázkódások után consolidatiót akar előidézni, az egyesülési szabadság korlátozására szorul. Nem volt még oly forradalom, amely még a legszélsőbb egyesülési szabadság sürgetése melleit is nem lett volna kénytelen erővel fellépni azokkal szemben, akik az egyesülési szabadságot a forradalom ellen használnák fel. Ugyanígy nem volt még forradalom utáni consolidatió, amely nem lelt volna kénytelen az egyesülési szabadságot korlátozni. Ez nálunk sem volt másképp sem a forradalmak alatt, sem pedig a forradalmak után.

Az, hogy a magyar kormány 5084. M. E./1919. számú rendeletével hatályon kívül helyezte a forradalmi időszaknak az egyesülési és gyülekezési jogra vonatkozó rendelkezéseit és e téren a forradalom előtti állapotokat állította vissza, egyszerűen a jogfolytonosság helyreállításának követelmém e volt. Az e rendelet végrehajtása tárgyában 88 318. szám alatt kiadott belügyministeri rendelet részletezte az érvényben maradó rendelkezéseket és kifejezetten érvényben tartotta a háború alatt fennállott korlátozásokat, tehát fenntartotta az egyesületek szigorított rendőr hatósági felügyeletet és ellenőrzését, valamint az új egyesületek alakulásának szigorúbb kezelését. A 6622. M. E. sz. alatt kelt rendelet az egyesületi gyűlések rendőri bejelentését tette kötelezővé és azokat engedélyhez kötötte. A végrehajtása tárgyában kiadott 55.010. szám alatt kelt belügyministeri rendelet szerint

azonban – bár szigorú ellenőrzést rendel el – a következő felszólítást intézi a politikai hatóságokhoz: „Különösen elvárom, hogy a hatóságok a munkások gazdasági egyesületei által szorosán vett gazdasági kérdések megvitatása céljából egybehívott gyűlések bejelentéseinek tudomásulvételénél mindenkor a legmesszebb menő méltánylással legyenek és intézkedéseiknél a kellő ellenőrzés gyakorlása mellett a politikai üldözésnek a látogatását is kerüljék”. Persze a rendelet és annak kezelése nem mindig azonos dolgok és így a rendelet is sok panaszra adott okot. Munkásaink azonban elfelejtették azt, hogy a két forradalom után csak hazafiasságuk és politikai józanságuk határozott bizonyosságai hozhatnak enyhülést az egyesületi jog kezelésében és hogy akkor, midőn az egész nemzet egysége vezethet csak kétségbeesett helyzetünk enyhítésére, az állam és a nemzet elleni mozgalmaknak tért adni egyenesen öngyilkos politika volna, melyet egy józan külföldi állam sem követne. Az 1920. őszén a 9571. M. E. szám alatt kiadott rendelet tovább ment az egyesülési szabadság korlátozásában és betiltotta az egyesületi üléseket éppen úgy, mint a népgyűléseket, felvonulásokat és körmeneteket. E rendelet azonban csak valamivel egy hónapon túl volt érvényben, mert a 10.656. M. E./1920. számú rendelet ismét a 6622. sz. rendeletet léptette életbe, melyben e tilalmak nem foglaltattak, csupán a szigorú ellenőrzés és az ülések bejelentése iránt történt intézkedés. A népgyűlésekre vonatkozólag a következő években is ismételten adtak ki rendeleteket, hol korlátozva, hol tágítva a népgyűlések tartására való jogot. A folyó évben a 36-700/1923. szám alatt kelt rendeletével a belügyminister a szakszervezetek kérdésével külön is foglalkozott annak szabályozása végett, hogy külföldi állampolgárok mennyiben vehetnek részt szakegyesületekben. A rendelet úgy oldja meg a kérdést, hogy a tisztán gazdasági célra alakult szakegyesületnek – a viszonosság feltételezésével – külföldi állampolgár is tagja lehet. A rendelet további szövegéből azonban az tűnik ki, hogy igazán még sem lehet tagja, mert tagsági jogot nem gyakorolhat, hanem csupán az esetleges jóléti intézményeket használhatja és a segélyezéseket élvezheti. Tisztséget természetesen külföldinek szakegyesületben nem szabad viselnie. A 39.178. B. M./1923. számú rendelet kimondja azt is, hogy nyilvános politikai gyűlésen idegen állampolgárok csak a belügyminister előzetes engedélyével szólhatnak fel.

Összefügg – legalább bizonyos szempontból – az egyesülési jog kérdésével az internálások kérdése. A munkáskörök és a külföld egyaránt szemükre hányták kormányainknak az internálásokat. E kérdés azonban már egészen politikai jellegű és így épp úgy tárgyalásunk körén kívül esik, mint az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. t. c. Aki nem azonosítja magát államellenes törekvésekkel és nem imputál ilyeneket a munkásosztálynak, az ezekben nem láthat a munkásosztály ellen irányuló törekvéseket és legfeljebb a kezelés kapcsán becsúszó hibákkal szemben foglalhat állást. E tekintetben az 1919. augusztus 17-én 103.rés. és az egy hónappal később 854. rész. szám alatt kelt belügyministeri rendeletek igyekeztek a szükséges intézkedéseket megtenni, illetőleg figyelmeztetéseket kiadni.

Egyesületi és gyülekezési jogunk ma nem áll a külföld színvonalán és szakszervezeteinknek nincs meg az a törvényes alapjuk, amelyen a külföldön állnak. Bár az utolsó évek fejlődése ezt sokkal indokoltabbá teszi, mint aminő volt a háború előtt, mégis sürgősen kívánatos a szakszervezeti jog minél előbbi szabályozása. Kormányunk ezt be is látta és a javaslatot már el is készítette. Mindenesetre nagy politikai hiba volt a külföldön ellenünk folytonosan hangoztatott panaszok elnémítására a nemzetközi munkaügyi hivatal vizsgálatát kérni, miként azt kormányunk 1920-ban tette. Ez csak úgy történhetett, hogy vezető államférfiaink abban a hitben voltak, hogy a kérdésben állapotaink nyugateurópai mértékkel mérve is teljesen kielégítők. E vizsgálat eredménye azonban az lett, hogy francia és angol nyelven a nemzetközi munkaügyi hivatal leközlölte az egyesülési szabadságot korlátozó intézkedéseinket.* A külföld nem ismeri helyzetünket és azokat a tényezőket nem méltányolja és behatóbb tájékoztatás nélkül nem is méltányolhatja, amelyek nálunk e rendelkezéseket felidéztek. A kiadványban egyszerűen a forradalom utáni állapot leközlötetett, anélkül, hogy az itt figyelembeveendő összes körülmények rendszeres összeállítása előzné meg a bizottság részéről gyűjtött anyag és folytatott tárgyalások leközlését. Akkor, amidőn a magyar munkásviszonyokról úgysis a leghátrányosabb színben van a külföld tájékoztatva, csaka legnagyobb mértékben árthatott Magyarországnak.

* L. La liberté syndicate en Hongne. Dokumentenfs rapportes par la mission d'information du Bureau International du Travail Geneve 1921.

Az új kormány nemcsak az egyesülési jog terén a forradalom alatt fennállott „szabadságot” szüntette meg, hanem a munkanélküli és a szénsegélyeket is- Ez mindjárt 1919. augusztus első felében megtörtént (3961. M. E. rendelet). A hadisegélyek és a még mindig folyamatban volt leszerelési intérmények fel-emeléséről gondoskodás történt. A katonai rokkantak, özvegyek és árvák ellátási intérményeit is 1919. szeptember havában fel-emelték. A gondoskodás ezért persze, miként a háború alatt, úgy most is igen szerény keretek közt maradt. Az 5204. M. E. sz. rendelet a háború alatt ideiglenesen alkalmazott női munkaerők elbocsátásával kapcsolatban az állami és egyéb hivatalokban elsőbbséget biztosított a hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és hadiárváknak.

Nagyobb szerves socialpolitikai alkotás a háború befejezése óta nem került be törvénytárunkba, mégis – a közlekedésügyet kivéve – minden termelési ág munkásainak helyzete az azóta kibocsátóit rendelkezések folytán javult.

Az ipar terén mindenekelőtt az 1920. október 27-én 918- sz. alatt kiadott rendelet fontos rendelkezést tartalmaz a bérvédelem szempontjából. Fenntartja ugyanis a *munkaügyi bíróságokat*, nem abban a terjedelemben ugyan, mint a Károlyi-kormány azokat felállította, mert az új rendelet értelmében csak az ipar és kereskedelem terére szorítkozik a munkaügyi bíróságok hatásköre. A rendelet kifejezetten kivonja a munkaügyi bírásokodás alól a mezőgazdasági alkalmazottakat, valamint a mezőgazdasági munkásokat és cselédeket, kiket azonban ezért a törvényhozás – mint látni fogjuk – kárpótolt. Nem tartoznak alája a közüzemekben működő közszolgálati és egyéb alkalmazottak, valamint a katonai intézetekben és üzemekben alkalmazott katonák, katonai tisztviselők, altisztek és szolgák sem. Egyébként a rendelet abban a keretben mozog, melyet ez intézménynek már az 1914. évi törvénytervezet szabott. Oly iparosokra vonatkozólag, kik valamely ipartestület tagjai, megengedi, hogy az ipartes ület békéltető bizottságához is fordulhassanak, mielőtt valamelyik fél az ügyel nem vitte a munkaügyi bírósághoz. A békéltető bizottságtól az ügy, ha valamelyik fél a határozattal nincs megelégedve, a munkaügyi bírósághoz kerül.

A szorosabb értelemben vett munkásvédelem terén is jelentős lépések történtek az iparban, így mindenekelőtt az *ipartörvénynovella*, az 1922, évi XII. t.-c. haladást hozott a

gyermekmunka szabályozása terén. E törvény ugyanis VII. fejezetében behatóan szabályozza a *tanoncviszonyt és a tanoncok ügyét*. Kimondja mindenekelőtt, hogy a mindennapi népiskola látogatására kötelezett gyermekeket az ipartörvény alá eső üzemekben sem tanonci, sem egyéb minőségben foglalkoztatni nem szabad. Ezzel a 12 éves korhatárt feltétlen korhatárnak állapítja meg a kisiparban, holott eddig – mint tudjuk – éppen itt hiányzott a feltétlen korhatár kimondása, minthogy a régi ipartörvény szerint az iparhatóság engedélyével 12 éven aluli gyermekeket korhatár nélkül szabad volt a kisiparban alkalmazni. De az ipartörvénynovella még ennél is tovább, megy, mert gyermekek és fiatalkorúak tanoncként való alkalmazásához *hatósági orvosi bizonyítványt* is követel arra nézve, hogy az illető a kérdéses foglalkozásra alkalmas. Elvi szempontból fontos, hogy az ipartörvénynovella a gyermek-, illetőleg fiatalkorú munkás fogalmait teljesen a ma Nyugat-Európában elfogadott értelemben határozza meg, gyermek alatt a 14 éven aluli fiatalkorú, munkás alatt pedig a 18 éven aluli munkást értve. Magának a hatósági orvosi bizonyítványnak a tanoncok alkalmazásánál való bevezetése is nóvum socialpolitikai törvényhozásunk szempontjából. Ily másik, új elvet visz a gyermekek foglalkoztatásába a novella akkor, amidőn kimondja, hogy tanoncul csak oly egyént szabad alkalmazni, aki *iskolai bizonyítvánnyal* igazolja, hogy legalább az elemi népiskola 4. osztályát sikerrel végezte. Igaz, hogy nem egészen parancsoló e rendelkezés, mert egyrésztől rendkívüli esetekben az iparhatóság kivételeket tehet, másrésztől pedig az elemi iskola negyedik osztálya végzésének megkövetelése csak vagylagos, amennyiben az is elegendő, ha a tanonc kimutatja, hogy az írás, olvasás és számolás elemeit elsajátította. A novella a tanoncok védelmére további intézkedéseket is tartalmaz, amennyiben előírja, hogy a tanoncnak adott lakásnak és ételmezésnek egészségesnek, illetőleg elegendőnek kell lennie és a tanonc lakó-, illetőleg hálóhelyiségének fülhetőnek is kell lennie. Kimondja azt is, hogy csupán a 16 éven aluli fiútanonccal szemben szabad és pedig enyhe testi fenytéket alkalmazni, de eltiltja azt, hogy a tanoncokat az ellátással kapcsolatban a mester büntetésként hátránnyal sújtsa. Fontos végül a novellának az a rendelkezése is, melynél fogva képesítéshez kötött iparokban gyermeket és fiatalkorúit, – mindaddig, míg a segédoklevelet meg

nem szerezte – csak tanszerződés alapján szabad foglalkoztatni.

Az említett egyes rendelkezésektől, valamint elvi újításoktól eltekintve, az ipartörvénynovella jelentősége abban van, hogy a kisiparra vonatkozólag az 1884. ipartörvénynél jóval szigorúbban szabályozza a gyermekmunka kérdését, mely az eddigi ipartörvényben éppen a kisiparra nézve volt kevésbé kielégítő.

Elvi szempontból nagy horderejű törvényalkotás a *süfőipari munkának szabályozásáról* szóló 1923. évi XV. t.-c. Csak egyetlen iparágra vonatkozik ugyan és lényegileg csupán az éjjeli munka eltiltását tartalmazza, mi egyébként, mint tudjuk, egy 1916. évi rendelettel már meg is történt. Nagy elvi jelentősége e törvénynek abban van, hogy néhány olyan elvet vezet be socialpolitikánkba, melyek elől eddig az mereven elzárkózott. Ilyen elsősorban az a messzemenő védelem, amelyben a fiatalkorú munkásokat részesíti. Feltétlenül *eltiltja* (időleges kivétel csupán az 1922. július 1-én már alkalmazásban voltakra van) *a 14 évnél fiatalabb gyermekek foglalkoztatását*, a 18 évnél fiatalabbak alkalmazását csak hatósági orvosi bizonyítvánnyal engedi meg és a 18 éven aluliakra a nyolc órai munkaidőt vezet be. Sőt a törvény még tovább is megy. A felnőtt munkások részére is *maximális munkanapot* állapít meg tíz órában és legalább 11 órai éjjeli pihenőt biztosít számukra. Kimondja, hogy a kivételesen éjjel foglalkoztatott nők napi munkaideje 8 óránál több nem lehet. Az éjjeli munkát a törvény *a haladottabb nyugati államokban fennálló szabályozásnak megfelelően* oldja meg. Törvénybe iktatja továbbá azt az elvet, mely a mi törvénytárunkban eddig hiányzott, hogy *a túlórákat külön kell díjazni* és a díjazás mértékét 50%-ban állapítja meg.

Közérdekben éjjel is végezhető munka, de arra legfeljebb 18 évnél idősebb munkások alkalmazhatók. Vis major, valamint gyorsan romló anyagok romlástól való megóvása érdekében a napi munkaidő legfeljebb két órával meghosszabbítható és az éjjeli pihenő 10 órára leszállítható, azonban egy nap ári évben legfeljebb 10 napon keresztül. A munkaidőnek két órával való meghosszabbítását, az éjjeli pihenőnek 10 órára való leszállítását, valamint a 18 éven felülieknek foglalkoztatását az elsőfokú iparhatóság megengedheti és vásárokból, vagy más ily alkalmakból kifolyólag a kereskedelemügyi minister esetrelétre szóló kivételeket is engedhet. A törvény szerencsésen

egyesíti magában a modern munkásvédelmi követelményeket és azt a rugalmasságot, amely a munkaidő szabályozásánál az ipar érdekében szükséges. Mintája lehet az e téren való továbbhaladásnak.

Sokkal általánosabb jelentőségű, de a részletek szabályozásától teljesen tartózkodó *az éjjeli ipari munka korlátozásáról* szóló 1923. évi XVI. t.-c. Felhatalmazza a kereskedelemügyi ministert, hogy az ipartörvény hatálya alá eső oly foglalkozási ágakban eltilthatja az esti 8 és a reggeli 6 óra közti munka, melyekben az üzem természete vagy valamely általános jelentőségű gazdasági érdek, avagy közérdek az éjjeli munkát nem teszi szükségessé. Tiszta kerettörvénnyel állunk szemben, amely a ministert az elvi szemponton kívül csak két irányban korlátozza. A vonatkozó rendelet kiadása előtt ugyanis a kereskedelmi és iparkamarákat, valamint az érintett munkaadói és munkásérdekképviselőket kell meghallgatnia. Ezenkívül a törvény szerint a kibocsátandó rendeleteknek az egyes foglalkozási ágakon belül a versenyviszonyok egyformaságát nem szabad érinteniük.

Haladás történt a vasárnapi munkaszünet rendezése terén is. Az 1921. évi 94.537. szám alatt kelt kereskedelemügyi ministeri rendelet az eddig irányadó 1903- évi rendeletet jelentékenyen kiszélesítette. Az iparban valóban csak a legszükségesebb munkák végzését engedi meg munkaszüneti napokon.

Legnagyobb hasznot a vasárnapi munkaszünet új rendezéséből a *kereskedelmi alkalmazottak* húznak. Itt voltak eddig a legnagyobb nehézségek. A nyílt üzleti árusítást Budapesten, valamint környékén csupán az élelmiszereket, illetőleg főképp ilyeneket árusító üzletekre vonatkozólag engedi meg a rendelet és pedig csupán reggeli 7 és 9 óra között. A vidékre vonatkozólag a munkaszüneti napon való árusítást továbbra is fenntartja, de csak reggel 7 és 10 óra között. Kimondja azonban, hogy az elsőfokú iparhatóság a teljes munkaszünetet köteles – az élelmiszerüzleteket kivéve – elrendelni, ha az illető üzletághoz tartozó kereskedők kétharmada azt kívánja. A kenyér, valamint a sütemények árusítását 7 és 12 óra között, a kizárólagos dohányárudák nyitvatartását pedig 7 és 10 óra között engedi meg. Az 1921. évi XXXVII. l.-c. *a zárótörvényt szélesíti*. Felhatalmazza ugyanis a kereskedelemügyi ministert, hogy a

kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után a fővárosban, annak környékén és oly városokban és községekben, melyek a záróratörvény alapján ez ügyben szabályzatot alkotnak, egyes szakmákban az egész éven át egy bizonyos időben az üzleteknek esti 8 óra előtt való zárását rendelhesse el, ha azt a munkaadó és munkásérdekeltség közös megállapodása kívánja. A záróra esti 6 óránál, az élelmiszerüzleteknél 7 óránál korábbra nem tehető. A 79.435/1921. sz. a. kelt kereskedelemügyi minis-teri rendelet 1921. augusztus havára Budapest és környékén a boltok 6 órai záróját és az élelmiszerüzletek 8 órai záróját rendelte el.

Még 1920. b.án 1910- M. E. sz. alatt kelt rendeletével a kormány a *kereskedősegédek és magántisztviselők szolgálati viszonyát* szabályozta. E rendeletet az 1919. szeptember 5. én 4424. M. E. sz. alatt kelt rendelet előzte meg, mely azonban bevezető szavai szerint is csak átmeneti megoldást nyújtott. Főképen a felmondási idővel foglalkozott és végkielégítésre igényt nem adott. Hasonló irániban szabályozta 1919. november 7-én a gazdatisztek viszonyát (5883. M. E. rendelet). Ezzel szemben az 1920-iki rendelet, mely kereskedősegédekre és magántisztviselőkre vonatkozik, mindenekelőtt a felmondási idő tekintetében jelentős. A rendelet ugyanis kimondja, hogy két évet meghaladó szolgálat esetében 3 havi (az erdőtiszteknél csak az 1919. december 31-ig terjedő alig két hónapos időre mondta ki a november 7. i. ki rendelet), fontosabb teendőkkal megbízott tisztviselőknél pedig 6 havi felmondási idő illeti meg az alkalmazottakat. A rendelet legalább 5 évi szolgálat után végkielégítésre is jogot biztosít az alkalmazottaknak. E rendelet egyúttal kötelezi a vállalatokat oly alkalmazottaik visszafogadására, kik 1914. július 25. és 1919. március 14-ike között kerültek hadifogságba, feltéve, hogy ezelőtt legalább egy évet szolgáltak nála és a kitűzött időben nála szolgálatra jelentkeznek. Ha vissza nem fogadja, végkielégítést köteles nekik fizetni. A magánalkalmazottak nyugdíjügyét a törvényhozás nem szabályozta ugyan, mégis egy intézkedés történt abban az irányban, hogy a nyugdíjalapok gyarapíttassanak. Az 1921. évi XII. t.-c. ugyanis az *átruházási illeték alól mentesítette mindazokat az adományokat, amelyeket a munkaadók 1921. március 30-ika és 1925. december 31-ike között a nyugdíjalapoknak akár ingóban, akár ingatlanokban adnak.*

A *bányászatra vonatkozólag* a szorosabb értelemben veti munkásvédelemre tartozó intézkedés nem történt. E tekintetben a nagy szénhiánynál fogva különleges intézkedések váltak ugyan szükségessé, melyek közül a bányákban való fegyelem helyreállítása és a bányászati munkások helyhez kölese erősen érintették a munkásokat. Ez utóbbi rendelkezést a szénügyek kormánybiztosa 1920. április 14. én adta ki. Szerinte a szénbányáknál és a hozzájuk tartozó segédüzemeknél alkalmazott összes munkások további intézkedésig valamely szénbányánál kötelesek szolgálatot teljesíteni. Ez tehát nem a munkásoknak a vállalathoz kötése, mint ahogy az a háború alatt történt, hanem csupán az üzemághoz kötése. Persze ezt is csak a rendkívüli viszonyok indokolhatták. A rendelet értelmében rendkívüli esetekben felmentés volt adható. Érvénye már megszűnt.

A lakáskérdés, és közte a munkás lakáskérdés is a legnehezebb kérdések közé tartozik a háború óta, bár, mint láttuk már a háború előtt is kevés sikert tudtunk e téren felmutatni. Az 1921. évi XXXVI. t.-c. állami kislakások építkezéséről intézkedett és e célra 300 millió koronát bocsátott a kereskedelemügyi minster rendelkezésére. Az 1921. évi XLI. t.-c. megengedte, hogy a városi (községi) kislakásépítés támogatására is felhasználható legyen ez az összeg. A törvény egyúttal rendkívüli adómentességet is engedélyezett a lakásépítés előmozdítására és a pénzügyministert az állami hozzájárulással épülő városi (községi) kislakások építéséből kifolyólag felmerülő és a város, illetőleg a község részéről viselendő költségek fedezésére kötvények kibocsátására jogosította fel.

A lakáskérdés terén újabban a *munkaügyi és népjóléti ministerium* igyekszik átfogóbb intézkedéseket tenni, amint azt a most szőnyegen levő lakásépítési törvényjavaslat is mutatja. E ministeriumnak a békés közigazgatásba való beillesztése is a forradalom utáni korszakra hárult. Könnyen nem ment a dolog, amint az a hatáskör, sőt az elnevezés ismételt változtatásából is kitűnik. 1919. augusztus havától ez év decemberéig ugyanis a népegészségügyi ministerium elnevezést viselte, mi e hatáskör szűkítését is jelezte. Egyes ügykörök, mint a rokkantügy és a közjótékonyosság ismételten gazdát cseréltek, hol a népjóléti, hol a hadügy, illetőleg belügyminister hatáskörébe utaltatva. A munkaügyi és népjóléti ministerium hatásköre ma jóval szűkebb, mint a forradalmak alatt, minek politikai és köz-

igazgatási háttere van. Az 1920. évi I. t. c. a munkaügyi és népjóléti ministeriumot állandósította és ezzel oly követelménynek tett eleget melyet a modern fejlődés megkíván.

II. FEJEZET.

A munkásvédelem legújabb alakulása a mezőgazdaságban.

Elvileg talán a legnagyobb különbséget mutatja a háború előtti állapotokkal összehasonlítva a *mezőgazdasági munkások jogállása*. Tudjuk, ⁴ hogy az e téren a 90-es években még nagyon elmaradt viszonyokon már nagyot változtatott a XX. század küszöbén lefolyt törvényalkotás. Az idevonatkozó törvények azonban rendületlenül kitartottak azon elv mellett, melyhez egyébként kormányzatunk a többi termelési ágak terén is ragaszkodott, hogy t. i. a bérmegállapítást teljesen és feltétlenül a szabad egyezkedésnek kell átengedni. E felfogás szerint más fórumot, mint a kínálat és kereslet viszonyait szabadon érvényre juttató piacot nem szabad bírónak elismerni e kérdésben. A forradalom utáni mezőgazdasági socialpolitika ezt az álláspontot adta fel, hogy a bérminimum megállapításának adjon teret.

E változást kétségtelenül elősegítette a forradalom, amidőn a mezőgazdaságba a hatósági bérmegállapítást bevezette. Az 1919. szept. 3-án 4278. M. E. szám alatt kelt rendelet elvileg szembehelyezkedett ugyan a hatósági bérmegállapítás kérdésével, mert nemcsak azt mondotta ki, hogy 1919. március 21-ike után a gazdasági cselédekkel és mezőgazdasági munkásokkal kötött szerződések érvényüket veszítik, hanem azt is, hogy a munkabér ismét szabad megegyezés tárgya. De a rendelet ellentmond önmagának, mert meghagyja, hogy szükség esetén a berekét a törvényhatóság első tisztviselője, a gazdasági felügyelőség, három munkaadó és három munkás meghallgatása után állapítja meg. Igaz, hogy e rendelkezésben nem a bérminimum, hanem a bérmaximum gondolata vezette a kormányt, mert a túlcsigázott bérek leszállítását kívánta a termelés érdekében elérni. Az a gondolat azonban a szabad egyezkedés elvének kimondása dacára érvényre jutott ebben a rendelkezésben, hogy mint subsidiarius intézkedés, helyet foglalhat a hatósági

bérmegállapítás és pedig az érdekeltek paritásos alapon való bevonásával. Amidőn pár nappal később a 4715. M. E. számú rendelet az előbbi szerződésekben túlmagasan megállapított gabonajárandóságok leszállításáról intézkedett a gazdasági cselédeknél, úgy a hatósági bérmegállapítás, mint pedig a paritás gondolatát megtartotta. Az 1920. évre vonatkozólag az ez év február 19-én 1640. M. E. sz. alatt kiadott rendelet az aratási és cséplési munkálatokra vonatkozólag fenntartotta az 1919. őszén történt szabályozást. Az 1921. évre vonatkozólag 1420. M. E./1921. számú rendelettel azonos intézkedés történt. Már az 1920. július 7-én a 6189. M. E. sz. alatt kelt rendelettel azonban a mezőgazdaság oly intézményt nyert, melyről az 1898. évi II. t.-c. indokolása kijelentette, hogy az elfogadhatatlan és célszerűtlen. E rendelet ugyanis felállította a *mezőgazdasági egyeztető bizottságokat*. E bizottságok hivatása a mezőgazdasági munkások és a dohánykertészek szolgálati szerződéseiből eredő viták, békéltetés, esetleg választott bírósági eljárás útján való elintézése. A mezőgazdasági egyeztető bizottságok felállítása ismét nagy elvi jelentőségű lépés mezőgazdasági socialpolitikánk fejlődésében. Tudjuk, hogy az előbbi mezőgazdasági socialpolitikai törvényeink erősen ragaszkodtak ahhoz az elvhez, hogy az elsőfokú közigazgatási hatóság dönti el a szolgálati szerződésből származó vitákat. Épp oly sarkalatos pontja volt ez a háború előtti mezőgazdasági törvényhozásunknak, mint az a tétel, hogy a bér szabad megegyezés tárgya. A szolgálati szerződésből felmerült viták elintézésében semmiképpen sem akart a törvényhozás teret adni a mezőgazdasági munkásoknak. Ezt az elvet törte át az egyeztető bizottságokról szóló rendelet, mert e bizottságok *paritásos alapon*, két munkaadó és két munkás részvételével működnek. Tárgyalásukat pártatlan elnök vezeti. E bizottságok igénybevétele nem fakultatív, mert az elsőfokú közigazgatási hatóság a felmerült vitákat 24 óra alatt köteles a bizottsághoz áttenni. Már a bizottságok döntőbírói hatásköre nem kötelező. Mint döntőbíró az egyeztető bíróság csak akkor működhetik, ha a felek magukat a szolgálati szerződésben döntésének alávetették, vagy pedig mindkét fél magát az eljárás előtt annak alávetette. Ha ez esetek nem forognak fenn, a békéltetési kísérlet után az ügy döntés végett visszakerül az elsőfokú közigazgatási hatósághoz. Ennek intézkedési köre tehát nincsen megszüntetve, de

mégis jelentékenyen meg van változtatva. A kötelező egyeztetési kísérlet mindenestre az ügy szakszerű megvilágítását és a munkások szóhoz juttatását vonja maga után, mi még akkor sem maradhat hatás nélkül, ha az ügy visszakerül az elsőfokú közigazgatási hatósághoz. De a rendelet egyúttal megnyitja a lehetőségét annak, hogy az ügy döntőbírósi úton egyáltalában kivonassék a közigazgatási hatóság hatásköréből.

Az a két törvény, amelyet a kormány a folyó évben e tárgyban tető alá juttatott, a mezőgazdasági munkások javára a jelzett két irányban az előbbi rendeletben érvényre juttatott elveket helyezi törvényes alapra. Erre szükség is volt, mert egyrészt a bérminimumra vonatkozó rendelkezések – a viszonyok hatása alatt ugyanis a hatósági bérmegállapításnak csakhamar inkább a minimumok, mint a maximumok megállapítására kellett irányulnia – az 1919-1922. években mindig csak az illető évre adattak ki, másrészt az egyeztető bizottságokra vonatkozó rendelet a háború esetére szóló kivételes hatalom alapján látott napvilágot és így szintén csak ideiglenes jellegű volt.

A *bérminimumról szóló 1923. évi XXV. t.-c.* is csak átmeneti törvény, mert csupán az 1923. és 1924. évekre vonatkozólag adja meg a lehetőséget a hatósági bérmegállapításra. Mégis a kérdés fontosságának megfelelően a törvény alakját választotta erre a kormány. Ez a jövőre nagyjelentőségűnek látszik, mert ha a hatósági bérmegállapítás kellő mérséklettel és belátással fog történni, az könnyen állandósulhat. Egyébként a törvény fel is hatalmazza a ministeriumot, hogy szükség esetében az 1924. éven túl is érvényben tarthassa a hatósági bérmegállapítást. A hatósági bérmegállapítás szükségességét azzal indokolja a törvény, hogy pénzünk értékének folytonos változása mellett a mezőgazdasági munkások létminimumának biztosítása kívánja ezt. Az egész törvény mintegy a munkauzsora elleni jogalkotás jellegét nyeri, mint azt egyébként a törvény címe is kifejezi, midőn a mezőgazdasági munkások munkaerejének jogosulatlan kihasználásának meggátolásáról szól.

A törvénybe teljes mértékben belekerült a paritás gondolata és a munkabérmegállapító bizottságok határozottan *bérhivatal* jellegűt mutatnak.* Alig lehet kifogást tenni az ellen, hogy a

* Eljárásuk részleteit a 12.222 1923. szemű földmivélsügyi rendelet szabályozta.

bérminimumok megállapítása a törvény értelmében nem feltétlenül kötelező az egész ország területén, hanem csupán csak ott, ahol azt a mezőgazdasági kamara véleményének meghallgatása után a földművelésügyi minister elrendeli. Hiszen Angliában is a bérhivatalok a szükséghez képest állítanak fel ott, ahol a bérek alacsonyysága ezt indokolja. Egyébként a földművelésügyi minister bárki kérelmére elrendelheti a hatósági bérmegállapítást egyes körzetekben. A bérmegállapításnál a törvény szerint figyelemmel kell lenni a munkások teljesítőképességére, nemére, korára és a munka minőségére; egyéb utasítást a bérmegállapításra nem tartalmaz. Hogy valóságos bérminimumról van szó törvényünkben, ahhoz nem fér kétség, mert a törvény szerint azt a munkaadót, aki a bizottság által megállapítottnál alacsonyabb bért fizet, büntetni kell. Egyes észrevételek kétségtelenül felmerülhetnek a törvény ellen, így p. o. kifogásolható a földművelésügyi miniszternek az esetleg önkénynek tért engedő joga, hogy a bérmegállapító bizottság oly tagját, ki ellen működéséből kifolyólag alapos észrevétel merül fel, felfüggesztheti; tökéletlen és aggályos továbbá a 10. §., mely szerint a bizottság bármely tagja előterjesztéssel élhet a bérmegállapítással szemben a földművelésügyi miniszterhez, kiről azonban a törvény meg nem mondja, megváltoztathatja-e, illetőleg felfüggesztheti-e a bizottság által megállapított béreket. Mégis a törvény eléggé ki nem emelhető fontosságú lépést jelent mezőgazdasági socialpolitikánkban.

Ugyanez áll a másik törvényről, az 1923. évi XXIV. t.-c.-ről, amely *a gazdasági munkaviszonyból felmerülő ügyekben a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozó eljárás szabályozásáról* szól. E törvény elejti a békéltető bizottságok gondolatát és ehelyett arra az álláspontra helyezkedik, hogy *a gazdasági munkaviszonyból felmerülő vitás ügyekben a közigazgatási hatóságok úgy első-, mint másodfokon ülnökök bevonásával döntenek*. Nem többé a hatóságokon kívül, hanem azokon belül igyekszik annak a két gondolatnak érvényt szerezni, mely egyrészt a szakszerűségben, másrészt pedig a paritásban, a munkaadók és munkások egyenlő mértékben való részvételében fekszik. A törvény értelmében a jelzett hatóságok mindkét érdekeltiség köréből vett két-két ülnök közreműködésével intézik el e vitás ügyeket. Ülnökök közreműködésével intézteinek tehát ezután nemcsak a mezőgazdasági munkások

és a dohánykertészek idetartozó vitás ügyei, melyekre nézve már az előbbi rendelet az egyeztető bizottságokat bevezette, hanem a vízi- és földmunkálatoknál (út- és vasútépítés) alkalmazott, továbbá az erdőmunkások és gazdasági cselédek idevágó vitái, belefoglalva a 10.000 K-t meg nem haladó kártérítési pereket is. Ha tehát a forradalom után a munkaügyi bíróságok hatáskörét a kormány e kategóriákra nézve meg is szüntette, e törvénnyel kárpótolta őket. Igaz, hogy a munkaügyi bíróság igazi bíróság, míg itt most is közigazgatási eljárásról van szó, de a mezőgazdaság decentralisált volta, valamint az eljárás gyorsaságának szükségessége megindokolhatja ezt.

Mindkét törvény más irányban is fontos védelmet nyújt a munkásoknak. Az első mindenekelőtt végre *eltiltja az ú. n. robotmunkákat*, melyeket a gazdasági cselédekre nézve az 1907. évi XLV. t.-c. már tilalmazott. Egyúttal kimondja azt is, hog> semmis az oly megállapodás, mely szerint a hosszabb időre lekötött munkással szemben a munkaadó egyoldalúlag biztosítja magának a jogot, hogy a munkást időközi munkahiány esetén ellenszolgáltatás nélkül időközileg elbocsáthatja. Ezzel megvédi a munkást attól, hogy magát hosszabb időre lekötve, kereseti lehetőségében gátolva legyen akkor, amidőn munkaadója nem tudja foglalkoztatni. Hasonló e rendelkezés a dohánykertészekre vonatkozólag már 1900-ban tett intézkedéshez. Nagy előnyt biztosít a munkásoknak a második törvény akkor, amidőn az eljárásukban megreformált hatóságoknak *módot nyújt arra, hogy hosszabb időre szóló szerződéseknel a bérmegállapításban a pénzérték sülyedésével számolhassanak*.

A mezőgazdasági munkásság hátrányos helyzetének egyik főforrása a földnélküliség és a földszerzés nehézsége volt. Amidőn a kilencvenes évek mezőgazdasági munkásmozgalmának indokait kutattuk, ezek között birtokmegosztásunk nagy hátrányaira is rá kellett mutatnunk, mint olyan okra, amely az elégedetlenségnek egyik főoka és a földművelő nép boldogulásának egyik igen nagy akadálya volt. A háború után mindenkinek be kellett látni, hogy bármily kezdvezően rendeznök is a mezőgazdasági munkásság bérmunkaviszonyából származó helyzetét, ez magában véve elégtelen arra, hogy helyzetét gyökeresen megjavítsa. Be kellett látni, hogy ezen helyes birtokreform nélkül igazán segíteni nem lehet. Minden vágya

a földszerzésre lévén irányítva, ennek legyőzhetetlen nehézségei járultak nagy mértékben elégedetlenségének táplálásához is.

De a birtokreform nemcsak tárgyi okokból volt elodázhatalan, mert a békekorszakban már fennállott szükségszerűséghez az azóta lefolyt események még külön okokat is sorakoztattak. A gazdasági és így a socialpolitikában is, a milieu, a helyzetváltozások által adott irányzat és hangulat is igen fontos tényezők. Úgy a háború, mint a forradalmak e tekintetben a földkérdés szempontjából nemcsak Magyarországon hoztak nagy változásokat. Már fent szó volt arról, hogy a rokkanttelepítés kérdése, kivált Németországban, a háború utolsó korszakában mennyire előtérbe lépett. A harcosok jutalmazásának gondolatán kívül tovább tágította azután a földkérdés körét a népköveteléseknek az a legyezetése, mely a forradalomban végbe ment. Mindez még parancsolóbban követelte most a birtokreform kérdésének megoldását, mint amily parancsoló szükség volt ez mér a háború előtt is.

Az is természetes, hogy a helyzet változása folytán most már merészebb lépésre volt e téren szükség, mint amilyent 1912-ben a Földhitelintézetek Országos Szövetségének, az altruista banknak felállításával tett a kormány a telepítés felendítése érdekében. A *földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. t.-c.* a kor színvonalán oldotta meg nálunk e kérdést. E törvény saját szavai szerint valóságos birtokreformtörvény, mert célját önmaga is abban jelöli meg, hogy a magyar földbirtok megoszlását helyesebbé tegye. Socialpolitikai törvény is egyúttal, mert a törvény alapján meginduló birtokreform elsősorban socialpolitikai célt szolgál. Azok részére kívánja előmozdítani a földszerzést, akik a föld gondos és szorgos művelésére képesek és hajlandók is, de eddigi viszonyaik közt önhibájukon kívül földhöz nem juthattak.

A régebbi telepítési törvényjavaslattal, valamint az azt sugalmazó gondolatkörral szemben hatalmas lépést tesz a közérdeknek az egyéni érdekek fölé helyezése irányában. E lépés abban áll, hogy a *magántulajdon intézményét a földbirtokra vonatkozólag korlátozhatónak mondja ki ottan, ahol az a közérdekkel, a lakosság jogos terjeszkedési lehetőségeivel helyezkedik szembe.* Ez elvi álláspont leginkább az államot illető megváltási jog törvénybe iktatásában jut kifejezésre,

e törvény szerint ugyanis az államnak nemcsak elővásárlási joga van, amint azt az állam már 1917. nov. 1. óta a kivételes törvényekre alapítva maga számára igényelte, hanem joga van a törvényszabta korlátokon belül közérdekűnek nyilvánított földbirtokpolitikai célokra szükséges ingatlanokat megváltás útján is megszerezni, akkor, ha a jelzett birtokpolitikai célt szabadkézből, árverésen vagy elővásárlás útján szerzett ingatlanokból nem tudja kielégíteni. Elvileg csak a mezőgazdasági nagybirtok esik megváltás alá, míg a közép- és kisbirtok meg nem váltható. Az utóbbi elv alól is van azonban kivétel, így a háború alatt gazdát cserélt birtok, továbbá a vállalati földbirtokok, a hazaárulók és szökött katonák birtokai megváltás alá kerülhetnek akkor is, ha közép- vagy kisbirtokok. Bár elvileg bármely mezőgazdasági nagybirtok egy része megváltható, a törvény természetesen különböző elbírálás alá veszi megváltás szempontjából a nagybirtokokat. Elsősorban a háborúban szerzett vállalati és az állam ellen vétkezők ingatlanai válthatók meg és csak ezután kerülhet sor más nagybirtokok egyes részeinek megváltására.

A törvény azonban nem éri be a földtulajdon szerzésének megkönnyítésével és előmozdításával, hanem gondot fordít a haszonbérletek kérdésére, bevezeti jogrendszerünkbe a járadék-birtok intézményét és a családi otthon védelmét is biztosítja a törvény alapján szerzett birtokokra nézve. Szabályozza az ingatlanfeldarabolást is.

A törvény részletei nem tartoznak ide, mert e törvényalkotás bennünket itt csak mint a mezőgazdasági socialpolitika eszköze érdekel. Mint minden socialpolitikai alkotás, a termelés kérdését is közéről érinti birtokreformunk. És éppen ez a kényes oldala. A termelés szempontjából alig lehetett volna kényesebb időpontot választani földbirtokmegoszlásunk hátrányainak kiküszöbölésére, mint a mait, midőn egész gazdasági életünk kijött egyensúlyából, midőn az országnak a termelés zökkenésektől mentes lebonyolítására oly nagy szüksége volna és amidőn a sikeres gazdálkodáshoz szükséges tőke pótlása, vagy éppen a birtokok új felszerelése olyan óriási akadályokba ütközik. Ha a kormány a háború előtt rá tudta volna szálni magát arra, hogy merészebb kézzel nyúljon birtokmegoszlásunk kérdéséhez, mint ahogy azt 1911-ben tette, kevesebb bajjal indulhatott volna meg az a változás, melyre birtokmegoszlá-

sunkban, mint már a kilencvenes évek eseményei felderítették, már régebben szükség volt. Ily elkésve már az 1920. évi törvény sem tudott közmegelegedést kelteni és most újabb törvényalkotás, a földreformnovella áll küszöbön.

Hogy a birtokreform szüksége a forradalom után mily sürgősen jelentkezett, mutatja az, hogy még az 1920. évi XXXVI. t.-c. megalkotása előtt meghozta a törvényhozás az 1920. évi XXIX. t.-c.-et, mely halasztást nem tűró sürgős esetekben házhelyek kijelöléséről és kishaszonbérletek alakításáról szól. Még előbb jelent meg a ministeriumnak 6650/1920. M. E. sz. rendelete a vitézi telekről, mely a haza védelme körüli kiváló érdemeket kívánja birtokadományozással jutalmazni.

III. FEJEZET.

A munkásbiztosítás legújabb fejlődése.

Ha a forradalom utáni korszak socialpolitikájával foglalkozunk, külön fejezetet kell szentelni a munkásbiztosítás kérdésének. E kérdés egyrészt erősebb politikai hullámokat vert fel, másrészt pedig jelentős lépések történtek az utolsó években e téren.

A communismus bukása után munkásbiztosításunk a legnépszerűtlenebb intézménnyé lett. Annak önkormányzatát okolták nagyrészt ama tényezők táplálásáért, amelyek az országot a Károlyi-forradalomba, majd pedig a communismusba sodorták. Már fentebb említettük, hogy a munkásbiztosító pénztárak önkormányzatát a socialdemokrata munkásság erősen lefoglalta a maga számára, miáltal egyrészt a socialdemokrata vezetők elhelyezésére, másrészt pedig az agitációra kapott kitűnő alkalmat. A munkásbiztosítási tisztviselők érthető módon fontos politikai szerephez jutottak politikai viszonyainknak e bal-szárnyra terelődése következtében, hiszen a szélsőséges irány képzetebb elemeit foglalták magukban. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a nemzeti ébredés a legnagyobb ellenszenvet mutatta azzal a szervezettel szemben, amelyből a communismusnak nem egy oszlopa került ki. A munkáspénztárak önkormányzata nemzeti veszedelemnek tűnt fel, mely állandó tűzfészke a társadalom- és a nemzetellenes agitációnak.

Ez a hangulat volt az, amely a politika központjába állította a munkásbiztosítás kérdését, követelve a munkásbiztosítás önkormányzatának eltörlését és a munkásbiztosításnak állami kezelésbe vételét. Az 1919. szeptember 30-án 5400. M. E. szám alatt kelt rendelet 20-23. §§-ban a felülkerekedett felfogást honorálva, a munkásbiztosítás administrációját annyiban kivette az önkormányzat kezéből, amennyiben az országos és a kerületi pénztárak kezelését állami feladatnak nyilvánította, melyet az állam kinevezett tisztviselőivel lát el a népjóléti ministerium vezetése alatt. Ennek fejében költségmegtérítés címén a járulékjövedelmek 20%-a lett volna az állampénztárba befizetendő. Az önkormányzat által alkalmazott tisztviselők alkalmaztatása a rendelet értelmében megszűnt volna és azok a magántisztviselőkre irányadó szabályok szerint elbocsáthatók lettek volna. A rendeletnek idevágó szakaszai azonban nem léptek életbe. Az 1919. november 28-án kibocsátott rendelet ugyanis hatályon kívül helyezte azokat. Alkotmányjogi szempontból méltán aggályok merülhettek fel aziránt, vajjon az 1907. évi XIX. t.-c.-ben megállapított önkormányzat rendeleti úton megszüntethető-e, de politikai szempontból is voltak e megoldásnak ellenzői. A kormány ezek után beérte azzal, hogy egyrészt a 4770/1920. sz. rendeletével intézkedett a hazafiatlan magatartást tanúsított tisztviselők és orvosok elbocsátása iránt, másrészt pedig törvényjavaslatot dolgozott ki a munkásbiztosítás reformjáról. E Benárd-féle munkásbiztosítási javaslat néven ismert és a képviselőház elé is terjesztett javaslat a munkásbiztosítás egyéb kérdéseit felölelte. A pénztárak igazgatásának kérdését az 5400/1919. sz. rendelet említett szakaszai értelmében oldotta meg, minthogy az önkormányzat szóbanforgó vonatkozásainak törvény útján való megszüntetése alkotmányjogi szempontból többé nem lehetett aggályos. Hogy e javaslatból még sem lehetett törvény, annak az volt az oka, hogy sokan – mint említettük – politikai szempontból sem helyeselték a lépést, mely a munkásságot, bár politikailag sok érvel támogatható okokból, de mégis egy addig élvezett jogtól fosztotta volna meg. Sokáig a politika homlokterében maradt a munkásbiztosítás kérdése és a szervezet reformja még ma sincsen keresztül vive. Most fekszik ugyanis a képviselőház előtt egy nagy szerves alkotás, amely a munkásbiztosítás egész komplexumát felölelve oly módon kívánja a pénztárak igazgatásának kérdését megoldani, hogy önkormányzati körüket lehetőleg

eddig kereteiben fenntartja és csupán a tisztviselők választásának jogát vonja meg attól, rábízva az igazgatást az államilag kinevezett tisztviselőkre.

Mialatt heves küzdelem dúlt a munkásbiztosítás politikai vonatkozású kérdései körül, csendben, alig valaki által méltatva, jelentős lépések történtek munkásbiztosításunk terén. Már a fentemlített 5400/1919. M. E. számú rendelet tartalmazott ilyeneket, így mindenekelőtt kiterjesztette a biztosítási kötelezettséget a háztartási alkalmazottakra is. Igaz, hogy ez, sőt még a mezőgazdasági munkásoknak is a munkásbiztosító pénztárak körébe vonása, már a XXI. számú forradalmi kormányzótanácsai rendelettel megtörtént, de hiszen ennek nem volt törvényes alapja, másrészt pedig a forradalmi adminisztráció éppenséggel nem volt alkalmas arra, hogy a munkásbiztosítás terének kiszélesítését nemcsak papíron, hanem tényleg is keresztül vigye. A mezőgazdasági munkásokra és cselédekre vonatkozólag az 1919. évi 6670. M. E. számú rendelet intézkedett, hogy az országos gazdasági munkáspénztár, melyet a forradalom alatt elvontak a földművelésügyi miniszter hatásköréből, oda ismét visszakerüljön és az 1920. évi 40.060. szám alatt kelt földművelésügyi miniszteri rendelet a mezőgazdasági biztosításra nézve visszaállította az előbbi törvényeket.

Már az 5400/1919. számú rendelet kiterjesztette a biztosítás határait és a pénzürték változásának megfelelően felemelte a biztosítás pénzbeli szolgáltatásait. Fenntartotta a segélyezésnek azt a kiszélesítését, melyet az ú. n. tanácsköztársaság XXI. sz. rendelete bevezetett, így a táppénznek négy héten túli betegségnél a negyedik hét után 75%-ban való megállapítását, a betegség esetén való segélyezésnek egy évre való kiterjesztését, a gyermekágyi segélynek az átlagos napibér teljes összegére való felemelését, továbbá a jelzett forradalmi rendelettel életbe léptetett terhességi segélyt. Kimondotta továbbá, hogy a betegség folytán keresetképtelen nőnek, ha szoptatási segélyben részesül is, igénye van a táppénzre, sőt ez igényt akkor is megadja, ha beteg csecsemője ápolása végett orvosi rendeletre a kereseti munkától tartózkodik. Később is lehetőleg a szolgáltatások kiterjesztése volt a vezető elv. Így p. o. az 1350/1922. M. E. sz. alatt kelt rendelet kimondotta, hogy a biztosítottal egy háztartásban élő és önálló kereset nélküli nő is igényt tarthat a négyheti terhességi és a hatheti gyermekágyi segélyre, illetőleg

az ennek megfelelő csecsemőtápszerre. A képviselőház előtt fekvő legújabb javaslat is a nyújtandó segélyezések körét igyekszik tágítani, amint jelentékenyen tágítja a biztosítottak körét is. Hogy a munkásbiztosítás önkormányzatában a munkaadók részvételét a törvényes állapotokra való visszatérés után vissza kellett állítani, mi a 3679/1919. számú rendelettel történt, az csak természetes, hiszen a forradalmi kormányzótanács teljesen jogalap nélkül fosztotta meg e jogtól a munkaadókat.

Legnagyobb haladást azok az intézkedések mutatnak, amelyek a *bányatársládákra* vonatkozólag történtek. Merész kézzel egy régi darázs-fészekbe nyúlt bele a kormány akkor, amidőn gyors léptekben igyekezett a bányatársládák korszerűsítését keresztül vinni. Ezt csak az tudja méltányolni, aki tisztában van azzal, hogy a bányászat terén munkásbiztosításunk a legújabb időkig milyen állapotban volt.

A bányászat mindenhol ama termelési ágakhoz tartozik, melyben a biztosítás a legkorábban kezdett kibontakozni, mert a bányászok nagy baleseti veszélye ezt elkerülhetetlenné tette. Ez volt azonban nálunk a bányatársládák végzete. Már az 1854. évi nyílt parancs elrendelte felállításukat és kormányaink ezután a bányászat terén a munkásbiztosítást oly kérdésnek tekintették, amely már meg van oldva. Elfelejtették, vagy nem akarták észrevenni azt, hogy az 1854. évi nyílt parancs természetszerűleg csak az akkori követelményekkel számolhatott, azóta pedig a munkásbiztosítás kérdése teljesen átalakult.

A szóbanforgó nyílt parancs minden bányabirtokosnak kötelességévé teszi a vállalatánál alkalmazott munkások és azok özvegyei, valamint árvái gyámolítására társpénztár felállítását. A nyílt parancs egyúttal kimondja, hogy a munkások a társpénztárba belépni kötelesek. Megállapítja mindazt is, amit a társpénztárak alapszabályainak tartalmazniok kell. Mióta először a betegsegélyezést, majd a balesetbiztosítást kötelező alapon szabályozták, bányamunkásaink a biztosítás szempontjából igen nagy hátrányba kerültek az ipar és kereskedelem munkásaival szemben. Mindenekelőtt *a biztosítás terheit a társládák legnagyobb részében kizárólag nekik kellett viselni*. Az 1854. évi nyílt parancs ugyanis nem ismeri a munkaadók hozzájárulásait, hanem csupán a munkások járulékaikról szól. Ennek megfelelően a bányamunkásoknak általában sokkal többet kellett a biztosításért fizetniök, mint az iparban és kereskedelemben alkal-

mázott munkáéoknak, pedig a biztosítás által nyújtott ellenszolgáltatás – mint látni fogjuk – kisebb és bizonytalanabb is volt, mint az utóbbiaknál. *Wahlner** szerint 2.9% között mozgott a bányamunkások társpénztári járuléka. Igaz, hbgy a 9%-os járulék csak egy vállalatnál fordult elő és itt is az alapbérek után volt számítva, holott a munkások majdnem azok kétszeresét keresték meg és így az igazi kereset utáni járulék csak 4-5% volt. De a 6% körüli járulék magas volt akkor, amidőn az ipari és kereskedelmi alkalmazottak általában még csak 4%-ot fizettek. A vállalatok nem voltak kötelesek a társpénztárakhoz hozzájárulni. Igaz, hogy az állam, mint bányatulajdonos, állandóan segélyezte pénztárait és a magánvállalatok egy része is adományokkal támogatta társládáját. De a magánvállalatok csak kivételesen kötelezték magukat alapszabályszerűleg a társládák költségeihez való hozzájárulásra és inkább csak alkalmoszerű adományokkal támogatták a társládát.

A bányatársládák egy másik nagy hiánya abból származott, hogy azok megszervezésénél a régi viszonyokhoz képest nem *igen tartották szem előtt a biztosítási technika szempontjait*. Inkább segélyezés, mint igazi biztosítás volt az, ami a társládáknál végbement. A betegsegélyezés és a teljes keresetképtelenség esetén való ellátás nem voltak szigorúan elkülönítve. Gyakran oly munkások járadékait is a baleseti ágazat terhére fizették, kik csak a betegségi ágazatnak voltak tagjai, úgy hogy a két ágazat nem volt egymástól elkülönítve. Emellett a balesetbiztosítás, ha ugyan ily viszonyok között a biztosítás megjelölés egyáltalában jogosult, általában csak a baleset folytán beállott teljes munkaképtelenségre szorítkozott. Mindennél még nagyobb baj volt az, hogy *az egyes bányatársládák között nem állott fenn viszonyosság*. Az a munkás tehát, aki egyik bányavállalattól a másikhoz ment, az első társládájából való kilépés folytán elvesztette igényeit és mint egészen új tag szerepelt a másik vállalat pénztáránál. Ez volt az, ami az üzemi védelemről szóló javaslat tárgyalásánál 1893-ban *gróf Apponyi Albert* szájába adta azt a kijelentést, hogy itt valóságos fehér rab-szolgaságról van szó, mert a pénztárak a vállalathoz kötik a munkást és így annak munkafeltételeit diktálhatják. Ennek dacára különösen a szénbányászatban a munkások helyváltoztatása

* L. *Wahlner Aladár*: Munkásviszonyok. A bányamunkások helyzete Magyarországon. Selmecbánya, 1900. L. 65. old.

gyakori volt, mi sokszor a biztosítási igények elvesztését vonta maga után. Ehhez járult az is, hogy a társpénztárak legnagyobb része az ideiglenesen alkalmazottakat, sőt gyakran a nőket is távol tartotta magától.

Úgy az 1891., mint az 1907. évi törvények a bányatárspénztárak ügyét figyelmen kívül hagyta. Az 1891. évi XIV. t.-c. hatása csak abban nyilvánult, hogy ezentúl a betegsegélyezést a bánya- és kohómunkásokra, valamint bányavállalatoknál alkalmazott egyéb munkásokra nézve kötelezővé tette és ugyan- ezt rendelte el az 1907. XIX. évi t.-c. a balesetbiztosításra nézve is. A pénzügyminister már 23.088/1892. sz. alatt kelt rendeletével utasította a vállalatokat, hogy alapszabályaikat az 1891. évi XIV. t.-c.-kel hozzák összhangba, vagy amennyiben az nem mutatkoznék célszerűnek, a bányászati és kohászati iparban nem alkalmazott tagokat foglalják össze egy külön gyári pénztárban, vagy pedig írássák be a kerületi pénztárba. Az 1907. évi törvény alapján azután a pénzügyminister utasította a társpénztárakat, hogy a balesetbiztosítást alapszabályaikba vegyék fel, sőt 2033/1910. sz. rendeletében feloszlattal fenyegette az utasításnak meg nem felelő társládákat. Ez intézkedésekkel, valamint a nagyobb bányavállalatok méltányosabb eljárásával valamelyest javult ugyan a bányamunkások balesetbiztosítása, de a fenti visszasságok igen nagy részben tovább is fennmaradtak.

A forradalom bukása óta kibocsátott intézkedéseknek az igen nagy érdemük van, hogy következetesen abba az irányba fejlesztették az ügyet, hogy a bányamunkások betegsegélyezés és balesetbiztosítás szempontjából az iparban és kereskedelemben foglalkoztatott alkalmazottakkal egyenlő helyzetbe kerüljenek. Már az 5400/1919. számú rendelet tette meg azt a döntő lépést, hogy a *bányászok balesetbiztosítását*, még pedig visszahatólag 1919. január 1-től, *az országos pénztár körébe utalta*. Ennek megfelelően ezentúl a bányászok is az 1906. évi XIX. t.-c.-ben, illetőleg az azt kiegészítő rendeletekben előírt kártalanításban részesülnek baleseteikből kifolyólag, még pedig az országos pénztártól. A népjóléti minister 144/1920. számú rendelete kötelezte a bányauzemeket balesetnél orvos igénybevételére és a balesetnek a bányahatóságnál, valamint a kerületi pénztárnál való bejelentésére. Egyúttal azt is elrendelte, hogy akik természetbeni járandóságukat tovább élvezik

és ezért mérsékeltebb táppénzben részesülnek, az első és második héten legalább 20, a harmadik héten 30, az ezután következő időben pedig legalább 40 %-ban részesítendőök.

Az 1922. évben két további fontos rendelkezés történt. Az első az 1758. M. E. szám alatt kelt rendelet. Ez mindenekelőtt előírja azt, hogy *a járulékok és a biztosítottak igényei szempontjából a bányatársuladánál is az országos pénztárra nézve fennálló szabályok az irányadók.* Kimondja továbbá, hogy a bányatársuladák, mint az 1907. évi XIX. t.-c. alapján működő pénztárak, segélyezési, ellenőrzési és járulékbeszedési teendőkben kölcsönösen eljárni kötelesek. A balesetbiztosításra vonatkozólag e rendelet az országos pénztár helyi szerveinek jelöli ki a bányatársuladákat és kimondja, hogy balesetbiztosítás szempontjából azon az alapon nem szabad különbséget tenni a bányákban és segédműveikben alkalmazott munkások között, hogy tagjai-e azok a bányatársuladának vagy nem? Kötelezi a rendelet továbbá a bányatársuladákat *a betegsegélyezési ágak a többi biztosítási ágaktól való elkülönítésére* és végül a bányatársuladákat a népjóléti ministerium alá helyezi, mely a felügyeletet a bányahatóságok útján gyakorolja. A 11.234/1922. népjóléti ministeriumi rendelet ismét egy. lépéssel közelebb hozza a bányatársuladákat az 1907. évi XIX. t.-c.-hez. Kimondja ugyanis, hogy *a betegsegélyezési ágban napibérosztályokat* kell felállítani, egyúttal azt is megszabja, hogy ezentúl csak olyan bányatársuladát szabad felállítani, melynek 200 tagja van. Megengedi e rendelet, hogy a bányatársuladák eddigi szervezetüket fenntartsák, de mintegy rá igyekszik vezetni őket arra, hogy azt inkább módosítsák a modern munkásbiztosítási elveknek megfelelően, utalva arra, hogy módosított alapszabályaik jóváhagyására kivált akkor tarthatnak számot, ha a módosítás az 1907. évi XIX. t.-c. értelmében történik.

Még egy nagyjelentőségű kérdést oldottunk meg a munkásbiztosítás terén a forradalom óta. Ez a *munkásbiztosítási bíráskodás* kérdése. Már fentebb utaltunk arra, hogy túlságosan az elvi szempontokra támaszkodva, gyakorlatilag mily tökéletlenül oldotta meg e kérdést az 1907. évi törvény. Eltekintve attól, hogy a munkásbiztosítási választott bíróságok ítéleteinek felülbírálását az állami munkásbiztosítási hivatal bírói osztályára bízta, mely az igazságügyi szervezettel minden közvetlen kap-

csolatot nélkülözve, a kereskedelemügyi minster fennhatósága alatt állott, a régebbi szabályozás egyazon kérdésben, amint az különböző vonatkozásokban merült fel, több hatóság döntését provokálta. Ebből az egymással ellentétben álló döntések egész sorozata keletkezett.* Már az 1919. évi 5400. számú rendelet megkísérelte ennek az áldatlan állapotnak véget vetni, de siker nélkül. Majd a Benárd-féle törvényjavaslat próbálta megoldani e kérdést, mi annál is sürgősebb volt, mert az állami munkásbiztosítási hivatal működése megszűnt. Már magában véve ez is előny volt munkásbiztosításunk számára, mert – mint láttuk – e hivatal, bár elvileg szépen volt elgondolva, a körülményekből kifolyólag sokban kerékkötője lett munkásbiztosításunknak. A kormány azonban belátta, hogy a munkásbiztosítás kérdésének megoldásával nem lehet bevárni a folytonosan előkészületben levő munkásbiztosítási törvény parlamenti letárgyalását és így az 1921. évi XXXI. t.-c.-kel végre megoldotta a munkásbiztosítási bíraskodás kérdését.

E törvény értelmében a munkásbiztosítási bíraskodás munkásbiztosítási bíróságok hatáskörébe tartozik, melyek gyanánt ülnökök bevonásával a királyi járásbíróságok működnek. Budapesten a törvény külön kir. munkásbiztosítási bíróság felállítását rendeli el és szükséghez képest máshol is lehetővé teszi ily külön bíróság felállítását. Felső fokon a munkásbiztosítási felső bíróság látja-el a munkásbiztosítás ügyeiben a bíraskodás teendőit. A törvény az utóbbinak megadja a döntvény alkotási jogot is, mivel végre munkásbiztosítási judicaturánk egységessége is biztosítva van. A munkásbiztosítási bíraskodás hatáskörét a törvény tágan szabja meg, mert körébe vonja úgy a felek részéről a pénztárakkal szemben, mint a pénztárak részéről a munkaadókkal és munkásokkal szemben támasztott vagyoni jogi igényeket, sőt még a munkásbiztosítási kihágások ügyét is.

* V. ö. erre vonatkozólag az 1921. évi XXXI. t.-c. indokolását, valamint *Kramolin Ernő*: „Munkásbiztosítási bíraskodásunk fejlődése” címmel a Magyar Munkásszemle II. évf. (1922.) 228-238. oldalain megjelent cikkét.

IV. FEJEZET.

Magyarország és a nemzetközi munkásvédelem.

Ha végigtekintünk Magyarország socialpolitikai fejlődésén, lehetetlen azt a haladást meg nem látnunk, mely abban megnyilvánul. Lehetetlen azt is észre nem vennünk, hogy a háború alatt és a háború után olyan elemek is tért foglaltak socialpolitikai törvényhozásunkban, melyeket az azelőtti kormányok tervszerűen távol akartak attól tartani. Az anyagi bérvédelem, amely a bérminimum intézményében testesül meg, a közigazgatási hatóságoknak munkásügyekben ülnökök segítségével való eljárása, a panaszbizottságok, a munkaügyi bíróságok, a népjóléti és munkaügyi ministerium felállítása oly elveket vittek be socialpolitikánkba, amelyek közül legfeljebb az egyik, vagy a másik hangzott fel nálunk a háború előtt leginkább a megfeneklett ipartörvénytervezetben. A szakszervezetek jogállása és a békéltetés kérdésének szabályozása tárgyában benyújtott törvényjavaslat ismét oly kérdések megoldásával kívánja gazdagítani a magyar socialpolitikát, melyek – különösen a szakszervezeti jogot illetőleg – eddig törvényeink által nem érintett területeken hoznának szabályozást.

A socialpolitika azonban – mint tudjuk – már XX. század küszöbén új fejlődési szakba jutott a munkásvédelemnek nemzetközi alapra helyezése által. Nem szabad tehát a magyar socialpolitikát csak a maga elszigeteltségében tekintenünk, ha még oly haladást mutat is. Be kell azt állítanunk abba a nemzetközi távlatba, melyet az utolsó évtizedek teremtettek, ha csak nem akarjuk magunknak azt az eddigi magatartásunkkal és törekvéseinkkel ellenkező dicsőséget lefoglalni, hogy a nyugateurópai államok és a nemzetközi munkásvédelmi kezdeményezésükhöz csatlakozó egyéb államok socialpolitikai közösségéből kimaradunk. Ez azonban alig lehetséges, de nem is kívánatos. Kétségtelen, hogy minden állam törvényhozásának azokon az utakon kell járnia, amelyeket számára az ország viszonyai által támasztott igények kijelölnek. Épp így kétségtelen azonban az is, hogy a közlekedés kifejlődésével a civilizációnak oly közössége és a nemzetközi érintkezésnek oly számos szála fejlődött ki, hogy a nemzetközi áramlatok elől oly országok, melyek a kulturközösségben benn akarnak maradni, nem zár-

közhatnak el. Eltekintve attól, hogy külügyi szempontból nagy hátrányok nélkül kisebb államok nem helyezkedhetnek erre az álláspontra, az társadalmi szempontokból sem volna kívánatos számunkra. Akár tetszik, akár nem, munkásmozgalmunk a nemzetközi munkásmozgalommal szoros kapcsolatban áll és ez kétségtelenül nemcsak földrajzi fekvésünknek, hanem annak a kultúrátoknak a következménye is, melyet már a háború előtt elértünk és amelyről messzebb látó politikusaink, kivált *gr. Tisza István* és *gr. Apponyi Albert* már a múlt század 90-es éveiben megmondották, hogy a nyugat munkásproblémáit nálunk is fel fogja vetni.

De *kötelezettségeink* is vannak e téren. Igaz, hogy e kötelezések kevésbé rokonszenves alapon nyugszanak, mert a békeszerződéssel kapcsolatosak. Közvetlen kényszerítő erejük sem olyan nagy, mint első pillanatra hinnők. A *nemzetközi munkaügyi szervezetben való tagságunk ugyanis csak az irányban ró ránk kötelezettséget, hogy a nemzetközi munkaügyi conferentia által kidolgozott egyezménytervezeteket, illetőleg ajánlásokat megalkotásuktól számított egy éven, illetőleg különös akadályok fennforgása esetén másfél éven belül a döntésre illetékes tényező elé terjesszük, hogy azok vagy törvénybe legyenek iktathatók vagy pedig más szükséges rendelkezés alakjában életbe léphessenek.* Tovább a kötelezettség nem terjed, mert a döntés az illetékes tényezők (a törvényhozás, illetőleg a kormány) feladata. Minthogy a népek szövetségébe való felvételünk csak a múlt év folyamán történt meg és politikai viszonyaink éppen a békeszerződés teremtette nehézségek folytán még nem tekinthetők egészen rendeseknek, a belépéstől számított másfél évet bátran igénybe vehetjük. Annál is több joggal tehetjük ezt, mert egyes fontos egyezménytervezetekhez még maguk a nemzetközi munkaügyi szervezetet kezdeményező államok sem járultak mind hozzá. Mégis nagyon kívánatos ez, hogy mielőbb megmutassuk e téren jó szándékunkat, annál is inkább, mert a külföld – még a viszonyainkról Ausztria kivételével leginkább tájékozott Németországot sem számítva le – a magyar socialpolitika állását nem ismeri és célzatosan csak azokról a visszáságokról, illetőleg nehézségekről szokott tájékozódást nyerni, melyeket socialpolitikánk hiányai felfednek. Magyarország szerződésileg vállalt kötelezettségeinek mindig igyekezett eleget tenni és így e téren sem cselekedhetik más-

képp, annál is kevésbé, mert saját érdekünk is azt követeli, hogy részt vegyünk a nemzetközi socialpolitikában.

Ez persze ma nehezebb, mint volt a háború előtt. A *Tó r-vényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete, mely akkor kezében tartotta a nemzetközi socialpolitika szálait, a lassú ütemben haladás álláspontját foglalta el.* Nem volt igazán hivatalos jellegű szerv és már csak ezért is óvatosabbnak kellett lennie. Helyzetünk is más volt e szervezetben. Hiszen az egész nemzetközi helyzet más volt; nem győző és legyőzött államok álltak akkor egymással szemben és Magyarország nemzetközi szereplését nem kísérte az a fájó érzés, melytől nem tudunk szabadulni abban, ami a békeszerződéssel összefügg, kivált, ha ott magyar területtel gazdagodott szomszédainkkal találkozunk. A békeszerződés alapján alkotott munkaügyi szervezet már hivatalos jellegű és működési módját már magában ez erősen megkülönbözteti a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének eljárásától. A forradalmak korszakában született, amidőn a munkásosztály mindenféle szélsőségesebbnél szélsőségesebb követelésekkel lépett fel. Ez nem maradhatott hatás nélkül működésére és nagy részben ennek tudandó be, hogy azalatt, míg e szervtől távol állottunk, az adósságok egész halmaza gyűlt fel e szervezet kezdeményezésével szemben. *Az ütem, amelyet a Genfben székelő nemzetközi munkaügyi szervezet a Baselben székelővel szemben felmutat, valóban szédületes.* Nem kevesebb, mint 15 nemzetközi egyezménytervezetet és 20 ú. n. ajánlást dolgozott ki.

Ettől nem szabad túlságosan megijednünk. Egyrésztől az ajánlások nem kötelezők, másrésztől az egyezménytervezeteket sem kell mind válogatás nélkül és egyszerre a törvényhozás elé vinni, hiszen a többi államok sem tették ezt meg. Legsürgősebb mindeneseire az, hogy vállalt kötelezettségeink teljesítésére jóakaratomkat kimutassuk és amit viszonyaink megengednek, az egyezménytervezetek, illetőleg ajánlások közül megvalósítsuk. Az összes egyezménytervezeteknek egyszerre való előterjesztése aligha mutatna kellő komolyságot e fontos kérdésekkel szemben. Ezt inkább a kisebb és nagy részben a gazdaságilag fejletlenebb államok tették, bár újabban több inkább számbajövő állam is ezt az utat választotta. Sokkal helyesebbnek látszik megfelelő válogatással munkához látni. Igyekeznünk kell tehát megvalósítási lehetőségek szempont-

jából az egyezménytervezeteket, illetőleg ajánlásokat osztályozni.

Az *első osztályba sorozhatjuk azokat az egyezménytervezeteket, amelyek megvalósítása minden nehézség nélkül azonnal lehető volna.* Ezek közé tartozik mindenekelőtt a *nők éjjeli munkájáról szóló washingtoni egyezménytervezet.* E tervezet alig különbözik az 1903. évi LIII. t.-c-vel becikkelyezett 1906. évi berni egyezménytől¹, melynek végrehajlási módozatait az 1911. évi XIX. t.-c. állapította meg. Csupán némi kiterjesztést tesz szükségessé, amennyiben a berni egyezmény csak a legalább tíz munkást foglalkoztató üzemekre vonatkozott, míg a washingtoni egyezmény egyedül a családi üzemeket veszi ki. E kiterjesztés elől azonban aligha lehet elzárkóznunk és a nehézség inkább csak az ellenőrzésben van, amennyiben az ily kisüzemek nagyrésztben nem tartoznak az iparfelügyelet alá. Ezenkívül az 1911. évi XIX. t.-c. ama rendelkezését kellene elejteni, mely szerint a kivételesen éjjel foglalkoztatott nők napi munkaideje 13 órában van maximálva (5. §.). Igaz, hogy szószerint a nők éjjeli munkájára vonatkozó egyezményben a 8 órai munkaidő nincsen kimondva, de a nők 13 órás maximális munkanapja már még sem illik a mai viszonyok közé.

Minden nehézség nélkül elfogadhatjuk a *munkanélküliségre vonatkozó washingtoni egyezményt* is. Lényegében csupán azt kívánja tőlünk, amit az 1916. évi XVI. t.-c. a munkaközvetítésre vonatkozólag már megvalósított. Arra kötelez ugyanis, hogy az ingyenes hatósági közvetítők oly rendszerét építsük ki, mely központi vezetés alatt áll! Igaz, hogy nálunk ma két központi vezetés van a hatósági munkaközvetítés terén, amennyiben a budapesti állami munkaközvetítő intézet csupán az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés központja, míg a mezőgazdasági közvetítésé a földművelésügyi ministeriumban van. Az egyezmény nem kívánja a kettőnek teljes egyesítését, mit nálunk a mezőgazdasági érdekeltség annyira ellenez, hanem beéri a központi közeg ellenőrzése alá helyezéssel. Erre meg lehetne találni a módot akkor is, ha a munkaközvetítésnek ez a két ága ezentúl is elkülönítve maradna. Az egymással érintkezésbe hozás gondolata egyébként nálunk sem idegen, mert az 1916. évi XVI. t.-c. végrehajtási rendelete – mint tudjuk – a kettő közötti viszony szabályozását úgyis kilátásba helyezte. Ha nem akarjuk a népjóléti ministeriumban kijelölni a munka-

közvetítés központját, akkor is eleget tehetünk a konvenciónak, p. o. egy oly tanács felállításával, mely egyrészt az ipar, bányászat és kereskedelem, másrészt pedig a mezőgazdaság köréből nyerné tagjait. Persze a mezőgazdasági munkaközvetítésben is meg kellene valósítani a paritást és ennek a központi tanácsban is érvényre kellene jutnia. A háború előtt e követelmény a legnehezebben megvalósítható javaslatok sorába állította volna nálunk a szóbanforgó egyezményt. A háború óta azonban, mint tudjuk, mezőgazdasági socialpolitikánk már megbarátkozott a paritás gondolatával. A hatósági munkaközvetítés kiépítésén kívül még azt kívánja a tervezet, hogy addig, amíg a hatósági munkaközvetítés mellett egyéb munkaközvetítés is áll fenn, az együlműködés biztosíttassék, továbbá, hogy lehetőleg 3 havi időközökben közöljük a munkaügyi hivattal a munkanélküliségre, valamint az ellene való küzdelemre vonatkozó adatokat. E kívánságokon, úgy hiszem, nem múlhatik az egyezményhez való csatlakozás, annál kevésbé, mert az egyezmény 1. pontja szerint erre a célra nem kell külön adatgyűjtést berendezni, hanem csak „toute information disponible” közlésére szól a kötelezettség. A munkanélküliségre vonatkozó nemzetközi egyezményhez egyébként már igen számos állam csatlakozott, éppen azért, mert az a kor követelményeinek megfelel és mert feltételei a legkönnyebben teljesíthetők. Ez egyezményt Anglia, Bulgária, Dánia, Észtország, Finnország, Görögország, India, Japán, Norvégia, Olaszország, Románia, Svédország és Svájc ratifikálták eddig.*

A harmadik egyezmény, melyhez nagyobb nehézség nélkül csatlakozhatnánk, a *vasárnapi munkaszünetre* vonatkozik. Lényegileg azt kívánja, hogy az ipar, a bányászat és a közlekedés terén hétköznaponként 24 órai munkaszünetet biztosítsunk a munkásoknak, még pedig lehetőleg egyfolytában. E követelménynek törvényhozásunk, mint tudjuk, már 1890-ben megfelelt. Mégis új törvényhozási intézkedésre volna szükség, mert néhány pontban érvényben levő törvényünkötől eltér az egyezmény terve, így különösen a munkaszünet alól kivételek engedélyezését a munkaadó és a munkásszervezetek meghallgatásától teszi függővé, míg a mi törvényünk természetesen ezt a rendelkezést még nem ismeri. Ez az intézkedés azonban

* L. Bulletin Officiel. Bureau International du Travail. VII. köt. 356. old.

az egyezmény 4. pontjának második bekezdése szerint csupán az ezután engedendő kivételekre vonatkozik. Egyébként a genfi egyezmény a kivételek engedélyezése szempontjából meglehetősen szabadelvű és a kérdés anyagi rendezését illetően nálunk aligha jelentene nagyobb változást. Ez egyezménytervezet elfogadásával az első között volnánk, mi ellensúlyozhatná a nehezebben megvalósítható egyezményekben való késedelmünket.

A III. conferentia ajánlásai közt található egyébként kettőt, melynek keresztülvitele nálunk nagyrésztben már megtörtént. Ilyen mindenekelőtt a *vasárnapi munkaszünetnek a kereskedelemben való megvalósítása*, melyre nézve mindössze azt kellene megtennünk, hogy az engedendő kivételeket és módosításokat két évenként a nemzetközi munkaügyi hivattal közöljük, illetőleg magunkat erre kötelezzük. A második a *mezőgazdasági szakoktatás fejlesztésére* vonatkozik. A mezőgazdasági szakoktatás fejlesztésére kötelez minden közelebbi meghatározás nélkül, mi egyébként úgyis érdekünk és azt írja elő, hogy a mezőgazdasági szakoktatást ugyanoly feltételek mellett tegyük hozzáférhetővé a mezőgazdasági munkásoknak, mint másoknak. E tekintetben nincs mit tennünk. Végre azt a kötelezettséget róná ránk, hogy időszakos jelentést küldjünk a munkaügyi hivatalhoz, idevonatkozó törvényeinkről, kezdeményezéseinkről, valamint költségvetési hiteleinkről. Ez-csak kívánatos. Legalább a külföld is látja törekvéseinket és nemcsak negatívumokról, hanem pozitív munkánkról is tudomást vehet. Ezenkívül még a *foszfortilalomra* vonatkozó ajánlásnak is megfelelhettünk. Ennek voltaképpen már meg is feleltünk, mert 1908-ban csatlakoztunk a tilalomhoz, Minthogy egyik-másik a berni egyezményhez szintén csatlakozott állam újból ratifikálta az egyezményt, ezt is megtehetjük. Mindenesetre közölnünk kell a nemzetközi munkaügyi hivattal, hogy az ajánlást teljesítettük.

Ha a most jelzett irányokban a megfelelő lépéseket megtehetjük, ezzel igen jó benyomást keltenénk a nemzetközi munkaügyi szervezetben és ott helyzetünk is sokkal előnyösebben alakulna, mint addig, amíg látszólag teljes közönyvel állunk az egyezménytervezetekkel szemben. Egyébként erre az a levél is kötelez, melyet gr. *Bánffy* külügyminister 1921. szeptember 17-én e tárgyban Genfben írt és amelyet e nemzetközi munkaügyi hivatal hivatalos lapjában egész terjedelmében leközölt. E levél szerint – mint tanulmányunkból kitűnik, nem kevés

optimismussal – két egyezménytervezet kivételével a magyar kormány megvalósíthatónak véli a washingtoni konferencián kidolgozott egyezménytervezeteket és ajánlásokat.*

De nemcsak a fentemlített három egyezménytervezet olyan, amelyhez könnyen csatlakozhatunk. Ha azokat külön csoportba soroltuk, ennek az az oka, hogy fennálló törvényeink, illetőleg rendelkezéseink csekély módosításával és minden habozás nélkül magunkévá tehetjük azokat. Vannak *azonban ezenkívül is olyan egyezménytervezetek, amelyek nagyobb nehézség nélkül fogadhatók el.* Ilyen mindenekelőtt az *anyasági védelemre vonatkozó washingtoni egyezménytervezet.* Bár a fentebb említett külügyministeri levél azt állítja e tervezetről, hogy az anyasági védelme, illetőleg kevesebbet tartalmaz, mint amit Magyarország már is megvalósított, ez csak bizonyos irányban áll és a conventió elfogadása több irányban idevágó törvényhozásunk kiterjesztését tételezné fel. Tovább meg ugyanis a mi törvényhozásunk az egyezménytervezetnél a gyermekágyi segély tartamában, amennyiben azt a biztosított nőknek nyolc hétre adja meg. Viszont elmarad az egyezménytervezet mögött az ipartörvényben megállapított anyasági védelem, amennyiben azt csupán a gyáriparra és itt is csak négy hétre terjeszti ki és az itt sem feltétlenül kötelező, mert csupán arra szorítkozik, hogy a szülés után a munkából elmaradó nő munkaszerződésének a négyheti szünet alatt érvénybenmaradását mondja ki. Ha tehát az egyezményt elfogadjuk, először is kötelezőleg kell kimondani az anyasági védelmet, másodszor pedig azt négy hétről hat hétre kell kiterjeszteni. Ezenkívül azt az egész ipar és közlekedés területére is ki kell terjeszteni. De a washingtoni tervezet ennél is többet kíván, mert 3. §-ának *b)* pontja értelmében az nemcsak a gyermekágy korára terjed ki, hanem azt a jogot is biztosítja, hogy orvosi bizonyítvány felmutatása mellett terhességének utolsó hat hetében a szoba jövő üzemekben alkalmazott nő elhagyhatja munkáját. Ennek kimondása nagyobb nehézségbe nem ütköznék, mert a betegsegélyezésre fennálló rendelkezések értelmében a pénztárak négy hétre már amúgy is fizetnek terhességi segélyt, melyet a fenli jog kimondása mellett csupán két héttel kellene felemelni. Ezenkívül még csupán azt kellene , kimondani, hogy szoptató

* L. Bulletin Officiel. Bureau International du Travail Vol. IV. 375-382.

nőknek a munka közben kétízben e célra egy félóra engedélyezendő. Mind e rendelkezések a legnagyobb mértékben összhangban vannak az anyasági védelemnek azzal az irányzatával, mely a háború alatt nálunk meghonosodott és nemzeti szempontból is igen kívánatosak. Sőt a gyermekek, fiatakorúak és nők védelméről az iparban, kereskedelemben, valamint némely más vállalatokban, üzemekben és foglalkozásokban cím alatt a képviselőházhoz benyújtott törvényjavaslat e követelményekkel már számol is.

Szóba jöhetne ezenkívül a *fiatakorúak éjjeli munkáját tilalmazó* washingtoni egyezmény is. Ehhez is már kilenc állam csatlakozott* és nem szabad elfelejtenünk, hogy ez egyezménytervezet csak kiszélesítése annak az egyezménytervezetnek, amelyet a háború előtt a törvényes munkásvédelem nemzetközi egyesülete előkészített és amelyhez annak idején Magyarország is kész volt csatlakozni. Igaz, hogy az akkori tárgyalások a 16 éves korhatárra voltak alapítva, »míg a washingtoni tervezet a 18. évig tilalmazza az éjjeli munkát. De azokra az iparágakra vonatkozólag, amelyek nagyobb mértékben alkalmaznak éjjeli munkát, a washingtoni tervezet a 16 éven felüli munkásokat illetően kivételt enged. E kivételek közül a nálunk nagyobb mértékben éjjeli munkát alkalmazó iparágak közül csak a kő-, föld- és agyagipar hiányzik, itt pedig az éjjeli munka nem feltétlenül szükséges. Egyébként azt sem szabad elfelejteni, hogy az 1923. évi XVI. t.-c. nálunk az éjjeli munkának elvi tilalmát léptette életbe, illetőleg annak eltiltását elvileg lehetővé tette, mi a csatlakozást mindenesetre megkönnyíti. A pékiparra vonatkozó 1923. évi XV. t.-c. is teljes összhangban van az egyezménynyel és ugyanez áll a fentemlített törvényjavaslatról is.

Az *ólommérgezésekre* vonatkozó genfi egyezménytervezet is azok közé tartozik, amelyek elfogadásának aligha volnának nagyobb nehézségei. Az üzemi védelemben úgysis elmaradtunk és már csak a háború emberveszteségének pótlása is azt parancsolja, hogy az ipari mérgek ellen minél nagyobb erélylyel küzdjünk. A fiatalok munkásoknak és a nőknek az ólomfestékeket alkalmazó munkáktól való eltiltása emberanyagunk megvédelmezése szempontjából is feltétlenül szükséges és a veszélyes iparágakban eddig alkalmazott szabályozással teljesen

* Anglia, Bulgária, Dánia, Észtország, Görögország, India, Olaszország, Románia és Svájc.

összhangban van és attól csupán abban tér el, hogy eddig a védelemben a 16. évig szoktunk csak elmenni, míg az egyezménytervezet a 18. évei kívánja. A washingtoni ajánlások közül *a lépfene elleni oltalom* is a veszélyes üzemágakkal követett eddigi eljárásunkkal összhangban van, a *közegészségügyi szolgálatra* vonatkozó egyezménytervezet pedig alig tesz intézkedést szükségessé, mert iparfelügyeletünk feladatai közé tartozott eddig is a munkások egészségügyi védelme, legfeljebb az orvosi elemnek nagyobb tért engedése az iparfelügyeletben válnék azonkívül szükségessé, hogy ipari főfelügyelőségünknek az egyezménytervezet értelmében a nemzetközi munkaügyi hivatallal kellene érintkezésbe lépni.

Ezzel kiemeltük volna azokat az egyezménytervezeteket, illetőleg ajánlásokat, a melyekhez vagy minden nehézség nélkül, vagy legalább is nagyobb nehézség nélkül csatlakozhatunk. Hogy e csatlakozás nemzetközi, de nemzeti szempontból is kívánatos volna, azt – úgy hiszem – nem kell tovább fejtegetni.

Nagyobbak a nehézségek a gyermekmunkával, illetőleg a gyermekek alkalmazásának korhatárával összefüggő washingtoni és genfi egyezménytervezetekkel szemben. Mindkettő, az egyik az iparra, a másik mezőgazdaságra vonatkozólag a 14 éves korhatár megállapítását követeli. Ennek nálunk nagyon nagy nehézsége van, mert a mindennapi iskola látogatásának kötelezettsége népoktatási törvényünk értelmében csak & 12. évig terjed. Városi gyermekeinket az elzúllásnak tenné ki, ha az iskolából távozva, két évig foglalkozás nélkül volnának kénytelenek maradni. A tankötelezettség kiterjesztése mindenesetre kívánatos és elég szomorú, hogy Magyarország e téren a művelt nyugat mögött elmaradt. Pillanatnyilag azonban aligha tudunk e nehézségen segíteni. És így *mindenesetre a később tárgyalandó egyezmények közé kell az idevágó egyezményt sorolni*. Hiszen a fentemlített törvényjavaslat is megmarad a 12 éves korhatár mellett, pedig egyébként a washingtoni határozatok teljes figyelembevételével készült. Helyzetünk e kérdésben hasonlít Olaszországhoz, mely szintén nem fogadhatja el ezt az egyezményt tanügyi törvénye folytán.*

* Az olasz parlamentben e javaslat bizottsági tárgyalása alkalmával az iskola bevégezése és az ipari alkalmazás kö/t lefolyó időt 12 évig terjedő tankötelezettség és 14 éves alkalmazási korhatár mellett találóan a restség tanoncidejének nevezték (V. ö. Bulletin Official IV. köt. 213. old.)

A mezőgazdaságra vonatkozó genfi egyezménytervezet kevésbé merev, mint a washingtoni. Nem tiltja feltétlenül a 14 éven aluli gyermekek mezőgazdasági foglalkoztatását, csak azt kívánja meg, hogy ennek a tanidőn kívül és oly módon kell történnie, hogy az az iskolázatásnak ne ártson. Sőt annyira megy, hogy a tanidőnek a mezőgazdasági munkákkal való összhangbahozását is megengedi, de azzal a korlátozással, hogy a tanidőnek évenként legalább nyolc hónapot kell magában foglalnia. Ez egyezménytervezet szelleme nem idegen a magyar socialpolitikának. Cselédtörvényünk igaz nem 14, hanem csak 12 éves korhatárt állapít meg a cselédi minőségben való alkalmazásra. Azt is kimondja, hogy a gazda köteles módot nyújtani gyermekcselédjének arra, hogy az iskolát látogathassa, tehát tényleg az iskolalátogatásra szánt időben azt nem foglalkoztathatja. De e rendelkezés nálunk *lex imperfecta*, megszegése nem esik büntetés alá, mert csak a gyermekcseléddel való kegyetlenkedés és a testi egészség megsértése kihágás. (1907. évi XLV. t.-c. 58. §.) Minthogy azonban az 1907. évi XLV. t.-c. csak a cselédekre vonatkozik és a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági munkásokra vonatkozólag hasonló rendelkezés nem áll fenn, továbbá a 12 éves korhatárt 14 évre kellene felemelni, ez egyezményt mai viszonyaink között nehezen megvalósíthatónak kell jeleznünk.

Nagyobb nehézségekbe ütközik – legalább egyelőre – a munkaügyi conferentia több ajánlása is. Ide kell sorolnunk mindenekelőtt a washingtoni conferentiának a *munkanélküliségre vonatkozó ajánlását*, mert a munkanélküliség elleni biztosítás megvalósítását kívánja. Mai pénzügyi helyzetünkben ennek nagy nehézsége van. Egyébként ez ajánlásban vannak olyan pontok, melyek megvalósítása kívánatos és az ajánlásokat illetőleg másképp is áll a dolog, mint az egyezménytervezeteknél. Az utóbbiakhoz csak akkor lehet csatlakozni, ha az egészet elfogadjuk, míg az ajánlásoknál egyes pontokat is kiválogathatunk. Ilyen mindenekelőtt a szóbanforgó egyezménynek az a pontja, mely a munkások toborzását más ország számára a két ország megegyezéséhez és az érdekelt munkaadó- és munkásképviseletek meghallgatásához köti. Tudvalevőleg kivált egyes iparágak munkásai nagy mértékben keresik fel a szomszéd országok fennhatósága alatt álló területeket, mi a magyar munkás kereseti és elhelyezkedési lehetőségeit

illetőleg lehet kívánatos, de nem előnyös a magyar iparra és mindenesetre megfelelő szabályozást kíván. Ami pedig a díj mellett közvetítő munkaközvetítő szervek, az üzletszerű munkaközvetítők eltiltását illeti, az feltétlenül kívánatos és ez irányban – mint tudjuk – kezdeményező lépés annyiban már történt is, hogy legalább új ily természetű munkaközvetítők felállítására engedélyt ma nem adnak.*

A belföldi és külföldi munkások egyenlő elbánására vonatkozó ajánlás egyik része ma nálunk alig valószínűsíthető meg. Ez a *belföldi és külföldi munkásoknak a szervezkedési szabadság szempontjából való egyenlő elbánásban részesítése*. Nálunk e téren elvi nehézségek vannak, melyek jogosultsága legalább is vitatható. Ha Svájc, mely a forradalmaktól megkímélve maradt, bár inkább a biztosításra való tekintettel és a munkaalkalmaknak a belföldiek számára lefoglalása érdekében egyelőre tartózkodik ez ajánlás elfogadásától, ezt mi is megindokolhatjuk.** Maga az elvi nehézség abban van, hogy a belügyministerium – mint láttuk – csak mostanában is azt az álláspontot foglalta el, hogy a külföldiek a szakszervezetnek nem lehetnek ugyanolyan tagjai, mint a belföldiek, vagyis tulajdonképpen igazán tagjai nem lehetnek és a népgyűléseken való részvételük is külön elbírálást kíván. Ami a külföldi munkásoknak a belföldi munkásokkal való egyenlő elbánásban részesítését egyébként illeti, ez irányban, legalább is a balesetbiztosítás terén, történtek lépések. Törvényünk különben a viszonyosság alapján áll és így minden államnak, mely a fejlődés hasonló fokán áll, meg van a lehetősége arra, hogy munkásai részére a balesetbiztosítás szempontjából a viszonyosságot megszerezze.

Néhány szót kell szentelnünk annak a genfi ajánlásnak, amely szerint *a mezőgazdasági munkásoknak ugyanolyan szervezkedési szabadság biztosítandó, mint az ipariaknak*. Eddigi törvényhozásunk egyik cardinalis pontja a mezőgazdasági strike és az erre vonatkozó egyesülés tilalmazása, amennyiben az szerződésszegéssel párosul, vagy arra irányul. Az iparban ily striketilalom nem áll fenn. Ha az ipari munka szabadságára vonatkozó javaslatból törvény lesz, az egyenlőtlenség még fokozódni fog, mert az egyesülési szabadság és a tömeges munkabeszüntetés joga – bizonyos korlátok közt – az ipari munká-

* Mint tudjuk, e tárgyban már javaslat is készült. (L. fent II. rész, III. fejt.)

** V. ö. Bulletin Officiel. IV. köt. 509. old.

soknak biztosítva lesz. De nem lehet mindent egyszerre kívánunk és éppen az ország mai helyzetében nehéz a mezőgazdasági striketilalmat elejteni. Különben is a mezőgazdasági munkások bérhivatalokat és békéltetési eljárást nyertek legújabb törvényeinkkel és így a strikekérdés terén megnyilvánuló egyenlőtlen elbánást könnyebben elviselhetik.

A mezőgazdaságra vonatkozó genfi ajánlások közül a többinek elfogadása is kisebb-nagyobb nehézségekbe ütközik, így az *anyasági védelemre vonatkozó javaslat a mezőgazdaságban* nem vihető keresztül addig, míg mezőgazdasági biztosításunk reformja meg nem történik és e téren a kötelező betegsegélyezés meg nem valósul. A *nők éjjeli munkája a mezőgazdaságban* csak egyes, főképp az állattenyésztéssel kapcsolatos munkálatokra szorítkozik. E munkák eltiltása – amint azt a svéd külügyministerium a munkaügyi hivatalhoz intézett átiratában helyesen mondja* – aligha vihető keresztül. Egyébként legfeljebb az aratással kapcsolatban fordulhat elő a mezőgazdaságban a holdvilág melletti munka és ez is oly kivételes, hogy annak tilalmazása aligha indokolható. Hasonlóképpen áll a dolog a gyermekek éjjeli munkájával a mezőgazdaságban. Cselédtörvényünk a cselédeknel – igaz, hogy a nőket különleges elbánásban nem részesíti – kötelezővé teszi az éjjeli pihenő nyújtását. Ennél tovább menni egyelőre nehéz. Ami a mezőgazdasági munkáslakásokat illeti, tudjuk, hogy e téren cselédtörvényünk már intézkedett és az állam a mezőgazdasági munkásházak építését támogatja. Az ajánlás azonban a nálunk érvényben levő intézkedéseknél tovább megy. Eltiltja az, istállóknak és fészereknek munkások elhelyezésére való felhasználását és ott, ahol a munkások elhelyezése tömegesen történik, minden személy számára külön ágyat kíván. Megkívánja továbbá a lakások fűthetőségét. Bár feltétlenül kívánatos, hogy mezőgazdasági, cselédeink és munkásaink lakásai minél inkább tökéletesíttessenek, a beruházások hiányának és az általános drágaságnak mai kora aligha lehet alkalmas arra, hogy ma fokozzuk az ez irányban támasztott követeléseket. Ha Svédország erre az álláspontra helyezkedhetett, akkor – azt hiszem – a háború legnagyobb vesztese, Magyarország sem helyezkedhetik más álláspontra. Ez világosan is kifejezésre

* Bulletin Officiel Vol. VII. 191. old.

volna juttatandó az ajánlás tárgyalásakor, hogy vegyenek róla tudomást a többi nemzetek is, milyen ellenmondás van abban, egyrésztől nemzetileg és anyagilag a tönk szélére juttatni egy nemzetet, másrésztől pedig tőle kulturális haladást követelni. Ami végül a *munkásbiztosítási törvényeknek a mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztését* illeti, e kérdés csak mezőgazdasági munkásbiztosításunk kilátásban állónak jelzett reformja kapcsán merülhet fel.

A *nyolcórás munkanapra* vonatkozó egyezménytervezet egyelőre általában kikapcsolandó a nemzetközi munkásvédelem pillanatnyilag aktuális kérdései közül. Egy pillantás arra, hogy mely államok csatlakoztak eddig hozzá, meggyőzhet minket arról, hogy az iparilag fejlettebb államok követelményeinek az nem felel meg. Nem a nyolc órás munkanap elve ellen merül fel a kifogás, bár egy vesztett háború és egy világháború után nagyon is kérdéses lehet az, megszorítani kell-e vagy kiterjeszteni kell-e a munkaidőt. Ha socialis okok az előbbi követelik, ám legyen, de a vonatkozó szabályozás nem lehet merev. Ez az, ami Franciaországot, Belgiumot, Svájcot, Norvégiát, Svédországot és több más iparilag fejlett államot, melyek pedig törvénnyel életbeléptették a nyolcórás munkanapot, a washingtoni egyezmény elfogadásától visszatartotta. Ha Bulgária, Görögország, India és Románia eddig csatlakoztak az egyezményhez, ez csak azért volt lehetséges, mert iparuk még fejletlenebb, míg Csehországnál politikai okok játszottak közre. Már a tavalyi genfi konferencia foglalkozott a nyolcórás munkanapra vonatkozó egyezmény revíziójával és e kérdés angol kezdeményezésre napirenden maradt. Elegendő lesz vele a végleges döntés után foglalkozni.

Egyébként el kell ismernünk, hogy a munkaidő kérdésében, mint különben fent már láttuk, a háború befejezése óta Magyarország határozott haladást mutat. Csak a sütőiparról szóló törvényre kell gondolnunk, mely a felnőtt munkások számára bevezeti a maximális munkanapot, sőt a nőkre, ha éjjel is dolgoznak, a nyolcórás munkanapot, holott az 1911. évi XIX. t.-c. az esetre még 13 órás maximális munkanapot állapított meg.

Ami Genuában tartott második nemzetközi munkaügyi konferencia határozmányait illeti, azokra nézve leghelyesebb arra az álláspontra helyezkedni, melyet Ausztria e tárgyban elfoglalt, midőn a tengerészetet érintő egyezménytervezetekre

vonatközólag arra utalt, hogy nem lévén tengerpartja, ezeknek nagyobb jelentőséget nem tulajdoníthat. Szóba nálunk legfeljebb a belvízi hajózásra vonatkozó egyezménytervezet jöhetne, mely azonban mindenesetre tanulmányozást igényel, mert szintén a nyolcórás munkanap bevezetésével függ össze.

Ha a fenti módon végigtekintünk a nemzetközi munkaügyi szervezet eddigi eredményein, meggyőződhetünk róla, hogy a helyzet nem oly nehéz, mint az egyezménytervezetek és ajánlások sokaságából következtetnők. A nemzetközi munkaügyi szervezet nem egy kívánságának minden nehézség nélkül, másoknak pedig aránylag csekély akadályok legyőzése után eleget tehetünk. Nem kell erőszakot elkövetnünk fejlődésünkben. Nagy segítségünkre van e tekintetben az, hogy a többi államok is bátran tartózkodtak oly rendelkezések elfogadásától, melyek hazai viszonyaik között nagyobb nehézségekre találtak. Ha az elfogadható egyezménytervezetekhez mielőbb csatlakozunk és az ajánlások közül mindazt honoráljuk, amit viszonyaink megengednek, akkor megértésre számíthatunk az oly pontozásokban, melyek viszonyaink közt nehezebben valósíthatók meg.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. RÉSZ.

Socialpolitikánk fejlődése a világháború kitöréséig.	
I. Az ipartörvény .	1
II. A vasárnapi munkaszünet rendezése .	11
III. Az üzemi védelem és az iparfelügyelet.	23
IV. A munkásbiztosítás .	37
V. A mezőgazdasági munkásmozgalom .	61
VI. A szakszervezetek és a strike. .	70
VII. A mezőgazdasági munkástörvényhozás .	87
VIII. A mezőgazdasági munkásbiztosítás .	107
IX. A munkáslakáskérdés .	120
X. A háborút megelőző évek socialpolitikája.	125
XI. Visszapillantás a háború előtti korszakra.	143

II. RÉSZ.

A socialpolitika a háború alatt.

I. A törvényes munkásvédelem és a hadigondozás .	157
II. A panaszbizottságok és a bérvédelem. .	170
III. A munkaközvetítés .	183

III. RÉSZ.

A forradalom socialpolitikája.

I. A leszerelés . .	189
II. Az ipari munkásvédelem a forradalomban.	196
III. A forradalom mezőgazdasági socialpolitikája .	202

IV. RÉSZ.

A forradalom utáni socialpolitika.

I. A munkásvédelem legújabb fejleményei az ipar és kereskedelem terén	206
II. A munkásvédelem legújabb alakulása a mezőgazdaságban	217
III. A munkásbiztosítás legújabb fejlődése	224
IV. Magyarország és a nemzetközi munkásvédelem	232

TÁRGYMUTATÓ.

- Adómentesség (lakásépítésnél) 121
Aggkori segély 109
Alaki bérvédelem 7, 90, 96, 97, 101
ÁHami gyermekmenhelyek 126
Állami munkásbiztosítási hiv 48
Alvállalkozók 93, 91, 178
Amerikázás 88
Anchyloslomia 10
Anya- és csecsemővédő 159
Anyagi bérvédelem 95, 97, 109
Anyasági védelem 9, 238, 213
- Balesetbiztosítás 50, 108
Baieselehárítás 53
Balesetelleni védelem 23, 24
Baleseti járadék 52
Baleseti segély 108
Bányaféreg 15
Bányatársládák 43, 227, 230
Békéltető bizottság 76, 203
Bérlevonások 23, 96, 130
Berlini conferentia 16
Bérminimum 1-78, 179, 219
Betegsegélyző pénztárak 10
Birtokpolitika 203, 205
Biztosítási kényszer 40. 108 226
- Coalitiojog 8, 73, 79, 83, 139, 142, 171, 208, 209, 242
Coalitios tilalom 71, 141, 142, 191
Collectiv szerződések 148, 149
Családi segély 160, 161, 162, 164
Cselédbiztosítás 108, 115, 226
Csslédek (külsők) 98, 105
Cselédek (házi) 202
Cselédlakások 100
- Cséplővállalkozók 93
Csilletörlés 130
Csonkított és béna katonákat gondozó hivatal 165
- Dohánykertészek 93, 94
- Egyeztető bizottságok 203, 218
Egyesületi jog 8, 73, 79, 83, 139, 142, 171, 208, 209, 242
Éjjeli munka 6, 214
Éjjeli munka (nőké) 133, 233
Éjjeli munka a sütőiparban 158
Erdőmunkások 93, 94, 97
- Feles földek 65
Fiatalkorúak éjjeli munkája 67, 213, 239
Foszfortilalom 133, 237
Földbirtokreform 204, 205, 222
Fővárosi kislakások 122, 123
- Gazdasági cselédek 98
Gazda fenytő hatalma 103
Gazdasági munkás- és cseléd-segélypénztár 107, 115, 120
Gazdasági munkásházak 106
Gazdatisztek és erdőlisztek 194
Gépmunkások biztosítása 115, 117, 118, 119
Gyermekágyi segély 41, 50, 59, 60
Gyermekmunka 2, 3, 4, 5, 7, 12, 155
Gyermekvédelem 126
- Hadbavonultak családjai 160, 163
Hadifoglyok 166

- Hadi szolgáltatások 171
 Hadsegélyző hivatal 164
 Hatósági bérmegállapítás
 178, 179, 201, 203
 Hátramaradtak segélye 160,163
- Internálások 210
 Iparfelügyelet 23, 24, 26, 27, 28
 Iparhatósági meghívottak 12, 26
 Ipari bíróságok 129
 Ipari vizsályok 9
 Ipartestületi pénztárak 43
 Ipartörvénynovella 211
 Ipartörvénytervezet 128
- Járadék (balesetbiztosítási) 52
 Járulékok 41, 42, 49
- Katonai fegyelem gyárakban
 172, 175
 Kereskedelem vasárnapi munkaszünete 20, 21, 22, 214
 Kereskedősegédek és magánalkalmazottak 160, 194, 215
 Kerületi betegsegélyző pénztárak
 42, 46
 Korhatár 2, 3, 5, 6, 10, 99, 138,
 212, 213, 240, 241
 Községi segélyalapok 107
 Közszállítások 131
 Külföldiek munkásbiztosításban
 135
- Lépfene elleni védelem 240
 Leszerelés 189
- Magánegyesületi pénztárak 43
 Maximális munkanap 3, 11, 202,
 213
 Méltányos bérek 131
 Mezőgazdasági munkabérek
 151, 152
 Mezőgazdasági munkaközvetítés
 187
- Mezőgazdasági munkásperek
 l()ő, 220
 Minimális bér 178, 179, 213
 Munkabérek 151, 152,153,154,155
 Munkahiány 65
 Munkaidő 2, 3, 4, 12, 150, 151
 Munkaközi szünetek 5, 13, 14
 Munkaközvetítés 183-188, 235
 Munkanélküliség 225, 241
 Munkanélküli segélyek
 190, 191, 192
 Munkarend 5
 Munkásbiztosítás 37-60,107-120,
 203-224-231, 244
 Munkásigazolványok 90
 Munkásotthonok 193
- Napibérosztályok 49
 Nemzetközi munkás védelem
 132, 232
 Nemzetközi munkaügyi szervezet
 233
 Népgazdasági tanács 201
 Népjóléti ministerium 199
 Népház 123
 Népszálló 123
 Női munka 8, 156
 Nők éjjeli munkája 133, 233
 Nő védelem 8, 11, 12
 Nyolcórai munkanap 202, 244
 Nyugdíjalapok 215
 Nyugdíjbiztosítás 115
- Ólommérgezések 239
 Országos betegsegélyezési és balesetbiztosító pénztár 47
 Országos gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár 108
 Országos gazdasági munkáspénztár 120, 226
 Országos hadigondozóhivatal 165
 Orsz. hadsegélyező bizottság 165
 Országos központi hitelszövetkezet 106

- Orsz. munkaközvetítő tanács 186
 Országos munkásházépítési alap
 106
- Önkormányzat munkásbiztosítás-
 ban 43, 48, 110
- Panaszbizottságok 176, 178, 182
 Pénztári szövetségek 44
- Robot 65, 101, 221
 Rokkantak pályaválasztása 169
 Rokkantsági segély 109,160,162,168
 Rokkantügyi hivatal 165
- Sabotage 88
 Socialdemokrata párt 61
 Strike 27, 28, 81, 82
 Striketilalom 88, 139
 Sütőipar 158, 213
 Szabadszervezet 84
 Szakszervezet 73, 81
 Szavatosság elve 136
 Szegődményes földek 99
 Szénsegélyek 190, 191, 192
 Szövetkezetek 106, 205
- Tanoncviszony 159, 212
 Táppénz 41, 59, 226
- Társadalmi múzeum 127
 Temetkezési segély 41, 60
 Termelőszövetkezetek 205
 Truckboltok 129
 Törvényes Munkásvédelem Nem-
 zetközi Egyesülete 132, 234
 Trucktilalom 7, 90, 96, 101
 Túlórák díjazása 174, 213
- Utcai árusítás 126
 Uzsora 65
 Üzemi munkástanács 201
 Üzemi védelem 5, 24, 25, 29
 Üzemi választmányok 199-201
 Üzleti záróra 136, 187, 214
- Vasárnapi munkaszünet
 17, 99, 129, 158, 236, 237
 Vasúti rendtartás 138
 Választott bíróság (munkásbizto-
 sításnál) 52
 Vállalati betegsegélyező pénztá-
 rak 42, 46
 Veszélyes iparágak 9, 14, 15
 Vízi munkások biztosítása 118
- Washingtoni egyezmények
 235, 238
 Wekerle-telep 122

NÉVMUTATÓ.

- Apponyi A. gr. 9, 11, 17, 18, 24,
25, 27, 77, 84. 119, 159, 228, 233
- Ballagi B. 26, 38
Bánffy M. gr. 237
Baross G. 18, 19, 23, 24, 39
Bartóky J. 92
Batthyány T. 141
Benárd Á. 231
Bernát I. 105
Bethlen O. 10
Bismarck 74
Briand 141
Buday L. 45, 64, 107
- Csanády S. 11
Csernátony L. 18
- Darányi I. 88, 92, 93, 105, 107
Diószegi J. 59
- Érkövi A. 6, 9, 72
Ernszt F. 45
Ernszt K. 9
Eszterházy M. gr. 163, 178, 182
- Ferenczi I. 70, 169
Földes B. 126
Franckl L. 61
Friedrich V. 132
- Gaal 40, 63, 66, 68, 132, 152
Giesswein S. 178
Göndöcs B. 11, 18
Herrmann O. 77
Hieronymi K. 41, 82
- Huszár K. 178
Irányi D. 5, 6, 9, 11, 16, 18, 77, 78
Jeszenszky J. 152
- Károlyi Lászlóné gr. 159
Khuen-Héderváry gr. 84
Klauzál G. 2, 71
Komjáthy B. 67
Kramolin E. 231
- Madarász J. 72
Mailáth J. gr. 62
Matlekovits Sándor 129
Mezőfi V. 100, 104
Mezőssy B. 105
Möller L. 58
- Návay L. 66, 91, 101, 102, 152
Navratil Á. 127
- Pap G. 60
Pavlovits I. 72
Petri P. 179
- Böhling 141
Roosewelt 141
Rouvier 141
- Rubinek Gy. 63, 66, 67, 77, 78,
90, 105
- Serényi B. gr. 119
Steinacker Ö. 9
Szapáry Gy. gr. 27, 78
Szathmáry K. 6

Szeberényi Lajos Zs. 67
Széchenyi P. gr. 9, H, 11, 19
Szóke I. 130
Szterényi J. 60, 141, 163
Szüllő G. 6.

Thaly K. 9
Teszity I. 9
Teleszky J. 123
Telkes S. 38

Tisza I. *gr.* 17, 25, 32, 35, 40, 74,
80, 81, 84, 85, 86, 233
Tisza K. 18, 72

Várkonyi I. 69

Wahlner A. 101, 152, 154, 228
Wilson 141

Zay A. 10